

POLJA

časopis za književnost i teoriju

godina LXIV broj 516

mart–april 2019.
Novi Sad

Izdavač:

Direktor:

Bojan Panaotović

Urednik:

Alen Bešić

Redakcija:

Maja Erdeljanin (likovni urednik),
Sonja Veselinović, Marjan Čakarević

Lektura:

Sanja Vuletić

Adresa:

Kulturni centar Novog Sada,
21000 Novi Sad, Katolička porta 5
telefon: 021/524-584
E-mail: casopispolja@gmail.com
<http://polja.rs>

Priprema:

Vladimir Vatić, „Grafit“, Petrovaradin

Štampa:

 , Novi Sad

Časopis se finansira sredstvima Gradske uprave za kulturu grada Novog Sada, Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, javno informisanje i odnose s verskim zajednicama i Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije.

Likovni lajtmotiv broja: izložba "Umetnički prostor Nemačka", održana u MSUV (15. mart – 14. april 2019)

Na naslovnoj strani: Magdalena Jetelova, "Atlantski bedem", 1995, crno-bela fotografija kaširana na kartonu, štampa, srebrni želatin i barit, 60 x 90 cm, foto: Ifa

GDE JE ŠTA

GLASOVI

Slobodan Zubanović: OGLEDI OKO STOLA	5
Nenad Grujičić: DOPISNICE	11
Draginja Ramadanski: MLADINSKA KNJIGA	19
Miloš Đurđević: TRGOVAČKI RATOVI	22
Saša Stojanović: ČASOVI LEPE KNJIŽEVNOSTI ZA NAPREDNE POLAZNIKE ILI MALI TRAKTAT O EMPEDOKLEU	27
Marija Jakim: ZAŠTO SAM GAJILA PARADAJZE	38
Julia Kapornjai: KUPAČI	42
Danica Dimitrijević: DAROVI	45

VRT: SAVREMENA ŠPANSKA POEZIJA (izabrala Mercedes Sebrijan)

Marija Eloj Garsija: NEKRETNINE	48
Serhio K. Fanhul: RAZOČARANJE	50
Fruela Fernandes: <i>MARIE: TRÈS BIEN.</i>	51
Berta Garsija Faet: ŠTETA BR. 18	52
Olvido Garsija Valdes: (VODA MI JE NEPOZNANICA...)	54
Patrisija Gonsalo de Hesus: MORFOLOGIJA PRIČE	55
Karmen Hodra Davo: PÁTHER MÁTHOS	57
Andres Katalan: OKTOBARSKI KONJ	58
Ben Klark: MUNDUS IMMUNDUS EST	59
Martin Lopes Vega: NAPUŠTANJE OSTRVA	61
Erika Martines: ŽENA GLEDA MUŠKARCA DOK ČISTI AUTO	62
Elena Mendel: MOJ PRVI BIKINI	63
Visente Molina Foš: ČAS ANATOMIJE	64
Andres Navaro: NEŠTO PRIRODNE VELIČINE	66
Karlos Pardo: NEDELJIVI ČOVEK	68
Mirijam Rejes: (NISI MI POTREBAN...)	71
Ana Roseti: POČETAK NEIZVESNOSTI	73
Sandra Santana: GLAGOL JE KRHK PRIRODE	75
Mercedes Sebrijan: MOTHER TONGUE	76
Manuel Vilas: NE ŽELE DA ODU	77

ZLATNA GREDA

Vladimir Kopić: GENERACIJSKI ŠUM I INDIVIDUALNI BUM	79
Milutin Ž. Pavlov: NEOAVANGARDNI PEČAT SOCIJALNE LIRIKE VUJICE REŠINA TUCIĆA	86

LICE

- Derek Volkot i Marko Facini: MUZA NIJE ANDROGINA, VEĆ JE ŽENA 97
Euđen Simion i Radmila Gikić Petrović: RAZGOVOR SA EUĐENOM SIMIONOM 105

IME

- Igor Marojević: ROMAN O PIJANSTVIMA 112
Igor Marojević i Saša Ćirić: NEŠTO OSTAJE I ZA TREĆE ČITANJE 116
Marija Nenezić: STRANAC IGORA MAROJEVIĆA 124
Dragana V. Todoskov: TUĐIN I U NJOJ I U NJEMU 127

RED VOŽNJE

- Lidija Dimkovska: S DRUGE STRANE L. 132

DOZIVI

- Kazuo Işiguro: DVE JAPANSKE PRIČE I JEDNA ENGLJESKA 142
Robert Gernhart: PTICE 169
Mažana Bogumila Kjelar: PLOVIDBE 179
Selahatin Jolgiden: RIHARD VAGNER 184

RAZMENA DAROVA

- Dejan Aleksić: KROZ ŠPALIR KAZIVANJA O ONOME ŠTO JESTE 193
Katarina Pantović: SEĆATI SE SVEGA OSIM SEBE (Jelena Lengold: *Odustajanje*, Arhipelag, Beograd, 2018) 197
Mića Vujičić: LINIJA PRESECANJA VRATA I KIČME (Kristijan Eker: *Vetar sa kopna*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2015. i *Peščana granica*, Arhipelag, Beograd, 2018) 201
Dragan Babić: NEŠTO IZMEĐU PRIČE I REPORTAŽE (Bojan Babić: *Yahoo*, Partizanska knjiga, Kikinda, 2018) 205
Branislav Živanović: NOSTALGIJA ZA JEDINSTVOM (Risto Vasilevski: *Srce kruga*, Arka, Smederevo, 2018) 209
Srđan Srdić: GNUSOBA, NJOM SAMOM (Erik Vijar: *Dnevni red*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2018) 211
Dinko Kreho: JEDAN OD MNOGIH PASOLINIJA (Pier Paolo Pasolini: *Jedan od mnogih epiloga: Izabrane pjesme*, MeandarMedia, Zagreb, 2018) 215
Srđan V. Tešin: UPOZNALI SMO NEPRIJATELJA I ON JE MI (Džordž Sonders: *Deseti decembar*, Laguna, Beograd, 2019) 218

SVETLA KOMORA

- Sonja Jankov: IZLOŽBENA SEZONA ZIMA/PROLEĆE 2019. 221
Andrej Radulović: IN MEMORIAM (PROF. DR MIODRAG RADOVIĆ, 1945–2018) 227

KO JE KO 230

Slobodan Zubanović

OGLEDI OKO STOLA

Protraćio sam sate.

Leonardo da Vinči (Quaderni, III 12v.)

O ČETIRI PESNIKOVA DRUGA

Pre pola veka s njima se družio
Mladić kojeg je ubila prejaka reč.
Znao je da se mastilo u krv pružilo:
Da se svaka pesma plaća glavom.

Pričao im je to, oni se smejali.
Dečaci zaljubljeni u mladosti ime.
Nerazdvojni od kad je uklesan epitaf,
Oko kojeg se okupljaju svake zime.

Kao četiri stiha iz osnovnog razreda,
U katrenu čiji se stih valja kao život:
Dok pod snegom drhte grane drvoreda
Ponad groba preseljenog u srca.

To može biti dovoljno dobar dokaz
Da se ne može izračunati koliko
Reči je dovoljno za prijateljstvo,
Koliko za pesmu koja ne treba nikom.

O EKSPERTIMA ZA ANĐELE

Pažljivo zagledaj se i smiri.
Sasvim usredsredi sebe u sebi,
Smiri se brižljivo i zagledaj.
Zagledaj se totalno i dobro umiri.

Vidi, zbir godina označava slom;
Čini ti se sve je prebrzo prošlo.
Veruj nama, ekspertima za anđele,
Nadahnutim božanskim promislom.

Ne gledamo u pasulj ili kuglu,
Ne bacamo tarot i ne šibicarimo.
Tvoji smo čuvari, slobodno dođi.
Na našem predavanju sedi u uglu.

Smiri se i ćuti, pažljivo samo.
Sasvim usredsredi u sebi sebe,
Smiri se brižljivo i zagledaj;
Tvoji smo čuvari, mislimo na tebe.

O HEKATINOM ČOŠKU

Tri gospođe u jednoj pojavi,
Stoje ispred kafića na čošku.
Liče na anđelčice na javi;
Više na priču antropološku,

O zaštitnici celokupne magije.
Posebno one s ljubavnim činima
I prizivanjem kakvog đuevige
U kasnim molitvama gospinima.

Tri gospođe u jednoj pojavi,
Evo, prinosim vam žrtvu.
Kratak espresso, tek da dojavim
Nekoliko reči vašem društvu.

Podarite neznancima slavu,
Lovcima ulov dajte i žene,
Vojniku i deci pamet u glavu.
I zaboravite na mene.

O PASJEM ŽIVOTU

Za D. M.

Jednom su dva vladara
Razmenjivali poklone.
Prvi je u znaku dara
Prikazao kako pas tone

U buretu specijalne vode,
Ostajući tamo neko vreme;
Da potom, lajući, lako ode
U ruke onog što je breme

Njegovog života ispitivô.
Zauzvrat, drugi mu pokloni
Štene iz legla, in vivo,
Kao znak da se svak kloni

Zlih namera što ih nosi dan.
Dok se protokol završavao,
Psi popadaše u miran san.
Prvi, jer je glavu spasavao

U ime prijateljstva i dara,
Nauke kojoj se budućnost divi.
Drugi, jer našao je gospodara
Kog će služiti dok živi.

O PESMAMA U PRIPREMI

Za Z. K.

Po gradu uronjenom u letnju tminu
Zabadaju se iglice svetla kao
U davno rasuti svet – neke minu,
S drugima se nov prizor kockao:

Nad glavom miruju grančice
I srcoliki listovi topole.
Iz mraka, da iznova dobije lice,
Padinom klizne tramvaj nadole.

Možemo tiho reći: sećamo se.
Naši mrtvi izbrojati se ne mogu,
Niti zaboraviti sve adrese,
Zapisane u nebeskom katalogu.

Poezija je nigde i svuda, uz plot.
Ne teraj stih da se ničeg stidi.
Najbolje za pesmu je dug život.
Ne žuri, upamti to i idi.

O POTREBI ZA ZEMLJOM

Što starim više mi treba
Država; i telu i duši.
Kad bolest jednom zavreba,
Sve preti da se sruši.

Potreban mi je svet: i ti,
Kao kućni zaklon u zimu.
Jer lice u mrazu će biti,
A nebo skriveno u dimu.

Majke, očevi, braćo i sestre,
Ujaci i tetke, ostanite u kući:
Familija je to što jeste.
Drugi kroje zakone budućih.

Da kažem još ovo, dok sam čio.
Od jata što prhnu pod kišama,
Ne osta niko da bi svedočio.
Time su sve rekli o nama.

O TIŠINI ISPOD STOLA

Posle kuckanja i uzvika za stolom
Zavlada gotovo neprijatna tišina.
U kojoj svi žvaću pognutih glava.
Što je znak da na stolu mesa ima.

Čini se kao da su lišeni svega
Bili a da se naredbom nekog bića,
Svevišnjeg, koji se i njima smili,
Dokopaše rajskog jela i pića.

Behu odmah zaboravljeni divni
Trenuci iščekivanja i govora.
A signali cupkanja ispod stola
Ispariše u mirisu luka i lovora.

U stanju kad odluke hitro donose
Noževi i viljuške, momenti ničega
Odmah sprovedu strahovladu oko
4 noge, i 4 stolice, i svega.

O RANOM USTAJANJU

Ponekad se dogodi da sreća boli.
Onoliko koliko bol nikako ne voli
Jadikovku i s trudom ga duši baca,
Kô pastir šaku soli stadu ovaca.

Ponekad se dogodi da sve svima prija.
Čak i onom što tek uči da ubija.
Ustajem zato pre nego svane jutro,
Ne bi li u sebe jače reči utro.

O UZGREDNIM STVARIMA

Za T. M.

S prozora magnoliju motrim,
Kao mačak kad na miša gleda:
Jedno oko – na cvet boje leda,
Drugo – na ljubičasto ode.

A ploda nema: list do lista
Vetar samo povija i klati.
Uporan u tome da ističu sati.
Uveren da dekora neće biti.

Takvoj pesmi nema pomoći,
Koliko god bio stih izuzetan,
A pesnik stišan i setan.
Umire jalovo u lepoti.

Sve što se troši spolja,
Sebe lako razori iznutra.
Nekad lepotica bašte, sutra
Zorom – simbol truleži vrta.

DOPISNICE

JEDAN JE TIŠMA

1.

U Zmaj Jovinoj u Novom Sadu 1980.
Sretne me Aleksandar Tišma i upita:
„Je li ona Vaša knjiga u Prosveti,
Koja izlazi sledeće godine,
Isti rukopis kao ovaj u Matici srpskoj?”

„Da.”

Ne rekavši ništa, urednik nastavi šetnju
Prateći u stopu ženu crne kose
Što zamače ka Ribljoj pijaci.

Nikad nisam saznao da li bi taj rukopis
Bio primljen i u Matici srpskoj,
Niti sam to prepoznao u tiku Tišminog lica,
Niti u boji glasa i potezu tela pri odlasku.

Bez igde ikoga svoga u Srbiji,
Mlad kao lešnik u lišću na vetru,
Rukopis sam bio predao na dva mesta.

Kiša se nećkala nad Novim Sadom
Predvođena jatom čavki ukrug.

2.

Vrativši se iz Francuske,
Tišma me kraj Dunavskog parka ne časeći upita:
„Jeste li se ponovo ženili?“

„Ne.“

Videh pojas svetla iz očiju
Kako se širi u divljenju što imadoh
Snagu da prekinem brak.

Pređe Tišma na francuske slatkiše:
„Svaki dan sam odlazio u jednu
Poslastičarnicu u Parizu.
O, kako su dobri ti kolači,
Nemaju ništa balkansko.“

3.

U redakciji *Letopisa Matice srpske*
Iznebuha Tišma me upita
Da li sam pročitao priču nekog
Lokalnog pisca u časopisu *Braničevo*.

„Ne.“

Divio se toj priči nepoznatog pisca
Žaleći što i ja nisam pročitao,

Anonimni pisci objave dobru priču,
Poznati često zgrabe tuđi ulov.
Vuk na ovcu svoje pravo ima.

4.

Novinarka *Politike* Dragana Bukumirović
Zamolila me da je upoznam s Tišmom.

U predvorju odeljenja SANU u Novom Sadu,
Pri susretu, on se poput zvrka zavrti pred njom
I iz punog kruga u novom okretu reče:
„Vidite li Vi, Grujičiću, šta su žene?!”

5.

Izlazeći iz Dunavskog parka,
Tišma mi u prolazu ukaza
Na svoju šarenu košulju veselih boja:
„Vidite li Vi kako ovo podmlađuje?”

6.

Trećeg januara 2000. godine sretnem Tišmu
Kod Miletićevog spomenika kako gleda
Novogodišnji natpis na Gradskoj kući.

Svetlost je imala svoje zvončiće.

„Kako se osećate sa dvojkom na čelu novog milenijuma?”
„To je fenomenalno!” – oduševljeno raširi oči
Pisac rođen 1924. godine u Novom Sadu.

Neko u prolazu čestita Novu.
Tišma veseo nastavi šetnju
Prigledajući zgodne žene.

7.

Nobelovu nagradu dobio Imre Kertes.
U Berlinu Tišma je drugovao s njim.
Čak je i preveo jedan njegov roman
Što je u rukopisu čamio kod „Prometeja“ dve godine.
Tek kad je pukla vest o nagradi, knjiga objavljena.

Videh Tišmino tamno lice u Dunavskom parku.
Šetkao tamo-amo pored fontane „Devojka sa rogom izobilja“
Kuju je dvanaest godina pre Tišminog rođenja
Izvajao Đorđe Jovanović.

Tišma je bio kandidat za Nobela.
Ali, šta je na ovom svetu pravda?
Tigar sustigne zebru i obliže se nad njenim kostima.

8.

U zimu 2003. godine osvanu vest
Da je slavni sugrađanin napustio opevani svet.

Deceniju i po kasnije pročitah
Da je veliki nemački izdavač
Prodao desetak Tišminih knjiga za godinu dana.

A na muzeju preko puta fontane, grafit:
Ja odlazim,
Igrajte se zrikavci,
Budite dobri.

DVE PROMOCIJE U BEOGRADU

1.

Na predstavljanje mog prvenca *Maternji jezik*
U Domu omladine 1978. godine,
Došle su i moje prijedorske komšije,
Boško i Gordana Stojnić, brat i sestra iz Gomjenice.

Posle srednje trgovačke, on pokušava da upiše režiju,
A Goca u prestonici traži neki posao.

Tiho sam govorio pesme
U majčinom džemperu na poprečne šare.
Neko je hvalio zbirku.

Po završetku promocije, ćaskalo se i prigledalo.
Pobeže mi bus u Novi Sad.

Pesnikinja Jasna Šolaja pozva me
K sebi u stan da prenoćim.
Drugarski prihvatih, stidljivo.

Boško i Gordana žale:
Mogao si kod nas, tu smo kod strica.

Nađoh se s Jasnom na dvadeset drugom spratu
Najvećeg nebodera u Beogradu.
Noćno jato Hičkokovih ptica spusti se ka Savi.

Jasna se nada nekoj prisnosti,
Iz kupatila izlazi u crnom vešu,
Gizdavo, s peškirom preko ramena.

Ja se smeštam u manju sobu
I razmišljam šta radi Mia u Kninu.
Šolaja – u velikoj, ljutuje.
Ne pričamo ništa.

Zaspaću miran, sa ženama neiskusan.

Ujutro Jasna kuva belu kafu bez dima.
Ćuteći, prati me do lifta.

Da li čuh *doviđenja* u tresku?
Dugo putujem do prizemlja,
Svako malo ulazi neko i kašlje.

Ispred zgrade na kanti – svraka.
Neko je pogodi predmetom sa terase.
Ona se podiže i odleprša ukoso.

2.

Posle promocije druge mi knjige *Linije na dlanu*,
Mirjana Božin me zove u svoj iznajmljeni
Stančić da prespavam ako želim.

Odlazim i sedam na stari otoman.
Pričamo kao brat i sestra.
Mirjana neobično duhovita,
Smeška se sipajući čaj i stalno nešto pecka.
Takva je i u caklu očiju kad ih podigne.

Utom zvoni crni telefon nalik na sklopčanu mačku,
Javlja se Sinan Gudžević.
Čujem da pita šta radimo.
Ona mu kaže – ništa, razgovaramo.

Traži i mene Sinan, reko mu i ja nešto.
Zaljubljen je čovek, uočih,
Onako platonski, šta li,
I spusti mi slušalicu.

Mirjana i ja prenoćismo odvojeno.
Ujutro sam se žalio na iskrivljenu kičmu.

Nasmejana pesnikinja nadire sa novom turom čaja.
Govori stihove na španskom.

Na prozorčetu vrabac,
Klima glavom levo-desno.
Mirjana mu izbacila staru koricu.

Utom sam i ja raširio krila
I odleteo.

ŽIVA SILA

Iz Vojnog odseka u Prijedoru
Šalju me na odsluženje JNA u Rašku.

U Novom Sadu Mia i ja gledamo kartu Jugoslavije:
Dve Raške, jedna na jugu Srbije,
Druga u istarskom delu Hrvatske.

Stižem u Rašku uveče 5. jula 1981.
Golija, Kopaonik i Rogozna.
Stotine regruta u velikoj sali
Sa strunjačama i ćebadima na betonskom podu.

Sa tek osvojenim punoletstvom mladići
Iz Bihaća, Ohrida, Sombora, Velenja,
Nikšića, Prizrena, Virovitice...
Najstariji ja – dvadeset sedam godina.

Kroz otvoren prozor čuje se ćuk,
Pa opet iz daljine sovin huk.

Ujutro u pet banu oficir i – bez *dobro jutro* –
Lupivši cokulom nekoliko puta,
Kao da igra španski flamenko,
Viknu iz svega glasa: „Diž` se, živa silo!“

Poskakasmo neispavani i nedokuvani,
Živa sila sa izbečenim očima.

Pravac – kupatilo i zaprašivanje golog tura,
Šišanje sa tupim makazama
I mašinicama krljavih zuba.

Strižući nam glave, stariji vojnici
Sa posprdrom govore da smo fazani i jadnici,
Prete da se nikad nećemo vratiti kući.

Sa nekoliko gomila odeće i obuće,
Biramo gaće i ostalo, grabimo šta ko stigne.
Visokom, nije mi lako pogoditi veličinu.
Jedva nađoh čizme da ne žuljaju,

Leva srozana u tri debele bore, starija –
Visinom kraća od desne za širinu dlana.

Telegrafista sam koji spava kod pešadije,
A jutrom – u drugi deo kasarne
Na obuku u tehničku jedinicu, ceo dan.
I tako ću šest meseci –
Pa se vraćam u pešadijsku brigadu
Spremnu za teren i rat.

Jutra su puna dobre svetlosti i nade,
Obavezno trčanje ukrug,
Teške mi čizme, jedna stalno spada.

Dan se survava u disciplinu koja nema dušu,
Davi me vojnički život.
Pomaže mi Kišova misao
Da se čovek na uslove logora navikne za sedam dana,
Kao što mu toliko treba da se uklopi
U život kakav-takav.

Pri prvom izlasku u grad
Sa malog mosta u Raški učim i posmatram
Let lastavice što sledi tok reke –
Kao da pliva!

MLADINSKA KNJIGA

Ležeći oslonjena na lakat i zobajući bobice mentalnih vitamina, čujem: zvoni telefon. Crn, masivan, sa potmulom rezonancom. Moj glas ponad slušalice zvuči mazno i vlažno. Kao da sam ja zvala, ili da sam očekivala poziv. Zar ne bi trebalo da mi je u glasu više mrzovolje i gorčine, a manje radosnog iščekivanja i zamedljanosti? Sa druge strane je glas sa svojstvima koja meni nedostaju: hladan, nezainteresovan, malorek. *Mladinska knjiga* čestita rođendan mojoj kćeri. Sa malim zakašnjenjem, pošto je rođena 30. novembra, pravo na kupovinu s popustom ostvariće u decembru. Treba samo da nazove sledeći broj. Revnosno zapisujem cifre, sa tri šestice u nizu, i još uvek mi je sve potaman, baš kako treba, po nekom obavezujućem scenariju žrtvenosti. Naslepo preuzimam obligacije što proizilaze iz glagola „poluležati“, zdušno bih da asistiram, sekundiram, povijenog vrata. Da, da, nazvaće vas, ona predaje filozofiju, na mađarskom i engleskom doduše, ali može đacima da prevede ponešto iz tih prelepih knjiga, da im približi svu tu metafiziku. Dubinska servilnost me sprečava da se pobliže raspitam, da rasvetlim ponešto. Umesto toga, bez i traga sumnjičavosti, završavam razgovor na visokoj noti, srdačnim i tvrdim obećanjem da će moja kćer zasigurno nazvati broj sa tri šestice i da će ova lepa inicijativa imati srećan rasplet. Eho pucanja leda u glasu koji se oprašta, nečije užagrene oči ponad telefona koji je upravo škljocnuo...

* * *

Fiskulturna sala je nekadašnji magacin jevrejske gvoždarske radnje. Ulazi se kroz odeljenje za poslugu (popločani hodnik, soba i kuhinja sa jedne strane, a sa druge pasarela do gazdinog stana, koji je onedavno gradska biblioteka i čitaonica). Vekovne tise zaklanjaju prozore, ali bih penjući se uz široko stepenište uvek mahnula mami-bibliotekarki, čiji sto gleda baš u prozor. Ona je to smatrala nepristojnim i familijarnim, i zabranila mi je da izvirujem iz krošanja.

Kad uđemo u izbledele, prašnjave trikoe, koji se zakopčavaju na jednom ramenu, odjednom smo sve veoma slične. Iskorak, na parove razbrojs', gledanje u potiljak, sprave, nimalo naivne. Jedna devojčica pala je s obruča i slomila vrat. Preskakanje jarca, sa raširenim i skupljenim nogama. O osećanju nedoraslosti toj robusnoj spravi moglo bi se satima bugariti. Sedim u neprobojnom oklopu odela, skrivenih udova, i nešto čitam ili crtam. Moglo se i to, negde od sedmog razreda, ali samo „onih“ dana, prinudno i sramno, u zapečku fiskulturne sale, sa grupicom jednako snuždenih devojčica. Oslobođeni od fiskulturne bili su istinski bolesni đaci, rizik na koji nisam bila spremna. Cena za lažno opravdanje (srčani mišić) bila je moralno previsoka. Nije bilo druge, hiljadama puta sam se spuštala u to duboko ukopano grotlo, u mučionicu bez rezervnih vrata i prozora.

Sećam se igre „između dve vatre“, i osećaja nelagode kada saigrača treba pogoditi snažnim i zvonkim udarcem u leđa, grudi, stomak, dok se on sramno izvija. Zarad pukog poena. Najčešće sam namerno promašivala, izvrgavajući se izvesnosti da sama budem pogođena. Sećam se i ritualnog utrljavanja talka u šake i premetanja preko prečki razboja. Valjalo je prihvatiti izazov iz dubine potlačenog bića, uz škripu i cilik sušte opasnosti. Ne može se biti fiskulturnik bez kaljenja u svlačionicama, tušionicama, bez obligatnog jezika brojki (metri, sekunde, kilogrami). Shvatila sam da energija sporta nije elitna već iznuđena, reaktivna, kompenzatorska i nasilnička. Dugih, žabljih, bataka, na račun okraćalog trupa, prkosno isturenog pelvisa.

U nižim razredima, kada je to bila samo neobavezna igra, sve je bilo drugačije. Čas je pobeđivao ovaj, čas onaj. Do izražaja je dolazila unutrašnja gracija ljudskih mladunaca, koja je podjednako raspoređena. Svi smo pevali dok nije uveden hronometar i solmizacija. Tada se ispostavilo da malo ko uopšte ima sluha. Hor se prorodio, a solista skoro da i nije bilo. Čim nastupi vreme instruktaže, nastupa i vreme stida. „Ova ruka ti je kraća.“ „Predaleko su ti oči.“ Učiteljica Gerić otima mi kičicu iz ruke, i umesto mene slika visibabu, sa lišćem tek nagriženim rđom preminuća. „Tako.“

Na studijama, ranih sedamdesetih, sve se seli u opsenarski oblak berberskog losiona. Na uglu – frizeraj, gde nas kljuju makaze rasejanih koafira. Rastužuje me sudbina jednog literate, dok ranjiv kao dete sedi u stolici i kriomice bunari slinu iz nosa. Brzo je rola i guta, kao pilulu. Usled nekih gladi (avitaminoza), nečeg što je jače od njega, uvređenog đavolka od stotinu leta. Na ceni su pisci-lisci, ti divni, devastirani žongleri, što birkaju po svojim mladalačkim restlovima. Na jedan korak u vazdušnoj liniji – prozori čuvene „jedanaestice“. Na dva koraka – buregdžinica sa skromnom ponudom („prazan burek“) i gužvom pregladnelih zavičajaca, studenata književnosti.

U sećanje mi dolaze nomenklaturene devojke, sa očevima po predstavništvima Moskve i Praga, što žive po rekviriranim stanovima u Francuskoj ulici. Uronimo li u medij mladalačke supremacije, suočićemo se sa posledicama malenih razlika, već i u izgovoru („To tvoje mekano *tj*“). Konstantni ginodaktarinski lov. Palacanje jezikom, čeljusti što škrguću. U podrumima filološke laboratorije mnogo je slasnog plena. Lektorka Lidija Špis drži vežbe iz leksikologije u suterenskoj učionici. Sudeći po dugim, koničnim prstima, nekada je svirala klavir. Primere čita iz gusto ispisanih svezaka, iz *Hoda po mukama* i *Sestara po krstu*.

Ko li je samo obučio ove devojke, ćerke trgovačkih predstavnika i vojnih atašea u istočnoevropskim zemljama, tim brzim zatvorskim savezništvima? Do juče prisna sabesednica, danas šutira moj štafelaj, lomi moje pastelne krede. Smešno istrajavanje na ekskomunikaciji, čak i u kupeu voza, dok su nam tela na prinudnom dohvatu ruke: zamahnuvši u snu, osećam migoljavo žlezdasto tkivo nečije dojke.

Trikovi posisani iz koščica prvomajskih ručkova. Majke – nikotinizirane domaćice, u drečavim satenskim ponđolama, što melju jutarnju kafu i satima tračare. Neverovatno, ali istinito: te devojčice grickale su kućice belih pužica po travnjacima parkova. Dok im je dadilja žmirkala na zubatom suncu, one su patronožile i tamanile hrskavu tvar, nadoknađujući manjak kalcijuma.

Golootočke torture nezadrživo mutiraju. Devojka u autfitu „Jugoeksporta“ postavlja strogo centrirano pitanje preko čitavog amfiteatra: „Ko je komponovao Žizelu?“ Dramska

pauza i smireno, s pomirljivim prirepkom: „Adolf? Adam?“ Uvek neko zakučasto pitanje, koje bi da degradira i prizove rumenilo u žrtvine obraze. Tužno opaliziraju Fet i Tjutčev, starozavetni Bog neumoljivo se sveti Ani Karenjinoj, Adorno bi da unese muzikalnost u sve umorniji marksizam. Profesor sociologije negovane brade tiho emigrira u folkloristiku.

Tu je i onaj drugi soj devojaka, što je sa majčinim mlekom posisao rusku suglasničku mekotu. Biti u beloemigrantskoj porodici, značilo je balansirati među neopranim posuđem, nepovučenom vodom, prašnjavim policama s premnogo knjiga... Nažalost, posluge više nema (otuda i nedostatak higijenskih navika). Čaj se pije satima, prave se nemogući kompoti, koji začas prokisnu. U tim ženskim rodoslovima stalno se pojavljuju neke nove devojčice, sa sve manje plave krvi...

* * *

I tako. *Mladinska knjiga*. Književnost i zlo. Koliko se samo pašti oko naših duša jadni Hercbruder! Nije ni čudo što je tako blaziran, i što se javlja u doba između psa i vuka: tada je najlakše uhititi za reč blejdranerske kćeri sa nepouzdanim sećanjima. U jedno od onih jalovih popodneva, kada su gladne spona sa detinjstvom i mladošću, što posejaše toliko uvreda, rastanaka i smrti.

TRGOVAČKI RATOVI

VI

*Znao sam da su građeni gradovi,
Nisam se do njih odvezao.*

B. Brecht

Bilo bi jednostavnije
možda čak lagodnije,
neću reći prirodnije,
da ipak negdje možeš
doći na ušće. Ni onaj
grad na sjeveru nije se
ustručavao uzeti ime
od potoka, praktički
izduljene lokve koja je,
baš kao ona starica
na trgu, nestala čim je
sjela i ispružila ruku,
ne prema nama već
da potvrdi higijenske
propise o zabrani
prosjačenja. Ipak smo
bili brži i nisu mi
povjerovali, nisu me
ni slušali kad sam
prepričavao zgodu
o sobičku koji je
Dostojevski jedne zime
unajmio iznad krčme,
sada nekakve agencije.
Ni oni ne trpe
svoju rijeku od
dva sloga, ali
njihova je policija

diskretna ili naprosto
lijena jer strance svi
prepoznaju izdaleka:
spotiču se na blagoj
nizbrdici i osvrću da
provjere jesu li dobro
vidjeli. Umjesto
podzemnih potoka
njihove ulice krivudaju
u pravilnom rasporedu
– one obzidane blistaju
na uvoznoj svjetlosti,
tamni prilazi i sjenoviti
parkovi ulijevaju se
u poznate, domaće bulevare
koji će te uvijek odvesti
na kolodvor – možda i do
mosta ako se ipak želiš
uvjeriti da ni ovdje
nitko ne gleda nizvodno,
premda je republika na
drugoj obali turistička
atrakcija, a ušće je odavno
nestalo kad su obustavili
radove na suvišnoj obilaznici.

VII

*I talk when I have the words.
They are not always there when I talk.*
Michael Hofmann

Kod Herodota, neki Perzijanac Artaitk,
grčki zarobljenik, na zlu glasu
u Eleuntu i Hersonezu,
jedino upamćen zbog
bezočnosti i pohlepe,
htio se dodvoriti pobjednicima
nudeći im određenu svotu,
novac, kako bi izvukao živu glavu.

A čini se da je ustvari
Atenjanima iznio prijedlog,
svoje tumačenje šaljive
i bizarne pojave u grčkom logoru,
kad se sušena riba, navečer
na žaru logorske vatre,
počela praćakati
kao da je još živa,
netom ulovljena
i izvađena iz mreže.

Tristo talenata zlata
koliko je, kažu,
omraženi namjesnik Sesta
naposljetku davao da umiri bogove
i spasi svoju kožu,
grčki je zapovjednik Ksantip,
umoran nakon opsade,
otegnula se do kasne jeseni,
živčan zbog budalastog tumačenja
tobožnjeg znamenja,
šutke odbio.

Sproveli su ga na obalu,
prikovali i objesili
na ukrižane grede,
i prvo pred njegovim očima
kamenovali njegova sina,
a zatim su pribijenog Artaikta,
ne pričekavši da se umiri
i prestane koprcati, ostavili
mještanima kao spomen
i Perzijancima kao upozorenje.

Herodot zatim spominje i
njegova pretka, Artembara,
samo jednom,
također zbog prijedloga,
priče o ljudima, tlu i podneblju
s kojom je pridobio
naklonost Kira i sebi
osigurao mjesto u predaji
s obje strane Helesponta.

O tome sam razmišljao, naknadno kao i uvijek,
kad sam na ulici slušao jednog znanca
kako mi objašnjava što se ustvari tražilo
početkom onih 90-ih da bi se sačuvale
neznatne povlastice i kako-tako moglo
posvetiti svom radu ili mlakoj dokolici.
Odmah si znao je li tvoj prijedlog ili priča
prihvaćen i što će se zatim dogoditi.

IX

Ispred čiste i zaključane ciglene crkve
U Rokiškisu, masivan crvenkasti
Zvonik s gromobranom
Kao uskličnikom i tri
Uredna uska i vitka
Prozora jedan povrh drugog,
Na prostranom i još čišćem
Svjetlijem trgu – iskoristili smo
Sve fondove smješkao se gradonačelnik –
Nitko ne pomišlja na brda i cijenu
Drvene građe. Ako se sjetiš Chōmeija,
Kako je pred požarima podivljao
Od snažnog vjetra – kao lepeza kad se
Rastvara zakriliše čitave četvrti –
Pred poplavama i bunama,
Razočaran, zgađen i odbačen,
Bježao sve dalje, ne zaboravi,
Račune je naposljetku
Glatko podmirio brisanjem.
Ptice i ribe njemu su bili
Nedokučivi, ali ni za nas
Vode i šume nisu puke riječi.

XI

Ni ove godine
nismo zamijetili
da je proljeće ovdje.

Grmlje i nekakva stabla
nestrpljivo su, krišom zauzeli
svoj dio prostora, kao da su

cijelu vječnost cupkali zgurani u redu
i čekali prasak nečujnog pištolja,
početak povratka u novom krugu.

Iako se sve ovo nas ne tiče,
jer u toj oskudnoj opetovanoj
gužvi ne prepoznajemo sebe,

jer se ne možemo odlučiti između
otrcane studeni i nesnošljive järe,
kao da nam je izbor ikad ponuđen,

pričekat ćemo još dan ili dva,
pa i cijeli tjedan dok ne vidimo
što se ustvari krije u toj potaji.

XII

U redu, shvatili smo: stabla će stresti
nakupine cvatova u čitavoj svijetloj i
blistavoj paleti brže nego što se rastvaraju
u jednom potezu debljeg kista, prije završetka

zimske rasprodaje. Nekoliko zaostalih komada
istisnut će ponuda za novu sezonu, gurnuti
sa strane pričekat će, po navici, zastaru kao i
neplaćene kazne za parkiranje. Opsesije i odgode

međusobno se nadopunjavaju, recimo kao
rub i ponor, jeka i zurenje, pobuna i predaja,
dug i kamata. Znamo da je skok ove druge
stope uglavnom nezainteresiran za krivudanja

prve, a ipak kao da smo pristali na obmanu,
idemo dalje, rasterećeni vraćamo se u
istom krugu. Parkovi će ubrzo zazelenjeti,
promjena je kao i uvijek nezaustavljiva.

ČASOVI LEPE KNJIŽEVNOSTI ZA NAPREDNE POLAZNIKE ILI MALI TRAKTAT O EMPEDOKLEU

*A književnicima i farisejima reče: Teško vama što
zatvarate carstvo nebesko pred ljudima! Teško vama,
književnici i fariseji, licemeri...*

Novi zavet

Profesor svetske književnosti (uticaj geografske širine na semiotiku i gustinu interpunkcije ili korelacija emocija i zemljopisnih paralela? – retorički ostajaše zapitan u iznuđenim dokolicama rvanja sa *hoću-neću* kratkim farovima i do srži ogoljenim brisačima) nikako nije uspevao da se snađe u novonastalim okolnostima. Niti mu još jedan završen fakultet, ovaj put čista filozofija (ako je higijena pola zdravlja, nije li prečista *ljubav prema mudrosti* tek frtalj one životne? – produži samopreispitivanje drndajući razjarenu klimu i glancajući komandnu tablu opštinske kršine), ne, ni to mu ne beše od neke pomoći u pokušajima da shvati suštinu šibicarskog tresomuđenja o snalaženju i uslovima igre; čak i kad davljenici, obale i virovi svakog *conditio sine qua non* – o, ima li iste reke i istog čoveka, još od Heraklita? – nisu bili ni tako novi.

Pravosnažno proglašen tehnološkim viškom zbog skoro savršenog sklada suvišnih promila i manjka časova koje je sve ređe i labavije držao – „obrazovanje ludom radovanje“, umeo je da balavi pored klimavih astala i trtomudi iznad kariranih stolnjaka gradske kafe, pre nego što je komisijski predat na brigu gospodi koja su u zavodljivom sovinjonu i opojnom šardoneu videla samo uzroke prozaične zavisnosti – ovog puta obema je rukama čvrsto stezao volan, buljeći kroz zamagljeno bočno staklo u užurbanu načelničku siluetu.

Kuda? – poluglasom upita nadležni za kuplung i menjač, mozgajući kome je sve još nepatvorena kurčevitost (blistavi ego kao frojdovsko kopile umnog i nagonskog, cunami na okeanu bezobalne taštine, crna rupa u kosmosu ničim omeđene sujete!) uništila blistavu perspektivu. Skakaču slobodnim stilom što se bacio u krater Etne kako bi naterao fukaru da poveruje u njegov uzlet na nebesa – ne prestade da razmišlja čak i kada se utišalo cvileće ugnežđivanje šefove guzice na zadnje sedišta – pre nego što je ostavio sandalu na ivici vulkana, ne bi li smrtnici lakše prepoznali njegovo „božanstvo“?

Vozi – promrmlja mudonja davno ophrvan sindromom Boga, pokazujući glavom na mokat drum ispred šoferšajbne po kojoj su se već promaljale sumnjiva ostrva nekontrolisanog razmagljivanja – saznaćeš kad dođe vreme.

* * *

U prirodnom stanju ljudi su u nepomirljivom rivalstvu, bore se za teritoriju kako bi se dokopali neophodnih resursa kao što je voda, „vode bitku“ za žene radi reproduktivnih potreba zajednice... Uostalom, na prvo mesto kao opštu sklonost celog ljudskog roda stavljam večnu i neutaživu želju za moći koja samo u smrti nalazi smiraj.

Tomas Hobs

Rekonstrukcija događaja kroz vreme je metoda koju bi koristila i bezosećajna filozofija, samo da ima književna muda – pomisli vozač dok je uglavljivao auto na mesto što mu se činilo najbezbednijim za eventualnu stratešku bežaniju. Ako je Parmenidov „privid čula“ – inspiracija za Vitgenštajnov jezički „privid filozofije“ i Bodrijarov „simulakrum“, Kortasarov „Đavolje bale“ i „Apokalipsu u Solentinameu“, Antonionijevo „Uvećanje“! – morao da bude dopunjen večitom promenom i stalnim kretanjem, nije li i šoferisanje skroman doprinos opstanku dijalektike?

Sve počinje iz naroda – teatralno prozbori šef, zauzimajući samozadovoljnu pozu (blago podignuta brada, lako izvijene obrve i prsti obe ruke sklopljeni u „šator“ podrazumevaju se *per definitionem*) ispred lokala sa štrokavim izlogom – na narodu je i da odluči!

Napišem li književnu povest filozofije – šofer dopuni jeretičku misao, uključujući alarm i žureći da sustigne nadređenog koji nije gubio vreme u jalovim promišljanjima – a svako je pripovedanje organizovani zločin prema istini (čopor nikad zadovoljnih, buljuk sveznalica, jedan egzekutor!), možda odnekud (poplava prozaka, bujica bensedina, valovi valijuma?) ispliva suština za kojom tragam!

Koji ste sad pa vi?– uzviknu jedan od naćefleisanih grmalja ispod nadstrešnice seoske zadruge – Taman jedni ispratimo, ete gi drugi...

* * *

Protagorin relativizam je umni, jer respektuje mnoštvo tradicija i vrednosti. Zato on smatra da je slobodan čovek civilizovan, da je moralno odgovoran i uman, a to znači da on ne pretpostavlja i ne uobražava da je neko malo selo na vrhu sveta, svetske istorije i svetske kulture i da su njegovi običaji, moralne norme, merila za celo čovečanstvo.

P. Fejerabend

Empedokleovo učenje o opažanju izlaže Teofrast, drsko će ga upotrebiti Platon u *Timaju*, Aristotel mu zamera nedostatak razlikovanja od mišljenja – na problematičnu filozofsku trojku upravo pomisli *chauffeur*, ugledavši trio besposličara bez posebnih simpatija za bilo kakvo mrsomuđenje po antičkim maslinjacima i inim vukojebinama, osim za autohtono mudrovanje ispred zadruge – jedva čekam da čujem o veselom susretanju elementa u nama sa sličnim elementima radosti izvan nas.

Braćo i sss... – oglasi se načelnik govorom rodnog kraja, posle trenutnog baždarenja na dva padeža i blagovremene konstatacije da su lepe pripadnice lepšeg pola verovatno imale mnogo lepša posla nego da njega slušaju – ...i sssunarodnici, sabračo i sapatnici! Došli smo da vam donesemo napredicu! Umesto čarobno štapče, olovke u ruke!

Taktička pogreška – primeti *driver* samo za sebe, svestan da više taktičkih na kraju daje i stratešku katastrofu, namah se podsetivši fušeovske konstatacije „greške veće od zločina“ – ovde se radi o spoznaji gde se slično saznaje sličnim i gde slično privlači slično, ako se dobro sećam...

Bolje bi bilo da viknete turu pijenje – prodra se druga gromada, celom dužinom puta širinom pomnoženo debljinom ispružena preko džakova veštačkog đubreta – ega vidimo neku fajdu od vas! Što se nas tica, ako se kulturno dogovorimo, taj vaš i kralj mož da budne...

* * *

Dokument kulture istovremeno je i dokument varvarstva.

V. Benjamin

Da li je moguće da novi lekovi – asistent za naprednu viziju i štokave retrovizore iskrenim šapatom priznade sebi da sve teže razlikuje glasne misli od žučne konverzacije vođene između njegovih „ja“ – utiču na pamćenje: bitak, pozajmica od Parmenida, praroditeljstvo Leukipu i Demokritu?

I to će dođe na red, samo da... – osetivši šestim čulom filozofsko palamuđenje u najavi, načelnik pokuša da obuzda situaciju ljubljnjem od tri puta; kasno, iskusni ga pregovarači već prekinuše, posađujući cenjene goste na klimave trupce oko *up-side-down* izvrnute gajbe. Kako to da sam napamet znao sve o *čudotvorcu iz Akraganta* dok sam pio kao smuk – rukovodilac upravljačkog i kočionog mehanizma ču kako mu se govorni aparat uključuje sam od sebe iako to nije bila namera (možda osokoljen kurobecajućim suncem što, razgrćući pramenove kišnih oblaka, poput džinovskog reflektora baca snop jarkog svetla na zanimljivo društvance) – a sada trezan ne mogu da se setim ni kvarteta krucijalnih praelemenata *čarobnjaka iz Agrigenta*?

Sva četiri, nego šta! Gajbu pivo, kilo lukac, celu alpsku i vegetu, malu, da ne preteramo, i turi na račun ovog užtogljenog – pojavi se i treći, ništa manje gabaritniji od prve dvojice, kao šapom beka u džentlmenском ragbiju spuštajući načelničko rame za cirka pola jarda naniže – iz oči mu se vidi sreća što smo se mi setili umesto kolegu. Je l' tako, upicanjeni?

* * *

Vreme jednom mora stati.

O. Haksli

„Životu je jedini neprijatelj vreme“ – dumao je vozač zagrizajući celu glavicu luka, umaćući salamu u poznati dodatak jelima i kucajući se sa domaćinima po ko zna koji put, pre nego što iz njega, opet nenadano, izlete – „njegov protok ubija sve čega se dotakne! *Hronos! Le temps! The time! Vreme!*“

Eto, i kolega žuri! Čas solfeđa, ako se ne varam? – pogledom tražeći šofersku pomoć nadoveza se načelnik, ustajući sa basamaka odronjenih i matorom mahovinom naseljenih ivica, po ko zna koji put (prethodni pokušaji bejahu na vreme sprečavani silom-na-dole čvrstih ručerdi) – vreme je, najdražejši moji!

Materija i kretanje – ponovo zavapi šofer, pre nego mu nadređeni šakom zapuši usta – te večite sudije naših ži... Živeli – snađe se funkcioner, izbavljajući se iz živog obruča go-stoprimstva; tačnije beše se tome ponadao nadajući se da nada umire poslednja, zaboravljajući da je najbolji način da zasmiješ Boga kada mu iskreno poveriš svoja nadanja – da ste mi veseli i veliki, složni i snažni, živi i zdravi!

* * *

*Dosad je jedini smisao ujedinjenja čovečanstva
u tome što ne možemo pobeći nigde drugde...*

M. Kundera

Vazduh što leti... – ne stiže da završi novu misao književnik i filozof, pomilovan prohladnim strujanjem tik nakon jednostranog prisvajanja jakni gostiju domaćinskim argumentima ogoljene sile – ...vetar, „da ga nema pauci bi nebo premrežili“...

Ni to ne smemo da zaboravimo, braćo – zacvokota zubima šef, nesposoban da spoji sekutiće ni za bedan škrgut, sada već dušmanski vukući pomoćnika za rukav – obavezna dezinfekcija, dezinsekcija i deratizacija svake zadruga, o trošku države! Dole buve, picajzle i krpelji, kraj stonogama i paucima, smrt miševima i pacovima!

Ovoj je nešto novo – reče jedan od domorodaca filigranski upoređujući sopstveni sa brojem cipela pridošlica, razočarano odustajući od moguće razmene „veće za manje“, analitički zagledujući ostatak garderobe egzotičnih gostiju, širokim osmehom isprativši konačno pronalaženje predmeta dostojnih grupnog interesovanja – za toj nas još nisu lagali, zato će gi puštimo, a?

Imajući u vidu da ostatak publikuma više nije bio sposoban da artikulise neke osetljive suglasnike, uzimajući u obzir da se razgolićenim pridošlicama još odavno žurilo – preplaćeno sunce polako zahodi ka smiraju zapada, mir sivila pobeđuje kukavički uzmaklu danju svetlost, siluete političkog igrokaza postaju sve duže a dijalozi sve redukovaniiji – svi prisutni su predlog smatrali vrednim i pomne pažnje i poštovanja izborne procedure.

* * *

*Gospodar nije hteo da u ovu tajnu zalazi dalje od
zapamćenog načela njegovog oca, Princa: najubogijem
među ubogima u ovoj zemlji prosjaka pokaži
najmanji znak poštovanja i odmah će se ponašati
kao tašt i uobražen plemić; nikada ih nemoj udostojiti
sine, niti jednim pogledom; to su ljudi bez ikakve
vrednosti.*

Karlos Fuentes

Dva od četiri osnovna Empedokleova elementa, voda i zemlja – usta nije zatvarao niži u hijerarhiji, misleći na upravo obavljeno glasanje u kome su gosti grubo nadjačani (na to i na Hulijske „Školice“, ako ćemo pošteno), veselo šljapkajući s noge na nogu kroz veliku baru nasred seoskog puta dok se viši organ brzim i mudrim eskivazama na malom prostoru iznenađujuće uspešno kobeljao da mu budući glasači ne eksproprišu akten-tašnu, apciguju kišobran i sa grbače svuku sako u ime budućeg trijumfa – daju mudrost i lekovitost blata! Javite Talesu da voda nikad ne postaje zemlja! Nema zemlje ni od vazduha, ti, Anaksimene!

Zamalo da zaboravimo – sad se umeša i gazda prodavnice, nalakćen na ragastov malog objekta zavidne turističke potrošnje – porez na zemlju da se ukinе! Momentalno! Da ve ne urovljujemo u njuma! Ega malo ne mirišete ljubičice ozdo...

Lako ćemo... za zahvatanja... – zadihano prozbori načelnik igrajući se ovako mator „šuge“ protiv svoje slobodne volje, do zlog časa kad ga trojica naglo razveseljenih („ovako brzog odavno nismo imali“, „žilav je, što jes – jes“, „ooooop-koli, sad!“) ne savataše u pokušaju penjanja na drvo, ostavljajući opštinski autoritet da malo visi lakovanim cipelama zakačen o kvrgave grane (na jedan trenutak ozbiljno razmatrajući eksperiment sa ostavljanjem u tom položaju bar do rujne zore) pre no što ga radosno svukoše na mokru ledinu – nego... gde je ovde... kud se izgubi... topla ljudska reč?

* * *

*Svet u kome nema mesta za čoveka, za radost,
za aktivnu dokolicu, jeste svet koji mora umreti. Ni-
jedan narod ne može živeti bez lepote. Može neko
vreme životariti i to je sve.*

A. Kami

Kada su mlađi referent za kuplung-gas-kočnicu i načelnik konačno uspeli da dobiju dozvolu za dostojanstveno povlačenje – romantični sumrak sada već uveliko natkriljuje krošnje drveća i neomalterisane kuće, duga svetla retkih automobila blesnu osvetljavajući kvintet lirskih subjekata: dvojicu lako obučених ljudi okruženih trojicom grmalja, ne jako svetlo iz prodavnice poetski ocrtava čačkalicu u gazdinim ustima, dok sakuplja zajedničku viljušku, prazne flaše i bajate novine maštovito i pragmatično upotrebljene umesto kristala, kompleta tanjira i srebrnog escajga za šest osoba – ljubaznošću gostoprimljivih domaćina saznadoše da je zborna mesto njihove tribine frizerski salon preko puta zadruga.

Pravo preko ulicu – oglasiše se rmpalijske, celivajući se opet sa širokogrudim načelnikom kako Bog zapoveda, dok je najradoznaliji istresao sve iz bivše načelničke tašne – da ste nam odma rekli koje vam treba, ne bi ve džabe zadržavali!

Ako mi ne znamo koje je žurba – kroz prozevanje promumla bicman naklonjeniji tehničari, po ko zna koji put rasklapajući i sklapajući budžetski amrel – koj će znaje!

Čim vi zatreba društvo za pričanje, mi smo uvek tu za dobri ljudi! – viknu i treći šifonjerac, iskreni pobornik dendijskog odevanja po povoljnoj ceni, pre nego što se, u dobijenom smokingu (malo ublatnjavljenom i sa vrhovima rukava tek do laktova; ali, niti se poklonjenom konju gleda u zube niti od srca darovanom odelu u širinu, dužinu i fleke!), strovali preko stepeništa.

* * *

Kampanela opisuje stanovnike Grada sunca sa smešnom podrobnosti, oslobođene srčane kapi, reume, prehlada, išijasa, vodene bolesti, vetrova... slične ćemo budalaštine naći u delima tog žanra, posebno u onima Kabea, Furijea ili Morisa...

Emil Sioran

Bog vi pomogo – živahno otpozdravi frizerka na prizivanje dragocene pomoći ovlašćenog predstavnika višeg ontološkog nivoa, vapijuće upućeno od opštinskog načelnika i pripitog posilnog, obojice neprikladno obučenih za aktuelne modne trendove i postojeće vremenske uslove – nego, neste li malo promašili godišnjo doba?

Morali smo... da ubedimo... vaše neodlučne komšije – zabruna važniji pridošlica kroz cvokot temeljito napojen malignanima – svaki čovek je glas za sebe!

Kosmos za sebe, ako ćemo pravo – povika vozač, takođe u košulji, na kome naglo počeo da se primećuje združeno dejstvo mraza, tableta i etanola – a glas naroda je glas Boga!

Obavešten sam da je ovde danas planirana politička tribina – pokuša gost da izglati stvar, posle neprijatne tišine koja isprati šoferski poklič zatomljen volejem u deo leđa gde ista gube svoje dostojanstveno ime – ali vidim da ste u poslu, nismo li pogrešili vreme i mesto?

Ništa neje pogrešno – oglasi se majstorica naoružana berberskim alatom i žarkom željom za dijalogom van esnafskih okvira – samo što je politička situacija složena: dvojica mi jutros kukavički prebegli u mrsku opoziciju zbog taze pekarku, jednog onomad policija skidala sa banderu jer pretio da će da ripa na glavu ako mu sečev struju zbog tija rijaliti a ovija što ste gi ubeđivali sas prevreo ječam-đus su mi još tri člana.

* * *

Rezultati filozofije su otkriće neke besmislice, a čvoruge koje razum zadobija pri naletanju na granicu jezika omogućuju nam da pojмимо vrednost tog otkrića.

Ludvig Vitgenštajn

„Teorija ovde stalno zajebava praksu“, mislim da sam to negde već pročitao – prozbori vozač, češkajući se po temenu (prokleti *brain-storming* ne napada više samo iz zasede, sada već otvoreno atakuje!) – da, da, „vreme je da kožu lava na svom grbu zamenim kožom lisice“, i to, „samo voda i pare uvek pronađu put“...

Pijani načelnik proguta knedlu, mrko pogledujući na govorljivog šofera, pre nego što opet započne govor. – Dakle, mesni odbor u rasulu, glasači jok, a ovu trojicu strvina pojim džabe?

Niko i ništa neje džabe – počeo da ga smiruje domaćica dirigentski podižući ruke sa češljem i frizerskom četkom uvis – i oni su važni za glasanje, ne gi ponižavaj!

Nisam tako mislio, pobogu – začu se načelnički vapaj na ivici celodnevno iznuđivanog plaća – našem vođi su jednaki i čobanin što puca od zdravlja i akademik ophrvan kostoboljom, hteo sam da kažem...

Sad im treba objasniti dejstvo aktivnih sila – nezadovoljnom strategijom nastupa, vozaču poput šila prosvrdla još jedna presokratovska misao kroz glavu – Ljubav ili Sklad što vezuje čestice osnovnih elemenata i Mržnja ili Svađa što ih razdvajaju, cikličan tok bez početka i kraja, Empedokle, vrati se, sve ti je oprošteno...

* * *

Ali, možda prosvetiteljstvo i nije nikada ni bilo ništa drugo do opklada na neverovatno? Možda je prosvetiteljstvo i danas poziv čovečanstvu da se okupi na vrhu igle?

P. Sloterdijk

Vatra, šefe – neupitan se jasno i glasno oglasi posilni, trljajući šake iznad poput popovskih odeždi pocrnele bubnjare u kojoj se crveneo aristokratski plamen – legenda o Prometeju, ljudi od gline, kavkaska stenčuga i orlušine željne džigerice, žar ognja ukradenog od bogova jeste pre svega simbol slobodne misli što mora biti kažnjena!

Od tuj slobodu meni stalno oticav kriške! Tebe ne poznavam i ne znam šta si mislio, važno je šta je ovaj doneo – zaključi ekspertkinja štrickajući i zdrave vrhove od nestrpljenja i okrećući se prema važnijem članu dueta, pri čemu sevnuše tange dok se saginjala (tren duže od vremena koje erotska igra ište, ruku na srce) za češljem što joj ispade; i za nijansu slučajnije nego što dobar ukus zavodjenja nalaže, da se ne lažemo – batali tija leci sa moju sliku i sa sliku tog kandidata, ima li nešto konkretno?

Ne bih ni dolazio da nemam – namignu šef šaljući vozača da iz gepeka donese slatke ponude političke pobede, zimogrožljivo se stresajući i na samo otvaranje vrata frizeraja što probudi ledene uspomene iz vrlo bliske prošlosti; preko puta takoreći – da li sam nekada žalio kada suštastvena lepota blista inicijativom koju ne treba gušiti, kao ovde i sada?

* * *

Pred nama kao da je pozorište koje prelazi u orgiju posledica...

M. Riklin

Hemijske olovke za buduće kilometre pisanja vođinih govora, blokovi hartije što prosto preklinju da nešto državnički mudro na njima bude ubeleženo, upaljači preko potrebni žaru naše stranačke borbe – namah se načelnik pretvori u govorljivog akvizitera propagandnog materijala (dikcija, leksika, sintaksa; na blagoglagoljivosti i ubedljivosti bi mu zavidale navodadžije, Jehovini svedoci i on-line trgovci, đuture), vadeći politički esap iz tek donete nove torbe i ne skidajući pogled sa čvrstih butina oivičenih vrtoglavi minićem sve do prepona – svezajući programi da dosledno ospore tvrdnje o našoj nepismenosti, lifleti za poneti i džinovski plakati raskošnih boja!

Aha – sada se razgledanju praktičnih sredstava političkog trijumfa pridruži i aktivistkinja, saginjući se tako polagano da je pogled na gola leđa i majicu do pupka dizao čak i prašnjave roletne – neste žalili, tako i treba!

Sa krupnom brojkom što obeležava raspored na glasačkom listiću – dodade kao da hvali robu na tezgi, pomno zagledan u slatko dupence što mahaše čvrstim entuzijazmom i pri najmanjem pokretu – da ne dođe do katastrofalne zabune kao na prošlim izborima!

* * *

Ukoliko ja svakodnevnom dajem viši smisao, običnom tajnoviti vid, poznatom dostojanstvo nepoznatog, konačnom jedan beskonačni sjaj, tako ga romantizujem.

Novalis

Misliš na ono kad je pola sela glasalo za njih – uzjoguni se buduća odbornica, pre nego što joj vreo vazduh iz fena opet slučajno okrznu bradavice koje se hrabro i nezaustavljivo probiše kroz crni grudnjak i majicu – a druga polovina za ribolovačku stranku, samo zato što ne znate lepo da šampate?

Bilo šta je bilo – taktički spusti ton gost, fasciniran istrajnošću usamljenih vrhova na rajskim loptama metaforičkog značenja – cilj je da ne ponovimo grešku i ove nedelje!

Svi smo grešni – uzviknu vozač naglo probuđen opekotinama na prstima (u naleganju na vrelu peć diazepamu i etil-alkoholu zajednički pomogoše prijatna toplota i gravitacija što nikako ne prestaje da iznenađuje pijance), proročanski dižući ruke u vazduh – svi!

Neje ovaj tolko lud koliko izgleda – odbrusi domaćica saginjući se i rasplićući ko bajagi zamotan kabl fena, koristeći priliku da ponovo svoje neupitne obline podastre pred radoznale oči i dotle pritajenu požudu nesvakidašnje publike – ič neje lud!

A da me podsetite na prioritete vašeg sela – napravi načelnik nevinu facu, vatajući se za beležnicu samo kako bi sakrio izdaju viših ciljeva u formi razotkrivajuće erekcije i sklonio pogled nepatvorenog sladostrašća sa neodustajne čvrstine prelivajućih dojki na neinspirovativnu prazninu papira – šta najiskonskije boli meštane ovog naselja?

* * *

A izlaza iz tog lažnog kruga nema i ne može biti zato što je posao koga su se prihvatile administracije i uprave – neizvodljiva stvar. Taj se posao sastoji ni više ni manje nego u tome da se ishrani narod. Mi, gospoda, prihvatili smo se da prehranimo hranioca, onoga koji je sam sebe hranio i hrani i nas. Dojenče hoće da hrani svoju dojilju, parazit onu biljku od koje uzima hranu. Mi, viša klasa, koja živi od njega, koja ne može ni kora-ka da napravi bez njega, mi hoćemo njega da hranimo! U toj zamisli i jeste ono što je najstrašnije.

L. N. Tolstoj

Boli gi sve, al trpiv – odbrusi majstorica naplaćujući rad i trpajući pare u tesan brusthalter iz koga na tren, pored tamnih areola božanskih grudi, promoliše glave i dosadne istorijske

ličnosti sa banknota – boli gi što nam kanalizacija napola završena pa deca trčkarav oko baru kude se izlivav tej... kefalije!

Sjaj... ovaj, strašno! – načelnik u posljednjem trenutku promeni suštinski smisao i ton komentara, još uvek zagledan u Erosovom rukom oslikanu crtu između bujnih grudi – Strašššno!

I što nas svi faća taj nadrealin – upade u razgovor jedna od mušterika što se upravo spremala da zasedne za ladnu trajnu – kad deca obuvav čizme čim padne prva kiša jer samo tako mož da dođev u školu. I što ni voz prolazi kroz pola selo, a nigde nema označeno! Onaj dan se kladili ovija pijani da l' će lokomotiva samo da izuje iz cipele jednog šuntavog il će skroz da ga rastrese u njivče; ega ne đubrimo zabadav...

Uuu... – ponovo zavapi kapetan broda političke kampanje, skoro sluđen širokim zalivom između butina (što preti da nasuče lađu na Venerin breg, probuši joj dno Kupidonovim projektilom najvećeg kalibra, olujnim lepetom Amorovih krila polomi jarbole, šta god!), upravo otvorenim posle raskršćavanja nogu – uužas!

I – sad se umeša i treća sagovornica iz frizeraja, meškoljeći se od nestrpljenja – što kad neki umre, a nadođe voda, nikad ne padnula dabogda, svi nosiv ribarsku obuću kad idev na groblje, jer samo tako mož da prođev kroz reku, ega sahraniv pokojnika!

Ne mogu... – skoro pa zacvile poglavar načelstva upijajući indiskretno zatezanje haltera i nečujni klik žabica ispod minića aktivistkinje, pre nego što dahćući istrča na hladan vazduh – ne mogu... da verujem... Kako je božanska snaga trpljenja!

* * *

„Sve su kulture podjednako legitimne i sve je kulturno“, tvrde u jedan glas razmažena deca društva obilja i klevetnici Zapada. A taj zajednički program prikriva dva duboko protivrečna programa. Filozofija dekolonizacije preuzima anatemu koju su ruski narodnjaci u 19. veku bacili na umetnost i mišljenje: „Par čizama вреди više od Šekspira.“

A. Finkelkraut

Voda, samo još ona nedostaje! Reka! – oglasi se sada i šofer – Viljem Fokner, šefe, porodica pokušava da ispuni amanet i sahrani majku usred velikih poplava i grozomorne bujice, knjiga se zove *Dok ležah na samrti!*

Pu, pu... – široko rastvori dekolte majstorica pre nego što pljucnu u njega, ostavljajući načelnika zabezeknutim još sa vrata – daleko bilo! Je li bre, šta priča ovaj?

Niko te ništa nije pitao, književnik – bregnu se šef, smrznut ali i smiren (s obzirom na to da je zbog štednje gazdarica pogasila sva svetla osim sijalice iznad radne stolice, sada kroz roletne pada trakasta svetlost sa ulične bandere, režirajući volšeban „teatar senki“ na zidu frizeraja: osim jedne, siluete uglavnom sede, zatim naglo ustaju mašući rukama, ponovo se strovaljuju u sedišta, pa opet sve ispočetka) – zar se nismo dogovorili da škrašaš van radnog vremena, a sad da budeš šofer?

Pišeš li razglednice na stranski – naglo se zavrte mušterija sa frizerske stolice – da napišem pe-šest na decu u Nemačku, kad si još tu?

A žalbe – zainteresovano prozbori i gospođa u statusu čekanja – opet mi opština šalje tugaljive opomene sas stroge pretnje, pa da vidiš...

* * *

Videti je opasan čin, kako poručuju legende o Orfeju, Narcisu, Edipu, Psihi, Meduzi.

Ž. Starobinski

Groblje, šefe – opet se javi šofer, poput puške spreman da imenuje glavne i jedine krivce zbog kojih se ovom napačenom narodu i dešava sve ovo šta se događa – Empedokleova „seoba duša“ i Gogoljeve *Mrtve duše*, sad mi je palo na pamet!

Da nisi... hm... – pokuša da smiri tenziju glavnokomandujući, potajno srećan što je za državni ispit triput pročitao *Revizora*, neslanom šalom ubeđen da je dotična knjiga obavezna literatura za načelničko mesto – malo preterao?

Tu je i Flober što je „oduvek želeo da živi u kuli od slonovače, ali plima govana stalno zapljuskuje njene zidine, ne bi li je potkopala“ – sada vozač skoči na stolicu, jednu ruku stežući u pesnicu a drugom zapušujući nos, pre nego što se prodra unjkavim glasom – kanalizacija, još jedna forma svemoćne vode!

Šta bulazniš, budalo – banalnosti pune decibela, neprilične nepristojnosti, vulgarnosti u povišenom tonu sada iznerviraše i načelnika – jesam li ti rekao da umukneš i klimaš glavom?

Voz – uzviknu vozač ponovo, uhćući i huhćući poput lokomotive – Tolstoj, *Ana Karenjina*, čihu-ćihu, voz je rešenje za sve! Huu, huuuuu! Čelični surogat reke koja zavija između brda i planina, kopnena zamena lađama što plove na kraj sveta!

Sad moramo da idemo – reče načelnik oprašajući se i dušmanski tegleći podređenog za kragnu košulje zimogrožljivo zakopčane do grla – nema predaje, do pobeđe!

* * *

Govoriti MI a podrazumevati JA jedna je od najizučavanijih bolesti.

T. Adorno

Bilo je potrebno izvesno vreme da načelnik shvati da vozač ne priča samo gluposti; u beležnicu doslovce upisa sva šoferska baljezganja, znate već, od onih koja normalnom i treznom čoveku nikada ne padnu na pamet.

Čak i u gomili intelektualnog klatomuđenja, mora da postoji zrno upotrebljivog, a samo mudri – poput načelničkog veličanstva iskovanog u vatri politike – znaju da ga pronađu. Zato pravo iz sela pohita na groblje („smrt je samo večni san“ – seti se jedne od parola Francuske revolucije koju je odgovarao na popravnom u gimnaziji) gde popisaše imena svih pokojnika – težak mrak naleže na nadgrobne ploče ali mesec kao večiti saveznik noćobdija ponovo pruža nesebičnu podršku entuzijazmu zaverenika; uz malu pomoć izvoda iz knjige umrlih i baterijske lampe, naravno – menjajući godine rođenja za otprilike jedan vek

kako bi ličilo na slučajnu grešku u kucanju: žurba možda jeste uništila mnoge sudbine, ali je mnoge živote i spasila.

Seoba duša – zadovoljno se nasmeja u sebi – to mi treba!

Potom zamoli meštane saborno okupljene oko fekalne bare (imajući u vidu višegodišnje trajanje, samo slučajne prolaznike i retke goste mogu da iznenade jednogodišnje biljke što polako ali sigurno kreiraju raznovrsnu obalsku floru) da potpišu peticiju za popravku kanalizacije (u tihoj noći bez zvezdanog svoda nad našim glavama, motorkom odsečena cev – glasni turbo-folk odvrnut na najjače, na par potrebnih minuta – sada časno služi kao stub za ogradu lokalnog kabadahije, preko puta) i izgradnju mostića do seoskog groblja (drčni meštani u kući do reke kategorično ište pare da danju pozajmljuje fosne povorkama u crnini a noću da vadi pijanu familiju iz vode), uvaljujući im i pristupnice („ništa ne precrtavaj, samo potpiši“) vladajuće stranke; usput pomilova decu (naše najveće bogatstvo! – u toj izandaloj floskuli jednoumlje najzad dobi formu prihvaćenu aklamacijom), umusavljenu nečim što je samo uz pomoć hladne, ali bujne mašte moglo da nalikuje čokoladi.

* * *

U izvornoj afaziji, kada nedostaje glas Boga ili pesnika, valja se zadovoljiti zastupnicima govora: krikom i pismom.

Ž. Derida

Neprimećen se vrati do frizerke, koja je upravo zatvarala radnju, da joj objasni sve blagodeti „bugarskog voza“; sipajući hiljadarke (blagovremeno sakrivene u čarapi: rezultat dugogodišnjeg iskustva zasnovanog na stečenom nepoverenju i raskošnom antitalentu za sticanje poverenja) po glavi čoveka, a koje je majstorica za ladnu trajnu i real-politiku opet trpala u grudnjak veličine omanjeg bunara pre nego što je – navlačeći prašnjave zavese i gaseći škiljavo svetlo u radnji (nejaka svetlost sa čvornovate bandere i kao iz kubizma pobegli odsjaji u baricama ne uspevaju da ostvare svoje izdajničke namere razglašavanja *urbi et orbi*) – najpre malo sisala muškost načelniku upiljenom u plafon, potom uz ukalkulisan rizik da pola sela čuje ekstatične uzdahe naskakivala po frizerskoj stolici (u kompletu sa načelnikom), gde smetaju dosadni rukohvati ali ludo obrtanje oko ose daje poseban doživljaj borbi za lepše sutra, naposletku ritmično trljala nos o zamagljeno staklo izloga strpljivo čekajući kraj što večeras dolazi otpozadi.

Zadovoljnom načelniku više ni kiša nije smetala. Šofer, koga je poslao na zadnje sedište opštinskog krša – da u odsudnim trenucima ne dosađuje mrmljajući imena pisaca poznatih samo jadnicima kojima je doktor prepisao da tumaraju između polica natovarenih tvrdim i mekim povezom, sričući naslove knjiga što ih čitaju samo *crne ovce* uže familije i *bele vrane* šireg komšiluka mrčipapirovića, mucajući šture opise i dozlaboga dosadne fabule za koje su čuli samo lezilebovići i ladoleži, bagra i bašibozuk, lenčuge i luftiguzi, dangube i dokoličari! – sada nije mogao ništa da upropasti.

ZAŠTO SAM GAJILA PARADAJZE

Prestali su da me pitaju
Na kom jeziku pišem
Ali ne i na kom sanjam.

Zaglušujuće šištanje pretvorilo se
U tišinu snova!

U jednom od njih
Ugledala sam
Uzdignute paradajze
U nebeskoj hemisferi
Kako se njišu
Potom poskakuju i sudaraju.

Od straha sam se probudila
I prestala da pišem
Na oba jezika.

U svom zemaljskom vrtu
Počela sam da gajim paradajze.

Na pitanje:
Kako si?
Odgovarao je miris
Lišća koje je opijalo.
Sve dok se vrt
Nije pretvorio u korov.

Gospode!!! – kriknuh uplašeno –
Preori moj vrt.

Od tada (umesto paradajza)
Svoje misli sam vezivala krpicama
Da ne padnu na zemlju
I ne istrule.

PROČIŠĆENJE

Ja sam riba
Samouka učiteljica plivanja
Plivanje sam učila
U kanalu D-T-D
Bilo je to plivanje u mulju

U dubinama
Spazih udicu
Koju na me baciše alasi
Samovoljno sam se uhvatila
Htela sam na obalu

Tako sam
Na suvom
Posmatrala vlastito umiranje

Za mene je voda
Ionako bila samo
Pročišćenje

IZ LETOPISA

Živela sam u vremenu
kada se mislilo
da će kraljicu književnosti
svi pisati
a nikom neće trebati
U posljednjem trenutku čvrsto sam je
prigrllila
Kada vreme bude tražilo svoje
istrgnuće se i otići u
pesmu o ljubavi

STOLETNO VINO

Kriknu vazduh
il' sunčev prut

Razgovor u kući stoletno vino

Pred dom me dozvao neki
neznan, daleki zov

Kriknu zemlja
zajauka oblak

Pred pragom
žedno usrkujem miris stoletnog vina

Po licu nemo prolaze vekovi

DUŠE

Kako li je njena duša
istrajala u dosluhu sa zemljom
dok je razgrtala strasti
Želje i mogućnosti prekopavala
a suze potkopala
Jesu li se razišle
kada ih je iskopala
Jesi li
i da li su se i gde ponovo nalazile

A SUMNJE JE BILO

*„Ne treba umreti“,
reče ruža, „bolje je
pretvoriti u izreku.“*

Alen Boske

Bila si tu, među nama
i dobro si znala onu navodnu:
„Ne bacaj bisere...“
Al' ti se zajedno sa njima baci
sve zbog sumnje:
među mnogo lažnih
njihovom sumnjom zatečena
njenim zatočenikom i ti posta
Kako se ona umnožavala
tako si se ti delila
sve dok sudbu feniksa nisi sebi udelila

Za razliku od nas
ti si znala i onu drugu, duhovniju izreku:
„Blato može uprljati biser,
ali ga ne može pretvoriti u blato“

Sada te molimo:
Daruj nam „devičanski biser“
da izlečimo oči

KUPAČI

Masa pojedinačnih lica
bezimenih i dobrih
dok se ne dokaže suprotno
okuplja se oko letnjeg bazena
Tela su nesumnjivo ljudska
mada ne uvek lepa
po klasičnim standardima
Istetovirana po šapatu nečije preporuke
Moguće je čitati ih
poput stripa dok miruju
na ivici keramičke obale
Tela su često gladna i
u potrazi za hranom
Kreću se priobaljem
onda kada ne plove
kao nakinđurene meduze
Razgovori su uputstva deci
razgovori su dogovori
Tu se količina potrebe
stišava u prisustvu snažnih
elemenata poput sunca
hlorisane vode i trave
koja narušava urbanost pejzaža
Ovome se može dodati
usaglašen skok nekoliko momaka
koji ostavlja bez daha spasioce
i poneku dokonu devojk

5. avgust 2018.

LEŽIM RASPET POPUT RASKRŠĆA¹

Dok prikivaš me svojom ljubavlju
Gospode, lađe mirno plove
Venskim tokom pronose epohe
Ukrštaju se ne sudaraju
U utrobama hologrami slika
Zapisi na jezicima odvajkada
A muzika radosno klokoće krvlju

NESUĐENOJ HEDVIGI

Mačka se izbavila
hladnoće i gladi
Dobri aktivisti našli su je
I oglašavaju, udomljavaju
Maci je upala kašika
u med
Odsad samo smeđe granule
i kesice s finim sosom
Ništa živog mesa, koščica
od ribe
il' splaćina koje ljudi jedu
Maca više ne brine
da li će je neko pomaziti,
uđe u gospodarevu
ruku i zaprede
S druge strane prozora
opasan je život za mačku
i prepun mačora skitnica
Glasan i naporan njen je mjauk,
a sterilizacija sasvim u redu,
nek ne jede ništa čitav dan
.....
Šareni kao pokrov
od novembarskog lišća
mačići odlaze u raj
držeći se po troje-četvoro
za male šape.

14. mart 2018.

¹ T. Transtremer

ODBRANA REČI

Kada pročitam da je neka
reč loša
jedan poseban deo mene
skriven na nategnutom obaraču
angažuje se oko pisanja peticije
Izvlači jezik iz korena
i javno ga pokazuje
Ponavlja reč u sebi uzastopce
dok je ne smrvi
Smišlja svetle primere
ponosno ih verifikuje
i hvali nevidljivoj publici
Pokušava da se seti nekog baš dobrog
ili makar prosečnog citata
ali ona se uvek izmigolji kao
jegulja u noći preplavljenoj
mesečinom
ili smrtna presuda bez prava
na žalbu

RECIKLIRANJE

Knjiga koju uzmem
Iz biblioteke
Nesumnjivo je već stara
I prošla kroz mnoge ruke
Misaono reciklirana u
Lični doživljaj
Bezbroj puta

Biva izbačena na obalu
Kao brod u boci
Koji leži razvaljen i
Netaknut istovremeno
Skidam veo plastične
Kese pre čitanja
Posle ga uredno vratim

25. jul 2018.

DAROVI

Tamno je. Osvetljen je samo veliki trpezarijski sto u prostoriji u koju se ulazi iz salona. Stolice sa visokim naslonom, šarene tapete. U dnu prostorije prozor koji gleda na ulicu sa uvek zatvorenim šalonima. Sto je prekriven nekakvom tamnom tkaninom. Skidam pokrov. Ispod njega su prelepi komadi nakita, ogrlice, naušnice, dijademe, sve sjajno i bleštavo. Darovi.

* * *

Betonske stepenice vode gore na krov. Kuća je nova, tek sažidana, sa prozorima na koje još nije postavljena drvenarija. Nizovi crvene cigle i maltera, prašnjave prostorije koje tek treba da postanu sobe pomalo plaše decu svojim senkama. Ona se pažljivo, sitnim koracima penju ka vrhu. Devojčica je živela u kući preko puta pre nego što je otišla u veliki grad. Dečak je bio godinu dana stariji. Njegov deda vešto je pravio korpe od pruća. Viđali su se leti, preko raspusta. Kako su zabavne bile njihove igre skrivanja! Ispred kuće je bio red velikih tisa iza kojih je bilo zgodno sakriti se, bio je tu i stari ambar koji ih je mamio, staja i drvena ograda, plastovi sena i stari orah na kraju imanja. Dolazila su i druga deca iz susedstva, ali je samo iznad Robertove kovrdžave glave treperio nekakav zlatni oreol koji je običan dan pretvarao u čudesnu avanturu. Trebalo je istražiti sve tajne čoškove, sva skrovišta mesta njihovog malog sveta koji jedva da se prostirao dalje od nasipa i reke u kojoj su se leti kupali.

Jednom su išli da beru trešnje gore na brdu. Popeli su se na razgranato drvo i jeli okrugle, sočne plodove, smejući se musavim ustima, dok su im pčele zujale oko ušiju. Hodali su nazad bosim po toplom asfaltu i ona ga je začikavala. Robert je bio veoma mršav, koščata kolena bila su mu pomalo izbačena. „Krakati, krakati“, vikala je devojčica. Dečak se ljutnuo. Išao je dalje uvređeno. Devojčica mu se dugo podsmevala. Kasnije se često sećala tog prizora, njegovih mršavih nogu koje su smešno izrastale iz kratkih pantalona, kao da je na taj način pokušavala da prisvoji ili produži nešto što je život već izbrisao i što jedva da je i postojalo kao obris tog davnog dana kada su im stope ostajale utisnute u vreli asfalt, a sunčev disk tonuo u ravnici iza njihovih kuća.

Tog dana su se zaputili na krov. Ni sami nisu znali šta će ugledati sa vrtoglavih visina koje su nameravali da savladaju. Znali su, međutim, da će to biti nešto veliko, nesvakidašnje. Osećali su nekako nejasno, iz stomaka, da je krov zabranjen i da je ovo tajna koju niko ne sme da zna. Dečak je išao prvi, hrabro, a devojčica ga je polako sledila, pretvarajući se da se ne plaši, samo joj je srce jako lupalo. Tavan je bio mračan, sa gomilom dasaka i šuta i deca su se na trenutak pogledala kao da žele da vide da li onaj drugi odustaje. Međutim, sada je bilo kasno. Želeli su da vide kako izgleda svet sa visine koju dotad nisu iskusili. Dečak je prislonio merdevine uz mali otvor u krovu kroz koji je ulazio snažan snop svetlosti.

Polako se ispeo do vrha, a zatim je i ona učinila isto. Stajali su posmatrajući se sa strahom na vrhu poznatog sveta. Ispod nogu su im škripali novi crveni crepovi, i odlučili su da sednu i šćućure se. Kuća je bila visoka, dvospratna, i sada su videli njegovo dvorište, ogradu, put, zatim njenu crvenu gvozdenu ogradu, tise, čokote vinove loze i visoke jele, i njenu prizemnu kuću iz nove, ptičje perspektive. Stvari su izgledale sićušno odavde, i mora da je deci to bilo smešno; istovremeno su se osmehnula.

Najednom se začuše glasovi odraslih koji su ih uznemireno i ljutito dozivali. „Roberte! Šta to radite? Silazi dole!“ Dečak se uspravio, zatim naglo počeo da mlatara rukama. Zate-turao se unazad i polako skliznuo dole niz crvene crepove. Devojčica ga je ukočeno posma-trala. Zurila je u ivicu krova i kada više nije mogla da ga vidi.

* * *

Dugo je spavao, ali se uprkos tome osećao izmučeno. Opet je sanjao taj san koga nikada ne može u potpunosti da se seti, ali u kome gubi tlo pod nogama i pada, a prsti na rukama i nogama mu se koče od straha. Bio je siguran da je bilo još nekog u tom snu, ali mu je nje-govo lice izmicalo. Sve u vezi sa snom ga je veoma uznemiravalo i Robert odluči da ublaži ukus prošle noći vrelom jutarnjom kafom. Pogled mu pade na prozor na kome se nahva-talo inje, i on se maši za džemper koji je nemarno ležao na podu. U kući nikada nije bilo toplo jer on to nije voleo. Smatrao je da ga hladnoća čeliči.

Gitara je stajala u uglu pored pojačala, na mestu gde ju je sinoć ostavio. Svirao je doka-sno, želeo je da svaki ton zvuči besprekorno. Oduvek je imao vešte ruke. Činilo mu se da zapravo vidi tonove koje je trebalo da odsvira, da ih oseća pod jagodicama. Prsti su se uvek postavljali u pravi položaj, koji nije bio prethodno naučen, kao da poseduje neka tajna znanja koja se uobličavaju u melodije, rifove, električne simfonije koje ga potpuno obuzi-maju. Nije znao čemu da pripiše ovaj dar. Prosto ga je prihvatao i svirao što je više i bolje mogao. Ljudi su dolazili na koncerte da vide gitaristu sa magičnim prstima čije nadahnuće nikoga nije ostavljalo ravnodušnim. Nije to bila samo veština, on je svirao sa iskrenošću i stavom koji je bilo nemoguće imitirati.

Zlatne žice trepere i njihova vibracija proizvodi zvuk. Zvuci se nižu, zadržavaju se u sobi poput delića prašine koji lebde i presijavaju se na prepodnevnoj svetlosti. Robertova ko-vrdžava glava nagnuta je nad instrumentom glatkih ivica čiji se vrat nežno pomera, po-tvrдно klima glavom kao da prihvata to zvučno saučesništvo, njihovu međusobnu igru.

Voda u kuhinji je ključala i Robert je pažljivo odmeravao kašičice. Oštar miris kafe potpu-no ga je razbudio. Voleo je da misli kako je poseban. Kao što je i Ana bila posebna. Javila mu se pre nekoliko dana i rekla da želi da ga vidi. Bio je iznenađen jer je prošlo možda i dva-deset godina kako se nisu videli. Ana je živela u Rimu i retko je dolazila u Beograd. Radila je u nekoj advertajzing kompaniji. To je bilo sve što je znao. Pitao se kako bi sada mogla da izgleda. Još uvek je pred sobom imao sliku bledunjave devojčice duge tamne kose i krup-nih nasmejanih očiju. Sećao se još i njene kuće, skrivene među jelama koje je njen deda odnekud doneo i zasadio. Sećanja su bila varljiva, poput slika koje najednom zaiskre i osvetle prošlost, a zatim brzo nestanu. Mislio je kako će sada pričama popuniti vreme koje se isprečilo između njih poput neprovidnog zastora.

Hteo je da ispriča Ani o svojim košmarnim snovima u kojima beskrajno pada, o neobičnim darovima, o tome kako bi mu se ponekad činilo da čuje zvuke trave koje izrastaju iz zemlje, cvetova koji nežno pupe na drveću, filmske trake koja se tiho odmotava, riba koje nečujno plivaju u vodi, ptica u letu. Roberta je sve to uznemiravalo. Zato je svirao. Zvuci gitare bi onda nadjačali i zaglušili sve druge zvuke i bio bi slobodan. Znao je da bi Ana to razumela. Možda bi mu ponudila i neko objašnjenje.

Hteo je i da joj ispriča kako se prozor danas naglo otvorio i pahulje su pojurile u sobu. Lepile su mu se za lice, oči, usne, a njemu se činilo da su to crveni i sočni plodovi trešanja koji se rasprskavaju i ispunjavaju mu očne jabučice i obraze, zarivaju mu se u grlo, guše ga svojim sokovima.

Mašio se za gitaru. Stajala je u dnu sobe, sa uglačanim pragovima, izvijene glave sa čivijama, i zlatnim, čvrsto zategnutim strunama. Prsti su zatezali i otpuštali žice, stiskali ih nežno, a gitara mu je uzvraćala jasnim, zvonkim tonovima, zatim energičnim i surovim, da bi trenutak kasnije opet proizvodila skladne i zvučne melodije. Zvuci su se pojačavali do neslućenih visina, i melodija je odzvanjala i pošto su Robertovi prsti prestali da sviraju. Čuo je planete kako kruže po svojim orbitama, eksplozije zvezda i tutnjavu meteora. Ceo univerzum bio je ispunjen zvucima. Bili su snažni i skoro ubojiti, zatim jedva čujni i nezemaljski. Posmatrao je gitaru. Strune su se same okidale i Robertu se učini da je već odavno mrtav.

Marija Eloi Garsija

SAVREMENA ŠPANSKA POEZIJA

Izabrala Mercedes Sebrijan

Sa španskog prevela Bojana Kovačević Petrović

NEKRETNINE

nostalgija živi na šestom spratu
baca papir kroz prozor
i na trenutak se
zabuni misleći da leti
poput ptice koja želi da se pari
govna koja baca odozgo
padaju posred potiljka
zatvorenika na uslovnoj slobodi
koji se ne seća kako da stigne do kuće
ovaj dečak koji sve vidi
na levoj strani mozga u ovom trenutku
začinje maniju
koja će ga dvadeset godina kasnije podsetiti na zadovoljstvo
dobrota živi na trećem spratu
ima prostran ali neudoban stan
mržnja uvek ima psa na vratima četvrtog sprata
ali joj je stan besprekorno uređen
stidljivost živi na petom
gleda kroz špijunku svojih blindiranih vrata
izobličena glava debelog čoveka predstavlja svet
na devetom živi divljenje
usedelica koja deli stan sa zavišću
onaj sa osmog koji oličava vreme
ostao je zaglavljen u liftu
onog dana kada si došao u moju kuću
a ja sam ta zgrada
samo se nikada ne penjem na deseti sprat

u savršenu kuću koja oličava despota
međutim često ostajem na prvom spratu
s kojeg nikada ne znam da izađem
tamo živi dosada koja ne plaća račune
uspomena
živi na drugom
ima diogenov sindrom
sve što dođe u njenu kuću
dostojno je čuvanja
svaka glupost ima status blaga
ali nikada se ne seti onog ko je nju zaboravio
tog dana ću se popeti na sedmi
jer upravo *tamo živi zaborav*.

Serhio K. Fanhul

RAZOČARANJE

Ne sećam se nijednog sunčanog dana
tokom osamdesetih godina.

Niko ne može toga da se seti: te decenije
sunce nikada nije sijalo.

Osamdesete su prljava bara
moje ulice, stari *seati*,
siva čoja u još žućkastim barovima,
svet u sepiji, oblaci
uvek.

Zamagljen kavez ružnih betonskih zgrada,
ružni ljudi u ružnoj odeći
s velikim snovima koji polako zamiru.

Kašalj je završio na pločicama kao ispljuvak,
u grlu sve jače gušenje,
auto-bomba, auto-bomba, auto-bomba,
neonska svetla obasjavaju
najtužnije lutke u izlogu.

Osamdesete godine: moj pijani otac
gromoglasno se stropoštava
na vlažni asfalt.

MARIE: TRÈS BIEN.

Moja majka je uvek *Marie: très bien* u školskim izveštajima.

Marie:

pristup imenu – nepotpun, prikladan kao zvižduk na padini,
kao neko ko se oporavlja kod kuće ili se leti priseća bašte rođaka, između pokošene
trave i intuicije da putovanje traje predugo da ništa ne bi osećao
po dolasku,
jer ni tamo ime nije potpuno, a ni ona nije devojčica.

Moja majka i moja baba imaju isto ime, a samim tim i sposobnost da se prepoznaju u
njegovim varijantama:

Ma-rie, Ma-ri-à.

Jer kad bi neko hteo da ih oslovi,
kad bi neko hteo da izgovori ovu kombinaciju

RO-SA-RIO

kotrljajućeg i mekog „r“,

ako se učiteljica, gazda, domaćica doznaju u fonetiku,
ako pogreše iz učtivosti,
završiće

u drugom dvorištu, onom sa hrpom madraca i zagorelim mlekom,
daleko od otmenosti, daleko
od automatskih veš-mašina.

Stoga njih dve, bližnje, žive s istim krotkim imenom
a kada Belgijanac želi da polaska mojoj babi, on kaže:

– *Marià,*

vous parlez comme un petit noir,

vi govorite kao slavuj.

ŠTETA BR. 18

Misliš da si trudna

Želiš seks (želiš da žele seks
s tobom), ali petak provodiš sama

Stavljaš se u kožu Celanove sestre
koja se nikada nije pojavila

Gledaš starca kako plače
jer je video na nacionalnoj televiziji reportažu
o napuštenim starcima; njegov tužni kapak
iznenada
zatreperi

Odeš kod ginekologa i kažeš
mislim da sam trudna

Onesvestiš se od nervoze i bola; lekar te hipnotiše
žestokom uvredom: „ne znam, draga moja, zašto te
toliko boli ovaj dilator: on je
za device“

Kažeš majci
išla sam kod ginekologa
jer sam mislila da sam trudna

Ah, zar već imate prave seksualne odnose?
I bez prevencije, razočarana sam

Vidiš da je tvoja majka razočarana, tvoja
majka je
razočarana

Stavi se u kožu Celana
koji nikada nije pronašao svoju
imaginarnu sestru

Stavi se u kožu Žizel jer je
Celan hteo da je zadavi što
nikada nije pronašao svoju
imaginarnu sestru

Želiš da mu se dopadaš, ali on ti kaže
ako hoćeš hajdemo u moju sobu ili u tvoju sobu

Zajedno ste tek 10 minuta
na osnovu poljubaca nemaš poverenja
u njega

Želiš seks, ali mu ne veruješ

Ah, ali zar nisi želela da osetiš pravu stvar?
I bez prevencije, razočaran sam

Rekao si mi da ti je srce vezano
za gležanj

Izvini na trenutak sam ga pustio zaspao sam
i pobeglo mi je

Baš je neposlušno
Kakva šteta kakva šteta izvini se dečku

Izvini
dečko

Olvido Garsija Valdes

Voda mi je nepoznanica; vidim je, gledam, čujem i dodirujem, a ne znam ništa o njoj. Pojavljuje se u mojim stihovima; eno je u nekim pesmama.

Naspram. Živela sam naspram velike nadolazeće reke; nije toliko važno što sam živela na obali reke, već to što je reka, zbog oblika tog predela, izgledala kao da se obrušava na kuću.

Bila je to bučna voda. Nedaleko odatle, celom širinom reke, a tamo je bila široka, bujica je nadirala na nasip; količina buke zavisila je od kiše i doba godine.

Te godine je uvek bilo bučno, bila je to kišna godina.

Tada mi se činilo da buka dopire od drugih stvari, zvučne komore, spavaćih soba, unutrašnje percepcije. Nakon jednog odjeka drugi, šupalj, prazan i tih, ali satkan od zvuka, nalik zvučnoj strukturi.

Buka sa brane, od vode na brani koja proizvodi oštar i jednoličan, nasilan zvuk; ta hrpavost u glavi postaje opora, miljenje groma koji tutnji, postaje šuplja, odjek bez predaha u zvučnoj šupljini. Kao u virtuelnim prostorima, čiji sistemi se otvaraju u brojnim praznim folderima, beskonačnim komorama; čovek se zagleda unutra, za slučaj da postoji još neka komora, plašeći se da postoji, jer ne zna čega tamo ima, čega tamo sve ima. Možda je i tamo voda.

Ali u vodi je svetlost. Sa svetlošću ili bez nje, s manje ili više svetlosti, i voda je drugačija. Sa svojom bukom, noću, čak i u gradu, gde noć nikada nije potpuna, voda je drugačija. „Tvrdim da se zemlja deli na vodu i misao“, umovao je *dežurni deratizator*.²

Iz fabrike svetla tunelom stižu mrtvaci. Tako je stigao i svetac na mojoj slici i njegovo zelenilo, a da nisam ni pomišljala da ću pokraj njega živeti. Ne gledamo uvek na isti način. Sada se usredsređujem na prozorska stakla, na ostatke noći, tamo na ulici su komadići zelenog gneva, čekaju.

² Autorka aludira na argentinskog pesnika i dramskog pisca Arnalda Kalvejru (Arnaldo Calveyra). (*Prim. prev.*)

MORFOLOGIJA PRIČE

Još uvek ni traga od snega.
I upravo zbog toga
sećaš se
onog putovanja vozom preko planina
ostalgичnog i reumatičnog,
kada smo se jedva probijali
kroz vetruštinu,
one starice iz međuratnog perioda
s vunenom kapom koja ti je
začudena
tvojom samoćom i mršavošću,
poklonila jabuku,
kao odraz one druge što ti je
u Bratislavi,
pružila tri narcisa
u zamenu za vodu
(Prop je bio više nego zadovoljan).
Sećaš se
paradoksalnog osećaja,
između milovanja i probadanja,
nostalgije za nepoznatim,
stanice u nekom tajanstvenom gradu
povraćanja u ponoć
i Crkve Svetog Stefana u podne,
reči đakona
(„Nije trebalo da bude otvorena,
ali sam odlučio da je obidem posle novogodišnjeg slavlja.
Kakav božanski znak.“)
Sećaš se
bele ruševine,
narkotičke tišine
koja je okruživala onog čoveka,
s metlom u ruci,
u čijem društvu je samo
dvanaest raštrkanih apostola
i jedan zamišljeni pantokrator,

tromog hoda
i mrkog pogleda.
I gotovo nostalgичna
za onom groznicom i onom mučninom
sada posmatraš
svoju zbirku idiopatija,
dok se pitaš
koji će biti medicinski izraz
za tu membranu
(koja nesumnjivo postoji,
a ti je nemaš)
šta da radi onaj ko oseća tup bol
dok bos hoda
po postojanju,
da li ćeš sresti
treću i nevidljivu staricu
i da li glad za snegom
i žeđ za dolinom
spadaju u kategoriju
božanskih znakova.

PÁTHEI MÁTHOS

Zahvaljujući omaškama i kamenju
podigla sam zid
i sada teže mogu
da lupaju na vrata moje kuće.

Ako mi prijatelji budu nedostajali
preživlju bez njih,
a zahvaljujući dobrotivim bogovima
moji neprijatelji su otišli daleko.

U olovnom kovčegu
čuvam zlatne niti
i niko mi ih neće uzeti ako ja to ne želim.
Zid se zatvara po mojoj komandi.

Uprkos ruševinama
svetim zakonima i mržnji,
koji prljaju uglove.
Tako bol opravdava sve.

OKTOBARSKI KONJ

(odlomak)

Ne, ne tako, nije o tome reč. Poleti jače. Kako? Jedna noga, pa za njom druga. Ne pre-nagljuj. Ne nagomilavaj toliko stvari: ništa ti ne vredi da ih slažeš na gomilu ukoliko time nećeš udovoljiti nekoj svojoj želji. Šta vidiš, ako uopšte vidiš nešto sa tog uređenog brda? Sidi. Sačekaj. Prvo dođi do Kapitola; nemoj da razmišljaš; projesdi svim ulicama, koliko god da ih ima. Zanimari sve što je duboko, zagrobno, to ide kasnije. Dodirni pepeo u vazduhu, a ne urnu ili reku. Misli na vatru, na dim. Pomisli i na nebo. Vidiš? Idu dva sivca, kao da jure. Gde stati da ih bolje vidiš između saobraćaja i borovih stabala? Ne želim da zavedem red, samo bih da pređem put, da bez prepreka domašim prve stepenike. Plavuša turistkinja je zažmurila da je kontrast svetlo ne bi zaslepelo, skor u lovu, cervikalni izazov. Izvori koji ne mogu da utole žeđ. Odabrao sam stepenište na kojem je mrtvac od malopre raspaljivao rulju; uglačani mermer, a ne uštogljena elegancija napravljena da se konji okliznu i carevi prođu; mermer je ujedno i fragment nečeg drugog: trag pustoši što horizontalno spušta belilo na padinu, svojevremeno oguljenu pohlepnim rukama, krvavim od zveri, peska i šatora. Krećem se po tragu koji se kreće, ništa nije na svom mestu, a sve je na svom mestu, samo je prenaplašeno, te ne može da se stvori slika čiji okviri ne bi podrhtavali: kruženje ptica koje s uživanjem prikrivaju koliko ih ima: da li je posredi perje, let ili njihova uzajamna podrška? (Kasnije, u sumrak, sve će se okupiti, pernate lopte iznad kupola, svi njihovi delovi između oblaka). Kada su daleko odavde ugledale dve odsečene senke u svetilištu nimfi, pomislile su da će ovde blizu biti više od koristi jedni drugima, na većoj visini, mreža puna riba u suton i jednostavnost linija na balustradi. Kakvo neuredno okrilje, kakva naporna majka, koliko igračaka koje treba složiti, i među njima poneka moja. Poput ona dva policajca što zabijaju glavu u haubu automobila tragajući za tupim zvukom, nemaju šta da rade, koliko god da ogluviš, oni te previše napadaju. Prihvatiti da time što ćeš biti puki gledalac igre koju drugi silovito igraju ne znači da se odričeš te igre niti njenih pravila. Netremice gledaj kosa koji se penje na drvo i shvati da jedan deo tog drveta i tebe doziva.

[...]

MUNDUS IMMUNDUS EST

Popis ruševina i zabava
i ambicioznih zabava među ruševinama.
Svet je bio prijatno mesto
sve je bilo dobro i povoljno.
Ali večeras treba da se vratimo
između visokih stabala, putevima
koji vode u Treblinku, a potom u Dresden.
To je mirno putovanje.
Ima pesnika koji igraju iza stenja
igru zvanu cijanid;
smeju se pa kolabiraju. Za to vreme,
farovi osvetljavaju krivinu
iza koje se naslućuje provalija.
Ako samo malo ubrzamo
uskoro ćemo ponovo biti kod kuće
u miru, u sterilnim jaslama
svega što treba da se desi.
Ali već je kasno za sve,
kasno je za ostanak,
kasno za povratak bez zakašnjenja,
kasno za skok u provaliju.
Pa ipak, mnogo toga se dešava;
na pet kilometara odavde je život
i tu nema mnogo pregovaranja.
Na pet kilometara odavde nalaze se
gotovo sve stvari koje nas dotiču.
Jer ako je nešto istina
to je da je svet odlično uređeno mesto.
Stoga slavimo našu istoriju
punu masakra, rata i istrebljenja.
Ulje od napalma i radioaktivna
noć. Zapevajmo svi zajedno
prostranom carstvu smeća
koje obavlja ljušturu i naše duše.
Mi, koji izgaramo, koji znamo
krajnje posledice sopstvene

odanosti predstavi čoveka,
moramo slaviti svoje prisustvo
i več jednom zaboraviti na Amazon,
na velike koralne grebene,
hipnotičko plavetnilo okeana,
preuveličana naglabanja o polovima.
Mi više ne pripadamo svetu:
neodrživa je jedino nada.

NAPUŠTANJE OSTRVA

Deca trče za loptom,
dok ih gledam, na neki način i ja trčim s njima,
smešim se i ako me neko zapita: „Šta ti fali?“
odgovor bi bila samo jedna reč.

Ostrvo mi je dalo onoliko koliko sam mogao da sačekam:
prijateljstvo nekolicine i srećni alkohol njihovih osmeha,
ponekad mir i uvek vrelinu jer sam to tražio.
Možda mi je nedostajalo ljubavi, ali ne i seksa:
nisam uvek jeo pečene ševe,
ali mi nikada nije falio dobar zalogaj.
Neću reći da sam bio srećan, ali nisam bio ni nesrećan.

Toliko sam puta na isti način otišao
da se od srca nasmejem kada neko kaže da čovek ne može
pobeći od samog sebe. Kad god se vratim
pronađem ostatke onoga ko sam bio
i ko dobro zna gde je zaista sever.

Čistim kavez s kanarincem, mada u njemu nema kanarinca.
Odremam pola sata, a potom još pola,
već je vreme da krenem. Tri i petnaest ujutro.
Crni oblaci na planinama mog detinjstva: za koga?
Oluje pune prašine zahvataju sva mesta na kojima sam bio.
Ja sam drvo, ne stena – ako želiš da znaš nešto o meni.

Zbogom, ostrvo; zdravo, Ostrvo.

ŽENA GLEDA MUŠKARCA DOK ČISTI AUTO

Žena u restoranu koji ne može sebi da priušti gleda muškarca koji čisti auto. Žena čije je levo oko veće, oko koje izdaleka luta i zdušno motri kroz prozor. Tri kolege za stolom i jedan od njih traži da proveri da li je meso dobro ispečeno. Hajde, ti se razumeš u to. Niko ne može da dohvati balon s helijumom koji se ruga s plafona restorana.

Muškarac koji čisti auto čisti auto. Toliko je skup da mu ne pripada. I čučne pokraj blatobrana sa svojom krpom, isteže se na prste iznad haube i nestaje do struka dok otresa sedišta. Neprestano pokazuje različite položaje tela, poput žustrih fotografija Edvarda Majbridža s nagim atletama i konjima.

Moj deda je bio kočijaš, a potom vlasnik restorana, a šta sam ja? Čovek koji čisti auto pogleda u ženu iz restorana koji ne može sebi da priušti i ponovo je prepušta izlogu. Drska energija oživljava zglavkare i mekušce na njenom tanjiru.

Staklo se ne razbija malo-pomalo. Na njegovoj spoljašnjosti nema otvora, useka, rupice u koju bi se stavila alatka. Staklo se mora razbiti brzo. Ili iznebuha, poput one čaše koju je neko okrznuo razmišljajući – razmišljajući o sudoperu, da bi se nekoliko trenutaka kasnije razbila u paramparčad na stolu.

MOJ PRVI BIKINI

Ja samo znam kada opstajemo.

Znam to jer se moji prsti
pretvaraju u drvene bojice.
Znam to jer pomoću njih
crtam po zidovima tvoje kuće
žene s licem kao na epitafu.
Naime, draženje vrha
počinje da urušava temelj
i da stvara dugu u noći.
Naime, dok pišem testamente
na tlu
unutrašnji organi se pomeraju
i obavijaju tvoje korenje.

Graviram stihove hladnih boja
na tvoju kožu, od arhitrava do temelja,
da na njih pada kiša da ih potopi, i uveravam se
da kiša zvuči kao da padaju
klikeri ili narandže
koje sam razmenjivala u dvorištu za vreme odmora,
pre nego što sam obukla svoj prvi bikini.

Danas čuvam te klikere, poput minulog
blaga, u udubljenjima drugih leđa.

Oslikavam i na terasi preko puta
dvorište s toplim i lepim nadgrobnim spomenicima.
Is crtavam – poput bronzane meduze –
rajski niz lanaca koji na površini zemlje
ističu majušnu ravnicu; ona deluje krhko
a ipak, kao što vidiš, opstaje.

ČAS ANATOMIJE

Bacam pogled po telu
koje imam
ispod odeće.
Ne znam odakle da počnem.
Ako počnem iz najvećih dubina,
tamo odakle lirski pesnik
počinje da opeva svoje jade,
može da mi se desi
da ih ne pronađem.
Stoga ostavljam po strani
srce,
da bih se usredsredio
na najduži prst na stopalu,
odakle sve počinje.

Ja sam lovac na izgubljene emocije,
najnezgodniji putnik koji je ikada viđen,
i moja kolena nikada ne zaklecaju
kada izbegnu udarac,
kada ustuku i pobegnu.
Zato imam
ovakav stomak.

Sada posmatram ruke.
Čemu služe ruke
kada je čovek odavno
zaključio
da milovanje više
ničemu ne služi?
Otuda više ne vodim računa
o noktima
te je glatka koža
u opasnosti
ako joj se približim.

Ali nisam tako loš
kao što izgledam.
Čuvam na jednom mestu
svoje anatomije
malo udubljenje
to nije duša, ne,
i ja to znam.
Šta je onda?
Ne znam šta je,
i upravo me njegova praznina
podstiče da ustanem
svakog jutra,
da izvučem iz kreveta ovo telo
nago i nimalo gipko,
da ga brižljivo operem,
da mu obučem veš i odeću,
i da ga osmotrim u ogledalu proteklog vremena.

Zato danas mogu da ga izložim,
bez odviše stida,
pred vama.

Andres Navaro

NEŠTO PRIRODNE VELIČINE

Cele večeri gledam usporene filmove, na mahove zaspim.
Iznenada

mnogo svetla,
boje se pridružuju hrpi prljavog veša
dok ploče izgledaju
kao nove.

Izlazim pre doručka da nahranim kuju
svog brata
i da joj pravim društvo,
na pola sata.

Želim da odnesem bratu kesu pomorandži
za sok
i svoje romane Filipa K. Dika.
Nije mnogo, ali verujem da će se time zabaviti
dok se ne vratim.

Usput rukom pozdravljam dečaka ometenog u razvoju
i prolazim kroz park
između zgrada
gde kasirke, u ovo doba, puše i pričaju.

Ako su same, blago se naklone u znak pozdrava,
mada obično izlaze
u paru
i popuše dve cigarete za deset minuta.

I dečak s Daunovim sindromom me gleda, ali me u stvari
ne vidi
ponekad,
ali čak i u danima kada sam rastrojen
zbog sna,
a ona zaslepljena od gladi,
kuja mog psa me dočekuje sa izlivima nežnosti

svojstvenim njenoj rasi
i možda,
kroz kožu miriše krv mog brata
u mojoj
pa je to smiruje.

Sipam surogat mesa u činiju i spuštam
roletne.

Pomrčina se
kreće po pločicama poput mačke.
Mislim da će nam se život promeniti.

NEDELJIVI ČOVEK

(odlomak)

Toliko vitak da ga
nećeš prepoznati,

počeo je da priča viceve o bogu
i sam da pere zube.

Kada hoda
čini to povijen,
kao da beži
od svoje porodice.

I, tokom izvesnog vremena, dok je
bio nem,
s podočnjacima
i modricom na glavi,
pomislio sam da će ponovo otići kad se probudi.

Danas smo ga obrijali.
Namazali smo ga kremom jer je suv
i telo mu širi miris
kakav ne bih mogao da opišem
pređe na mene
i ne napušta me kada dođem kući
i večeram sa svojom ženom,
miris mog oca.

Ponekad mu stavimo kapu.
O njemu brinu moja braća, moja
dva brata, mada nas ima petorica.

Kada je već mesec dana bio u krevetu počeli su
da vode dnevnik
o njegovoj bolesti,
ali ja nisam učestvovao.

„Tokom današnje tročasovne posete“,
napisao je moj brat
i osetio sam krivicu što mu nisam pružio više,
jedva sat vremena mog monologa.
Osećao sam kao da izmišljam nekog oca
izgovarajući se tim starim
poznatim telom,
kao da izmišljam,
usput,
jer dok sam ti govorio postajao sam
svestan da postojim zbog tebe,
a da tebi ništa ne predstavljam.

Nije trebalo da odrastem,
da se odvojim od oca.
Mislim da smo se takmičili.
Ti si bio tehnokrata,
a ja pesnik. Nisam ti bio po volji.
Bio je to dvoboj dvojice posvećenika
s reproduktivnom primesom:
bio si stari majmun koji štiti svoju ženku.
Tvoj predstavnik, u ovom slučaju,
bila je jedna mlada Meksikanka.

Moja žena je starija od mene.

Na porodičnoj večeri rekao si
da imam kompleks zbog starijih žena
jer je moja tadašnja devojka
bila dve godine starija od mene
(imao sam 21).

U svakom slučaju
bio si kreten.

Ali sada nisi. Sada te volim.
I ne kažem to u šali, mada
dozvoli mi da zadržim za sebe
izlive nežnosti.

Voleo sam te kada si me prepoznao
u bolnici: sine moj!

– Kako se zovem?

– Herardito!

Smestio sam te u krevet
i gledao si me s ljubavlju
i grubim glasom se pohvalio
bolesniku u krevetu pokraj tvog.
– Divnog sina imam.

* * *

Nisi mi potreban
rekla sam ti.
Ja sam moja kuća
moju krv ima samo
šačica reči
u mom naručju
jedino čedo sam ja.

Potom si mi zasadio mladice oko kuće
čije krošnje su sada pune gnezda
i one puzavice što mi se penju po zidovima.

* * *

Pepeo na sve strane
na posteljini
na mojoj odeći
po podu.

To što pepeo ne može da domaši
prlja dim.

Gore i gore uloge koje smo igrali
spremni da platimo koliko god treba
da bismo održali ovu toplotu.

* * *

Moje okruženje je zapravo tmina i ne može da se vidi.
Kada sam bila mala i pomišljala na nevidljivost
mislila sam na prozirnost
nikada na pomrčinu.

Jer tada nisam znala a sada znam.

U čitavom univerzumu
ne postoji nijedno telo koje ne povlači neko drugo
zajedno sa celokupnom pomrčinom koja se ne može videti.

POČETAK NEIZVESNOSTI

Neka se nedelja produži, neka se ne završi
nikada.

Neka se njeni sati zaustave pre nego što dosegnu
zoru, pre nego što se pomeri datum na časovniku,
pre nego što pređe u naredni red kalendara.

Neka za ponedeljak nema mesta, neka ne postoji.

Ponedeljak.

Neka se zaustavi mehanizam koji će se isprečiti,
koji će preseći put električnoj energiji pre nego što dođe
do mog stana.

Ili vodi, ili gasu, ili telefonu.

Svim tim tajanstvenim strujama koji pritiču
u moju kuću i oživljavaju je.

S druge strane, neka niko ne pozvoni na moja vrata.

Neka mi ne stižu koverta s lošim vestima.

Neka mi ne dolaze tužbe, pretnje, upozorenja na
buduće događaje.

Neka se niko ne usudi da promoli nos dok ja, neartikulisano razuma, drhtavog srca i
uznemirena saznanjem da je svet tamo napolju, čekam na drugoj strani.

Neka se minut zaustavi na rubu ponedeljka.

Neka se zaustavi pre nego što počne da se kotrlja sedmica.

Nova sedmica.

Još jedna nova sedmica s kojom se treba suočiti.

Još jedna užasna nova sedmica pred nama.

Još jedna nova sedmica koja će proteći dok zadržanog daha iščekujemo čudo.

Još jedna sedmica u kojoj pružam ruku, preklinjem za pomoć, podnosim sram, grozničavo
se držeći za ostatke dostojanstva.

Još jedna nova sedmica u kojoj vapim da stignem do crvenog polja – nedelje.

Da ostanem u crvenom polju nedelje beskonačno.

Da ne okrenem stranu.

GLAGOL JE KRHKE PRIRODE

Gledasmo ih kako plivajući
prolaze pokraj nas i zagrlismo se.
Utom kiša poče da dobuje
ritmički uporno
po krovu automobila.

Suvi, topli i srećni
pokušasmo da uhvatimo dve ribe
jednim imenom,
kao da nemamo ništa
zajedničko s tim mokrim stvorenjima
što jure na sve strane.

Sreća je voda u mreži ribara.

Nebo poče da se razvedrava,
a sa svetlošću, ribe
skočiše u vodu
i svaka ode svojim putem.

Mersedes Sebrijan

MOTHER TONGUE

Jezik je mapa naših poraza.
Adrijen Rič

Moj latino jezik, moj jezik
koji zovemo još i *idioma*. Njegov facijalni parnjak
mi je nepoznat, ali zato znam koje metode da upotrebim
kako bih rekla možeš li mi dodati sirće. Upravo sam rekla
možeš li mi dodati sirće. Dobijam to što tražim: puki izgovor
da bih zapodenuła razgovor i istovremeno
dobila sirće.

(Ista nepca koristimo kada kažemo *puki izgovor*
i *dodaj mi sirće*. Ista nepca
govore to što kaže njihov alibi).

Stvorili smo ga mi, jezik,
pa ipak on će iz nas izvuci nazive
koje bude odlučio da nadene na primer
reči oči.

Između dve istog značenja: *palta* i avokado
ne znam koju da odaberem
uz koju će škampi
imati bolji ukus.

NE ŽELE DA ODU

Ima mnogo ljudi koji ne žele da umru:
Mik Džeger, Madona, Izabela II, Bil Gejts.

Ne žele da umru jer im je život ispunjen,
vrtoglav i fascinantn,
a smrt je poniženje.

Barak Obama, Fidel Kastro, Klint Istvud,
Lejdi Gaga, Paris Hilton, Robert Redford,
Gabrijel Garsija Markes,
ne žele da umru.

Pa ipak će umreti.

Stiven Spilberg, Bred Pit, Mario Vargas Ljosa,
Džordž Buš, Pol Oster, Karlos Slim, Džoana Rouling,
ni oni ne žele da umru.

Ne prihvataju činjenicu da će nestati:
bes, to će u njima izazvati bes.

Bes dece protiv strašne pomrčine.

Andželina Džoli, Kit Ričards, Antonio Banderas,
Šeron Stoun, Bil Klinton, Tom Kruz,
umreće, jednog dana će televizija to objaviti:
preminuo je u svojoj kući od...

Bob Dilan, Hose Marija Asnar, Skarlet Johanson,
Hilari Klinton, Nikolas Sarkozy, Toni Bler,
Plasido Domingo, Naomi Kempbel, Al Paćino
takođe će umreti, uveravam vas.

Kunem vam se onim što mi je najsvetije: umreće.

Recite im, ako želite,
da smrt nije kraj,
tek da biste nešto rekli.

Toliko novca će ostati nepotrošeno, toliko kuća, toliko putovanja,
toliko jahti će ostavljati brazde po zlatnim okeanima,
toliko dragulja, toliko legendi,
toliko ostrva na kojima se treba sunčati nag
i razgovarati s papagajima, pelikanima i anđelima,
tolike večere, toliko netaknute firmirane odeće,
toliko trenutaka uspeha, ponosa i moći,
toliko blistavih momenta,
koji će morati da ostanu na ovom svetu.

Recite im, ako želite,
– i zato što smo duboko u sebi saosećajni –
da će se otvoriti nebeske palate da ih prime,
da ih čeka briljantno potomstvo,
zlatna stranica ispisana
u istoriji čovečanstva.

Vladimir Kopicl

GENERACIJSKI ŠUM I INDIVIDUALNI BUM

(poezija Zvonka Karanovića od bebi-bumerskih margina i generacijskog X-splina
do knjige *Iza zapaljene šume* pa unakrst)

Dubina detalja presudna je u pisanju.

...

Samo u početku dolazile su mu apokaliptične vizije. Kasnije su ih zamenile sasvim obične, poput one da more uranja u sunce, ili da u vodi dubokoj metar vozi bicikl, ili da u mislima komanduje pticama.

Z. Karanović

U svojoj nekad kultnoj knjizi *Prinstonska gnoza*¹ zagovornik naučne gnoze Rejmon Rije zgodno primećuje da se svako biće objašnjava svim ostalim bićima i da je priroda vrsta slagalice u kojoj se delovi uglavljaju, a privremene beline automatski popunjavaju. Zvuči podjednako lepo i moguće, pa ako shodno milenijumskim javnim i tajnim vezama nauke i poezije uzmemo zdravo za gotovo da je i čovek deo prirode, čak i kad je književnik, ispada da pri tumačenju svake nove knjige nekog autora kritičar ne samo da treba da sedi na svim prethodnim, nego je čak poželjno da ih i uvede u analitičku igru, makar na mala vrata. Što inače znamo, ali sada tome možemo i da pristupimo s pokrićem, čak nešto većim od samo naučnog, samo gnostičkog, ili samo književnog. Dok s kritikom stvar inače stoji kako stoji, a sad ćemo videti i kako. Bar u ovde datom slučaju, odnosno studiji slučaja, Zvonko Karanović iz perspektive čeprkanja posred i *Iza zapaljene šume*. A pošto bi to *iza*, iz ugla do sada rečenog, moglo da znači i *pre*, eto još jednog povoda da u najkraćem vidimo šta je Karanovićevo pisanje bilo pre nego što nas je on svojom najnovijom knjigom hermeneutički potpalio.

Meki LOM za tvrdu prekretnicu

Dakle, da se manemo gnoze, a prihvatimo statistike kao jedne od omiljenih učiteljica u životu kritičara. Karanović je svoj prvenac *Blitzkrieg* obnarodovao 1990, učinivši uslugu i sebi i nama jer je zahvaljujući okruglom broju te godine sasvim lako uočiti da je ovaj učesnik u javnoj borbi sa stihovima aktivan na pesničkoj sceni više od 28 godina. I to uz čak 18 pesničkih izdanja, računajući hibride i prevode, a ne računajući njegov sasvim zgodno fokusiran prozni opus kojim se nećemo baviti dok honorari ne porastu.

¹ Rejmon Rije, *Prinstonska gnoza*, Prosveta, Beograd, 1986, str. 97.

Pogledamo li kako su naslovi tih pesničkih izdanja *postavljeni* u *Belešci o autoru* na klapni poslednjeg od njih,² odmah se valja prisetiti nečega što sam naglasio još u pogovoru za izbor iz prvih pet Karanovićevih poetskih knjiga, daleke 2001. godine. Izbor se zvao *Neonski psi*,³ što je danas manje važno, dok je za ovaj tekst daleko važnija upravo tada naglašena i danas već punoletna opaska koja u mom autorskom skraćanju glasi da su Karanovićevi stihovni i poststihovni biografizmi bitni senzori višestruko indikativni za način formatiranja njegovog ukupnog pevanja. I da su Karanovićeve autorske *biobeleške* koje obično stoje negde u zapečku knjige, na klapni ili gde već dospeju – zapravo suštinski skockan, lapidaran izraz autorske intencije, potenciranog poetskog stila i (para)poetičkih smernica svake od knjiga kojima pripadaju. A to dodatno znači da prilježna detekcija tog prividno marginalnog izvora, uz dobar uvid u stilizacijske bravure sažeto date u tom parapoetičkom vrelu, zapravo veoma plastično docrtava konfiguraciju ranog Karanovićevog pesništva. To jest, njegove poetike, odnosno spleta ličnih stilema, popistički mimikrizovanih stilova, urbomotivike & urboritmova, dark štimunga, sentimentalizovanih rok mantri, ikoničkih poslanica zapakovanih u veo fine melanholije i – šta god već želite da derivirate odatle.

Eto, dakle, pesnika koji sebi i o sebi sudi i tamo gde su drugi autorski već odsutni, što nas dodatno vraća biobelešci na klapni knjige *Iza zapaljene šume*.

Naime, i amater bi smesta zapazio da je onaj deo te biobeleške koji je posvećen nabranjanju autorovih do sada objavljenih *knjiga pesama* primetnim razmakom podeljen na dve sekcije, što očigledno nije delo nekog grafičara amatera. Dabome da nije, jer baš tako kako to čini ta grafička cezura, zapravo, možemo ukupan Karanovićev pesnički opus razložno da podelimo na dva dela, uz jedan izuzetak od pravila. Prvi deo bi predstavljale sve zbirke pre *Mesečara na izletu* (LOM, 2012), a izuzetak u okviru tog bloka – *Tamna magistrala* (Narodna knjiga, 2001). A otkud taj izuzetak, posred pravila? Pa otud što je u toj izuzet(n)oj knjizi Karanović napadno razvio (1) i premodelovao (2) dva bitna specifikuma svog pred-LOM-ovskog pevanja:

1) sklonost ka dugom, mahom *darkerski* intenziviranom melanholičarskom stihu,
i

2) Umesto da svoje omiljene *blue note* ritmove, semantičku *atmosfera*, aluzivne i preostale energetske tokove jedne pesme, kao formativne semplove, skokovito provlači i kroz preostale tekstove u okviru iste ili više knjiga, Karanović ih u *Tamnoj magistrali* forsira tako da se gotovo unisono sustiču u napregnutom tkivu te angažovane narativne poeme.

Toliko o prvoj sekciji Karanovićevog poetskog pevanja i njenom izuzetku, saglasno prvoj polovini biobeleške u knjizi *Iza zapaljene šume*. A druga sekcija? E, tu je stvar ne samo indikativna nego i plakatski performativna, budući da je u istoj biobelešci ili sam autor ili njegov izdavač odvojio sve knjige koje je Karanović objavio u saradnji sa firmom LOM, odnosno urednikom Flavijom Rigonatom. I to odvajanje sada nije samo prostorno, nego je sad uz svaku knjigu naveden i izdavač, LOM, dok u prethodnoj sekciji izdavači nisu naznačeni. Urednička greškica? Grafički eror? Frojdovski feler? Ne mora biti, jer te četiri knjige objavljene u LOM-u donose sasvim nova lica Karanovićevog pevanja, pa makar da liče jedno na drugo koliko i svi literarni darovi Z. K. na samo jednog autora.

² Zvonko Karanović, *Iza zapaljene šume*, LOM, Beograd, 2018.

³ Zvonko Karanović, *Neonski psi*, Home Books, Beograd, 2001.

Generacijski krypto-skepticizam u zoni Nomada

S nešto manje pouzdanja mogli bismo uz ovo psihografsko opažanje dodati i – Alal vera! – bez obzira na koga od pomenutih se to odnosi, ili na koje od Karanovićevih separatnih pesničkih lica referiše. Ali bio bi to prilično singularistički obojen pokušaj uopštavanja, dok Karanovićeva poezija uveliko zaslužuje i rutinsku kritičku pratnju i malo šireg mudrovanja. A dabome da zaslužuje i nešto sagledavanja u generacijskom ključu, uprkos alarmantnom *generacijskom* krypto-skepticizmu mnogih u čijem sećanju na sam pomen generacijskog modela smesta zazvoni antiprogresistički stav starog zakerala E. M. Siorana: da je progres ona nepravda koju svaka generacija počinu u odnosu prema svojim prethodnicima.

Težimo li pak nekom generacijski obojenom rešenju još za života, onda nije loše opet se dohvatiti nauke. A dobar vetar u jedra našim namerama svakako mogu dodati rezultati istraživanja Vilijama Štrausa i Nila Haua. U čak dve knjige koje su objavili iste godine kad i Z. Karanović svoj pesnički prvenac, ova dvojica su obnarodovali nekoliko svojih saznanja od opšteg interesa, a najmanje jedno zabavno je i za nas pisce. Recimo, oni tvrde da se isto-rijske generacije menjaju u pravilnom kružnom ritmu, baš kao godišnja doba, i da se isto-rijska dešavanja u poslednjih pet vekova angloameričkog sveta mogu objasniti postojanjem četiri generacijska arhetipa koji se naizmenično i po istom obrascu ponavljaju u svakih 80–100 godina. Onoliko, dakle, koliko je dug nešto duži ljudski život, odnosno sasvim u skladu sa antičkim pojmom *saeculum*. Ti generacijski arhetipovi su: Prorok, Nomad, Heroj i Umetnik, a svaku od tih generacija čine oni koji su rođeni u istom periodu od dvadeset godina. A kako se svaka generacija penje na lestvici svoga doba i zauzima razne položaje u društvu, tako se u velikoj meri menja i stanje kulture.

A nadajmo se i poezije, mada je ovi naučnici ipak ne pominju, pa ćemo to podrazumevati.

Rođen u zemlji gde smo dosta dugo za svetskim zbitijima i trendovima kaskali tek nekih godinicu-dve, Karanović Zvonko (1959, Niš) u Štraus-Hauovom sistemu ponajpre spada u red Nomada, dakle pripadnika Generacije X rođenih 1961–1981, a s blagom deklinacijom prema bebi-bumerskim Prorocima, rođenim između 1943. i 1960. Međutim, pošto ovog analitičara solidno bebi-bumersko vaspitanje podseća da je Luis Mamford svojevremeno lepo primetio kako se svaka generacija buni protiv svojih očeva i sklupa prijateljstva sa svojim dedovima, u detekciji slučaja Z. K. ne bi sasvim trebalo ostaviti po strani ni vrednosne i druge fatume generacije Umetnika (rođenih 1925–1942). Onih, dakle, koji su bez mnogo argumenata nazivani i *tiha generacija*, kao nedavno naši *melanholičari*.

A sad ćemo sve to generacijsko zamešateljstvo ostaviti po strani radi kratkog opisa Karanovićevog pesničkog stvaranja u njegovoj novijoj, LOM-ovskoj fazi i zbog nešto potpurnije dijagnoze knjige *Iza zapaljene šume*. A onda ćemo sve tako izronjene bisere uvezati s naučnim fantazmagorijama Štrausa & Haua, jer se i na osnovu minimalnog odatle uzetog uzorka čini da efekat neće biti mali. Niti beskoristan, pogotovo za širu diskusiju.

Izlet u posthumanistički kolaž

„Najvažnija je forma“ – uporno ponavlja povodom svojih novih knjiga Zvonko Karanović, dok zapravo u tim zbirkama privilegovano inovacijsko mesto, umesto uobičajene uloge formalne jednoobraznosti celine, preuzima potencirano mozaičko naslojavanje nekoliko različitih formi, odnosno disparatnih narativnih, ritmičkih, slikovnih i stilskih tokova. Dabome da *Mesečari na izletu* i *Kavezi*, kao dva izgledom slična niza pesama u prozi, lirskih proza ili *prozaida* – kako ih već ko oblički razvrstava – mogu i da se opiru takvim tvrdnjama, pogotovo ako čitalac prvenstveno koristi oko. Ali *Zlatno doba* već uveliko pomera i to moguće oko i teg na vagi analize u prilog malopre konstatovanoj *neokaranovićevskoj* metodi vavilonski rizične i zavodljive kružne gradnje kompozicionog i značenjskog tela knjige u duhu mozaičnog konstruktivizma. Tako je, osim uvodnog autorskog autoomaža ranom sebi u vidu mantrične retro-poeme *Izlaz*, preostalo u ovoj knjizi disciplinovano *skladano* u duhu konceptualizacije oblika, naglašene repetitivnosti i uspehli vežbi iz primene konstruktivističke pesničke volje. A posebnost po sebi tu svakako predstavlja i neupadljivo koliko ubedljivo promovisanje oblika *pesme pitanja*, u duhu ranog minimalističkog ludizma Tomaža Šalamuna, ali sa sočnim fantazmatskim šlagom.

Bacimo li pak pogled na finalnu knjigu ovog neociklusa, a to je *Iza zapaljene šume*, jasno je da se tu kompoziciono, sižejno, jezičko i semantičko stanje teksta dodatno zamešateljki potencira i nadrealistički nijansiranom kolažnom voljom za ugradnju disparatnih vrsta materijala i dizajnerskih ukrasa. I to ne samo u međuigri repetitivne kombinatorike više poetskih i pripovednih tokova i stilova, nego i kroz kumulaciju dejstava niza protejski pomeranih likova & posthumanih karaktera, maski, tonskih registara, parasiježnih motiva, aluzivnih prečica, kontraritmova, autocitata, uzoritih art *semplova*, imažinističkog detaljisanja, tripoznih parada... I to sve u stanju stalnog dijaloškog superponiranja gradivnih činilaca (ne)transparentnog teksta i njegovog smisla, što umnogome definiše provokativno delatan poetski naboj ovog skokovitog *stihovnog narativa*.

Tu produktivno napregnutu polifoniju naizgled nekongruentnih formalnih i značenjskih frakcija koje se na zavodljiv način sučeljavaju, uzajamno označavaju i redefinišu dobro podržavaju i Karanovićeve očigledno već usavršena rešenja u igri ekspresivne postavke stiha, strofe i celine knjige. Recimo, izrazita invencija u razlikovnom dopisivanju jezičkih gestova vezanih za pojedina subjekatska/govorna lica, uz nekad metaforičko, a nekad jedva šifrovano ukazivanje na izvore, uzore, pop ikone ili postpopističke fetiše ove poezije.

Tu su svakako i drugi izumi koje Karanović prilično inventivno uvodi u igru tekstualne, kontekstualne, intertekstualne, a da se niko ne oseti uvređen – i hipertekstualne animacije. Pre svega montaža elemenata čitljivog smisla i tek-tek razumljivih nagoveštaja mogućeg *sižea* uz dodatnu međuigru jasnih, aluzivno aktivnih i debelo halucinatornih semantičkih bravura kakvih se ne bi postideo ni Kastanedin Don Huan. Dabome da uz ovakvu kinematografsku retoriku ide i dosta *kisela* spotovska oniričnost te poneki prenaplašeni luzerski štimung u kempom pojačanom tonalitету *film noara*. A uz to se na ovim stranicama odvija i neporecivo efekatan rodno-dijaloški spektakl, donekle paradoksalno ravnopravno obojen hladnom detekcijskom logikom trilera i prevrelim preverovskim sentimentom s primesama namerno prepotencirane – *opominjuće* patetike poljupca na *strašnom sudu*. Kad to kažemo, jasno je

da ni lirska poenta nije daleko, pa makar bila na samom kraju pesme (str. 26) gde joj je i mesto, da bi se zatim kao jedan od ključnih motiva više puta reinkarnirala u tekstu, uvek u označavajuće pomenim kontekstima.

Da to ne bi bilo sve, tu su i u stihovne lepo ugrađene aktuelne autopoetičke poente/stavovi samog Z. K. (str. 36, 51) kao i poneki stihovni ogled iz hladne psihodelije (str. 32), hipsterski mini-proglas iz '68 (str. 56), retro-vežba u starom stilu (str. 37), imažinistička minijatura (str. 36), hičkokovska parabola (str. 71), palimpsest po V. Despotovu (str. 64), pa čak i završna *koda* sa odgovarajućim naslovom „O svetu bez kraja“ (str. 84). I ta je koda sasvim odgovarajuća svom naslovu, jer je poslednja pesma u knjizi, ali ipak nije i njena očekivana niti konačna odgonetka. Nipošto, jer je i njen govor impresivno ekspresivan, primetno taman, oksimoronski čist, zamalo osunčan mesečinom, isripovedan stihom, pa i po tome... iskupljujući, kao i najveći broj stranica ove zaje... knjige. Upsss, umalo da lupim *zajedničke*, kao da su je partnerski pisala dva Zvonka Karanovića: onaj nekadašnji majstor melanholičnih popističkih mantri i ovaj drugi, iz druge decenije 21. veka.

Značenje za dvostruki ključ

Ko čita taj verovatno i sluti da ova pripomena o uspelom partnerstvu dva Zvonka i dva Karanovića ujedno najavljuje da je upravo čas, tren, pa i mesto na strani, da se na poetsko-prozni i vice-versa slučaj ovog autora bar malo osvrnemo iz ranije načetog generacijskog rakursa.

U pitanju je, dakle, Nomad iz Generacije X, čiji je rani, pa i višedecenijski pesnički pedigree bio obeležen ne toliko poetičkim i stihovnim koliko identitetskim & životno-stilskim vezama s pripadnicima bebi-bumerskih pesničkih idioma i fosilnim preostacima prethodne generacije Proroka. Naravno da je rano za domišljanje i dijagnozu šta je od tog fosilnog blaga naših i belosvetskih urbopoetika, bit-rok paradigme, tekstualističkog ludizma, transmedijalne poetske igre itd. preživelo u Karanovićevom pevanju, a šta je novo i još živi u jednom ipak vidno inoviranom ključu koji ovaj autor uveliko promovise. Novo smo delom već nabrojali, delom i podržali, ali podjednako valja primetiti da i poslednja poetska emisija ovog poetički najrazgolićenijeg pripadnika lokalne nam književne GenX formacije pokazuje da on i dalje sasvim napadno intencionalno i tako nenapadno neskriveno rabi mnoge gradivne elemente i sitnije medikamente iz tekstualne mašinerije poznog modernizma, kao i rane, ekstatičke postmoderne. Neki bi tu najpre svrstali fluidnu matricu prvih, drugih i trećih lica ove poezije. Neki – baladično/psihotični ton, opsesivno naslojavanje slika i ritmova, rasprskavajuću mrežu direktnih i indirektnih govornih alatki...

Dalo bi se takođe primetiti da je to pitanje retorički korisno ili suštinski informativno upravo onoliko koliko pokazuje *kako* svaka nova generacija polazi od manje produktivnih uzleta i najupadljivijih karijernih grešaka prethodne, da bi njen vitalizam našao nov nadgrobni izraz, a počivši izvor kakav-takav novi život. Otud u novom četvoroknjižju Z. K. navedena imena i aluzije na Remboa, Godara, Žarija, Kronenberga, Lotreamona, Prevera, Luisa Kerola, Linča i još nekoliko manje važnih ili dublje zakopanih prethodnika ne deluju samo kao svetli grobovi od reči. Jer to su ujedno i važni (van)tekstualni signali, dvostruko instruktivni

za osvetljavanje smisla teksta i smisla sveta, prilično pomećenog i u ovom pevanju i van njega.

A ako ti signali i nisu signali suštog smisla, onda su bar snažni signali senzibiliteta, atmosfere, empatije & čitalačke telepatije. Jer s dosta empatije, ali i svakovrsne simpatije treba primetiti da poezija Zvonka Karanovića umnogome promovise i jedno solidno, i ne samo jedno važno – NE.

NE – upravo onom sažetom svetu rasutih bića koji umnogome opisuje i kom se umnogome suprotstavlja kao sebi ravnom. I to nije neko negatorsko NE forme kao ne-forme i ne-smisla kao smisla, nego NE kao fino pesničko NE svakoj jednoobraznosti saglasnoj sve manje tekućoj, a sve više ujednačavajućoj logici ovog sveta. Jer ova ciklična konstruktivistička i dobrim delom žalopojno posthumanistička stihovna strujanja našeg kolege zapravo nam ponovo, ali snažno i uzbudljivo drugačije, kažu ono odakle je on i pošao kao mlad, tražeći nešto više od samog pisanja. Da je taj posao značajan otpor svakoj monoformi i da nam odlično može poslužiti kao jedno od sredstava da oslobodimo ne samo svoju nego i imaginaciju drugih. I to uvek preko pukog proširenja svesti i što dalje od diktata svesnog ili *samo* nesvesnog. Nekad se to zvalo umetnost. *Iza zapaljene šume* ima taj šmek.

O čemu šuma šumi

Kao što i *iza zapaljene šume* obično ima nečeg o čemu se još može jasno govoriti, tako i u knjizi koja nosi gore kurzivirane reči u naslovu ima značenja oko kojih se ne treba sporiti. I naslov, dabome, sugerise ne sasvim vedru sliku – ne toliko palog, koliko posustalog sveta. Pa ako su još pre stotinak i više godina Karanovićevi pesnički precizno uveliko konstatovali da je svet *ispao iz zgloba*, a jedva preminuli savremenici objavili da su među nama *bića poreklom od čoveka*, kako da još živ pesnik uzvрати? I čime?

Možda i tako što kao Z. K. u pesmi „Tehnika lirskog romana“ (str. 36) autopoetički nedvosmisleno propoveda „Ljubavne priče, senzualne glatke teksture / preko kojih pretrčavaju senke“. I što ne manje odrešito, samo 14 stranica dalje, u pesmi slikovitog naslova „Eksploatacija erotike“, isti taj Z. K. lasno imenuje deo svoje poetsko-pripovedačke metodologije, uz primer iste. Metodološko slovo tu glasi – „Stilizacija. / Manipulacija. / Deformisanje stvarnosti“, a taj autopoetički trostih se gotovo pravilno ogledalski, tj. grafički obrnuto, naslanja na prethodni u kome je obrazac očito već primenjen. Jer taj prethodni trostih glasi – „Nalazirane medveđe kandže. / Ogrlica od japanskih kuglica. / Lirika.“

Shodno prvom navedenom od poetskih pravila, knjigu otvara višestavni interpolni i suštinski neostvaren dijalog dvoje ljubavno opustošenih luzera, samrtno pomodno situiran u prenaseljenu pustoš golemog supermarketa. To je zapravo prva od pominjanih polimorf-nih/polifonih tema ove knjige, na koju Karanović u duhu drugog pomenutog mu poetskog pravila naslojava preostale.

Već smo apsolvirali *kako*, pa da vidimo o čemu se tu još radi? Šta kažu drugi stihovi i pesnikovi *likovi*?

Autorovim rečima rečeno: „Bilo je đavolski teško / odupreti se opisivanju. / Prevelika izloženost radijaciji / reči, neprestano / odlaganje informacija, / izazivanje svraba znatiželje, / čekanje, / sadašnjost koja se raspada / i pretvara u kašu“ (str. 10).

Ili: „Te večeri kada sam je sreo, / hodao sam i sanjao sebe / kao zeca od žada / koji je usnio na serpentini / raspolućenoj mesečinom“ (str. 17).

Ili: „Iz njene glave raslo je drvo života. Nosila ga je kao šešir. Papagaji u njenoj kosi kreštal su: Idemo kući“ (str. 24).

Ili: „Umesto V. ugledao sam sebe / kako ležim zavaljen u široku / rascvetalu belu kalu“ (str. 86).

I: „Napravili smo selfi ispred zapaljenog džipa i odjurili dalje“ (str. 80).

I: „Hvala ti za sve zajedničke trenutke. / Tvoj viši nivo“ (str. 66).

I šta još dodati? Moraćemo ga čitati.

NEOAVANGARDNI PEČAT SOCIJALNE LIRIKE VUJICE REŠINA TUCIĆA

*Pogledaj nam u oči ova noći
Ova strašna noći
Nemamo više stotruku petlju za snove
Osvetli nam srca ova noći ova jaka noći
„Obnavljanje tragedije“, V. R. Tucić*

Kako vreme izmiče, Vujica mi se u sećanju neumoljivo blisko primiće sa svojim književnim prtljagom. Još davne 1978. godine kada sam pisao dokumentarnu dramu za TV Novi Sad *Knjigu drugova* o procesuiranim piscima almanaha socijalne poezije 1929. godine u Kikindi, na pitanje reditelja Maria Fanelija, gde bi mogla biti socijalna poezija u tom trenutku, pomenuo sam tada Faneliju Branislava Petrovića i da mi se čini da lirski igrokazi Vujice Rešina Tucića na prostoru Jugoslavije izmiču svim dotadašnjim aršinima, a zbivaju se upravo u Novom Sadu. Danas mislim da se neoavangardna socijalna poetika Vujice Rešina Tucića izmakla od svih inih sočinjenja za sedam milja. U jesen 7. oktobra 2003. godine razgovor smo zašli u noć do svitanja u mojoj radnoj sobi u stanu na Novom naselju, Ložionička 49, u Novom Sadu. Vujica je želeo da mu iskreno iznesem neka svoja prosuđivanja o njegovom književnom učinku. On i ja smo od ranih nam dana bili otvoreni u dijalogu. Suština moga kazivanja bila je u tome da će njegovo ostvarenje ostati upamćeni pečat neoavangarde i da će on u socijalnoj lirskoj kaži opstati kao njen krucijalni rebelijanac. U njegovom nastupu ima nekakvog nalikovanja Vladimiru Majakovskom.

Iza te noćne razgovorne nesanice, u par navrata, napominjao mi je da bi bilo valjano da taj noćni, a minuli monolog o njemu bespogovorno esejiziram. Žao mi je što to nisam učinio za njegova života, ali evo, činim to ovoga puta, zagledan u lik njegovog davno upokojenog oca, tokom iščitavanja rečenica koje predočavam, shvatićete navod: Tata Đuro, tvom sinu Vujici nisu mogle ništa vodene književne bujice, on je ostao na svojoj obali van domašaja svih poplava.

Nije lako baviti se maštom u sivoj stvarnosti, moj gospodine.

* * *

U prizemlju s desne strane, spram velike sale negdašnje Tribine mladih u Zrenjaninu, nalazila se omanja kancelarija. U toj kvadraturi dva mrka ormara, pisači sto sa crnom potežom pisaćom mašinom marke *Remington*, slova latinična, desetak laganih stolica. Centralni trokrilni prozor gleda u Dom vojske. Ta kvadratura koje više nema osluškivala je ispisane slogove, žustre raspre, u to vreme mlađanih prezimena, koji osim rukopisnih avantura

nisu imali potpisane knjige: Luka Hajduković, Milorad Milenković Šum, Spiridon Mitić čije će izložbe slika kasnije u Parizu otvarati lično Salvador Dali, Pero Zubac, Radivoje Šajtinac i ja. Bio je začudno lep sunčani dan kada se baš u tu kancelariju ušetao pedantno začesljan u razdeljku, ogrnut mantilom braon boje, zagonetno osmehnut, otvorivši vrata širom kao da me je prikovao živahnim pogledom, pruživši ruku: Vujica Tucić, inače kratko Tuca. Iz džepa mu je virio presavijen tabak lista *Student*. Nije zglatno ni seo, počeo je otvoreno pridikovati da on i ja zajedno vidimo kako ćemo i kuda ćemo iz te sumračne kancelarije u kojoj smo. S neba pa u rebra. Uzgredno se vajka, hoće li ili neće nastaviti sa studiranjem sociologije u Beogradu. Dojadrilo mi, kazuje Vujica, da se klackam prugom i drumom između Zrenjanina i Beograda. U tom novinskom tabaku koji mu je virio iz džepa bila je i njegova kratka priča u kojoj se pominjala faca nekog Halupke Brauna. Odšetali smo do kafane hotela Vojvodina. Tek smo se upoznali, a razgovarali smo kao stari znanci, spontano. U nastupu Vujica je bio sugestivni šeret, prodoran u svom naumu. Kod njega, u tom naumu, nije bilo olakog kompromisa, kao bandoglavi ovan srljao je u rezultat ne pitajući za cenu. Danas mi je jasno da ga upravo zbog toga ni realnost nije milovala, ali on je s nogu odolevao nevoljama. Elem, u kafani, izvukao je iz unutrašnjeg džepa knjigu kratkih priča Volfgan- ga Borherta i poklonio mi je. Uz napomenu da mi je to recept od njega kako se pišu kratke priče. Ja sam mu uzvratno izdeklamovao, monologno naizust kao da sam na sceni, priču od istog pisca „Maslačak“, obojica smo se obradovali poklopljenim kazaljka- ma otvorenog poznanstva. Raskomoćen, počeo je vaditi iz džepova sakoa, dok smo pijuckali pivo, nekakve papiriće sa olovkama.

– Da mi reć ne pobegne u trt na smrt, ja je snotiram olovkom, cvrc i nema kvrc – kaže mi Tuca.

Smeje se on nekako slatko, zarazno, pomalo zagrcnuto, tresu mu se ramena od smeha, smejem se i ja, šta ću, snašla nas neka smejurija.

– Upamti, Borhert. Tako treba pisati, sažeto kao Borhert, a ne kenjkaviti, zelena trava, plavo nebo, ruže i leptirici – podvlači Tuca rećito, crta i priča. Zurim i ja u te njegove žvrljotine po hartiji, vidim sve nekakve elise, elipse. – Vidiš – nastavlja on – ja tako pišem, elipsasto, čista šema, i onda zavrtim pun krug.

Podne. I Todor Manojlović dolazi na čaj s limunom. Upoznajem Tucića sa Manojlovićem. Vujica mu kaže da je iščitao *Centrifugalnog igrača*.¹ Toša nas gospodski časti pivom.

– Baš sam radoznao šta sad Todoš čita...? – grune Vujica nenadano i na ti, bez pardona.

– U poslednje vreme Verlenu, a iznova Boderu i Malarmu – uzvratu Manojlović – znate, francuski, engleski i ruski to su vam carski jezici za poeziju, mladiću. Manojlović nas nikada nije gledao sa visine, negovao je neku vrstu finog, prisnog odnosa prema nama. U književnim komentarima bivao je isuviše jasan, uvažavao je naše male drskosti i zanose koje smo kadikad imali spram njegovih godina i bogatog književnog kofera. Kad bi on uzeo *banku* da nam pripoveda o književnom Beogradu između dva svetska rata, o Parizu i Budimpešti, zijali bismo u njegovu priču bez daha. Dozvoljena bliskost tog književnog barda puno nam je značila, podvlačim to u ime generacije kojoj je pripadao i Vujica Rešin Tucić. Moj drug

¹ Todor Manojlović, *Centrifugalni igrač* (misterija u četiri čina), Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1930.

Tuca bio je vraški načitan. Njegova drskost nije bila bez pokrića. I njegov otac Đura bio je pomalo zadržan čovek.

Bili su nam, iza toga prepodneva, kada je banuo u tu hladnjikavu kancelariju, puni dani. Poverili smo jedno drugome otvorene karte i adute. S Tucom u Zrenjaninu mi je bilo sve lakše. Iskreno smo prepakivali muke i ushite. Noć puna mesečine, prigradska klupa, Tuca i ja čitamo – malo on, malo ja – uglas stihove Maka Dizdara. I to zapisujem, što da ne. Pitam ga zašto je priču objavljenu u *Studentu* potpisao pseudonimom V. T. Zujan, Tuca se smeje i kaže: Takva moda, ko potegne da ne otegne, zvono. I tačka, nema više priče oko toga. Čupava vremena, kaže on. Ja mu kažem: Vujice, ti si kalambur od čoveka. On zvižduće kao da smo nasred Mele-naca, a tamo banja, Rusanda. Kratko vreme u stanu Male Amerike matere Gorinke, oca Đure i njegove seše, u kutu izdvojenom za sina Vujicu, stanujem i ja. Opričavamo zavičajne sprda-čine malog sveta, život je naslepo lep, samo da nije tako blesav, mislimo obojica uglas. O tom malom svetu nema ko da piše, umro Dikens, kaže Tuca, a kada on kaže mora da je tako.

* * *

Vujica je glavni arhivar među nama. Mušičav u idejama. Vrcav u mislima i uporedno dok igramo šaha, otvorio je fasciklu za rukopise Zupca, Spiridona Mitića, Milenkovića uz njegove i moje potpise. Sačinio je knjigu s grupnim portretom naših rukopisa pod naslovom *Tišina govori o ljudima*² očas. I dok si dlanom o dlan, dve hiljade primeraka, planulo. Upravo primerak te knjige bilo je teško naći u Beogradu, zapisao je Ostoja Kisić u svom, zaista temeljnom, eseju o poetici Vujice Rešina Tucića, a primerak knjige pronašao je „u biblioteci nekadašnjeg Centralnog komiteta Saveza omladine Srbije, preinventarisan nekoliko puta da bi najzad bio otpisan i izbačen iz biblioteke. Ja sam ga – zapisuje Kisić – bukvalno našao u korpi za otpatke...“³ Polazeći od priče iz te knjige „Maslačkov venac“, Ostoja Kisić će razjašnjavati književni gen Tucićeve književne avanture. Fragment te priče s koje god strane da ga okre-nemo pečatno aversira prolegomenu neoavangardnog socijalnog lirika: „Vise na suncu ocmoljene crvene zastave. Po avlijama ni krava da mukne, ni pile da cikne, ni svinja da zagrokće. Izbečeni seljaci drže ih za njuške, za uši, za repove, za kljunove: da se ne čuju, da se ne čuje, da se ništa živo ne čuje... Svi znaju: nova država! Kažu, sve će radnici da odnesu.“ To je ta ravnica koju je filmovao i Miroslav Antić, Banat očaja i bede četrdesetih i pedesetih godina iza Drugog svetskog rata. Čim je ta knjižica grupnog portreta izišla iz štampe, Vujica Tucić je osmislio i promociju te knjige pod naslovom *Javno suđenje* pesnicima, pred poro-tom, tužiocem i odbranom. Cela varoš plakatno oblepljena obaveštava varošane o tom suđenju. Nema novina koje ne žvrljaju o tome. Pisci se švotaju s državom, tako im i treba, kruže glasine. Biće belaja. Moja mati došla u Tribinu uplakana i pita:

– Di je moj sin Mile, mi smo iz poštene kuće, to malo zemlje što imamo, ako treba, pro-daćemo samo da ga spasemo te bede.

² Milorad Milenković, Milutin Ž. Pavlov, Spira Mitić, Pero Zubac, Vujica Tucić, *Tišina govori o ljudima* (po-ezija), Zrenjanin, 1964.

³ Ostoja Kisić, „Vujica Rešin Tucić – lirski pesnik iz vremena procvata samoupravljanja“, predgovor objavljen u knjizi: Vujica Rešin Tucić, *Struganje mašte* (Pamfleti, Jaje u čeličnoj ljusci, San i kritika, Prostak u noći, Reform grotesk, Struganje mašte), Dnevnik, Novi Sad, 1991.

Jedva su mi mater smirili, kao to je neka šala za radoznale. Srećom tu se našao i Vujica s objašnjenjem da ne brine, kako će to biti samo neka mala noćna priredba, a narod će doći da čuje o čemu mi to pišemo. I Tucina mama Gorinka skuvala je ručak, i moja mati se kući vratila srećna da će joj sin bez zatvora preživeti rukopis, a lepo me je baba Lenka save-tovala da ne čačkam *peretom* mečku po Banatu kad se strovali sa Karpata. Umeo je Vujica da zaošlja, da napravi teatar, kako bi Šopenhauer rekao, za svetinu. Suđenje za promotivno pamćenje. Sala je bila pretesna kao i okolni sokaci ukraj Begeja za radoznale.

* * *

Imam li još gdekoju životnu priču koja bi se mogla ogrnuti anegdotom? Imam ih pun rukav, ali beležim za ovu priliku, dve.

Proleće. Radio Beograd priređuje varoške priče za uveseljavanje narodnih masa. Uđe tako i Zrenjanin u red za uveseljavanje. Uguraju i nas, mlade pisce, koji smo pomalo mitin-govali tu i tamo po Zrenjaninu sa Ljubomirom Simovićem, Vitom Markovićem i Branislavom Petrovićem, ne mogu se setiti baš svih imena. Komitet omladine nam ustupa šapilograf. Čudno vesela spravica za štampanje. Vujica pokreće i uređuje lično satirični list *Ćorak*. Štam-pamo ga celu noć Tucić, Zubac i ja. Ujutro grogirani. Zubac otišao po burek. *Ćorak* strpan u ormaru. U neko doba zvoni telefon. Podignem slušalicu krmeljiv iz kancelarijske fotelje. Vujica ni da trepne.

– Ko ste vi? – pita onaj tamo.

– Milutin – kažem ja.

– A koji ćeš mi ti – drekne onaj iz odande – treba mi onaj Vuca što poteže neko *Ćorče*.

– Tuca, Vujica Tucić – kažem ja zatečen u stravi.

– Daj mi čoveka – podvikne onaj ko zna iz čijeg biroa – da ne dolazim ja po njega s ma-ricom.

Vujica se izbečio kao da će mu iz očiju ispasti tri palačinke izjedared.

– Tebe traže – uvalim ja njemu slušalicu. S jedne strane slušalicom Vujica poklapa uvo s druge strane ja lepim uvo prislušno, kao da smo sijamski blizanci.

– Ko si ti?! – uzvikne onaj.

– Vujica Tucić.

– Kako se zovu te tvoje novine?!

– *Ćorak* – ni ne trepne Vujica.

– Koga si pitao za taj naziv, o kakvim ti to ćorkama ćoriš u ovom našem socijalizmu? Izme-sta da si došao sa tom tvojom novinom u sud kod mene lično, kancelarija broj pet. Jasno?! Nemoj da iznova potežem telefon. – Zvekne slušalica pre nego što je Vujica izdeklamovao kako je njegov Đura predsednik boračkog udruženja varoši i da je list *Ćorak* naivna šaljiva strana te iste varoši.

Otvaramo ormar. Nema *Ćorka*. Nema nam ni Pere sa burekom. *Ćorak* propao u zemlju. Kako ćemo u broj pet bez *Ćorka*?

Sekundara odmiče. Nema nam druge. Dan lepo osunčan, a Vujica i ja se naoblačili zbog nenađenog *Ćorka*. Žurimo, ne znaš čija je peta brža u tur, Vujičina ili moja, vlast je vlast. Sudska zgradurina nam je tu, ispod nosa, kad ono kod gvozdene ćuprije Zubac.

– Kud ste navrli – širi ruke Zubac; a nije nam ni do njega, ni do bureka.

– Zvali u sud, nismo *Ćorak* prijavili – kažem očajan.

– Ne brinite, idem ja s vama, znam čoveka lično – smiruje nas Zubac.

Vujica hukti kao lokomotiva. Ulećemo mi u zgradurinu maltene jurišno do kancelarije broj pet.

– Stop – ispreči se Zubac u hodniku – štos, ovo je moj štos, prpa, a...?! – smeje se Zubac.

– A *Ćorak*, gde nam je *Ćorak*?! – beči se sumnjičavo Vujica, a laknulo mu.

– Eno ga, u drugoj kancelariji, na sigurnom – opet, smeje se Zubac, smejemo se i Vujica i ja u duetu, nakiselo.

Ima neki trajni sindrom u nama Banaćanima i bez krivice osećamo se krivim, jer ne bi da izigramo zakon, a ne volimo ni da zakon izigrava nas.

A druga anegdotska priča glasi ovako:

Kancelarija Omladinskog komiteta. Tišina. I komarac kada bi se čuo zazvučao bi kao mlazni avion. Vujica i ja, opušteno. Pero Zubac otišao poslom do internata, vratiće se sa rukopisima. Vujica priređuje knjigu grupe autora, našu prvu i jedinu zajedničku knjižicu. Zvoni telefon.

– Ovde Vujica Tucić, izvolite – predstavi se Tuca.

– Arsenov, gradonačelnik, znam ja vašeg oca Đuru, fin čovek; nego, meni treba onaj Mileta, prezime vuče na rusko.

– Milutin Ž. Pavlov, ako ste na njega mislili.

– E, taj, taj mi treba...

Vujica poklopi šakom slušalicu.

– Predsednik grada, pazi šta ćeš mu kazati, lično bi s tobom?! – dično će meni Vujica.

Presujemo ušima magareće telefonsku slušalicu, zajedno smo jači, da ne omanemo.

– Čitali smo onomad u novinama tvoju pesmu moja drugarica žena i ja. Ona nije nikada imala priliku da razgovara sa pesnikom uživo. I želi da te lično ugostimo, iako ja smatram da za tako nešto uvek ima vremena. Mnogo, brate, ti potežeš plugove, paorsku muku, njivu, sirotinju. Ne ide to, ova zemlja je već odavno zašla u tešku industriju. Nama treba gvozdeno pesništvo, a ne čiviluci i opanci, razumeš.

– Znaite, ja sam iz paorske kuće – krenem ja da uvijam sarmu koja me je snašla.

– Ništa, razgovaraćemo o svemu tome u nedelju, tačno u podne, da se nacrtáš kao pesnik i tako budeš gost, mojoj ženi kao rođendanski poklon, uz svečani ručak, naravno, ne bez buketa cveća. – I tu razgovor ocvikne.

Vujica pridikuje da ovu priliku treba maksimalno iskoristiti da nam se materijalno stanje Književnog kluba poboljša, a mogli bismo pokrenuti i izdavanje književnog glasila.

Usred pridike ulazi Zubac. Vujica i ja mu prepričamo telefonski razgovor do poslednje reči. Pero odobrava pridiku. Skupili smo nešto novca za buket cveća. Zubac će mi spremi ganc novu belu košulju, Vujica će mi dati njegove ispeglane svečane pantalone.

Nedelja. Uparađen ja kao salašarski konj. Idemo, Vujica me prati do kućne adrese. Inače, tu i tamo se družim, onako uzgredno, sa Nedeljkom, gradonačelnikovim sinom, što sigurno nije beznačajna stavka za ovu priliku.

Vrata šira od gladne godine. Zvono. Javlja se iz avlije kućna pomoćnica. Klepeću papuče. Otključava vrata. Ja sa buketom, Vujica u prikrajku.

– Oprostite, znate, ja već stigo, ovo je za rođendan – prikazujem buket.
– Grešite, gospoda ne primaju danas, a ko ste vi ako se sme znati, sad ću ja – zađe žena u dubinu avlije i ne sačekavši da joj iskažem uz ime i prezime, vrata poluotvorena.
Zubac trči izdaleka, maše zadihani i larma:
– Štos, kidaj, uspela predstava.
I mi utroje zaždimo iza prvog ugla, buket ostao ispred vrata u ime neuspelog ručka kod gradonačelnikove supružnice.

* * *

Vujica, Pero Zubac i ja imali smo načelan dogovor da prvom prilikom, kada se budemo našli u nekom književnom uredništvu Novoga Sada, pomognemo jedno drugome. Zaputio sam se da studiram glumu, a Zubac je upisao studije književnosti. Viđali smo se povremeno u Novom Sadu. I u kafani *Zagreb*, ukraj crkve sa tornjem katoličko-romanskog stila, vodili duge noćne književne razgovore. Pisao sam za studentski list *Indeks*, gde sam bio na redovnom honorarnom platnom spisku po preporuci Draška Ređepa. Zupcu, u to vreme, eksplozivno objavljuje Zvonimir Golob „Mostarske kiše“ u *Telegramu*. Slovo je puklo, kako bi kazao Vujica, Zubac je preko noći imao u rukama Rubikovu kocku, mogao je da bira koju god želi farbu na prostoru Jugoslavije.

Nije zaboravljeno zadato obećanje. Vujica će se krajem sedamdesetih godina minulog XX veka urednički potpisivati u *Poljima* kada ću ja dramiti na daskama teatra u Leskovcu.

Pero Zubac iz tih davnih kalendarskih dana onako mršav, okat i razbarušen podseća likom na Vladislava Petkovića Disa, čiju je poeziju počesto i naizust govorio.

* * *

Pre odlaska iz Zrenjanina, igrao sam Malvolia u *Bogojavljenjnoj noći* Vilijama Šekspira na sceni Akademskog pozorišta. Vujica je gotovo redovno prisustvovao mizanscenskim probama, zanimala ga je režija, znao je sve moje replike u komadu naizust. Sugerisao mi je pristup ovoj faci Šekspirove komedije. Ulogu sam igrao stakato komično. Tako treba pisati kao što ti laviraš glasom kroz tekst, govorio je Vujica koji će za koji mesec kasnije igrati tu istu ulogu umesto mene na istoj sceni. Nisam gledao Vujicu u ulozi Malvolia, priča se, bilo je valjanja i urnebesnog smeha kada god bi se on na sceni pojavio. Nije slučajna ta njegova groteskna pesnička zavrzlama.

* * *

Navešću nekoliko Vujićinih pisama, jer mi znače, dva su jesenja, oktobarska, jedno datirano 1965. godinom iz Siska i drugo datirano 1966. godinom iz Zagreba. Ta pisma razjašnjavaju činjenična stanja u važnosti biografije Vujice Rešina Tucića.

...Prvi vesnik radosti u vojsci. Tvoje pismo je prvo koje mi je od drugova stiglo... Veliki umetnici nikada nisu zadovoljni realnošću koju su **stvorili** i uvek je iznova ruše. Kad bi ti našao miran tok svesti bio bi samo institucija – društveno opravdana egzistencija. I tuga u kojoj si – tvoja je. Ti si

je želeo. Poezija koju sada pišeš snažna je – duboka, proživljena, melanholična, arhaičnog ritma, puna sumraka. Sa tom poezijom mogu da živim. Nešto izuzetno donkihотовsko izbija iz nje. Ako ovako bude i dalje – to je vrednost, velika. Voleo bih, ako bi mi slao svoje pesme, prozu, eseje. Kad budeš kao ja, razumećeš šta znači pismo, prijateljeva pesma, svaka reč koja odzvanja u tebi ceo dan i kojoj se kasnije vraćaš iznova, tvoje pismo mi je stiglo juče, a danas sam dobio Pjerovo (Pero Zubac) on mi je poslao neke radove. Obećao je da će mi slati redovno nove stvari... Pisao mi je danas i Šum (Milorad Milenković). Ako nisi obavešten – ja sam ih ostavio u novim prostorijama i sa foteljama. Dobili su novu mašinu. Sto, Klub pisaca je ostao iza mene onakav kakav smo želeli. Još da je pisaca! Kontaktiraj sa Šumom, pa ih poseti... Kako je u Studiju? Da li se druga godina čini zanimljivijom? Kakva je nova generacija... Piši mi o svemu što zapaziš u sebi i oko sebe. Kad god se smiri dan sedni i zapiši nešto na list... Kao dnevnik svog razmišljanja – kad se nakupi dosta, ti frljaj u koverat pa u Sisak – Tuci.

Iza iskrenih druženja sa Vujicom jasno mi je koliko patnja jeste razračun sa samim sobom, jer patnja razjašnjava bitna rašivanja duše po šavovima.

Pismo datirano iz Zagreba, jesen 1966. godina. Vršac, moja nova adresa. Decidni rendgenski nalaz pesničkog stanja mog prijatelja:

Kako živim. Pišem pisma. Čitam: Lotreamona, Eliota, Antologiju modernih francuskih poeta, Lorda Bajrona, Rablea, Bokača, ah! Telegram, Letopis, Index i sebe. Gledam filmove: Onibaba, U pravi čas, Probušeni dolar, Troje nemilosrdnih, Ekspres pukovnika Rajena, Ljubav jedne plavuše (genijalan), Čudna devojka; pišu mi: Aćin, Milenković, jedna raba božija, Zubac, čale i keva i seša. Pušim filter: karmen, opatija, primorka. Pijem: vodu iz vodovoda, kiselu vodu, staru prepečenicu, komovicu ispod ruke u menzi narodne milicije, kafu sa vodom u vojničkoj kantini. Ljubim: samoga sebe u nedostatku žene.

Konačno. Novosadski sažetak. Dopisnica na adresu Narodnog pozorišta u Leskovcu gde sam imenom i prezimenom uposlen kao dramaturg i glumac. Zima, Novi Sad 1970. godine:

*Dragi moj Milutine, tvoj tekst **Indikacije** ide u januaru samo te molim da mi javiš da li se slažeš sa nekim ritmičkim, stilskim, zanatskim doterivanjima koja sam ja napravio. Ako imaš poverenja, napiši na neviđeno svoj pristanak. Tekst je već u štampariji. Ja se nadam da ćeš pristati. Uostalom, drugovi su često jedan drugog iznenađivali u književnoj istoriji. Novac ćemo uskoro doturiti. Kako si? Lepo te pozdravljam i familiju. Tvoj Tuca. Piši!*

Šesnaest godina kasnije Vujica i ja srešćemo se iznova u Novom Sadu gde ćemo biti na platnom spisku Radio Novog Sada, on kao bibliotekar radijske knjižnice, a ja kao novinar pod istim krovom radijske mikrofonije.

* * *

Usputni fragment. Gluvi noćni sati. Sedimo Vujica, viđena faca Novog Sada, koja poza-mašno i danas potpisuje svoje knjige i ja u kafanskom podrumu u užem centru grada, Zmaj Jovina ulica.

– Lepo je to što ti želiš biti pisac, ali tako nešto ti nikako ne polazi za rukom – kaže Vujica u lice tom viđenom paunu Novog Sada.

Kada čitaš poetsko štivo Vujice Rešina Tucića, jasno ti biva da je ćutanje govor tišine. Jezik je zvono.

Njegov poetski gest je direktan, iz nervnog refleksa prečicom ide u nokaut.

Vujica Rešin Tucić je na delu ranih osamdesetih godina prikazao reprizni štim, u punoj žestini, i poslednji izdah i na eks udah sukoba na novoj književnoj levisi, deceniju uoči rušilačkih havarija negdašnje nam zemlje Jugoslavije. Iz toga sukoba Vujica Rešin Tucić će, kao što znamo, izići čistih ruku kao značajna književna crta izuzetne neoavangardne socijalne lirike.

Vujica je sav, kako bi on od sebe samoga ka sebi samom izrečen bio, *reform grotesk*. Njegov književni inženjering sazeo je i ulovio boje iskazanog kao lakmus moždane neuralgije: pamflet, esej, grotesku, satiru, prozodiju najgušće vrste, stakato iskazanu elegiju natrunjenom komedijom i tragikom naših nepravilnosti uz jasnu matematičku prikazu da je ljubav jedina pouzdana jednačina koja nad zlom trijumfuje. Narod veruje da je Bog stvorio pčelu, ali istodobno narod kaže da je đavo ostvario muvu i komarca.

Na prvi pogled banalne, grube i prostačke reči u vokabularu Vujice Rešina Tucića sinule su punim sjajem kao što su munjevitim bleskom prisvojile Rablea. *Prostota je urođena, dopadljiva prostota, ona kojoj se divite, ne može se oponašati. To je dar prirode, kao i talenat*. Zapazio je bez uvijanja italijanski pisac Korado Alvaro.

Kao što nam u čulima ječi klavirska muzika Čajkovskog pod šakatom rukama pijaniste Artura Rubinštajna tako nam se i Vujica javlja u poetskim prikazima kada ga čitamo uglas. To vam tvrdim punim ustima i iz ugla pozorišnog zanata čijim majstorijama sam učen od negdašnje prvakinja drame Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu – Ljubice Ravasi.

U potrazi za efektom Tucić pipa argo prizemne reči, inventarisanjem prangija žargonom ulice suštine nehata i lutanje mase u punom gibanju, taj davni student prve generacije sociologa koji će se kao lav baciti na poeziju da je rastrgne na stihovane konfete u razjašnjavanju stihova iz svoje rane mladosti: *Ako istina ljubav sahranjuje, / Sahranimo istinu*. Na pergamentu sopstvene kože socijalnom poezijom overiće sve svoje životne univerzitete. Klonio se krupnih reči kao đavo od krsta. Bio je žestok obijač rečenica kitnjastih retorika. Umeo je rečenicu sabiti u reč, dakle, pevao je slova vodeći računa o psihostanju pesme. *Glej*, jeste ej dozivanje, leja, gled, gledaj i vidi, eno, evo ili gle kao tren u trenu. Prvo krik, a potom očaj, to je taj pesnički stakato slik u očaravajući faktografski klik za nagli trik u triku pesme. Koliko je Sterija kalamburisao reči francuskog i nemačkog lingvalnog odraza toliko je Vujica Rešin Tucić potezao anglikanske izraze. Njegovo *trul* i *ful* u obrtima začudno refrenira iza čitanja pesme „Meni je teško da živim“, slikovito je zadato oku i uhu kao ono narodno muklo kolo Glamočko nemo tup-tup, jeste *šta bolj bi nji?* U pitanju je gorko vibrantna jeza *životu uz nos*. To su te kongresno otrcane i ofucane *Cipele* kojima i danas punimo ostave i kontejnere, da ih u zadatom trenutku opet praznimo i fucamo, priviknuti vazda na lumpen proleterske istraživače kontejnera. Njegova *cvikovana stvarnost* ne libi se da kolokvijalno pridoneto *Hohner* usnom harmonikom notalno svede na *dva krvava engleska bifteka* na usijanoj ringli šporeta u Banatu kada dođu gosti da vide šta rade *Goli zagrljeni noćni portiri* dok se kuglaju u svilenim gaćicama. To nam je predskazanje kada kum neće znati ko je kome muška

tetka i ženski stric, kada će nam novinski naslovi danonočno perverzno razotkrivati kako *leševe smo sakrili u onom parku* uz popevke apotekarke u polumraku *na putu duž Jablanice, / od Sarajeva prema Mostaru*. Vujica Rešin Tucić je pesničkim *porubom mraka* predočio suknju, čakšire i još gdekoji šnajderaj politikantski sulude kostimografije.

On je kao retko ko umeo, da se poslužim njim samim, fotografskim *škljoc* zumirati utvarne derikože i dželate, sa *pljuc* na uniformisane barabe i badavadžije, profitere, *muf* atentatore i fino kostimirane siledžije koje nosimo na *krkele*. On bi sa pesmom na biciklu da uleti u vazduh mirnog sna, ali ga uzvitlava olujni oblak birokratije Beograda, Novog Sada i Zrenjanina koji ga treska o zid tajfunske stvarnosti. Ma kakvi, fabrike radnicima među politički alavim profuknjačama koje gutaju zemlju i krokodile da ih ne bi zatrovale zmije i satrla vulkanska lava nezadovoljstva. Tucić je strovalio aždahu na leđa onim istim kopljem zašiljenog stiha kao umetničkim kistom ikonopisca razmaštani Sveti Georgije. *Dosta mi je* neću više *Rodenberger pivo*, uzvikujem ja nakon iščitavanja Vujićinih stihova, hoću Zaječarsko, kad već nemam Zrenjaninsko koje su barabe skockale stečajno do fajronta za sva vremena kao što će nam stečajno već koliko sutra nestajati i grobna mesta naših bližnjih, da li samo stečajno?! *Neću Karlsberg, ni peč na naftu*, meni treba kao i mom sabratu Tuciću *večernji luft – tako plav*.

Još uvek je naša sirotinja sita toga da gleda kako *Vampiri jedu sveže voće*. I kad god čitam njegove stihove prosvira me zimska mesečina na golo, priviđaju mi se sablasne crne duše, porcelaneri, osluškujem kako, moj sabrat Tuca, štekeće slovima, usred Novog Sada *Stigo bata iz Banata* da održi lekciju socijalne lekseme, ostavljen od svake gramatike, zagledan u život običnog belog miša u delirijumu odistske stvarnosti.

Pevao je o kolapsu pre nego što smo se mi u njemu do grla zatekli. Dobriša Cesarić je pejzažno i duševno bio prefinjeni lirik predgrađa jugoslovenske i hrvatske poezije, a Vujica Rešin Tucić nije ni slučajno hteo izići iz socijalnog gliba tog običnog mikrosveta razasutog po umokreno raštrkanim predgrađima one svetine koja je sebe samu ložila u lokomotive koje su klopale prugama, a te iste pruge pojeo je mrak kao marmeladu na parčetu hleba šovenski nacionalizam. Da li smem kazati južnoslovenskih naroda?!

Vujica Rešin Tucić je samom sebi bio šegrt i majstor.

Branislav Petrović bi uzviknuo iz svog pesničkog budžaka: *Visok standard, a prtene gaće*. Mnogo toga što jedva čujno svrbi nas kroz uho uočio je Vujica Rešin Tucić zagledan u to *Jaje u čeličnoj ljusci*. On peva o usamljenicima koji uporno za svojim komadom hleba tabanaju kroz sumračnu vetrometinu, čije duše niko ne šljivi ni za ič dok šapatom jadikovku izgovaraju *naša su srcad počela grcad*. Zar Tucić nije sa svog pesničkog vidikovca ugledao opustele i opljačkane fabrike, radničke metalotvorce gvozdenih pesnika: *Mi smo dronjci / i bez cvonjci, / šaljivi / pesnički brabonjci*. Može se to i drugačijim jezikom šketetati. Njegovi oblaci nisu beli, ni zlatnoruni, niti sivi, oni su jednostavno spuvani luftbaloni. Govorio je: *duša duši luftbalon probuši*. Čini mi se da ga nasledno ispevava Dušan Pop Đurđev. Tucić rado izvrće rukavicu narodnih pesmarica i goni u materinu vampire iz budžaka uspomena i, naravski, okrenut je samo kredencu sirotinjskom. Nije u njegovim stihovima samo *lebac prelav*, prelav je čitav život. Branislav Petrović je pevao s bočne Tucićeve strane: *Šef stanice jagnje dere, šefovica noge pere...* A kod Tucića: *Ladan vetar, / topla supa / oće rupa / da se kupa. / Štrufna pukla, ona: / vaj! / Ode ceo / šlingeraj*. Retko koji pesnik tako *svirka na crna dirka*.

Uterao je Vujica Rešin Tucić celu socijalu svetske istorije u pesničku torinu za čistu jesen ovnova koji bleje u blindiranim mercedesima i nemaju pojma čega sve ima na smandrlijanim policama narodnog špajza, važno da su im pred očima pedantno ispeglane zastave. *Jugoslovenska lutrija, / podivljale premije / Šta sa dvadeset miliona? / Kuda sa parama, / Kuda sa ljudima?* I onda, ništavilo, nestalih adresa na sve strane, fajront. Čuli smo. Videli jesmo. Gledamo. *Glej i blej u prazno. Ušao Gogolj u Vujicu. I sve da hoćeš ne možeš ga iz njega isterati. Opet su zastave ispeglane, a ko će ih nositi?* Kome će vijoriti? Osipaju se nosači zastava. *U nedelju narodni zbor. Viču izdaleka: Mozak je važan, drugovi!* A što da ne, braćo i sestre. Kad je bal nek je bal. Krleža je žestoko šibao po krčmi Balkana, a Tucić nam je kratko depeširao: *Gnjuraćemo / kroz Kafanske magle / pa šta bude!* Niko kao on nije udarao glavom o tvrde stvari sa jasnom i gorkom oporukom: *Pre no što umr / pre no što crk / noge proteg / i primer bud – / nauči ljubiti – / Ljubiti je gubit. Može li drugačije?! Ne može.*

* * *

Strip step ili bip bap s kolažnim veštinama Vujice Rešina Tucića koji je njegovom rukom naglašen kao vizuelni roman, esej, poema pod zajedničkim naslovom *Struganje mašte* važi i kao decidni komentar njegovih rukopisa njim samim slikom i rečju. Da, ljudi će uvek sanjati ljubav? Zašto nam se dogodio raspad zemlje, jer su u politici bili ljudi na svim stranama, koji jednostavno nisu voleli da misle. Da li je to bila zabluda ili stvarnost? I jedno i drugo bila je gruba predstava koja nam se obila o glave. Dogodio nam se poljubac sotone. Gledali smo direktne ljubavi pacova i revolvera. Zar se nismo našli u liftu za mrtve i zar nam televizija sa radijom ne prezentuje i danas školu straha i gluposti pred čijom sablasnom učionicom je nemoćan i sam ministar za kulturu i informisanje? Usred dana 19. avgusta 1970. godine Vujica Rešin Tucić traga za receptom masovnog leka kojim se leči moralni bol. U dijagnozi straha i krika javlja se doskočni grotesk Tucićev: *Ne leče se bolesti već ljudi.* U ratu ljudi nisu ništa, depešira pesnik iz vrtložnog mraka, ljubavi i kupleraja. Pita se otvoreno: kako i zašto biti pesnik tamo gde je plač opšti jezik? Koliko je život bolest duha i tek koliko su nam svesti otišle u besmislene vesti. Da, istina je uvek lepa u zatvoru, razgovetno zapisuje Tucić, ali kako *nežnu reč zabosti u tvrdo uho*, javlja mi se eho čuvenog, a trajnog stiha Vladimira Majakovskog. Nisu utešne ni reči njegovog oca Đure da ima još naroda koji su bolesni i bolesno začoreni u kojekakve glupe karnevalije.

Kada iščitaš pažljivo oporuke Vujice Rešina Tucića jasno ti biva da nama gospodare strasti i požude. Gledaš, fino zamaskirane diktature, a sa druge strane čuješ Šekspira koji ti lepo kaže: *Pogledaj sad u more.* Ne znam koliko je veliko, ali vidim da pučina jeste unedogled zašla, zaista, mrtvo more na sve strane, da se smrzneš u mrtvaji. I šta biva kada se u sobi upali naglo svetlo, upitni je znak pisca. Ništa, vetar. U ogledalu žrtva obrazovnog sistema. Larmaju, nadvikuju se, ne ideje, nego strasti iz parlamentarnih klupa. Za tuđe gluposti Marks ne odgovara. Vujica Rešin Tucić je razumeo Marksa bolje od mnogih koji su propovedali marksizam kao nauku, a valjda i od onih koji bi da ga laički površno ospore.

Negdašnji đak učiteljske škole, iz Vršca, zaputio se u avanturu književnog stvaranja da bi svojim talentom važio kao uzorni učitelj o veštini kreiranja socijalne lirike u srpskoj književnosti.

Vujica Rešin Tucić ostaće upamćen kao neoavangardni glasnik socijalne poezije, krucijalni njen rebelijanac, Če Gevara te vrste lirike na južnoslovenskim prostorima, usavršen krešendo malog čoveka, čoveka mrava, strofični bitak hlebne mrve. On je sirotinjski nameštajski komad uzdigao do stamene tvrđave, a taj nameštajski komad sa fiokama zove se kredenac. Tucić je naslovljeno zapisao *Knjiga je otvorena. Čovek je zatvoren*. Ja ću zaokrenuti tu njegovu elipsu, kako mi je kadikad savetovao da činim s merom za meru: *Zatvoren čovek otvara knjigu*, jer ne zna kuda bi drugde iz bola i patnje i bede koja ga je snašla međ ljudskim staništima po kojima je govorio jezgrovito brzo u ime opreznog putovanja kroz noć, da njegova muka ne bi bila i naša stvarnost. Ko hoće da zna kako zemlja može da mu se objije o glavu neka čita Vujicu Rešina Tucića.

MUZA NIJE ANDROGINA, VEĆ JE ŽENA

Marko Facini: *S koliko godina ste počeli pisati?*

Derek Volkot: Veoma rano; praktično kao dijete. Počeo sam sa... ne znam, možda osam ili devet godina, i pisao sam uglavnom pjesme.

M. Facini: *Da li su Vaši roditelji podsticali Vaše zanimanje za pisanje ili su se suprotstavili Vašim književnim i kreativnim sklonostima?*

D. Volkot: Imao sam samo jednog roditelja, majku. Otac mi je preminuo prilično mlad, imao je trideset jednu ili trideset dvije godine. Imao sam brata blizanca i sestru, i živjeli smo s majkom, koja je, naravno, bila udovica. Ona me je podsticala jer je i moj otac pisao.

M. Facini: *Čega se sjećate iz doba kad ste bili učenik na Sv. Luciji, da li je postojao neki prijatelj pisac koji Vas je ohrabrivao u pisanju?*

D. Volkot: Pa, kada sam rastao, krug prijatelja moje majke, kao i očevi prijatelji, znali su da je moj otac pisao pripovijetke kao i pjesme, i pored toga je slikao, tako da mislim da su me njegovi prijatelji, koji su takođe bili i majčini prijatelji, podsticali od malih nogu, jer mislim da su shvatali da je to smjer u kome smo brat i ja željeli da se krećemo.

M. Facini: *Da li ste ikad izabrali pojedinog pjesnika ili autora kao inspiraciju za Vašu poeziju ili biste radije govorili o štivima i o tome ko je na Vas uopšteno govoreći imao uticaj?*

D. Volkot: Zavisi o kom periodu govorimo. Ako govorimo o prvim vremenima u školi, bio sam prilično proždrljiv čitalac. Imali smo dobru biblioteku: ne sjećam se tačno godina, ali s vremenom smo dobili solidnu zbirku: Valtera Skota, Čarlsa Dikensa, i Rafaela Sabatini-ja – mislim da je Sabatini bio španski autor koji je napisao dosta pustolovnih priča u žanru plašta i mača. Poezija je od samog početka bila velika poezija: Šekspir i ostala očigledna imena, kao Tenison itd.

M. Facini: *Mnogi kritičari govore Dilanu Tomasu, i naravno Marvelu...*

D. Volkot: Ali to je došlo dosta kasnije. Govorim o ranim štivima. Tada sam bio širom otvoren za najrazličitije uticaje. Ali razlika između onoga što ljudi zovu uticajima i onoga što bi neka druga generacija ili epoha možda nazvala šegrtovanjem veoma je značajna za moj pristup stvarima: bio sam pod jakim uticajem Tomasa kao mladić. Ali ko nema uticaja? Štaviše, oponašao sam teksturu stila, čak i stopu stiha velikih pjesnika. Imam jednu svesku u kojoj bih napisao jednu pjesmu Svinburnovim metrom, i jednu nekim drugim, Eliotovim ili Paundovim. Dopustio sam sebi da se otvorim svim tim uticajima.

M. Facini: *Što je izvor pjesme? Da li prihvatate ideju po kojoj pjesma proističe iz zvuka ili ritma, ili iz nekakve intuicije, prije nego iz neke neodložne poruke koju treba prenijeti?*

D. Volkot: Mislim da je sve pitanje muzike i metra. Vjerovatno proces stvaranja pjesme, ili sam početak istraživanja onoga što počinje da izgleda kao buduća pjesma počinje izrazom koji vam možda padne na pamet. Pretpostavljam da je to isti proces kao kod kompozitora: fraza se pojavi niotkuda, ili iz sjećanja ili bilo odakle, ili asocijacija, tako da se cijela struktura zasniva na tome. Struktura se ne gradi linearno, kao kod proze, gdje počinjete sa A i idete ka B: može biti da u poeziji prvo dolazi B. Ona ne mora da prati pripovjedačku nit koju proza obično posjeduje. Mislim da je Robert Grejvs bio taj koji je rekao kako pjesma počinje polovinom stiha i potom drugom polovinom sljedećeg stiha. Kao teorija to je veoma zanimljivo: dakle nemate odmah metar pjesme; imate frazu koja možda upućuje na ono što će postati mjera stiha. Ako počnete pjesmu u obratnom smjeru, sa metrom koji ide u određenom smjeru, onda imate razliku između apolonskog i dionizijskog: dionizijsko se pojavljuje kao neka eksplozija dok vam ono apolonsko daje određeni slijed. Mislim da se vjerovatno poetičko i muzičko stvaralaštvo zasnivaju na tom principu – ne na logičkom, prozaičnom principu – izuzevši određeni tip pjesme, pjesme sročene nekom prigodom, ode povodom nečije smrti ili slično... pjesme za koju morate koristiti vještinu kako biste to postigli.

M. Facini: *Da li biste govorili o periodu gestacije tokom kog pjesma biva predodređena?*

D. Volkot: Da. Zavisi i od toga da li znate koliko će pjesma biti duga; može se razvijati ili možete imati osjećaj da neće biti duga nego veoma kratka. To ne nameće neko vanjsko pravilo, već unutrašnji pravac pjesme. Mislim da je najteže slijediti taj pravac, a ne dopustiti sebi da nametnete strogu kontrolu nečemu što teži da se proširi. Dakle, za vrijeme te asocijativne faze tokom koje stvarate pjesmu, svašta može postati dio nje. Može nastati lirska pjesma, ili najzad, nešto dosta duže. Mislim da ako imate neku vrstu didaktičke pjesme, imate oblik, onda ispunjavate taj oblik; ali sam oblik pjesme može proisteći iz fraze, iz prvobitnog izraza.

M. Facini: *Što se dešava kada nova kratka pjesma nastaje u glavi pjesnika i kada on ili ona nastoje da je prebace na papir? Pretpostavljam da pjesnikov rad mora biti drugačije isplaniran kada on ili ona pišu dužu poemu poput Omerosa ili Drugog života. Da li biste u tom slučaju očekivali da redovno pišete?*

D. Volkot: Da, ako radite na dužoj poemi, što je pozitivno sa raznih stanovišta, znate što ćete raditi narednog dana. Imate zadatak da pišete: znate da ćete napisati određeni broj stihova na dan; ne morate čekati inspiraciju jer znate o čemu se u pjesmi radi. Kada sam radio na *Omerosu*, bio sam srećan jer sam svakog jutra znao da imam nacrt, i morao sam ispuniti taj nacrt. Tako da mislim da se radi o istom postupku koji koriste romanopisci kada oblikuju neku priču.

M. Facini: *Kada predosjetite da se radi o kratkoj ili dugoj pjesmi?*

D. Volkot: Određene stvari koje znate ukazu vam na to da će biti prilično dugačka. Priča je o liku X ili Y, stoga ako osjećate da radite na takvoj vrsti pjesme koja nešto pripovijeda, možda se radi o didaktičkoj pjesmi, ili narativnoj ili epskoj pjesmi; ali lirska pjesma ne mora da ima priču. U slučaju da radite na dužoj poemi, to je svakodnevni posao, pogotovo ako ste sebi zadali veoma striktnu strukturu. Ako kažete: „Svaki stih će imati jedanaest ili dvanaest

slogova, i rimovaće se na a-b-...“, odredili ste okvir. Na neki način to je kao posao arhitekta, poznajete okvir djela i morate ispuniti njegov oblik.

M. Facini: *Da li posvećujete mnogo pažnje uređivanju i odabiru pjesama u zbirci?*

D. Volkot: Da. To sam nešto kasnije bolje naučio. Prve pjesme štampao sam samostalno i uvijek sam podsticao mlađe pjesnike da, u slučaju da ne budu mogli naći izdavača, štampaju svoje knjige sami, uprkos činjenici da na Sv. Luciji nije bilo, i ni dalje nema, izdavačkih kuća. Što se izbora pojedine pjesme tiče, postoji i fizički doživljaj pjesničke zbirke. Prazna stranica naspram pune i sama proizvodi neku vrstu odjeka. Imam osjećaj da bi čak i kratke ili lirske pjesme trebalo da tvore jedan niz u knjizi, dakle u određenom dobu postajete svjesni tog slijeda.

Mislim da ako planirate jednu tematsku knjigu, onda ona prati određeni obrazac i, tematski, jedna pjesma prati drugu, tako da svaka stranica ima odjek, a odjek može biti i bjelina na stranici, tako da se radi o konceptu riječi koje lebde u prostoru, to je stranica.

M. Facini: *Plašite li se da budete pogrešno protumačeni i da kritičari mogu pokvariti Vaše pjesme?*

D. Volkot: Sasvim, naravno.

M. Facini: *Postoje li mjesta koja su bila od posebne važnosti za Vašu poeziju, ili koja se daju lako pretočiti u metaforu? I da li su to ista mjesta koja su važna u Vašem privatnom životu?*

D. Volkot: Da, određena mjesta, sveta mjesta, ovo ili ono se tu ili tamo odigralo, kao kada ste zaljubljeni, bilo koje mjesto koje voljena osoba zauzima, stvari koje zrače, ili mjesta gdje je možda neko sahranjen, gdje možda imate prosvjetljujuće iskustvo.

M. Facini: *Mnoge od Vaših pjesama odražavaju Vaše ideje o ljudskim odnosima i ljubavi. Kako se osjećate kao savremeni pjesnik koji piše o ljubavi, dok mnogi drugi to ne rade, barem ne u Italiji?*

D. Volkot: Zar u Italiji nema ljubavi? Što se dešava? Mislim da je razlog zbog kog nigdje nema puno ljubavne poezije to što je ljubavna poezija povezana s pjesmom. Ljubavna poema jeste pjesma o divljenju voljenoj osobi; kao sonet, ili lirska pjesma. Svi provansalski pjesnici i italijanski pjesnici pišu o voljenoj s lirskim porivom, a lirski poriv povezan je s muzikom, s tim kako stvari zvuče, sa zvukom hvalospjeva i divljenja. Prema tome, ako nema metra, nema muzike, neće biti puno pjesama bez tog odjeka. Ono što dobijate je slijed prozaičnih iskustava koja su, u određenom smislu, uzvišena, jer to je neka vrsta uzvišenog izražaja: biti zaljubljen i osjećati to, pogotovo ako ste mladi. U svakom slučaju, mislim da priroda pjesničkog izražaja ne dozvoljava taj osjećaj obožavanja i radosti koji bi bio moguć. Nema puno veselih pjesama u dvadesetom vijeku pa stoga nema ni puno velikih ljubavnih pjesama u modernom dobu. Mislim da ono ne posjeduje integritet jedne radosti, jedne emocije; ljubav je jedna od emocija; može biti fragmentirana, ali to je jedna emocija koja sebe upotpunjava u smislu onog o čemu govorimo. I u engleskoj poeziji je trenutno veoma rijetka.

M. Facini: *To me podsjeća na nešto što mi je Daglas Dan rekao prilikom jednog od naših razgovora. Uočio je da su vjerovatno najbolje ljubavne pjesme u drugoj polovini dvadesetog*

vijeka pjesme Bitlsa. Vjerovatno je samo želio ironično istaći oskudnost ljubavnog pjesničkog stvaralaštva na engleskom jeziku.

D. Volkot: Znam na što misli; ja govorim gotovo istu stvar, jer pop pjesma ima strukturu lirske pjesme: kratka je i kreće se od A do B. Izražajnost prevladava u pop muzici. Ali postoji ogromna razlika između „She loves you, yeah yeah yeah!” i soneta Semjuela Danijela. Više ne pravimo te razlike. Pop pjesma je do te mjere postala estetski proizvod da su je i sami intelektualci prisvojili jer čini se da nemaju ništa drugo. Bitlsi imaju sjajnih pjesama koje i sam volim. Instinkt jednog trubadura koji pjeva voljenoj dami ista je stvar koju Bitlsi rade u svojim pjesmama i na svom jeziku. Pogledajte savremenu Italiju: imate dosta pop pjevača, italijanskih kantautora.

M. Facini: *Da li zamišljate svoje čitaoce kada pišete? Da li projicirate svoje pjesme na nekog idealnog čitaoca ili ne?*

D. Volkot: Mislim da vjerujem u ono u što i Robert Grejvs vjeruje: u muzu, i u to da muza nije androgina, već da je žena. Ne možete biti samo muško i pisati poeziju. Mislim da postoji nešto veoma žensko u Danteu, i kod mnogo velikih pjesnika. To nema veze s polom već je stvar osjećanja, suptilnosti i vrste osjećanja. Niko od ovih starih nije griješio. Osmisliti muzu kao ženu razumna je stvar, ima smisla. Ne možete sebi predstaviti maljavog muškarca velikih ruku kako kaže: „Ja sam Muza“, osim ako niste ljubitelji kože i ropstva. Ne zamišljam muzu kako sjedi s harfom i čeka da nešto uradim. Obraćate se nekom drugom, ko nije vi; to zapravo zavisi od onoga o čemu pišete, i od vašeg godišta. Nijedan pisac koji iole sebe poštuje ne bi pisao isključivo za sebe, tako da se možda obraćate preminulom ocu, ili izgubljenom ljubavi, ali pišete nekome, i uopšteno rečeno, duh odobravanja isti je kao kod muzike, kod slikarstva. Mislim, naravno, da je u slučaju muškaraca to odobravanje žensko. Ne znači da je kompletna umjetnost muška stvar. U slučaju poezije, na primjer, predmet ljubavi postaje žensko, ženstven, princip boginje.

M. Facini: *Kakva su Vaše predstave o poeziji? Mislite li da kad tragamo za utjehom ili iskupljenjem u umjetnosti moramo biti skeptični u odnosu na njenu vrijednost?*

D. Volkot: Ne, zašto? Rekli ste nešto strašno! Pasusi poezije, čiji je najuzvišeniji primjer Dante, izuzetno djeluju na ljudsko biće i ljudsku inteligenciju. Kada stignete do rečenice na kraju *Raja*, nigdje nema ničeg sa sličnim poletom. Takva sila vizije i razumijevanja je van dometa i same Biblije, jer Biblija je ukorijenjena u jednom vidu ortodoksije, dok Dante nije. On se bavi običnim stvarima; pa ipak, ako započnete spjev riječima „Djevice majko, kćerko“, to je to, to je izuzetna imaginacija. Tako je svuda, zamislite samo prelaz od toga do priviđenja svih knjiga svijeta kako se kovitlaju kao u oluji i ulivaju se u istu knjigu. Ne kažem „ako Vas boli zub, čitajte Dantea“; ne, idite kod zubara. Ali ova ideja o uzdizanju duha van tijela u vedrinu – to stoji, to je smisao poezije. Zarad toga na koncu postoji. Zbog toga je izvan rase ili vremena. Hoću da kažem da može postojati neki oblik negativnog rasuđivanja po kom su vremena danas tako užasna da poezija ne može nikako pomoći čovjeku.

M. Facini: *Upravo sam razmišljao o jednom eseju Džefrija Hila, u kom on piše spram svih svireposti počinjenih prošlog vijeka. On kaže, otprilike, da ako pišete poeziju samo da biste te*

svireposti iskupili ili utješili svoje, da ih na taj način i sami počinjavate. On to naziva svireposti jezika, pogotovo ako upotrebljavate kliše, i na taj način ne obnavljate jezik.

D. Volkot: Ali možete to reći o bilo čemu, npr. o tenisu, golfu – stvarno lošem golfu. Ako pretpostavljate da je poezija loša, naravno, to je grozno. Jedan filozof je rekao da nakon Holokausta ne može više biti poezije. Na neki način, to je tačno, jer pitate se što čovjek može reći da iskupi sav taj užas. Pa, *Knjiga o Jovu* može ga iskupiti. Doba u kome živimo je uvijek najgore doba u kome smo ikad živjeli. Svako doba je najgore doba, s našim je isto tako. Možete imati ružan premet, užasnu temu, i o tome možete pisati užasnu poeziju, ali ne možete tražiti neku svirepost da biste onda o njoj pisali. Postoje pasusi u književnosti u kojima se govori ne o zvjerstvu nego o njegovoj posljedici. Pogledajte, primjera radi, jednu od Hemingvejevih priča zvanu „Velika rijeka sa dva srca“, ili skorašnji film Mela Gibsona o Isusu Hristu.

M. Facini: *U eseju zvanom „O doprinosu poezije traganju za istinom“, filozof Hans Gadamer kaže: „pjesnička riječ je samostalna u smislu da upotpunjava samu sebe... Govoriti o istini u poeziji znači zapitati se kako se poetska riječ ostvaruje upravo odbijajući bilo kakvu spoljašnju verifikaciju.“ Da li biste se složili s ovom izjavom ili radije prihvatate platonski prigovor istinitosti poezije: „Pjesnici često lažu“?*

D. Volkot: Ovo je u potpunoj suprotnosti sa stvarnošću, jer nijedna riječ nema označeni. Kad bi samo Josif Brodski bio ovdje mogao bi ovo potući za jedan sekund. Ljudi koji nanose najviše štete poeziji jesu kritičari, pogotovo briljantni kritičari. Oni mogu biti do te mjere u zabludi jer su tako tvrdoglavi, i znaju napraviti veoma loš izbor kada presuđuju o onome što je najbolje u pogledu toga kako poezija zvuči. Jednom sam usred noći nazvao Josifa Broskog i rekao mu: „Josife, slušaj, shvataš li da ovaj kritičar nema uvo za poeziju?“ On je odgovorio: „Dereče, jesi li me zbog ovoga probudio?“ Ne dopada mi se mistificiranje, ne dopada mi se francusko ili germansko mistificiranje u filološkom i spiritualnom smislu jer ono narušava istinski zanat. Jer o tome se radi: upražnjavate svoj zanat tiho kao da ste stolar. Da sam ja stolar i da mi neko dođe i kaže: „Ne, ne možete to raditi jer Vaša pila je neoskrvnjiva“, onda ne bih mogao napisati prokletu pjesmu! Pustite me toga. On praktično kaže da je pjesma samostalna, da je suverena, i da nema porijeklo.

M. Facini: *Imate mnogo iskustava kao pisac-rezident i podučavali ste studente pisanju poezije pri raznim akademskim institucijama. Da li zaista mislite da se ljudi mogu obučiti za tako misteriozan posao?*

D. Volkot: Veoma zabavno! Ljudi koji pitaju: „Mislite li da se poeziji može podučiti?“ – neizbježno su ili Englezi ili Evropljani. Amerikanci misle da se sve može naučiti, pa i poezija. Poezija se ne može naučiti. Tačka. Zamrznite kadar. Pođite Leonardu da Vinčiju koji radi za Verokja i kažite: „Leonardo, što radiš s Verokjom“, i on kaže: „Radim na kosi i na noktima.“ Može li se slikanje naučiti? Osoba mora biti nadarena. Dakle, ljudi koji dobro podučavaju nadarene mlade ljude u Americi rade fenomenalan posao pomažući im da usavrše svoj zanat. To je srednjovjekovni koncept, a ne novi američki koncept. Ali ako mislite predavati, morate biti potpuno opušteni u svom pristupu. Ne smijete narušiti individualnost mladog pjesnika, ohrabrujete nju ili njega da ostanu koliko je moguće svestrani u pogledu stila ili

izbora, i ono što sprječavate je sve što je pretjerano ili sujetno ili tome slično. Ali u pogledu vještine pisanja jednog majstora, ili nekoga koga tim smatraju, apsolutno se može naučiti, isto kao što su Grci učili retoriku. Ima tu jedan veoma negativan aspekt koji znatno utiče na američku poeziju, gdje sve postaje veoma akademski pa čak i slobodni stih postaje akademski. Dakle standardno očekivanje univerzitetskog programa jeste određena vrsta pjesme, ali ako ste dovoljno čvrsti i dovoljno pametni kazaćete studentima da je to univerzitetska pjesma. Ali vidio sam – ne zahvaljujući sopstvenom podučavanju – veoma dobre pjesnike koje su objavili; imali smo petnaest pjesnika koji su završili program i koji su objavljeni i svi su zaista dobri. Znam da se ne mogu oduprijeti utisku da se radi o vidu industrije, ali svi su u određenom momentu u životu, svaki umjetnik je imao mentora.

M. Facini: *Da li ikad sebe poimate kao staratelja i vodiča, više nego učitelja?*

D. Volkot: Mislim da se taj cinizam zasniva na taštom evropskom konceptu tradicije i nasljeđa, i poimanju Amerike kao jedne vulgarne zemlje. To je veoma otrcan nazor, jer veliki pjesnici dvadesetog vijeka bili su redom Amerikanci: Vitman, Paund, Eliot i Frost.

M. Facini: *Da li je, postavši pristupačna, poezija u opasnosti da suviše toga ustupi? Kakve su posljedice publiciteta?*

D. Volkot: Jeste, ali ako pogledate naličje stvari, ona može postati tako mehanička, monotona i dosadna, zapravo. Tako da, kada biste sada otvorili jednu zbirku poezije, u većini slučajeva nema stvarnog uživanja u onome što čitate. To važi bilo gdje da ste. Uvidjeli biste da jedan individualni genij predstavlja ono što jeste poezija. Između stotina i hiljada ljudi koji pišu, dvoje ili troje su zaista nadareni.

M. Facini: *Vjerovatno ima previše knjiga...*

D. Volkot: Ne knjiga već smeća. Nikada nisam imao pristup smeću kad sam živio na Sv. Luciji jer je mjesto bilo siromašno. Krajnost siromaštva i neimaštine može proizvesti veoma fin izbor onog što je potrebno.

M. Facini: *Vi ste slikar, pored toga što ste pjesnik. Kako se Vaša umjetnička djela uklapaju sa pisanjem? Da li sebi predočavate ono što pišete kada radite, i koje su prednosti djelovanja u ta dva polja istovremeno?*

D. Volkot: Ja sam slikar realista. Slikam stvarne pejzaže, pokoji portret. Dakle, nisam apstraktni slikar, i nimalo ne poštujem, ili gotovo nimalo, ono što je apstraktno, pogotovo apstraktnu umjetnost. Vjerujem u otrcano, ali izrazito usavršavanje do koga mora doći pri nastojanju da postanete dobar slikar: crtanje proporcija, briga o prikazu itd. Mislim da postoji sličnost sa preciznim pisanjem takođe. Ne smatram da poezija može doprinijeti slikanju jer ne može ništa fizički uraditi, ali nesumnjivo slikanje može doprinijeti poeziji u smislu predočavanja onoga o čemu pišete, u pogledu boje i oblika.

M. Facini: *Navešću imena trojice izuzetnih akvarelista: Vilijam Turner, Džon Sel Kotman i Emil Nolde. Da li biste prokomentarisali njihov rad?*

D. Volkot: Noldea ne poznajem dobro; poznajem taj tip radova i nisam veliki obožavalac. Turner je, naravno, velikan, i Kotman je sjajan. Ali pravi majstor akvarelista je Vinslou Homer.

M. Facini: *Gdje kupujete materijal za slikanje? Koji papir i boje koristite?*

D. Volkot: Jednostavno ga kupim gdje god se zadesim. Nije lako kupiti materijal na Sv. Luciji, ali na Trinidadu ima kvalitetne robe. Slikanje na Karibima je teško jer sjenke su izuzetno guste; sjenke na Karibima skoro su crne ako ne zelene. Tako da je, naravno, pravi izazov pogoditi nijanse te zelene. Nebo je blistavo plavo i nemate takav model u umjerenoj klimi gdje nebo zna biti sivo od boja, možete imati intenzivnu plavu kao more.

M. Facini: *Zanima me da li redovno izlažete svoje radove u galerijama u zemlji i inostranstvu.*

D. Volkot: Ne, nisam imao dosta izložbi. Ponekad ih zaista nemam dovoljno, uprkos činjenici da imam dosta ulja na platnu, više nego akvarela.

M. Facini: *Na koji način se karipska umjetnost razlikuje, ako uopšte postoji razlika, od evropskog stila i tradicije? Jesu li samo u pitanju boje koje zapnu za oko na Vašem ostrvu ili postoji drukčiji estetski pristup koji prenošenje vaše stvarnosti u umjetnost podrazumijeva?*

D. Volkot: Radi se o globalnoj kontrapoziciji. Slikarstvo u cijelom svijetu gotovo da možete podijeliti na dva stila: apstraktni ili figurativni. Nažalost, duže vrijeme je apstraktni bio dominantan u karipskom slikarstvu, ali postoje različite vrste apstraktnog slikarstva, kao što znate. Uopšteno govoreći, boje mogu biti drečave ili na neki način jake. Dakle, ta vrsta slikarstva je raj za egocentrike, jer nazivaju sebe slikarima i sve im se dozvoljava jer su crnci i jer su nešto novo. Tako da možete dobiti veoma lošu umjetnost i veoma egocentrično slikanje, jer radi se o novoj zemlji i novoj slobodi itd. sa svom tom zabludom. S druge strane, neke vrste neposrednog figurativnog slikanja mogu biti izuzetne. Moj stav prema slikanju je: morate crtati. Umjetnost se zasniva na crtanju. Sada imate besmislicu instalacija.

M. Facini: *Pomenuli ste nekoliko puta u prošlim intervjuima da su većina etničkih legendi i pjesama na Karibima, za razliku od irskih ili škotskih, izbrisane iz autorovog sjećanja i iskustva. Mislite li da je to odsustvo na neki način doprinijelo jačem osjećaju za imaginativne poduhvate i sklonosti kod karipskih pjesnika?*

D. Volkot: Svaka književnost dosta se bavila folklornom građom da bi zatim napredovala ka nečem prefinjenijem. Lako je naći umjetnika koji se vratio folklornim izvorima i uvećao ih. Mislim da je to u pitanju sa Homerom. Legende su već postojale, usahnule, i onda su se našle pri ruci u krizi, kada vjerovanje u bogove više nije bilo dostupno. Ipak, svaki se umjetnik pojavi u doba krize vjerovanja. Iz te sumnje može doći remek-djelo. To je kao jedna reforma, jedna renesansa; nešto što opovrgava ono što je postojalo dotad. Mislim da sam žalio što nisam bio takve sreće s nasljeđem.

M. Facini: *U jednom od Vaših eseja, datiranom 1960, predložili ste finansijsku podršku za umjetnike. Kako ocjenjujete funkciju i ulogu institucionalnih i vladinih inicijativa za podršku umjetnicima i piscima u Vašoj zemlji?*

D. Volkot: Pa, uvijek sam grdio karipske vlade što nisu podržavale umjetnost, oponašajući tako svoje prethodnike. Oni misle da je normalno da se vlada odnosi prema bilo kom umjetniku kao amateru. Naši modeli su standardni modeli evropskih i američkih vlada.

M. Facini: *Kakvo je stanje sa izdavačima na Karibima? Recimo da ste mladi pjesnik, gdje biste objavljivali?*

D. Volkot: Uopšte i ne postoji stanje sa izdavačima... eto, možete sami štampati svoje knjige. Možete i pokušati da ih prodate sami. Trebalo bi da bude izdavača koji bi preuzeli taj rizik. Ali oni bi tvrdili kako nemaju distribuciju. Pa ipak, većina dobrih pisaca sa Kariba na kraju bivaju objavljeni u Kanadi, u Engleskoj, čak i u Americi.

M. Facini: *Da li biste ukratko iznijeli svoj stav o značaju odnosa između mašte i stvarnosti u Vašoj poeziji?*

D. Volkot: Ne, ne bih se u to upuštao, to je ogromna tema.

M. Facini: *Kada se osvrnete na sav Vaš rad, koja je, po Vama, njegova najosobitija odlika?*

Jednom davno postavio sam Josifu Brodskom, Šejmasu Hiniju i sebi sljedeće pitanje: kada biste morali sažeti i satirizovati vaš rad i reći o čemu je, što biste rekli? Šejmas je rekao: „Tresetište, tresetište, tresetište“, a ja sam rekao: „Ne, moj rad je samo jedno ‘Volio bih da si tu’. Razglednica, palme, kokosove palme.“

Izvornik: Marco Fazzini, The Saying of It : Conversations on Literature and Ideas with 13 Contemporary English-Language Poets, Edizioni ETS, Pisa, 2017, str.

*(S engleskog prevela **Marija Bergam Pelikani**)*

RAZGOVOR SA EUĐENOM SIMIONOM

Euđen Simion (1933), poznati rumunski književni kritičar i istoričar, predsednik Odeljenja za filologiju i književnost Akademije Rumunije. Svoju karijeru započeo je kao naučni istraživač u Institutu za istoriju i teoriju književnosti „J. Kalinesku” pri Akademiji Rumunije, zatim je radio kao profesor na Filološkom fakultetu na Univerzitetu u Bukureštu, a predavao je rumunski jezik i književnost i u Parizu na Sorboni. Bio je predsednik Akademije Rumunije (1998–2006), a član je Rumunske i Danske Kraljevske Akademije Nauka, dopisni član Akademije moralnih i političkih nauka iz Francuske, počasni član moldavske Akademije nauka. Dobitnik je brojnih nagrada, priznanja i počasnih doktorata, između ostalih i Ordena Legije časti (2002).

Glavna dela: *Emineskuova proza*; *Euđen Lovinesku, iskupljeni skeptik*; *Smernice u savremenoj književnosti*; *Rumunski pisci današnjice* (I–IV); *Jutro pesnika*; *Merkucijeva smrt*; *Maternji jezik i jezik poezije*; *Kritički odlomci* (I–IV); *Mirča Elijade, čvorovi i znaci proze*; *Sioran – mitologija i ne-savršenstvo*; *Rumunski klasici* i niz naslova proizašlih iz projekata kojima je koordinirao.

Euđen Simion je boravio u Srbiji 2015. godine i tada je govorio o izazovima koji uznemiravaju samog pisca, o globalizaciji koja nanosi štetu nacionalnim jezicima, gubitku nacionalnog identiteta, o tržišnoj ekonomiji koja se pokazala „ekonomijom tiranije”, o nestanku književnosti sa vrha lestvice društvene hijerarhije, izumiranju književne kritike. Pored ostalog, tom prilikom je istakao da smo „svi mi, hteli – ne hteli, postmodernisti. Roman je osvojila teorija i postao je metaroman. Poezija je napustila stare oblike zavođenja i pretvorila se u diskurs koji gaji negativnosti i disharmoniju sveta. Poezija ne veruje u svoju svrsishodnost, čak ni u svoju plemenitu beskorisnost”.

Radmila Gikić Petrović: *Upoznali ste Eženu Joneska u Parizu. Možete li nam reći nešto o ovim susretima od 1971. godine do 1986?*

Euđen Simion: Upoznao sam ga nakon 1970. godine, kada sam bio profesor (u stvari, lektor za rumunski jezik) na Univerzitetu Pariz IV Sorbona, gde sam proveo skoro četiri godine. Za mene, mladog književnog kritičara iz istočne Evrope, to je bio period raskršća u mojoj intelektualnoj karijeri. O ovom iskustvu pisao sam u knjizi (*Vreme življenja, vreme ispovedanja. Pariski dnevnik*) objavljenoj 1977. godine. Knjiga je imala uspeha u javnosti. I dan-danas je to moja najčitanija knjiga. Mislim da to mogu objasniti time što je dnevnik bio napisan „sur le vif”, bez ideoloških mistifikacija (koje su bile moderne u komunističkoj istočnoj Evropi), bez napada protiv Zapada (koji su tada isto tako bili u modi), konačno, napisao sam jedan iskren (koliko sam mogao) dnevnik u kom mladi intelektualac sa istoka stiže u Pariz i beleži svoja iskustva, susrete, svoja moralna i intelektualna razmišljanja. U dnevniku je reč, razume se, i o *tri velika Rumuna* koja su uspeła da se nametnu na Zapadu: Mirča Elijade, Sioran i Ežen Jonesko. U prvom izdanju dnevnika nisam mogao da govorim o njima drugačije nego maglovito, aluzivno, kriptično. Cenzura mi nije dozvoljavala. Kasnije, kada je cenzura postala popustljivija, uspeo sam da govorim o njima bez okolišanja i da objavim naše raz-

govore. Dnevnik je stigao do 6. izdanja (pre tri-četiri godine je objavljeno poslednje izdanje), u svom kompletnom obliku.

Načinio sam ovaj dugačak uvod da bih stigao do Ežena Joneska i, time, odgovorio na vaše pitanje. U dnevniku sam zabeležio istoriju naših susreta. Ukratko: prvi put sam ga ugledao na Bulevaru Sen-Žermen, u Latinskoj četvrti: ispred mene, sa desne strane Medicinskog fakulteta, ugledao sam neobičan par: niskog muškarca koji je koračao dva koraka ispred žene istih godina, i koji se povremeno okretao ka njoj, i kao da joj je nešto govorio, a zatim nastavljao svojim putem. Nakon nekoliko koraka ponavljao je ovaj gest. Muškarac (stariji), imao je dugački kaput i nakrivljen šešir. Žena koja je išla za njim bila je elegantno obučena i uopšte se nije činilo da joj je neprijatno što hoda iza čoveka koji joj je, očigledno, bio muž. Ovaj način hoda učinio mi se poznatim: muškarac arogantno korača ispred, a žena, bez ikakvih kompleksa, korača za njim; nakrivo nošen šešir, dečjački, njegovo skoro ritualno okretanje ka ženi i nagovaranja da hoda brže, ili, kao da se svađao sa njom, sve ovo mi se činilo *poznatim ponašanjem* iz moje zemlje. Sam sebi sam rekao „mora biti da su Rumuni” i pravdajući se ovim otkrićem, pustio sam korak i zaobišao ovaj par, gledajući ispod oka: isprva lik muškarca, a zatim i njegovu pratilju. Nije mi mnogo trebalo da uvidim da muškarac u dugom kaputu i sa nakrivljenim šeširom liči na muškarca sa fotografije izložene u Pozorištu iz Rue de la Huchette, pozorištu u kom se već dvadeset godina igrala *Čelava pevačica*. Nisam se prevario: bio je to Ežen Jonesko kog je savesno pratila njegova supruga, Rodika... Dvoje Rumuna koji od 1942. godine žive u Parizu. Prepoznao sam ih po hodu i pokretima, gestovima. Elementarna semiologija od mene, tek pristiglog u Pariz. Elementarna, ali efikasna. Naravno, nisam prišao Eženu Jonesku. Nisam mogao biti toliko nepristojan. Nešto kasnije me je predstavila njegova ćerka, Mari-Frans, na predstavi (*Medeja!*) koju je režirao jedan drugi Rumun, Andrej Šerban, koji je dramu postavio sa jednom američkom trupom (*„La Mamma”*). U međuvremenu, Mari-Frans je postala studentkinja italijansko-rumunskog odseka, koji je vodio prof. Alen Gijermo, gde sam i ja predavao. Vidite koliko su bile brojne i bliske rumunske veze sedamdesetih godina u Francuskoj. Nakon susreta u Latinskoj četvrti i poznanstva na pauzi predstave *Medeja* usledili su i drugi susreti, mnogo zanimljiviji, kada sam mogao da razgovaram (ne samo putem *znakova*) sa dramaturgom Eženom Joneskom, tvorcem pozorišta apsurd... Ali ovo je već druga istorija i druga priča. Posetio sam ga više puta u njegovom stanu (Bd. Montparnasse, 96), zajedno smo odlazili na ručkove, poklonio mi je nekoliko svojih knjiga, gledao sam predstave njegovih dela (među kojima i *Kralj umire*, njegovu najbolju dramu), i pisao sam potom o njima. Kada je njegova knjiga *Ne* (iz 1934. godine) bila prevedena na francuski, tražio je da napišem predgovor i, ja sam ga napisao. Knjiga je objavljena 1986. godine kod „Galimara”.

Kada je reč o samim odnosima, Ežen Jonesko je bio prijatan sagovornik, veoma prijateljski nastrojen. Uopšte nije bio arogantan, mada je već tada bio pariski pisac, svetski slavan. Naprotiv, bio je bukureštanski srdačan. Govorio je rumunski. Veoma šarmantan čovek, mogu reći. Susreti sa njim su za mene nezaboravni. O svim tim susretima sam pisao, do detalja, u svom dnevniku *Vreme življenja, vreme ispovedanja*.

R. G. Petrović: *Bili ste prisutni i kad je Jonesko postao član Francuske akademije „koju mnogi preziru, a još više njih sanja o njoj”, i o tome pisali u knjizi Mladi Ežen Jonesko.*

E. Simion: Da, prisustvovao sam toj nezaboravnoj ceremoniji. Poveo me je profesor Alen Gijermo, na moju molbu. I o ovome sam pisao u dnevniku *Vreme življenja, vreme ispovedanja*. Nema smisla da sve to ponavljam ovde. Mogu reći da je Ežen Jonesko tamo, *sur la coupolle*, odigrao pravu predstavu... joneskovsku. Isprva, njegova pojava ispred Francuske akademije. Bio sam prisutan i pripremao sam se da se, po dogovoru sa Alenom Gijermom, uvučem, zajedno s njim, pored budnih stražara Francuske akademije. Kad, najednom, iz taksija, izlazi prvo Ežen Jonesko, obučen u svečanu odoru, i, naravno, njegova supruga. Akademik je vukao za sobom sablju koja je izgledala veća od njega. Činilo mi se da je vuče kao da mu je pomalo neprijatno. Veoma slikovit prizor u ozbiljnom akademskom okruženju. Zatim, u sali, gde je trebalo da održi pristupnu besedu, otišao je do tribine i, u trenutku kad je trebalo da stavi naočare, nije ih mogao naći. Usledilo je nekoliko minuta panike. Lice mu se zacrvenelo, ruke su mu se tresle, užasnuto je gledao ka svojoj supruzi, Rodiki, kao da je od nje tražio pomoć i istovremeno je krivio za to što ne može da nađe naočare. Scena iz apsurdne komedije, prave joneskovske. Na kraju, nakon nekoliko minuta, našao je naočare, pristupna beseda mogla je da počne. A beseda je bila uistinu veličanstvena. Veličanstvena u njegovom stilu. Mnogo se o tome tada pisalo u pariskoj štampi. Intelektualci, kao na primer, Žan-Pol Sartr osporavali su ulazak Ežena Joneska u Francusku akademiju, smatrajući njegov pristup intelektualnom izdajom. I mnogi drugi su ga negirali, ali je Jonesko pobedio sve napade i predrasude. A ja sam se divio njegovom stavu. Ponekad je dobro da imaš hrabrosti da se suprotstaviš glavnom toku. A Ežen Jonesko je bio hrabar, ne samo kad je reč o Francuskoj akademiji. Uvek je bio protiv svih tokova. U Rumuniji je tridesetih godina, politički, bio *levičar* (levičarski egzistencijalista), a u Francuskoj, nakon rata, kad je levica bila na vlasti, Jonesko je bio *desničar*. Naravno, reč je o demokratskoj desnici, ali o nezavisnoj *desnici*, nepredvidivoj.

R. G. Petrović: Govorio je ironično i drsko: „*Da sam Francuz, bio bih genijalan.*“ Kako ste vi tumačili ovo njegovo mišljenje?

E. Simion: Proročka rečenica. Kratka rečenica koja sugerise jačinu sanjarenja u njegovoj mladosti. Rođen u Slatini, gradu na jugu Rumunije, Ežen Jonesko je kao dvogodišnjak otišao u Francusku sa roditeljima, i tamo živeo do trinaeste godine, kad se vratio u Rumuniju. Komplikovana porodična istorija. *Psihoanalitična* istorija odnosa između oca i sina. Otac je napustio porodicu i sin mu to nikad nije oprostio. Kako je i sam govorio, prezirao ga je i, zbog njega prezirao je i *očevu zemlju* (Rumuniju). Pisao sam o ovome u knjizi (*Mladi Ežen Jonesko*) koja je nedavno objavljena u Novom Sadu (u Izdavačkoj knjižarnici Zorana Stojanovića). Neću se ovde ponavljati. U Rumuniji je počeo da piše (i veoma brzo da objavljuje) prvo knjigu poema *Elegije za mala bića*, a zatim i knjigu eseja *Ne*, 1934, gde je i objavio ovu rečenicu. U 33. godini života mislio je da francuski jezik može dati polet njegovom talentu. Nije se prevario. Kao francuski pisac, postao je svetski poznat, „genijalan“, ako želite. Njegovo intelektualno formiranje, ipak, desilo se u rumunskom jeziku. Uzor mu je bio J. L. Karađale. Prvu dramu (prvu „antidramu“) napisao je 1943. godine na rumunskom jeziku. Drama ima naslov *Engleski bez profesora* i nije ništa drugo do varijanta *Čelave pevačice* sa kojom je debitovao, kao dramaturg, 1950. godine u Parizu. Dakle, *pozorište apsurd*a rodilo se na rumunskom jeziku. Istina je, slavu je stekao u Francuskoj, gde je postao ono što jeste.

R. G. Petrović: Ežen Jonesko je davne 1966. godine rekao: „Ne postoji ništa u rumunskoj književnosti što je na mene uticalo.” A šta Vi mislite o tome?

E. Simion: Upravo sam rekao da Ežen Jonesko duguje mnogo rumunskoj književnosti, odnosno J. L. Karađaleu (njegovoj britkoj ironiji) i nadrealisti Urmuzu, kog je i prevodio na francuski. Ko god bude čitao delo Ežena Joneska na rumunskom jeziku (naročito eseje i lični dnevnik, pisma) može i sam uvideti ovo.

R. G. Petrović: Kako komentarišete Joneskov stav o rumunskim intelektualcima (o čemu je pisao u „Bukureštanskoj tvrđavi budućnosti”) da su sa 18 godina genijalni, a sa 30 nisu više ništa, da brzo odustaju, da njima dominira „orijentalna lenjost”.

E. Simion: Kako da komentarišem? Vešta dosetka koja parafrazira veštu dosetku J. L. Karađalea. Karađale je, otprilike, rekao: *Rumun je sa dvadeset godina mesijanski revolucionar, a u penziji je zarđali reacionar*. Tako nekako. Ežen Jonesko je radikalniji. Radikalni negativistički egzistencijalista koji ima duboko religiozni duh i koji stalno postavlja Bogu neprijatna pitanja.

R. G. Petrović: Zanimljivo je i mišljenje Ežena Joneska o književnoj kritici uopšte, a naročito o književnim kritičarima, posebno onim ljubaznim (uvek blagonaklonim, punim hvale i neuništive kurtoazije), koje je Jonesko srdačno prezirao.

E. Simion: Da, sa trideset godina Ežen Jonesko imao je jasan stav prema književnoj kritici. On ima *relativistički* duh, smatrao je da je književna kritika igra duha, subjektivni akt. Nije verovao u objektivnost književnog kritičara, već u slobodu kritičarskog duha. Pisao je o Mirči Elijadeu pozitivnu kritiku, a zatim jednu negativnu, da bi dokazao da se može i tako i ovako. Jednom prilikom negirao je Argezijevu poeziju, razbija je, da bi mu se na kraju komadići svideli... Šta je ostalo od ovih vežbi? Uživanje dok se čitaju (divno su napisane, bez koncepta, bez taštine!) i dok se osporavaju.... Ono što je on pisao tridesetih godina u svom *ličnom dnevniku* (on je jedan o prvih koji je podržavao ovaj književni rod i u rumunskoj i u francuskoj književnosti) stvarno je za divljenje. Smatrao je da je *dnevnik* zanimljiviji od *romana*, a njegova književna kritika je (i na rumunskom i na francuskom jeziku) u stvari delo jednog *pisca dnevnika*.

R. G. Petrović: Da li je mladi Jonesko hteo da reformiše rumunsku kritiku?

E. Simion: Da, u smislu u kom sam govorio. Naravno, tridesetih godina prošlog veka (kada je pisao na rumunskom jeziku) on je kritiku osporavao. Osporavao je i sve velike kritičare epohe. Neke od njih je kasnije hvalio (E. Lovineskua, Tudora Vijanua). Opet je reč o joneskovskom duhu.

R. G. Petrović: Mladi Ežen Jonesko smatrao je da je biografija autora esencijalna u bilo kom književnom delu (poeziji, prozi, dnevniku). Da li se slažete sa njegovim mišljenjem?

E. Simion: U potpunosti se slažem. Biografija nikada ne objašnjava (ne opravdava) u suštini jedno delo, ali, sama po sebi, biografija čoveka koji piše jeste važna jer sugerise svetovnu supstancu stvaraoca. Zar nas ne zanima ko je napisao *Rat i mir*? Zar nismo znatiželjni da saznamo što više o svakodnevicu onog koji je napisao *U traganju za izgubljenim vremenom*?

Čak i ako je Prust bio taj koji je, u *Contre Sainte-Beuve*, odvojio „biografsko ja” (čovjek sa jasnim društvenim statusom) od „suštinskog ja” – „ja” koje stvara delo – kao što sam rekao, čak i ako je Prust ovako posmatrao odnos između dva „ja”, sam njegov život je fantastično delo koje vredi napisati. Objavio sam 1981. godine studiju na ovu temu (*Povratak autora*), u trenutku avanture „škole formalizma” koja je objavila da je „autor mrtav” (Bart, Fuko). Knjiga je bila prevedena i objavljena u Sjedinjenim Američkim Državama 1997. godine. Danas (2018) autor se već vratio u književnu kritiku; dokaz su nam veliki broj *biografija*, *autobiografija*, *ličnih dnevnika* itd., koji se svuda pojavljuju.

Lično, veliki sam čitalac biografija i, generalno, *subjektivnih spisa*. Poslednjih decenija sam se uglavnom bavio ovim tipom književnosti (*ispovedna književnost*). Ovih dana (16. maj 2018), kad vam odgovaram na pitanja, paralelno pripremam novo izdanje (treće) iz serije studija objavljenih u knjigama *Fikcije ličnog dnevnika*, tom I–III (2005), i *Rodovi biografskog* tom. I–II (2008). Izdavačka kuća „Tracus Arte” odlučila je da ih objavi zajedno. Nije reč samo o subjektivnoj, nefikcijskoj rumunskoj književnosti, već o subjektivnoj evropskoj književnosti (dnevnic, memoari, pisma)... Napisao sam ove knjige zaintrigiran činjenicom da veliki rumunski kritičari (Đ. Kalinesku prvenstveno) nisu pridali veliku pažnju ovom rodu *nefikcijske* književnosti. Kalinesku je negde zapisao da je „lični dnevnik glupost”. Da bih mu dokazao da je izrekao neistinu, objavio sam, pre nekoliko godina, jedan „lažni lični dnevnik”, gde sam među korica-ma sakupio 400 stranica sa samo jednim delom subjektivnih fragmenata koji se mogu naći u njegovoj kritici. Uveravam vas, reč je o dnevniku ideja, odličnom ispovednom dnevniku...

R. G. Petrović: *Zanimljiv trio: Ežen Jonesko, Sioran i Elijade, njihovi sukobi.*

E. Simion: I to kakav trio! U mladosti se nisu voleli. U egzilu su se voleli kao braća. Naročito Sioran i Ežen Jonesko. Ko god da čita njihove dnevnike ostaće zapanjen njihovim odnosom. Zna se da je u Parizu Sioran odbijao da govori rumunski da ne bi kvario svoj francuski, jezik koji je kasno naučio. Nije ga govorio ni sa Rumunima. Osim sa Eženom Joneskom (koji je u kući, sa ćerkom i suprugom Rodikom, govorio na rumunskom). Elem, Ežen Jonesko i Sioran započinjali su dan (u starosti) žaleći se jedan drugom na rumunskom jeziku. O tome je pričala i ćerka Ežena Joneska, na TVR, pre nekog vremena...

Postoji i fotografija iz tridesetih godina prošlog veka: Elijade, Sioran, Jonesko u Place Fürsternberg. Dragocena i lepa fotografija. Tri velika rumunska pisca, u egzilu, koji su uspeali da se nametnu novoj sredini. Pisao sam, nekom drugom prilikom, o ovoj značajnoj fotografiji. Imam je, uvećanu, u svojoj kancelariji u Nacionalnoj fondaciji za nauku i umetnost. Ponoviću: tri duhovna uzora, tri čoveka sa istoka Evrope koji su postali uspešni u zapadnoj kulturi. Rumuni, Ežen Jonesko i Sioran, bili su, verovatno, najvažniji pisci Francuske 1990. godine. Kada sam početkom šezdesetih godina stigao u Beograd, da bih učestvovao na susretu mladih pisaca (to je bio moj prvi izlazak iz zemlje!), upoznao sam se sa Ivom Andrićem. Čuvši odakle sam, on mi je rekao nešto što me i dan-danas prati: „A! Rumunija – rekao mi je – Rumunija je izvoznik genija”... Isprva sam bio polaskan rečima ovog velikog pisca, a zatim sam se rastužio. Danas još uvek razmišljam nad ovom opaskom i ne znam da li da budem počastvovan ili da ostanem, i dalje, tužan...

Ovu trojicu sa fotografije sam i lično poznao. Imam i čuvam njihova pisma (Elijadeova), pisao sam knjige o njima. Jedna od ovih knjiga (knjiga o *Mladom Eženu Jonesku*) objavljena

je na srpskom jeziku, u prevodu moje bivše doktorantkinje, sada naučnog istraživača u Institutu za istoriju i teoriju književnosti „Đ. Kalinesku” pri Akademiji Rumunije, Marije Nenadić. Knjiga je jako lepo odštampana. Ovim putem želim da zahvalim gospodinu Zoranu Stojanoviću, direktoru Izdavačke knjižarnice Zorana Stojanovića. Počastvovan sam (ovo je moja treća knjiga objavljena u Srbiji). Eto, koračam stopama Nikite Staneskua, mog prijatelja i kolege iz Ploestija, i njegovih prijatelja iz Srbije: Adama Puslojića, Miodraga Pavlovića, Srbe Ignjatovića, koji su postali prijatelji i moje duše...

R. G. Petrović: *Jonesko je bio protiv svakog tipa fanatizma, naročito se protivio političkom i ideološkom fanatizmu.*

E. Simion: Tako je. Još od 1939. godine odbijao je *boljševičku revoluciju* i *nacional-socijalnu revoluciju* (nacističku). Ispravan stav, hrabar stav. Tada se i odvojio od stava svoje generacije, koja je bila ekstremistička. Većito se nalazio između dva neprijateljska tabora. Prezirao je ideološki, politički fanatizam, svaku vrstu fanatizma. Smatram da je ovo ispravan, moralan stav autentičnog stvaraoča.

R. G. Petrović: *Koliko nam može pomoći spoznaja mladog Ežena Joneska u razumevanju slavnog Ežena Joneska?*

E. Simion: Pomaže nam da razumemo *tvorca pozorišta apsurda*: odakle je potekao, sa čim, koji su mu istočni koreni, njegov tragikomičan stil, dramu jezika o kojoj govori upravo on, Jonesko. Nije li on sam pisao, često, da egzistencijalna drama čoveka počinje dramom jezika? Šta je, u suštini, *Čelava pevačica* nego drama izazvana automatizmima jezika? Automatizmima koji vode do alijenacije individue... G. Smit razgovara sa gđom Smit, svojom dugogodišnjom suprugom, a njihov jezik kao da je iskočio iz neke dadaističke predstave: njihove rečenice nemaju nikakvog smisla, njihova logika je nelogična, sve je besmisleno... A oni nastavljaju da govore, a da pri tom ne komuniciraju, kao dva automata koja su programirala dva različita uma, a i ti umovi su bili programirani od strane drugih. Ovu temu koristi, pre Ežena Joneskoa, J. L. Karađale, a francuski pisac će o tome negde zabeležiti: „probablement, le plus grand des auteurs innconus”. Joneskovska definicija...

R. G. Petrović: *Dosad nismo govorili o religioznom duhu negacioniste Ežena Joneska, temi kojoj ste posvetili celo poglavlje u knjizi.*

E. Simion: Dosad nije bilo prilike da se govori o ovoj temi, veoma značajnoj u duhovnoj jednačini Ežena Joneska. Ono što mogu sada ukratko reći jeste da je negacionista Ežen Jonesko bio još od mladosti veoma religiozan duh, sa krizama misticisma. Verujem da je u svojoj generaciji bio najreligiozniji. Čitao je Jovana Krstitelja, ruske mistike. Rodio se i umro je kao pravoslavac. U životu i književnosti igrao se sa svačim, ali ne i sa Bogom. Uvek je tražio Boga i umro je prizivajući ga, tražeći pomoć za svoje spasenje. Kada čitaš *La quêttes intermittente* uznemiruje te njegov strah – apokaliptični – od smrti. Ežen Jonesko je pisao svoju agoniju. Tren po tren. Priznao je da je književnost za njega – *molitva*. Piše da bi se molio, pisanje je postala moralna, psihološka i duhovna *terapija*, nadao se da će ovim putem stići do Boga kog nikad nije prestao da traži. Ali, začuđujuće, Ežen Jonesko je, čini se, ono što je Paskal rekao o Montanju: *un croyant-incroyant*... Svakog jutra traži argumente da bi očvrstnuo

svoju veru. Sledećeg dana počinjao bi ispočetka, kao Sizif koji se penje uz planinu, svakog dana, sa stenom svoje vere i nevere. U svom poslednjem intervjuu (iz 1991), upitan da li veruje ili ne veruje u Boga, dramaturg je odgovorio: „Ne mogu živeti bez Boga, a ne mogu ga naći.“ A ako smo već ranije spomenuli Siorana, koji je 1937. godine napisao najvatreniju knjigu protiv religije (*Suze i sveci*), moramo spomenuti da je i on svakog jutra tražio argumente, ali za svoju *neveru*. Ni on ih nije našao, jer, nakon što je negirao Boga, i dalje je tražio razloge (argumente) da ga ospori. Da li bi nastavio da ih traži ako bi bio potpuno ubeđen da Bog ne postoji? Sioran je, na svoj način, *incroyant-croyant*, bludni brat Ežena Joneska koji je ostao kraj svog duhovnog oca u *Kući religije*...

ROMAN O PIJANSTVIMA

Dok sam posle povratka u Beograd u maju 2009. iznosio sveže utiske o gradu poznanim, bivšim prijateljima i majci, slušali su me i gledali s iščuđavanjem ili, čak, prezirom. Nekima je prvo zasmetalo što sam otišao u inostranstvo, a onda i što sam se vratio: dvaput su morali da me ponovo promisle. U samo pet-šest godina, dvostruko sam ih izmestio iz udobne mentalne inercije i još gundao o Beogradu u koji sam se vratio.

Ostao sam bez gotovo celog društva, i ovdašnjeg i – povratkom – barselonskog. Ekonomska kriza dobila je lep ogranak i u Španiji, a poslednji moj prijatelj u Beogradu, Kiza Lopičić, imejлом mi je dok sam živio u Barseloni jamčio platu od 1000 evra u mesečnom magazinu *Bluboj* kao zameniku glavnog i odgovornog urednika. Želeo sam i da očuvam svoj srpski, ugrožen stalnom komunikacijom i pisanjem sve slabije plaćenih prevoda, kao i novinskih, proznih i drugih tekstova na španskom. Trebalo je da budem blizu ako to bude iziskivalo narušeno majčino zdravlje. Kad čovek donese radikalnu odluku ne iz jednog već iz mnoštva razloga, ide u širinu i udalji se od pravog uzroka promene, toliko da na korenit razlog može i da zaboravi.

Već sam bio pomoćnik Zorana Kize Lopičića u kulturnoj rubrici jednog kratkovskog dnevnog lista. Sada je zakazao poslovni sastanak za noćne sate, u klubu *Jaser* u rđavo osvetljenom delu Vračara, bliže Crvenom krstu. Voleo je klasični džez koji mi je – naročito njegov instrumentalni deo – delovao kao dovoljno neutralna muzika da kao zvučna podloga ne može da omete ni najozbiljniji razgovor.

U *Jaseru* sam zatekao Kizu s crnomanjastim tipom moje visine: desetak centimetara nižim od Lopičića, i desetak godina mlađeg od mene. Kiza me šio za više od pola decenije. Crnomanjasti se predstavio kao Žarko Jančić. Lopičić mi nije rekao da na poslovnom sastanku nećemo biti sami.

Koncept ugostitelja bio je verovatno da atmosferu dignu džez sinkope basa, udaraljki i trube, što su tupo dopirale iz zvučnika kluba u kojem smo nas trojica jedini gosti. Po Kizinim i Žarkovim rečima, raspoloženje im je digla viljamovka koju su pili. Slagali su se da za razliku od najvećeg dela dunje, jabuke i kajsije, domaća kruška nije parfemisana. Darko je rekao da nije ni šljiva.

– Ja je ne pijem zbog mirisa koji je... oduran – Kiza je delovao zadovoljan izborom reči.

– Ni ja ne podnosim šljivovicu – bilo je prvo što sam rekao na poslovnom sastanku.

Kada je završio kratak demotivacioni govor vezan za Žarkov omiljen alkohol, Kiza je pod svetlom zidne lampe pomerao čaše i pokazivao venčiće koje pravi kvalitetna rakija kad je čovek malo uzburka. Meni su ti venčići delovali kao mehurići ulja.

Konobar se pojavio za našim stolom bar 15 minuta od mog dolaska u *Jaser*. Kolebljivo sam naručio kruškovaču tom onižem smeđušanu iz separea, u kojem je dotad sedeo s društvom. Viljamovka je odisala po mešavini mirisa voća i nekog hemijskog sastojka. Nisam imao zamerki na miris kruške, ali me onaj, približan vonju laka za nokte, uplašio.

Lopičić mi je saopštio da sutra potpisujem ugovor i počinjem da radim: naručivaću tekstove od manje poznatih autora, željnih afirmacije po cenu besplatnog pisanja. „U takve, naravno, ne spada naš urednik rubrike *lajfstajl*, mladi gospodin Jančić“, osmehnulo se zadovoljno dvometraš Kiza i dlanom lupio saradnika po leđima: kanda je ovog zbolelo. Kao u potrazi za analgetikom, Žarko je drmnulo novu rakiju. I ja sam ispio iz cuga i stresao se. U grlu sam osetio mučninu, ali želudac se porađivao.

– Najviše ćeš, zameniće, ipak morati da ispravljaš tekstove – rekao mi je Kiza – onih koje angažuju s vrha. Ovde je više no ikad nepismenih VIP-ova, uglavnom saradnika našeg urednika *lajfstajla* – dodao je i Žarko se, za svaki slučaj, izmakao. – He-he, lukavo, mamu ti jebem – pohvalio ga je Kiza. Ja sam naručio novo piće.

– Molim te, Zoki – oneraspoložio se Žarko. – Moja majka je bolesna.

– Može da bude i zdrava, ona je ovde reč. Nemam ja nameru da stvarno polno opštim sa tvojom majkom – zaustio je Lopičić i Žarko je uzdrhtao. Možda bi i odlučnije reagovao da stolu nije prišao isti onaj konobar i doneo mi viljamovku. Kada je otišao, Lopičić mi je rekao da smo završili razgovor o poslu.

Rakija mi je nežno ribala grlo. Bio sam opušten kao posle nokdauna. Kao da mi je glava bila između nemoguće kombinacije mengela i dlanova vičnih masiranju.

Prestao sam da dok pijem opažam miris po laku ili acetonu. Činilo mi se da mogu ne samo da onjušim, nego i da okusim krušku. Jedini preostali u kaficu, koji su sedeli u njegovom dnu, u separeu, učinili su mi se najednom posebno. Prosedi smeđušan koji nas je usluživao i drugi, mnogo viši i vitkiji, neobrijani tip mrkosmeđe kose i nejasnih očiju, istrajno su ćutali pa su mi se učinili kao mudraci. Relativno svetlokosa žena u haljini koja je sedela s njima delovala mi je posebno lepa, a jednako svetlokosi dečko posebno mlad.

Kiza me grubo prenuo rekavši da hoće i da pišem kolumnu. Rekao sam mu da sam mislio da smo završili o poslu. Kiza mi je rekao kako će on odlučiti kada da se razgovor okonča. Čeznuvši da ga ošamarim, uzviknuo sam da ću prvu kolumnu posvetiti scenama Beograda, kakav sam zatekao posle povratka. Rekao sam da ga tih prolećnih dana najčešće vidim sivozelenim, kao da i sam truli od 11 i po vekova istorije svog imena. U odnosu na Barselonu, gde se i najmanja ulica noću umiva svetlom, Beograd mi se uveče čini nalik upotrebljenom crnom indigu, na kojem se, kroz pukotine od slova, naziru poneki svetliji znaci, poput retkih živahnijih zgrada. Brojna čeljad sve to kanda ne opaža jer deluje kao pod stalnim gripom. Retko se prepričavaju čak i prizori kvartova slabe rasvete i vojske uličnih pasa koja vršlja raznim delovima Beograda i tu i tamo nesmetano ujeda ljude, što mi manje smeta.

– O tome ću pisati u prvoj kolumni! – dreknuo sam.

Za vreme mog obesnog i glasnog izlaganja, Lopičić se mrštio češkajući se po bradici, a Jančić je gledao kroz prozor i nije me ni slušao. Visoki, neobrijani lik iz separea ustao je i krenuo u WC. U hodu me pitao i ne gledajući me:

– Je l' može to tiše?

Kiza ga je pitao zašto se meša u naš razgovor. Našem stolu je prišao smeđušan sa naočarima. Onaj se brzo vratio iz WC-a: samo je oprao ruke ili, još verovatnije, pišao. Oči su mu bile zakrnavljene, kao da odavno nije spavao. Cvikeraš je izričito zahtevao da u njegovom baru budemo tiši i ućtiviji.

S prijateljem i proznim piscem Đuanom Abeljom iz Barselone bio sam održao dva oproštajna susreta u tamošnjem kvartu Grasiya, u kafeu *Vireina*. Kad je konobar posle duže pauze opet prošao terasom bara, Đuan mu je tražio račun. „Stiže“, slagao je ovaj. Posle desetak minuta, Abelja je ustao i objasnio mi da smo krenuli.

Rekao sam cvikerašu iz *Jasera* da u Barseloni moj prijatelj i ja nismo platili račun kelneru jer ga nije bilo desetak minuta, a kad smo preksutra bili na istom mestu ovaj nije ni pomenuo piće od pre dva dana jer je znao da je greška njegova. Rekao sam mu da su to neki osnovni standardi i Lopičić je nežno nastojao da me umiri, a Jančić nastavio da vegetira: više nije ni pio: kao da je samo gledao prozor, čak ni kroz njega. Kiza se izvinio liku masnjikavih naočara i smerno mu se iskezio. Ja sam ovog podsetio da od nas dobija pare i da ga to unekoliko obavezuje. Odgovorio mi je da me ništa ne razume i da ga za Barselonu boli kurac te da ne mogu da se kurčim u njegovom kafeu.

– I da me učiš mom poslu u mom kafeu! Marš napolje! – zaključio je, a u meni kao da se razbuđivao rođeni otac.

– Ko jebe tvoju birtiju sa zaostalom muzikom – rekao sam i sporo se pridigao.

Kao da je bio vatreni ljubitelj klasičnog džez-a pa su ga moje reči uvredile, preda me je stao stariji maloletnik crvene kose, u spitfajerki, farmerkama i gojaznim šarenim patikama. Tražio je da se izvinim njegovom ocu i rekao sam: – Smešani si – a dečko me gledao i počeo da se nadima. Zacerkao sam se i osmotrio separe u dnu *Jasera*: po svetlocrvenoj kosi žene koja nas je odatle gledala, a ne bi se reklo da se farbala, zaključio sam da nije toliko lepa i da klipani u spitfajerci ima i majku.

Dok sam se prepirao, visoki krvooki tip je izašao i skrio se iza zida u koji je bio utisnut bok štoka ulaznih vrata. To sam shvatio kad sam izlazeći iz *Jasera* osetio krvavkovu pest kako mi pogađa desnu vilicu dovoljno nenadano i silovito da mi otežalo telo padne i otkotrlja se.

Crvenokosa je poručila da sam dobio što sam tražio. Primetio sam da je pirgava i to mi je zasmetalo više od njenog komentara, a manje od udarca. Iako nije tako delovala na prvi pogled, bila je niskog stasa. I njen muž mi je nešto dobio. Cela porodica i visoki tučaroš stajali su pred ulazom *Jasera*.

– Čoravi, žena ti je kurva! – i pored nokdauna, nisam se otreznio. Tog dana nisam jeo, ali sam zaboravio glad čim su se na meni, tek ustalom, iznizali novi udarci. U padu sam nakratko povukao nekog i udario ga pesnicom, možda u vilicu; moja se slast za samo tren-dva ispostavila slična opštem radovanju 1999. zbog rušenja jednog NATO aviona dok piloti te alijanse istovremeno ubijaju, u najboljem slučaju, desetine ljudi.

Možda sam pokušao i da pobegnem. Ako i jesam, daleko nisam stigao. Brzo su me obo-rili i jednako strastveno gazili po glavi i nogama. Učinilo mi se da vidim marke obuće: *snikers*, novozelandske *lajijanjinxia* – nije se loše zarađivalo u *Jaseru*! – i novopazarski *antilop*, koje su zaudarale gore i od onih džombastih patika, mada je krvooki bio trostruko stariji od crvenokosog i lučio nesavrtnjivo više smrada.

S naročitim užitkom i intenzitetom deljala me kafedžijka, po levoj. Plesne cipele su joj bile opremljene crnom tračicom u vidu zmije koja se protezala do sredine lista što je, kao i celi donji deo gospođine noge, od brojnih udaraca bio uznojen. U nadi da se ona neće setiti da mi uskom i šiljastom, predugom štiklom izbuši lobanju, potpunije sam zakrio gornji

deo sebe: krcnulo mi je samo stopalo, ne i glava. Svakog trenutka je trebalo i ona da prsne, pa da se trajno onesvestim.

– Važno da ga ne ubiju unutra. Ako je ispred kafane, niko ne odgovara – čuo sam cvikeraša između udaraca koje sam primao od ostatka njegove porodice i lika krvavih očiju. Video sam Kizu kako molećivo odvlači gazdu koji mu nešto odgovara. Horizont mi se zamaglio od udaraca pesnicama i nogama u glavu i noge; više nisam ništa video i kao da sam lebdeo sred oblaka koji su pogađale munje. Čudilo me što me još nije zviznuo odlučujući grom ili sam počeo da priželjkujem da mi se grudi rasprsnu. Čude se glupi i neiskusni, pa sad ko je gde.

Došla je policija. Iako sveže masakriran, smogao sam snage i gorčine da ustanem i pogledam prebijače, ali ne i da kročim: definitivno su mi slomili nogu. Kleknuo sam i pokazao policajcima prstom na svakog iz četvorke koja me tukla, što sam i rekao. Gazda je dobacio „jesam, pa šta“ i panduri sa šapkama su se nasmejali.

Stigla je hitna pomoć i Kiza je krenuo sa mnom. Nije mi dopuštao da se onesvestim: povremeno me nežno šamarao u stražnjem delu medicinskog kombija. Pravio mi je društvo i u Urgentnom centru, u čijem hodniku su mi sestra i medicinski tehničar pružili osnovnu pomoć. Sve sobe bile su zauzete: u gradu je te noći poneko ranjen, čim je po hodniku bilo tragova krvi i policije.

Moje stopalo privuklo je pažnju osoblja: već je bilo naduvano i sve modrije, poput pogče s nedozrelom šljivom. Možda sam sa sestrama i medicinskim tehničarem razgovarao preglasno. Kod španskog jezika sviđalo mi se posebno to što sagovorniku ne smeta kad ispoljavam povišen temperament dok pričam; naprotiv. Ali bili smo na srpskom:

– Je l' može to tiše!? – osorno je zaurkao mlad policajac koji je bez šapke nadgledao previjanje ranjenog kriminalca u jednoj od prizemnih soba Urgentnog centra. Čuvši reči kakve su i inicirale moje prebijanje u *Jaseru*, hramljući sam pokušao da nasrnem na policajca. Kiza nas je razdvojio.

– I koliko te plaćaju za tvoj cenjeni posao!? – dreknuo sam na pandura. – Čak tri-četiri soma dinara mesečno, a još si korumpiran!? Ali i to ti je previše, nulo što se istresa na premlaćene, a ulizuje se ranjenom krimosu! – zaurkao sam: ako su jačina pića i dužina dejstva merilo, viljamovka je bila izvrsna.

Uniformisani dečko me gledao zapanjeno, ukočeno i nemo: njegovo ponašanje učinilo mi se jednako neverovatno koliko i moje. Glas sam mu opet čuo tek kasnije, u sobi koja se oslobodila za mene, dok me doktor polégao na krevet, a sestra pitala bensedinom. Stariji glas u hodniku predlagao je da me saslušaju, a izvređani mladić rekao da nije siguran jer sam alergičan na uniforme.

– Ne brini, matori – rekao mi je Kiza, koji je sve vreme bio uz mene ili bar blizu – biće sve u redu. Čujemo se – dodao je i namignuo mi s toplinom, okrenuo se i otišao.

Pomalo me umirio i ohrabrio: uspeo sam da se osmehnem, šire no inače. Okrenuo sam se na bok i napokon klonuo.

(Uvodni deo istoimenog romana u nastajanju)

NEŠTO OSTAJE I ZA TREĆE ČITANJE

I blok: Samoubistvo

Saša Ćirić: *Igore, ovo je drugi put da razgovaramo o tvom romanu Tuđine, posle tvog učešća u emisiji na Radio Beogradu 2 u oktobru prošle godine. Uprkos želji da izbegnem sve što sam već pitao, bilo bi nemoguće ne pomenuti fenomen samoubistva koji je konstitutivan za tvoj roman. Ali, i u tome je doprinos novog čitanja, kao da tek sada postajem svestan razmera ovog fenomena u tvom romanu. Suicid je sveprisutan i dominantan u svesti pripovedača Ratomira Jaukovića. Samoubistvo su počinili ne samo likovi najbliži naratoru (njegov otac i bibliotekarka iz Risna, s kojom se zbližio, kasnije i drugi likovi), već je samoubistvo njegov opsesivni „perceptivni okvir“ ili „mentalna mapa“ tako da svako socijalno i zdravstveno rizično ponašanje svojih sugrađana (alkoholizam, izlaganje suncu i solarijumu, nepreduzimanje zaštitnih mera na poslu...) on posmatra i doživljava kao vid suicida, tačnije – kao prikriveni pokušaj samoubistva. Budući da je roman Tuđine smešten u doba tzv. NATO-bombardovanja, narator tvog romana i proteste građana u doba vazdušne opasnosti posmatra na isti način: kao implicitnu želju za nasilnim odlaskom sa ovog sveta, ali tako da za to bude odgovorna tuđa ruka. Otuda, i to je taj uvid koji mi je donelo drugo čitanje, roman Tuđine vidim kao kolektivni portret srpskog društva kao stivensonovskog „kluba samoubica“. Pritom, taj portret je dat u maniru jednog zagonetnog trilera u kome opsesivna sumnja naratora zadržava visok stepen neodređenosti. Ili, drugim rečima, za naratora su svi oko njega potencijalne samoubice (što kao da potvrđuje oprostajna poruka njegovog oca, koji je počinio samoubistvo: „Ne mogu više da živim među samoubicama“), i to najviše svojim nemarom prema sebi kojim začikavaju sudbinu. Kao čitaoci nismo u obavezi da usvojimo taj osnovni naratorov doživljaj sveta, već zadržavamo prema njemu distancu, pa naratorovu pripovest čitamo kao naraciju sugestivnog ali nepouzdanog naratora.*

Najpre, otkud u romanu Tuđine povratak na temu koja ti je bila važna tokom 1990-ih, posebno u noveli Obmana boga?

Igor Marojević: U svom prvcu, temom samoubistva bavim se u šifriranom opštem okviru, šturo, bez jasnog prostora radnje, a i imena likova štiva predstavljaju kombinaciju anglosaksonskih imena i ovdašnjih, no manje uočljivih prezimena. Ta proza je na uzgredno pomećen način univerzalnija i antiutopičnija. Međutim, *Obmana boga* (1997) je po viđenju moje neznatnosti anticipirala, između ostalog, masovno rizikovanje zdravlja zbog ambicioznosti i nastalog stresa, ili zbog fizičkog izgleda; razne nove, onomad teško zamislive vido-ve reklamiranja, kao i scene bombardovanja 1999. viđene svakog dana na Trgu republike. Ja sam nekim epizodama o tome dopunio *Obmanu boga* kada su u Španiji i iz Portugalije stigle ponude za prevod novele. Utoliko sam već tada krenuo prema *Tuđinama*. Nešto manje od pola godine proveo sam u Port Bou, varoši od hiljadu četiri stotine žitelja gde teško da

ima ičeg do mora, memorijalnog centra *Valter Benjamin* i njegovog groba, po nekoliko dućana i taverni i internet-kafea gde je deset minuta interneta više od evra. Tamo nije imalo bogzna šta da se radi i, osim danima kada bih morao u Perpinjan, Figeras, Ćironu ili Barselonu da ne bih poludeo, pisao sam, mislim, deset sati dnevno. Nagomilalo se tako dugo-trajne prozne zimnice, jezgara za nova štiva, otuda mogu da budem produktivniji. Naravno, ja sam već štošta od tih spisa iz Port Boua sahranio. Međutim, ne i novu verziju *Obmane boga* kojoj sam za početak promenio naslov. Tada sam još više krenuo u smeru *Tuđina*, ali nisam umeo da zatvorim štivo. Na kraju sam mu se vratio prošle godine u Barseloni i, prostornom i vremenskom distancom, promenom jezika i tačnijim imenovanjem junaka, u *Tuđinama* ne verujem da je ostalo više od pet odsto *Obmane boga*. To je deo odgovora na pitanje. Ako mu *Obmana boga* prilazi više s mikroesejističke, mislim da *Tuđine* pitanju samoubistva pristupaju više s filozofske strane i dosta humora, crnog naročito. A ima u mojoj prozi i drugačijih pristupa suicidu: u *Pravim Beograđankama* i priči *Perast*. I ti narativi, ne samo *Obmana boga*, sa različitih strana su poslužili kao priprema za *Tuđine*, koje su ipak potpuno drugačije od prethodnih, tematski srodnih narativa.

Saša Ćirić: *Da li bi autorskoj izvornoj nameri bilo „tačnije“ Tuđine čitati kao roman epohe ili kao triler, odnosno kao žanrovski konstrukt, gde pozadinu naratorove svojevrzne potrage čini atmosfera jezovitog noira?*

Igor Marojević: Ja održavam srazmerno jak saspens u prozi i zbog narativne ekonomije, a ne samo da bih sa žanrovskim štivima delio nešto više od saspensa. Noar je ipak neuporedivo dublji od klasičnih trilera. Ima izvrsnih krimi-pisaca, Džejms Elroj, na primer, ali može se reći da je između *Tuđina* i takvih štiva poetički jaz, one su nesravnjivo više roman epohe. Jedan od likova kaže, otprilike, da ćemo mi od devedesetih pamtiti samo naoružanje najnovije generacije koje je isprobano na nama. Kod nas su devedesete upamćene mahom nepotpuno, pod velikom senkom izolacionizma, siromaštva i opasnosti u kojima smo se nalazili, dok su se drugde dešavale revolucionarne promene u tehnologiji, političkoj praksi, medijima i umetnosti. Mnogo toga od pomaka nastalih devedesetih mi više pripisujemo dvadeset prvom veku. Prenošanjem digitalnog realizma iz narativa o beogradskoj savremenosti u priču o devedesetima, nastojim da približim bar deo oprečnosti naše i opšte percepcije poslednje decenije prošlog veka.

Saša Ćirić: *U svom bavljenju fenomenom samoubistva narator romana Tuđine poseže i za teorijskom literaturom, u kojoj se izdvajaju dva stanovišta: Emila Dirkema, francuskog sociologa s kraja 19. veka koji je tvrdio da samoubistvo nije čin poremećene osobe i Svetog Avgustina, jednog od patera hrišćanske crkve, čiji stav da je samoubistvo greh protiv božje milosti služi kao osnov za teološku kriminalizaciju samoubistva. Ipak, nedostaje poznati Kamijev stav iz Mita o Sizifu koji ide još šire, posmatrajući samoubistvo kao inicijalni filozofski problem, koji vodi do onog metafizičkog: zašto nešto a ne ništa.*

Igor Marojević: Da, ali za razliku od njih dvojice koji se manje ili više deciderano određuju prema samoubistvu, Kami praktično ne odgovara na glavno pitanje koje otvara prva rečenica *Mita o Sizifu*. Bavljenje glavnog junaka i pripovedača *Tuđina* Ratomira Jaukovića fenomenom samoubistva prati njegovo nepotpuno obrazovanje, ali njegova empirijska

osnova za upoznavanje samoubistva veoma je bogata, kako si i rekao da si primetio u drugom čitanju. Možda je nešto ostalo i za neko naredno, gde bi se eventualno na osnovu zasebnih iskaza Ratomira Jaukovića – i onih, istoimenog pripovedača, i onih, istoimenog glavnog junaka – o samoubistvu i iz njegovog iskaza i reakcija, moglo zaključiti da je u romanu izgrađen koherentan, koliko god naizgled pomeran, lični filozofski mikrosistem, ako ne i omanji sistem, za tumačenje suicida.

Saša Ćirić: *Zašto su ti bile važne, sem pripovednih, i teorijske reference na pitanje samoubistva, kada u odlike tvog pripovednog postupka ne spada esejiziranje ili razvijeni pasaži autonomne analize kao u romanu (visoke) moderne?*

Igor Marojević: Mislim da su *Tuđine* u nekom aspektu parodija bildungsromana. U pripovedačevu sazrevanje spada i pisanje tekstova po štampi, a zatim i parodije tekstova, uz šta se on obrazuje koliko može budući da nije studirao i da je znanje uglavnom prikupljao od oca, lokalnog učitelja, koji se ubio u trećem poglavlju romana, a ima ih dvadeset. Teorijske reference na pitanje samoubistva, koje Ratomira Jaukovića toliko opsega da o njemu u jednom trenutku i piše, nežurnistički, jesu tu ne bi li što verodostojnije ilustrivale izvestan uspon u obrazovanju pripovedača i glavnog junaka, a ne iz nekih visokomodernističkih razloga. Po meni je i to što Jauković nije pročitao sve ključne knjige za tumačenje suicida, pa ni Kamijev *Mit o Sifzu*, gest verodostojnosti. Istina je da nerado pribegavam opširnijem esejizovanju, ali mislim da u mnogim knjigama imam dosta mikroeseja, od po nekoliko rečenica u celini, ili poetičkih aforizama.

II blok: Razgradnja kolektivnih mentaliteta

Saša Ćirić: *Igore, ti na srpskoj književnoj sceni spadaš u samosvesne prozaiste „dugog daha“, odnosno u autore koji više svesno nego impulsivno grade poetički lik svoje proze, dok pojedinačne knjige smeštaš u šire prozne konstrukcije u vidu petoknjižja. Jedan „pentateuh“ si nazvao Etnofikcija, drugi posvetio savremenom Beogradu. Romanu Tuđine, ne samo po mestu radnje, najbliži je roman Žega jer su oba fokusirana na ono što bi se moglo imenovati kao unutarcrnogorski kolektivni agon između srpskih i crnogorskih nacionalista, ma kako sebe nazivali u datom istorijskom trenutku (zelenaši i bjelaši za vreme Velikog rata, suverenisti i unionisti u poslednjoj deceniji XX i u prvoj deceniji XXI veka). U tvom romanu Tuđine poznati politički sukob DPS-a i SNP-a markiran je sukobom porekla ili regionalno-genealoškom odrednicom kao sukob „starohercegovača“ i „starocrnogoraca“, istina u rejonu Boke Kotorske.*

Gde leži koren tvog zanimanja za etnopolitičku slojevitost društvenog bića Crne Gore i zašto fokusiranost na konflikt unutar većinskog naroda, sada razvrstanog u dve vodeće nacionalne zajednice?

Igor Marojević: Ne samo Crne Gore, nego i nekoliko balkanskih država, kao i nemačkog naroda, a španski nemam pravo da previše pominjem jer još nije završio ni u jednom od tri do sada objavljena romana iz *Etnopetoknjižja*. Španci, Nemci i Srbi i neki okolni narodi jedini su evropski populusi pod sankcijama tokom dvadesetog veka, uglavnom zbog sopstvenog etnocentrizma. Ako govorimo o toj temi *Etnofikcije*, ne znam kako sam mogao izbeći da pomenem konflikte i ratove. Moj ded po ocu bio je crnogorski zelenaš, ali nacio-

nalno Srbin koji je tokom Drugog svetskog rata prevodio na italijanski i sa italijanskog, pa su mu partizani kao saradniku Silâ osovine na prevaru uzeli pištolj i ubili ga u kući, a majka mi je starinom iz Stare Crne Gore. Samim tim činjenicama, dobio sam unapred dosta građe da neke od sukoba među izolovanim narodima smestim i onde. A nije to sa razdeobom sopstvenih knjiga u cikluse ništa novo u svetskoj književnosti, ako jeste kod nas. Na primer, izvanredni i na područjima gde se govorio srpskohrvatski nažalost nedovoljno poznati, španski ironični klasik Pio Baroha ima devet proznih ciklusa od po više naslova. Kultura u Srba mahom je ostavljena desnici, kao unutrašnja stvar i interna uteha za brojne vojne poraze tokom devedesetih. Niko od tih bučnih mudonja da napiše roman o Jasenovcu, o kojem stalno kukaju. Kao prilični levičar, bojim se da ću u sledećem romanu etnopetoknjižja biti prinuđen da popunim tu prazninu srpske književnosti.

Saša Ćirić: *Imaš li već sada predstavu o obliku i smislu tih petotomnih celina?*

Igor Marojević: O *Žegi* smo već pomalo pričali, u *Šnitu* – gde se glavnina radnje odvija u Zemunu kao gradu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj – Nemci su pretežno okupatori a u *Majčinj ruci*, romanu smeštenom uglavnom u Vojvodinu, žrtve progona i ubistava sredinom četrdesetih. Preostaje roman koji bi obuhvatio Španski građanski rat i, iz potpuno nove tačke gledišta u odnosu na *Tuđine*, bombardovanje 1999, kao i dve lične priče o Jasenovcu. Potonji koji bi trebalo da bude naslovljen *Etno*, iskoristio bi i proširio neke od najznačajnijih epizoda dotadašnjih dela *Etnofikcije*, i dodao im nove, i prostro radnju duž dvadesetog veka, najkrvavijeg od svih, ali sa namernim vremenskim prekidima i neujednačenostima, pa ću ignorisati cele godine ako ne i decenije, a pojedinima posvetiti po nekoliko stranica, ili po nekoliko desetina. Posredi bi, jezgrovito, bio opisan oblik *Etnofikcije*, a da li tu smisla ima, nek čitalac prosudi.

Saša Ćirić: *Lik tvog naratora potiče iz porodice u kojoj majčina familija pripada jednoj, a očeva drugoj strani tog unutarcrnogorskog konflikta. On sam ne pripada nijednoj od njih, mada pritisnut egzistencijalnim razlozima sarađuje s jednom pa s drugom, naporedo učestvujući u još dva procesa: erotskog sazrevanja i „istrage“ samoubistva, što bi se, ovo poslednje, školski moglo odrediti i kao „tema romana“. Ako se prisetimo klasifikacije književnih junaka Nortropa Fraja, vidimo da narator romana Tuđine ne samo da nije superheroj, on nije ni „uzorit“ ili paradigmatički lik (bolji od proseka, lik za primer), ali nije ni znatno ispod zamišljenog ili pretpostavljenog proseka (kao likovi u satiričnoj prozi, komediji ili prozi apsurdna), već tu negde oko proseka – dovoljno nemoćan da se otrgne uticaju familije, posebno autoritativnom stricu, svom ime-njaku i prezimenjaku, ali i dovoljno svoj da ne postane jedan od njih.*

Kakva je uloga jednog ovako zamišljenog i oblikovanog naratora u konfliktu dve etnonacionalističke ideološke paradigme?

Igor Marojević: Ako je tačno da ja imam školski primer – mada prilično neočekivanog ali organskog – hepienda samo u *Tuđinama*, i da Ratomir Jauković na kraju raskida sa kolektivom, a stupa u vezu koja mu mentalno paše, on je postao definitivno svoj, mada u novoj tuđini. Ne znam koliko se prepoznaje ejronština Ratomira Jaukovića – skromno mislim da da – koja bi ga činila prikriveno zrelijim. A zaista ne vidim kako bi on etnonacionalističke konflikte mogao da izbegne. Vaspitavan je u očito nepotpunom, srpskom ključu, majka mu

je Crnogorka i jedino gde može da udari kontru svojoj porodici po ocu, gnevani što su mu se i posthumno sprdali kad je izvršio samoubistvo, jeste kod „teučana“, kako je nazvana lokalna novopridošla filijala partije koja je nazvana *depes*. Sve se odvija baš tokom definitivne podela Crne Gore o kojoj govoriš, razlaza između Bulatovića i Đukanovića. Kada se pokaže da su novi poslodavci možda i luđi od njegove sve nepotpunije rodbine, Ratimir Jauković junior joj se vraća, što za sobom povlači selidbu u Beograd i život pod bombama.

Saša Ćirić: *Pomenuti konflikt prikazan je u maniru satirične groteske, pri čemu je satirična strana potisnuta i jedva vidljiva, dok je naglašena crnohumorna i apsurdna strana. Imam utisak da je ovakav pristup u tvom proznom opusu novijeg datuma. Kao da je maestralno isplivao na površinu u romanu Prave Beograđanke, ali tek u onom manjem delu gde si karikirao negativni deo svog javnog imidža, autoironijski se poigravši likom kome si dodelio vlastito ime, prezime i delatnost pisca i koji, gle čuda, skončava „trostrukim samoubistvom“. Dakle, kao da je nasilje, nasilje u više formata (crta ličnosti, sticaj okolnosti ili posledica zapleta, društveni, ideološki ili istorijski konflikt), u romanu Tuđine zadobilo jednu dubinu koje ranije nije bilo, pa je od žanrovskog i (neo)naturalističkog postalo još i zagonetno i potencijalno karnevalsko, dakle ambigvalno.*

Ajmo jedno superteško pitanje sada, tvoj odnos prema nasilju u tvojoj prozi, odnosno otkud taj dodatak nasilju, to njegovo produbljivanje, problematizacija i skoro pa karnevalizacija, koja, kao postupak, nezavisno od vrednosti romana kao celine, postiže primeren književni uspeh?

Igor Marojević: Najiskrenije, ja sam tek od *Majčine ruke*, prvi put objavljene 2011, počeo da pišem više obraćajući pažnju na likove nego na radnju i više utrobnog nego, uslovno rečeno, konstrukcijski. Sad samo u osnovnim crtama znam šta će se u sledećem narativu odvijati, s tim što više pokušavam da se unapred usredsredim na mnogo manje likove nego ranije, ali se trudim da tu nekolicinu kojima se bavim u pripremnoj fazi, definišem dublje, ali obavezno ostavljajući prazan prostor koji i mene može da iznenadi. I sam sebe mogu da iznenadim, prema tome ni sam sebe ne poznajem do kraja, pa neću ni neki lik, čija bi prevelika verodostojnost paradoksalno prestala da deluje verodostojno. Postoje stvari koje su književno verodostojne, ali ne i životno verodostojne, i obratno. Izgleda da je to opuštanje u pisanju vrhunilo poslednjih godina, pa je problematizacija nasilja možda prikazana hipertrofirano nego pre, ali jedan Bernhardov pripovedač veli: „Preterivanje je način da se stvari učine očiglednijim.“ Očiglednijim, i uz napomenu: što više stvari. E sad, takav pristup je verovatno i povukao karnevalizaciju, veću grotesku, ali i neku zasebniju poetiku no ranije, pa bih i *Prave Beograđanke* (2017) i *Tuđine* (2018), u nedostatku preciznijeg naziva, pre odredio kao digitalni-hiperrealizam nego kao digitalni realizam. Ali takvo je ovo vreme, razdoblje terminološke krize, a i kritičari se kolebaju. U digitalnom realizmu *Tuđina* digitalnost je tretirana dijahronijski, dok je u *Beograđankama* sinhronijski.

Saša Ćirić: *I drugo, naizgled provokativno pitanje, ali, zapravo, to je nešto što mi se nametnulo u jednom dijahronijskom ključu: u svoje dve crnogorske etnofikcije, ti kao nastavljajući proze Miodraga Bulatovića, s jedne, i ranog Mirka Kovača, s druge strane. Ovde mislim na njihovu satirično-naturalističku „razgradnju“ epskog nasleđa i visokomimetske, tragičke slike crnogorske istorije i primerenog mu mentaliteta. Da li ti se dopada ovo društvo, osećaš li ikakvu srodnost sa delima ovih pisaca u ovom kontekstu?*

Igor Marojević: *Tuđine* ipak nisu pripale *Etnofikciji* nego *Beogradskom petoknjižju*, sa kojim dele poetiku digitalnog realizma i činjenicu da se većina radnje odvija u Beogradu devedesetih i dvadeset prvog veka. *Tuđine* jesu slične po prikazu lokalnog *Žegi*, ali bi možda iz nekog ugla mogle biti čitane i kao antipod tom „etnofikcionalnom“ romanu, što većinu radnje pak smešta u Crnu Goru, a manjinu u Beograd, dok je u *Tuđinama* obratno. Takođe, *Žega* je, za razliku, paraistorijsko štivo koje za opšti okvir uglavnom uzima dvadesete godine istog veka. Jeste, mogu da zamislim da scene iz ruralnijih i urbanijih krajeva Crne Gore mogu da povuku na Bulatovićevo Bijelo Polje i ostale lokalne toponime kako ih je on obradio. Mislim da je to prilično slučaj u *Žegi*, koji dobrim delom korespondira s magijskim realizmom, mada pretežno kao njegova parodija. Naravno, termin koristim u duhu novijih interpretacija parodije, njoj znatno bližih u svojstvu sužene intertekstualnosti ili ponavljanja sa ironijskom razlikom nego kao starinske sprdačine. Jedan od prototipskih romana, dakle onih koji su prethodili magijskom realizmu, osim *Limenog doboša* (1959) Gintera Grasa, čini i *Crveni petao leti prema nebu* Miodraga Bulatovića (iste godine). Kovača sam čitao nepotpunije, mada su se neki javno trudili da uporede *Šnit* sa *Malvinom*. Koliko god da mi više prija političko društvo Mirka Kovača, u književnom smislu mi izrazitije godi Bulatovićevo.

III blok: Pitanje stila

Saša Ćirić: *Imam utisak da nije dovoljno primećeno, ako je uopšte primećeno, tvoje autorsko nastojanje da gradiš nov jezik pripovedanja i narativnu sintaksu drugačiju u odnosu na realistički prosek savremene srpske proze. U slučaju romana Tuđine kao specifičnost tvoga proznog stila naveo bih kombinaciju redukovane sintakse, upotrebe arhaizama i govora u slengu i težnje ka inovativnim poređenjima. Arhaizmi i sleng su u funkciji, bahtinovski rečeno, „tuđe reči“ ili govora koji formalno pripada naratoru, ali taj govor posredno slika govorne navike jedne sredine i generacije pored pojedinačnih likova. To ne znači da je svako rešenje uspelo, pa tako naspram intrigantnog i očajnog Prvi naši koraci u području groblja imali su nešto zajedničko sa prvim koracima u zoološkom vrtu (mada reč područje deluje suvišno), uzmimo na primer atipičnu, ali nejasnu sliku u rečenici Na kraju sam se cerio sasvim histerično, kao očajnik koji sopstveno propadanje posipa buđavim šlagom (kakva je veza propadanja, cerenja i šlaga, uz to buđavog?). Naveo bih i ovu efektanu rečenicu, u tekstu romana sasvim retkog, poetskog tipa, koja govori o prenošenju glasina ili ogovaranju u malim sredinama: Glas praćakne kao divovska jegulja na suvo. Arhaični lokalizmi, kojih je logično više u prvom delu romana koji nosi naziv Boka i Hercegovina, kao i beogradski sleng, zastupljeniji u ostatku romana, pored leksičke egzotičnosti, na svoj način dokumentuju epohu, naporedo sa topografijom ulica i uslužnih objekata ili tehnologijom i robnim markama koje su se koristile krajem 1990-ih. Da se uočiti i nastojanje ka izrazima koji izražavaju veću finesu, što se postiže upotrebom manje frekventnih glagola i prideva, ili izraza koji su sami po sebi ekspresivni. Ovde nemam posebno pitanje za tebe, tek evo prilike da objasniš svoj odnos prema jezičkoj građi koju koristiš i stilu tvoje proze.*

Igor Marojević: Da bih opisao ovdašnje devedesete, ja sam stoga što dotičem teme koja je iznedrila opšta mesta tadašnjeg i budućeg javnog diskursa, morao da gradim sopstveni jezik dvadesetak godina, a da ga nisam izgradio, roman bi bio prepun opštih mesta. Između ostalog, i zato, u romanu su Srbi pominjani kao Starohercegovci, Crnogorci kao

Teučani ili Starocrnogorci, Boka i Kotorska kao Boka i Hercegovina, lokalne partije kao *depes* ili *esenpe*, a ima i još primera zasebnog jezika u romanu, dodajmo tome takozvani doživljeni govor, pa tako i zaboravljene arhaizme ili potrebu za parodijom novinskog ili reklamnog stila, pa i televizijskih programa. Mislim da rečenica kojoj si zamerio u svom, uslovno rečenom, pitanju, ima izvesno opravdanje u kontekstu verodostojnosti mentalnog uzrastanja glavnog junaka i njegovih ne samo novinarskih, nego i stidljivih književnih pokušaja. Koliko ga poznajem, Ratomir Jauković je želeo da komplikovano, pa i artifičijelno, kaže za sebe da je poludeo, jer umesto da posipa tortu šlagom, izludelo se cereka dok posipa sebe buđavim šlagom kao nekog koga će ljudi da proždru namesto torte. E sad, rečenica jeste namerno puna podrazumevanja, pa tako i nespretna, ali ne treba ni u tome biti uvek do kraja verodostojan, već smo zašli u paradokse vezane sa razlikama između književno i životno verodostojnog, inače bi, u konkretnom slučaju, roman izrodio znatno više smišljeno trapavih rečenica, a vodio sam računa da do toga ne dođe. Mislim da ima nekoliko takvih sintagmi i da su bezmalo sva opšta mesta u romanu zalog verodostojnosti, koja je možda dovoljna ali nije potpuna, e da bi jezička skala bila postavljena više. Ratomir Jauković je prilično šarolik lik, pa je tako i knjiga znatno više jezički nego poetički eklektična.

IV blok: Pod ikonom Moane Poci

Saša Ćirić: *Na kraju bih poentirao, a ne znam koliko je i to primećeno, da bi crvena nit ukupne tvoje proze mogla da bude, hajde da nazovem tako, testiranje ljubavi, pri čemu bi ovaj ustaljeni, obuhvatni i tradicionalni termin podrazumevao ne toliko ni tematsku konzumaciju ljubavi ni erotsku fascinaciju njenim putenim manifestacijama, koliko bi to bilo testiranje mogućnosti opstanka jedne heteroseksualne veze, od teenage do zrelog sredovečnog doba. Štaviše, usudio si se, što retko koji muški pisac pokušava, da bar u dve svoje novije knjige, knjizi priča Beograđanke i romanu Prave Beograđanke, zađeš „iza ogledala“ ženske intime i konstruišeš naraciju iz ženske perspektive. U romanu Tuđine lako je uočiti tu erotsku težnju o kojoj i sam narator eksplicitno govori. Erotika romana Tuđine je složena. Na primarnom, privatnom nivou naratorova težnja ka ženama varira između zadovoljenja seksualnog nagona i traženja srodne osobe. Na sekundarnom, društvenom, naratorov preuveličan seksualni život je predmet familijarne brige i rođачke samohvalisavosti, a sam narator, kao u političkim brakovima suverena, posmatran je kao pion za zadovoljenje težnji ka očuvanju homogene stranačko-plemenske zajednice (idealno zatvorene, po Konstantinoviću). Ovom liku nisu strane ni trenutne, incidentne avanture, ili, u slengu, kres-šeme, međutim kraj romana donosi, iznenađujuće ili ne, jednu apologiju tradicionalnije „forme ljubavi“, koja je obnovila prekinutu vezu i preživela eksploziju udara NATO bombe. Pomalo ironično rečeno, erotika je u tvojoj prozi prešla jedan put od fascinacije italijanskom porno-zvezdom do priziva stabilnosti heteroseksualne bliskosti. Tu je promiskuitetnost bila više sticaj okolnosti jednog znatiželjnog i često usamljenog lika, a ne njegovo trajno opredeljenje ili karakterni crta (često menjanje partnerki kao znak neuroze). Mada se prisećam i primera naratora iz romana Parter, preko kojeg je tematizovana kopulativna nemoć srednjih godina kod muškarca.*

Kako stojite ti i Eros u tvojoj prozi? Amor omnia vincit (ljubav sve pobeđuje), pa i tuđine ili je to neverending proces, neizvesnih, uvek traumatičnih etapa?

Igor Marojević: Kao i samoubistvo, i ljubav je apsolutno višeznačan fenomen, s tim što raspolaže sa znatno više formi ispoljavanja. U skladu sa time, mislim da si pomenuo samo neke od njenih vidova kojima sam se bavio – pornografiju, monogamiju, i impotenciju – ima tu i raznih perverzija neobuhvaćenih pričom o Moani Poci, i silovanja, izvanredno mnogo ljubavnih trouglova. Drago mi je što slično poentiramo navodeći testiranje ljubavi kao tematsku crvenu nit moje proze, Saša, mada sam ja to nazvao preprekama do ljubavi; preprekama do bilo kojeg od pomenutih vidova ljubavi, erotike ili čak pornografije. Nije potreba za erosom, kao konstruktivnim, tu radi bolje prodaje, već ona znači potrebu za pozitivnim orijentirom koji je neophodan u prozi čak možda i manje ideološki nego dramaturški. Ali na mnogim mestima svoje proze nerado dajem jednoznačna tumačenja, ili to bar pokušavam, a ponekad čak i da ravnopravno ponudim više njih. Ako se pak koliko-toliko uspešno i dosledno bavim svim pobrojanim, pa i sa više ispoljavanja od rečenih, istina utoliko postaje manje konačna, a izbor njenih mogućih tumačenja veći.

STRANAC IGORA MAROJEVIĆA

Odavno je primećeno da prva rečenica nekog teksta može biti uvodnik koji otvara put ka čitaocu, njegovoj misli i njegovoj emociji, ili ga okrutno zatvara. Kao zvuk treska vratima ispred kojih posetilac ostaje zatečen i potom, naravno, obeshrabren da pokušaj ulaska ponovi. I to je vrlo osnovana tvrdnja u koju će se uveriti svi sa malo dužim čitalačkim stažom, a koju pisci, takođe, vrlo dobro znaju te zato i nisu retka spisateljska svedočenja o brižljivom izboru upravo prve rečenice. Uvodna rečenica romana Igora Marojevića, *Tuđine*, bar u slučaju mog čitalačkog očekivanja, proizvela je znatiželju:

Nabavljao sam stručne knjige ne bih li pronikao u očevu smrt.

In medias res. Naravno, tema smrti jedna je od dominantnih literarnih preokupacija kroz vreme. Međutim, ta dijahronijska ravan upravo zbog toga što se proteže u vremenu i kroz najrazličitije kontekste, savršena je za tumačenje čovekovog odnosa prema toj većitoj temi, od mističnog doživljaja smrti, potrebe da se svrsta među mnogobrojne misterije života ne bi li se dokazalo vaskrsnuće, preko njenog svrstavanja „na suprotnu stranu“, dakle kao opozit životu i uvod u ništavilo do straha od smrti koji u našem vremenu dvadeset prvog veka dobija epidemijske razmere, a kojem se kao protivlek prepisuje maksima o većitoj mladosti. Svedoci smo posledica takvog imperativa, pogubnog i za duh i za telo. Međutim, autor će, sledstveno postupku koji u romanu *Tuđine* dokazuje svoju vrlo dobru varijantu, svedenost u iskazu i brižljivo strukturisanu radnju u kojoj nema viškova i nedorečenosti, čitaocu odmah na početku precizirati: smrt oca je dragovoljna. Naime, Radan je izvršio samoubistvo i tako počinio najgori greh, sa stanovišta jedne zajednice. Igor Marojević poznat je kao autor savremenosti čak i onda kada se bavi „praroditeljskim grehom“ kao u romanu *Žega*, dakle kada se bavi prošlošću, i posebno tada. Marojević je analitičar aktuelnog trenutka. Mesto zbivanja radnje njegovog romana su Boka Kotorska, Hercegovina, delimično Crna Gora i Beograd. U trodelnu kompoziciju romana, Boka i Hercegovina, Beograd i pod vedrim i mrgodnim nebom, smestio se jedan specifični egzistencijalizam savremenog čoveka na ovim prostorima opterećenog zadatim obrascima prošlosti, patrijarhalnom vrednosnom matricom. Saznajemo da se junak bavi odgonetkom očeve odluke da izvrši samoubistvo, da na tom putu ima nesagledive prepreke uzrokovane upravo nasleđenom zatvorenim vizurom kada je reč o životu i smrti u koju su, čini se, zauvek upisani pojmovi časti i poštenja kao jedina merna jedinica valjanosti života u zajednici, da sve to otvara perspektivu identitetskog preispitivanja, ali da Igor Marojević i ovoga puta, kao u mnogim prethodnim tekstovima, svemu pristupa kao neumoljivi kritičar, skoro destruktivnog nagona. Ili, preciznije bi bilo reći da se autor bavi upravo destruktivnim nagonom jedne zajednice koji latentno opstaje u odnosima zasnovanim na plemenskim vezama i sukobima,

snu o izuzetnosti i potrebi njenog dokazivanja. I na tom sadržajnom sloju radnje vrlo dobro pulsira „život priče“ *Tuđina*.

Poznata je Kamijeva tvrdnja o vrednosti iluzija, jer, kako je pisao, „u svetu bez iluzija, čovek je stranac“. U tom svetu se, dakle, dobro osećamo tek sa iluzijama uz sebe dok istovremeno teče proces njihovog razbijanja u ime racionalističkog mišljenja te je čovek, takođe to dobro znamo, u Kamijevoj tvrdnji biće apsurdna. Dok Sizif pokreće kamen uz strminu, on je samo čovek koji radi jedan težak fizički posao, ali kada dođe do vrha, tada bi, piše Kami, vredelo sagledati izraz na njegovom licu kao i u trenutku kada shvati da će mukotrpní posao morati da se ponovi. Trenutak kada se javi nada i trenutak kada se ona poništava. U kontekstu *Tuđina* Igora Marojevića, čini se da su u junakovom okruženju ljudi koji imaju iluziju o veličini, posebnosti i, najvažnije, punoći života. Nasilna smrt je za njih poništenje predačke časti, nedvosmisleni su u zagovaranju stava o samoubistvu kao slabosti i kukavičluku te se i junakov pokušaj da pronikne u uzrok očevog samoubistva doživljava kao greh. O samoubistvu se ne govori. Kada se junak, zajedno sa stricem Ratomirom, uputi na sahranu oca jednog kolege, stričevo prisustvo zapravo se konvertuje u prekor čoveku koji se drznuo da samoubistvo izvrši i, posredno, prekor sinu, potomku, u kojem bi mogao biti usađen taj „roditeljski greh“.

„Lovili smo najuplakanije da im izrazimo saučešće“, zapisuje pripovedač. „Među njima je bio i Vidan, pa ga je Ratomir, pošto ga je triput izljubio, relativno blago prekorio što mu se otac ubio: uštinuo ga za obraz, pretpostavljam ne baš najnežnije, i zamahao kažiprstom od milošte.“

Sve je tu. Ritual dolaska na sahranu, odavanje počasti čoveku koji više nije među živima, poljubac u obraz tri puta i briga za potomka.

Junak *Tuđina*, međutim, ne neguje iluziju plemenske povezanosti, izuzetnosti i, najvažnije za njega i najstrašnije za okolinu, prekor samoubicama. Dakle, stranac među istomišljenicima. Na svakom koraku u romanu čitalac će se susresti sa ljudima koji beže od misli o smrti. Stric koji razvija uspešni biznis, jedna od devojaka sa kojom junak ima avanturu, čak i Vidan, mladić kojem se otac takođe ubio. I, najvažnije, što će se u strukturi romana pokazati bitnim kao i u osnovnoj autorovoj idejnoj zamisli da razotkrije samoubilački poriv jednog kolektiva, detalj o poruci koju je otac ostavio, maloj beloí ceduljici za čije postojanje majka zna, ali čiji sadržaj sinu nikada nije otkrila iz jednostavnog razloga, zaboravila je šta u toj poruci piše! Igor Marojević u *Tuđinama*, ovoga puta, vrlo brižljivo vodi priču i sklapa delove. Strah od smrti, bazični čovekov strah, razbija se na dva načina. Nadom, iluzijom o trajanju života i besmrtnosti ili suočavanjem sa idejom konačnosti, često realizovanim upravo iskorakom, „skokom u smrt“ kojem jedni odaju priznanje za hrabrost a drugi izražavaju prekor za kukavičluk. Junak *Tuđina* namerio je da taj paradoks prouči listajući stručnu literaturu kako nas o tome obaveštava prva rečenica, ali ono što se tokom romana dešava poništiće sve racionalne razloge upuštanja u naučnu analizu fenomena samoubistva. Umesto toga, iz epizode u epizodu, iz jednog dela romana u drugi pa onda i u treći, paralelno sa bekstvom od ideje smrti i uništenja, postepeno se razvija slika ponašanja aktera priče koja je sve samo ne dokaz o konstruktivnom, smislenom i kreativnom odnosu prema životu. Prijateljica Maša se besomučno izlaže zracima sunca, ne bi li postigla ideal trajne preplanulosti i mladalačke energije, odlazi u solarijum što će za posledicu imati teško oboljenje i, konačno, smrt. Aktivni

stric koji veruje u pleme i bratstvo, nadasve u dužnost očuvanja porodice i potomstvo, čini sve kako bi razvio već postojeću bolest. Članovi jedne redakcije za koju junak kratko piše najpre naručene tekstove, a onda sve prekida jednim subverzivnim istupom što će rezultovati njegovim otkazom, stvaraju takvu radnu atmosferu u kojoj svakoga trenutka neko može izgubiti život... Svi oni, istovremeno, podležu nasleđenim ili aktuelnim imperativima. Priči o junaštvu i vrlini ili neprekidnom održavanju „stanja pripravnosti” i želje za uspehom, materijalnom moći, posredstvom novca ili simboličkom. Tu će Igor Marojević dozvati priču o bombardovanju 1999, o međustranačkim sukobima, tranzicionom vremenu koje „jede svoju decu” istovremeno vešto razvijajući osnovnu nit priče, detektivsku potragu za razlozima očevog samoubistva. Kao stranac u jednoj sredini, postaje stranac i u drugoj, prelazak iz Boke u Beograd doneće junaku trenutno olakšanje, ali i dugoročnu usamljenost te povod za priču o pomenutim tranzicionim vremenima koja u osnovi razvijaju neprekidnu borbu za opstankom. Strah od nestanka i neprilagođenosti. Strah od smrti.

*Kada me je potreba za čišćenjem od zalivske neanonimnosti prošla, osetio sam se usamljeno...
Koja je stvar tome bila uzrok, osim što sam dotad želeo da me niko ne poznaje... uzrok usamljenosti našao sam u sve većem opštem siromaštvu koje je pospešivalo najrazličitija udruživanja na spornim osnovama...*

Kada se Sizifov kamen dogura do vrha, kreće pad niz strminu. Mi nikada nećemo sagledati Sizifovo lice u trenutku kada se učini da je uspeo, bez obzira što je Kami to sebi postavio kao važan zadatak u spoznaji apsurd, a onda to ostavio u nasleđe i nama. Možemo da se nadamo da je Sizifovo lice izražavalo nadu koja je u sebi sadržavala razlog opstanka u apsurdnom poslu. Kada Marojevićev junak iz ograničene sredine pređe u privid otvorenog prostora slobode za sve, postavlja svoj kamen na vrh, kada ga u tom „otvorenom” prostoru dočekaju „saborci” iz rodnog kraja sa svojim kamenčićima, sitnim i krupnijim stenjem, posao se vraća unazad. Sve do trenutka kada pukom slučajnošću, koja, međutim, u strukturi romana ima savršeno opravdan razlog, i svedoči o dramaturški dobro osmišljenoj kompoziciji, junak ne dođe u posed ceduljice koju je otac ostavio. U sredini zatrovanoj strahom od smrti, predrasudama o njoj i još većim predrasudama o samoubicama, sredini specifičnog egzistencijalizma osnovanog na brojnim autodestruktivnim iluzijama, junakov otac se drznuo da pređe granicu. Oproštajna ceduljica je sadržala samo jednu rečenicu:

Ne mogu više da živim među samoubicama!

TUĐIN I U NJOJ I U NJEMU

– o muškim i ženskim likovima u beogradskom petoknjižju Igora Marojevića –

Tematske okupacije poslednjih pet prozних knjiga Igora Marojevića (*Parter*, *Dvedeset četiri zida*, *Beograđanke*, *Prave Beograđanke*, *Tuđine*) ili njegovog „beogradskog petoknjižja“ jesu, pored urbanog Beograda s kraja XX i početka XXI stoleća, procesi komplikovanih međuljudskih odnosa njegovih stanovnika, često dati kroz prizore nasilja i brutalne krimi-scene. Usred ovakvog urbanog haosa, junaci i junakinje različito se snalaze, ali retko se dešava da svojim akcijama uspevaju suštinski promeniti zatečeni poredak stvari. Digitalni realizam Igora Marojevića kao (auto)poetička odrednica ovog pisca koji je kulminirao u *Beograđankama* i *Pravim Beograđankama*, u *Tuđinama* ima svoje mesto, ali nizom simboličkih slika i uvođenjem apsurdnog Marojević u novom romanu u dobroj meri menja svoj kurs.

Beograd je, kao što to biva u mnogim romanima savremene domaće književnosti, više od mesta odigravanja radnje (ako izuzmemo scene u Boki Kotorskoj, gde junak *Tuđina* provodi vreme do dolaska u srpsku prestonicu), on je i jedan od junaka Marojevićevih povesti, ali i zamajac krupnih gibanja. Srastao sa onima koji ga nastanjuju ili pak u njega dolaze, on uslovljava njihov mentalitet, poglede na život, navike, emocije. O kakvom je pak gradu reč? O metropoli prepunoj splavova, sumnjivih likova „ispranih“ biografijama, sektaša, samoubica, luzera i marginalaca, navijača i getoiziranih hordi, o mestu koje je, viđeno očima „dodoša“, prepuno misterija, ali kojim, ipak, dominira palanački duh. Beogradskim ulicama defiluju dame sumnjivog morala, ali i žene sa stavom. Nimalo retuširani, osim kada je reč o Društvu za očuvanje beogradskog duha (*Prave Beograđanke*), sjaj i beda Beograda ogledaju se u očima čitaoca od početka devedesetih godina (*Dvadeset četiri zida*), preko perioda neposredno pre i tokom bombardovanja (*Tuđine*), pa sve do savremenog perioda (*Beograđanke*, *Prave Beograđanke*). Ipak, Marojevićev čitalac retko će zaći na poznate trgove ili naići na onu arhitektoniku koja odlikuje jezgro grada; mnogo češće uputiće ga pisac na novobeogradske blokove, zemunske dokove, pa i krajnje kamernu ambijente: zagušljive garsonijere, man-sarde, stecišta različitih, nimalo naivnih žurki ili na kompanije poluilegalnih aktivnosti.

Moglo bi se s pravom govoriti o tome kako Marojevićevi junaci i junakinje često borave u prostorima otvoreno-zatvorenog tipa: na splavovima, u redakcijama novina, distributerskim kućama, kompanijama... Kroz ove prostore cirkuliše veliki broj junaka, ali se određena koncentrična masa u njima i zadržava. Takvi prostori omogućuju piscu da, u maniru realističke poetike, ispituje različite tipove ličnosti. Na kraju *Partera* njegov glavni junak, Luka, zakoračivši sa splava na trotoar, na „slobodan prostor“, zaključuje:

Učinilo mu se da na trotoaru, u oba smera – i prema Zemunu i Novom Beogradu – ima mnogo više ljudi nego što je mogao da pretpostavi. Niko ga nije posmatrao. Osetio je neočekivano olakšanje: na trotoaru su mu svi izgledali kao da koračaju čvrsto.

Mentalno stešnjeni

Muškarci više nemaju čime da dokažu dominaciju, pa su postali nepredvidljivi i neprijatni.

Parter

Iako se često zatiču u ambijentima gde sve vrvi od ljudi, muški likovi u pričama i romanima Igora Marojevića upravo su na takvim mestima najusamljeniji, sapeti između želja i ambicija s jedne strane i mogućnosti sa druge: oni su taoci spoljašnjih neprilika na koje često ne mogu da utiču (poput bombardovanja ili endemije suicida u romanu *Tuđine*, odnosno, eskalacije nasilja u *Pravim Beograđankama*, pa i smrtonosnih bolesti poput AIDS-a u *Dvadeset četiri zida*), ali su u isti mah i žrtve vlastitih ubeđenja i principa koji se kose sa zakonima jačeg. Kontemplativni, jogijevski tipovi, slabi subjekti, nezadovoljni interakcijom sa okolinom, traže odgovore u sferama duhovnosti. Takav je slučaj sa Lukom iz *Partera*, naratorom iz *Dvadeset četiri zida*, Belanom i Marojevićem, a konačno i sa Jaukovićem mlađim, koji, bežeći iz patrijarhalne sredine koja u sebi još uvek nosi odlike plemenskog ustrojstva (bez obzira na to o kojoj je političkoj opciji reč), dolazi u metropolu u kojoj nailazi na odnose slične onima u zavičaju. Metropol postaje stecište samoubica u *Tuđinama*, a u *Pravim Beograđankama* Marojević, junak i pisac (ovde je distinktivna ravan veoma osetljiva, jer se o Marojeviću govori u trećem licu prepuštajući neimenovanom naratoru da vodi njegov roman-projekat) takođe samom sebi prekraćuje muke.

Navedeni muškarci Marojevićevih proza jesu oni kojima je dato da vide, ali ne i da delaju, da menjaju poredak stvari. Radi se, dakle, o onim junacima koje Dubravka Oraić Tolić u tekstu „Tipovi modernoga subjekta“ naziva „mogućnosnim“, tj. „antisubjektima“ kao kategoriji oponirajućoj hegemonij muškosti. Žan Bodrijar u *Simulakrumima i simulacijama* dovodi u vezu „emancipaciju žene i ponovno jačanja uticaja mode“, te se, u procesu sakupljanja femininih osobina muškarac više ne prepoznaje kao nosilac patrijarhalnog poretka, čak i kada ga njegovo poreklo takvim pretpostavlja. Kao mogućnosni čovek, koji postepeno postaje manje delatan, a više distanciran, Ratomir Jauković, koji dolazi u prestonicu iz Boke Kotorske, nije gorštak koji deli razmišljanja svojih sunarodnika (zemljaka), on čak nije ni nalik svom imenjaku i stricu, koji predstavlja upravo onu izvornu, hegemonu muškost, koja svoje atribute brani „časno“ i u Beogradu.

Narečeni Jauković Stariji bio bi, ipak, tek blaga anticipacija sloja izuzetno brutalnih muškaraca, koji najčešće pripadaju kriminalnim krugovima: počev od Mihe iz *Partera*, preko braće Žarić, žestokih momaka iz kompanije *Trans*, koji su imetak stekli devedesetih godina XX stoleća, dok su recidivi tog vremena oličeni upravo u njihovim poslovima i ponašanju, Milana Bernholda-Holde, uterivača dugova iz Zemuna, pa sve do najmlađih naraštaja novobeogradskog i zemunskog asfalta – Bosketa i Milija, „blokoša“, u prilici smo da iščitavamo krajnje domete *tarantinovski* krvavih obračuna, od kojih su neki čak emitovani kao svojevrsni rijaliti program.

No, da li su ovi junaci istinski antipodi navedenim slabim subjektima ili samo njihov jedva prikriveni similaritet, dva lica iste nemoći, koja, koristeći različite potencijale, hrle ka istoj stvari – što bržoj smrti? U *Tuđinama* će se ova akcija prozvati samoubistvom – no, nije

li ona već viđena i u prethodnim Marojevićevim romanima, kroz scene nesvakidašnjeg, hiperrealistički oslikanog nasilja na gradskim ulicama, kroz gladijatorske borbe do smrti, praćene milionskim auditorijumom svetine gladne hleba i igara?! Setimo se samo unezverenog lica Tome Žarića, koji ubistvom rešava porodične traume koje očito nosi iz detinjstva? Gotovo svi važniji protagonisti Marojevićevih romana jesu opterećeni smrću, ubistvima i krvavim obračunima, no pitanje je samo da li kroz takve aktivnosti oni bivaju direktne (samoubistvo) ili indirektne (tuđe ubistvo) žrtve?

Od nerealnih optimistkinja do – tuđinki

Izgleda da nikog nije bilo briga za moj bol zbog gu-bitka Simone, pa čak ni za njeno ljupko biće koje više nije moglo da podnese svoju nesavršenu čistotu i sledstvenu sputanost.

Tuđine

U privatnim i javnim kataklizmama, u ambijentima gde, poput pesme „Ljubav mladoga mornara“, ništa nije onako kako bi trebalo da izgleda, u eri digitalizacije koja je, sugerišu nam Marojevićevi naratori i naratorke, nastupila upravo kao alternativa sveta koji se raspada i gubi sistem vrednosti, hodaju na svojim potpeticama Beograđanke, prave i one koje to nisu. Ako je Beograd viđen kao jedan oblik nehomogene i nekompatibilne zajednice, u kojem donekle vladaju pravila Dogvila, onda su i one žene koje ga nastanjuju u najmanju ruku kontradiktorne. Od viktimizacije koju doživljavaju, bivajući svedene na tržišnu robu (poput Hajdane u *Parteru*), ili opsednute novcem i moći koji im mogu pribaviti oni koje narator vidi kako *ljude monologa* (Nina u *Pravim Beograđankama*, Maša u *Tuđinama* i dr.), pa sve do onih koje ustaju protiv nepravde vodeći svoj privatno-javni rat (Emilija), dolazimo tako i do neobičnog oblika usamljenosti oličenog u junakinji priče „Unutra“ iz zbirke *Beograđanke* koja će svoj život svesti na stan i računar: u agorafobičnoj atmosferi nepristajanja na bilo kakav drugi oblik socijalizacije doli onaj digitalni – što je posledica trauma doživljenih tokom bombardovanja Beograda – ona će se odseliti u Minhen, ali samo da bi tamo živela svoju samoću, radila posao za koji je plaćena, birala uživanja dostupna virtuelnim putevima, ne osećajući niti jednog trenutka nedostatak životne punoće. Štaviše, njen moto postaje: *Kako je beskonačan internet i kako je malen jebeni svet*. Možda je pripovetka o kojoj je reč i jedan od nesumnjivih dokaza da je u današnjem svetu usamljenost kao kategorija pretrpela značajne izmene, ako ne i izgubila identitetska obeležja. U svakom slučaju, protagonistkinje pripovedaka i romana Igora Marojevića doimaju se kao čudakinje koje su svesne činjenice da, prema V. Šmaleu, „ništa nije tako nestabilno kao pojam muškosti“, te često koncept svog života formiraju upravo prema ovakvoj projekciji muškarca.

Gotovo sve junakinje *Pravih Beograđanki* jesu zavodnice koje igraju na kartu svoje ženstvenosti i dobrog izgleda, te računaju na mušku podršku, ali zadržavaju liderske pozicije. Za razliku od Emilije, Ninina koncepcija života u gradu svodi se na novac. Emilija, koja u romanu jedina doživljava istinsku inicijaciju (promenom identiteta i odbranom stana Marojevićeve majke), ne brani samo Novi Beograd, nego i svoju ideju prestonice i njenih vrednosti za

koje se nesebično zalaže. Ishod krvavog obračuna koji vode ove akterke jeste pobeda kulture, pravde i dobrote nad nasiljem i pohlepom. Da li su žrtve i masakri bili vredni jednog ubeđenja o Beograđankama koji eksplicira Emilija?

Kazala je da ga čine žene koje su odvažne, dostojanstvene i ispravne, ali da je bitno i da ti je familija odavde. Kao i njeni, Emilija je iz Beograda. U gradu su već decenijama, ali prave dame nisu toliko arogantne da ne bi gledale došljake kao ravnopravne, osim ako ovi ne urade nešto rđavo. Beograđanke nisu arogantne ni zbog čega.

Treća Beograđanka, Aleksandra, pragmatična je i proračunata, vešta da izbegne opasnost, umešna u zavodjenju: od Pece Belana, preko Marojevića, koji priznaje da razlog njegovog definitivnog odustajanja od života jeste upravo odnos sa njom, pa sve do Tonija Žarića, kojeg izbezumljuje do te mere da on gubi razum i čini masakr u porodici, svi je frenetično obožavaju. Ne iznenađuje, stoga, što prava za objavljivanje romana o pravim Beograđankama dobija upravo Belan, sa kojim je Aleks u vezi. Tako će se još jednom scene nasilja na beogradskim ulicama naći u produkciji Belana, Marojevićevog svojevrsnog alterega, ali ceo proces kontrolisaće ipak – žene. Jedna starija, Marojevićeva majka, čuvar tradicionalnih vrednosti, i Aleksandra, kao transparentna objava ženske supremacije, kako tematske, romaneskne, tako i moralne.

Umesto zaključka: Nije zgoreg patiti!

*Obradovala sam se što ću i posle svega lošeg što mi se desilo, imati snage da upoznam još jednog muškarca.
Beograđanke*

Dok su se žene u prozi Igora Marojevića emancipovale, pa i dobile centralno mesto u odbrani megalopolisa, dotle se proces muške inicijacije usporava. Ako uporedimo Luku, koji se sukobljava sa vlasnikom splava i reaguje na nepravdu, pa i naratora romana *Dvadeset četiri zida* koji bira da ostane sa Ivom, devojkom obolelom od AIDS-a, sa jedne strane, sa potonjim muškim likovima, poput Radomira Jaukovića, kojeg, sa druge strane, zatičemo u rešavanju zagonetki zvanih „pošast suicida“ i „sveopšta targetizacija“, primetićemo da je muškost ovih drugih na ozbiljnom ispit. Dok se žene postepeno sve bolje snalaze u svojim ulogama, čak i kada su, poput Simone ili Maše iz *Tuđina*, vezane za opsesivnu ideju *izlaska iz života*, muški subjekti kao da nose izvestan tranziciono-rodni balast, bolest „mladoga mornara“, kojih se teško lišavaju. Gotovo da bismo mogli pomisliti da je pisac nameravao da ostavi još jedan ključ za čitanje naslova svog novog romana: šta ako bi se, umesto o tuđinama, tuđinama koje, dakako, žive u nama, baš kao i mi u njima, naslov mogao tumačiti i kao uzvik, dozivanje muškarca? *Tuđine!*

Tako se narator, koji je, izuzimajući zbirku priča *Beograđanke*, redovno muškog roda, sučeljava sa ozbiljnim zadatkom: proniknuti u prirodu i ulogu žene u savremenom dobu i urbanoj sredini, opisati njene želje, snove i ambicije, analizirati njene emocije. Marojevićev digitalni realizam leži na postavkama mimetičke proze, ali je s druge strane i ozbiljno pre-

ispituje, posebno u *Tuđinama*, gde se kamijevskim pristupom problemu zatvara za jednostrano tumačenje. Dijalog koji u *Tuđinama* vode muški i ženski protagonisti zapravo je refleksija samih otuđenja koje svako od njih nosi u sebi, a koje se iz romana u roman sve teže pronalaze, prepoznaju i spajaju.

S DRUGE STRANE L.

– Američki dnevnik –
(5. 10 – 23. 10. 2016)

Svojim suputnicama diljem SAD: *The Best American Poetry 2016* i *The Best American Short Stories 2016*.

5. 10. 2016, New York

Stojim li ja pred New Yorkom ili New York stoji iza mene? Tko se na koga oslanja? New York – nije li, ili upravo jest poput New Yorka? Ne osjećam fascinaciju prethodnih boravaka u njemu, no danas me u muzeju „Guggenheim“ fascinirala umjetnost mladih autora s Bliškog istoka. Čekao se red pred toaletom sa zlatnom školjkom Maurizija Katelana. Pobjegla sam užasnuta od pomisli da se toliko ljudi htjelo isprazniti u primijenjenom umjetničkom objektu od zlata. A u zakladi „Guggenheim“ susret s Edwardom Hirschom, američkim pjesnikom i prijateljem iz doba našeg zajedničkog višegodišnjeg žiriranja na izboru poljske nagrade za poeziju, „Herbert“. Na 33. katu nebodera New York je kroz velika stakla bio proziran i samo je još Empire State Building bio viši od mene. Svuda uokolo, beskrajne police s poezijom. Dar Edwarda, urednika antologije *The Best American Poetry 2016*, obilježiti će ovo moje putovanje. Edward prozu čuva kod kuće, u Brooklynu, na istoj adresi Park Place Street broj 80 u blizini hotela „Sofie Inn“ u kojem sam smještena.

U knjižari „Strand“ kupila sam *Pisma amazonki* Marine Cvetajeve na kojoj sam si/njoj napisala posvetu: „Meni od Tebe, Tebi od Mene“. Zatim sam ručala na klupi u parku Union Square. S beskućnicima koji su drijemali od gladi. A ja, gutala sve čime sam natrpala papirnatu kutiju iz „Whole Fooda“, kompulzivno gutajući New York.

U bruklinskoj knjižari „Community Bookstore“ prije čitanja razgovarala sam s Katie Kitamurom o našoj djeci obilježenoj majčinim putovanjima i odsutnosti, a na čitanju i o vlastitoj odluci da pišem samo na makedonskom. I o migracijama, i o događanjima u bivšoj Jugoslaviji, kao i o radikalizmu u književnosti. Neki je makedonski student kimao glavom na svaku moju riječ. Jedan od 400.000 mladih koji su posljednjeg desetljeća napustili Makedoniju. Nasmiješila sam se vidjevši na izlazu najavu susreta sa Slavojem Žižekom i Jelom Krečić u ovoj istoj knjižari mjesec dana kasnije. Mimoići ću se sa svojim Slovencima. Noć prije polaska za New York, u Ljubljani sam sanjala Šlegovo. Puno ljudi, sa renoviranim kućama u središtu sela, s vašarom, sa životom. Selo – znači lijep život. Ah, Ameriko. Što ćeš mi dati, a što oduzeti? Može li moje desetljeće bez New Yorka no s Emom biti mrtvo kao što piše Christopher Bakken dok Catherine Barnett izvikuje: „O, Esperanza!“?

6. 10. 2016, New York

Prijepodne – memorijalni centar 9/11 izvana. Imena poginulih oko rupe ispunjene vodom. Kao da se u nju slijevaju i iz nje izlijevaju njihovi mrtvi životi. Oko muzeja – futuristička zdanja, kao da budućnost koja je već postala sadašnjost prkosi prošlosti. Nisam imala snage ući u muzej. Nisam mogla po(d)nijeti tugu New Yorka. Nastavila sam dalje po Bruklinskom mostu. Hodala sam, hodala bez kraja na putu dok je sunce probijalo kroz moje naočale i oči, sve do srca. Noge mogu izdržati sve, čak i sam život. U daljini se vidio Kip slobode. I Manhattan, visok i vitak, kao s modne piste. Brooklyn mi se učinio nekako više domaći, sav ciglast, industrijski, sa širokim i dugim zgradama. U zadnji čas sam stigla u „Sophia Inn“ i Meksikanka Celeste, žena zadužena za sve u hotelu, na španjolskom mi je pozvala taksi. Stajala je na vratima s rukama na bokovima sve dok nisam ušla u auto. Vozač je mobitelom razgovarao s nekim na španjolskom, govorio je glasno i smijao se, smijao se i stoput ponavljao riječ *obitelj*. Pomislila sam da ako ponovo trebam doći u New York, to će biti samo s mojom obitelji, s Emom i Alešom. Aleš i ja smo voljeli New York, ali čini mi se da mu se sada ne bi dopala korporacijska dimenzija koja je obavila grad. Sigurna sam da bi Ema uživala u Central parku hraneći vjeverice bio-lješnjacima iz „Whole Fooda“.

Lokalnu njujoršku zajednicu, po svemu sudeći, čine i bogati i siromašni. Siromašni (žene – Meksikanke, Afroamerikanke, Istočnoeuroljanke...) čuvaju djecu zaposlenim i zauzetim Amerikankama. Autobusom ih vode u šetnju u park ili u grad. Vole ih umjesto vlastite unučadi, a možda i vlastite djece. Neoliberalistički simulakrumi ljubavi. Dječaci bijelih obraza i crne zalizane kose, odjeven u mornarsko odjelce, sve vrijeme se oslanja na rame starije žene tamnog naboranog lica koja ga nosi na rukama i ljubi povremeno. A vožnja autobusom M3 nema kraja. Možda ga je povela u zoološki vrt? Jedna mlada i lijepa Afroamerikanka pretražuje po svom mobitelu dok se oko nje igraju plavooki i plavokosi djevojčica i dječak, držeći se za ogradu pred kućom u istom redu sa „Sophia Inn“. Niti je njima dosadno, niti njoj, ali tko zna kako joj je pri duši.

Napuštam New York pitajući se: Zašto me je ovog puta grad ostavio pomalo ravnodušnom? Jedino me njegova zdanja još uvijek oduševljavaju. Ljudi su ukopani u svoje mobitele i sa slušalicama u ušima niti čuju niti gledaju u nešto drugo, osim ako slučajan prolaznik ne upita za smjer. Bar su u tome ostali isti, oni stari dobri Njujorčani koji su me oduševili prije petnaestak godina pri našem prvom susretu. Tada mi je u Americi sve bilo neobično: automobili, ceste, arhitektura. A danas je Amerika sve bliža Europi. Ili obratno. I ovdje rijetko tko čita u podzemnoj željeznici, osim poneki mladić ili djevojka osebnog izgleda koji kao da su ušli u krivi vlak. Otudeni su poput čitave Europe. Na neki način mi postaje jasno zašto Donald Trump može pobijediti na izborima. Čini se da je u pravo vrijeme na pravom mjestu. Oličenje Amerike koja i nije Amerika. Nije li Amerika možda zaboravila Boga koji je uvijek ponovo blagosilja? Ili ona Boga? James Tate bi ustvrdio: „Nisi baš dobar“, reče mi on. „Znam“, rekla sam ja“.

Napustila sam New York sa čudnim osjećajem da nam nije potrebno vidjeti se uskoro opet. Možda se radilo o „času u kojem priželjkujemo više“, šapnu mi Jill Bialosky. Najvjerojatnije je u pravu Marianne Boruch kada mi dobacuje: „Možda tuđa želja pojednostavljuje mene samu.“ Te noći mi je web-časopis „Literary Hub“ objavio esej o mojoj književnoj jugo-

slavenskoj generaciji i o post-Jugoslaviji. Otišla sam sa stihom Paule Bohince koji mi je sjekao srce/jabuku na dvije tvrde kriške: „Kao koncept, pravda je istovremeno i kaljenje željeza i teror.“

7. 10. 2016, Baltimore

Upravo je tako kako vi, Joseph Chapman i Laura Eve Engel, to kažete: „Zbunjena, ja sam netko drugi“, a Michelle Boisseau dodaje: „Sat na zidu, čaj u šalici, Henry James dolazi pozvati George Sand.“

Ležim u sobi pansiona „Willson Bed and Brekfast“ u Baltimoreu, sobi s mnogo uramljenih slika i crteža i ljuta na američke udaljenosti nakon gotovo tri sata puta od zračne luke u Washingtonu do Baltimorea, žedna i gladna, prizivam vlastitu glavu da se smiri, da se utopli, da zaboravi. Okretala sam glavu tri sata prema šumama pored ceste na propuhu pred otvorenim prozorom vozača, dobrodušnog Afroamerikanca koji je s nekim razgovarao telefonom na svom materinskom jeziku. Niti ovdje taksisti ne zaboravljaju svoj materinski jezik. On im je neka vrsta bijega od stvarnosti američkog sna ili košmara. Long Live Mother Tongue!

Baltimore. Afroamerički beskućnici stoje na autobusnim stanicama na periferiji grada u grupama ili sami lutaju gradom ili se pak vuku uz tramvajske pruge. Čini se da je Amerika zaboravila na njih. A „Moja je rijeka jednom bila nedjeljiva“, nije li tako, Natalie Diaz? Ustvari, upravo je Baltimore Amerika. Život je u njemu stvaran, vidi mu se dno. Ali i nebo. Vlasnica pansiona „Wilson Bed and Breakfast“ me svojim bijelim džipom odvezla do knjižare „Ivy“ na čitanje. Usput mi je ispričala da je iz Perua, da ondje ima devetoricu braće, da u Americi živi s mužem Amerikancem i majkom koja čezne vratiti se u Peru jer želi umrijeti tamo. U trenu mi sine pomisao hoće li i Ema jednom tako govoriti o meni nekom nepoznatom? A Aleš – zar me on ne bi sahranio u Ljubljani? No, gdje bih ja zapravo željela umrijeti? „Da mi polovica groba bude tu, a druga polovica, tamo.“ Huanitin muž je krupan i visok, barem tako djeluje na fotografijama u dnevnoj sobi. Trenutno je u Miamiju. Čini se da se bavi zrakoplovstvom, na zidovima vise uramljeni novinski tekstovi o NASI s njegovim potpisom. Nikada mi ne bi palo na pamet uramiti tekst iz novina. I, uopće, kuća je čista povijest, prepuna predmeta, slika, sitnica lijepo smještenih i raspoređenih, baš kao i starinski servis za jelo iz devetnaestog stoljeća u blagovaonici. Američke palačinke s javorovim sirupom, voćni jogurt, sok, kava, četiri kriške jagode i valovita kriška pržene slanine. Svi mi gosti pansiona doručujemo zajedno iz prekrasnih tanjura i pribora za jelo iz 19. stoljeća. U Europi nikad nisam jela iz tako starih tanjura. Europa je muzej koji ne radi ponedjeljkom, Amerika je muzej koji radi i noću. U knjižari na čitanju, posjetitelji me dočekuju s izlzanim i već otvorenim primjercima „pH neutralne povijesti“ na engleskom, knjižničarka mi pokazuje odlični blog o „Rezervnom životu“, a vlasnik knjižare mi poklanja šalicu za čaj. Autori koji su u knjižari održali više književnih čitanja, već su sakupili čitav servis šalica za čaj. I meni su rekli da će me čekati još pet šalica. Ako se ne vratim, poslat ću po njih petoricu europskih autora. Ili još bolje – autorica!

S druge strane periferije, Baltimore mi se sa svojim pristaništem učinio mirnim gradom. Djeca u đačkim uniformama i s razigranim očima. Crna, žuta i bijela. Bogatstvo boja, osmjeha, duša. „Koje je ovo cvijeće?“, djecu pita učitelj, čovjek u godinama. O odgovoru su nagađali i

učenici i ostale tri učiteljice. Skupa smo prošli ulicu na semaforu, oni idući prema akvariju, a ja prema kvartu Mala Italija. Nisam čula ime cvijeća, a ni sama nisam znala naziv ni na jednom od svojih jezika – ljubičasti cvijet, a nije ni jorgovan ni ljubičica. Ljubičasti cvijet u listopadu. I sama sam bila „na putu da postanem filantrop“, Denise Duhamel.

U Maloj Italiji – kuće s talijanskim zastavama, malim restoranima s talijanskom glazbom. Usred te talijanštine, mali indijski restoran duhovitog imena „Mala Indija“. Bilo je prerano za ručak, iako bi bilo lijepo ručati u simulakrumu susjedne zemlje u inozemstvu. Moja tuđina u tuđini u tuđini... Čini se da ni sama ne znam koliko matrhoški sadrži moja matrhoška. I koja je od njih gladna, a koja ne. A nekoliko sati kasnije, kada sam već odmakla od Male Italije, kupila sam sendvič s čedarom i puretinom u nekom malom polupraznom dućanu koji sam jedva pronašla u kompleksu posvećenom baltimorskom bejzbolu. Prodavačica je prije izdavanja računa potražila novac. Logično, nisam mogla ne nasmejati se. Popela sam se na drugi kat do knjižare „Barnes and Noble“ na odjel prijevodne književnosti koji je bio gotovo bez prijevodne književnosti. Na drugom kraju knjižare prelistala sam dvije preteške antologije američke poezije. Različni urednici – različni pjesnici. U jednoj od njih pronašla sam pjesmu moje drage Louise Erdrich! Kako samo volim njezinu ludu prozu! Živi u Minneapolisu – hoću li je vidjeti?

Prije odlaska iz Baltimorea vlasnik pansiona, krupan bjeloputi Amerikanac koji se vratio iz Miamijsa, pomogao mi je s koferom, ponudio mi musle s medom, pečena jaja, pohane kriške kruha, pečenu slaninu, sok, kavu, jogurt i ispratio me čvrstim stiskom ruke. Nehoteći sam pomislila na pjesmu Davida Bottomsa: „Ovo je Blankenship, otac petorki, vlasnik zaprežnog konja i krave.“ Njegova žena i njezina majka, obje sa čistim pregačama i zalizanom peruanskom kosom su me zagrlile kao da sam im najbliži rod. U svijetu postoje i takvi pansioni iz kojih ti se ne odlazi.

19. 8. 2016, Washington

Dok smo na željezničkoj stanici u Baltimoreu iz automata kupovale karte za vlak do Washingtona, neka žena mi se ozareno obratila: „Have a blessed day.“ Lijepo. U vlaku mi se jedan dječčić nasmiješio kad sam mu dotakla nosić. Simulakrum Emina nosa, moj najomiljeniji dio njezina tijela. Odjednom shvatim misao Olene Kalytiak Davis: „Sasvim su mi nejasni: moj skepticizam, načini, talenti, dolari, integritet, dani, umjetnost.“ Put je trajao sat vremena. Izašla sam na glavnoj stanici Union i presjela na „Big Bus Washington DC“ – prvi turistički autobus u svom životu. Promašaj i razočaranje. Vodič je bio neuk, autobus je bio prepun turista, kroz zamagljene se prozore nije vidjelo gotovo ništa, a vani je lijevala kiša. Platila sam 39 dolara za krajnje ciničnu turu nazvanu „domoljubna“. Hajde da vidimo što to uopće znači u Americi! Kakve li ironije, radilo se zapravo o najjeftinijoj ponudi. Domoljublje se prodaje lako, a skupo se plaća. U Americi je zamotano u celofan i vrpču, a u Makedoniji, potpuno golo. Izašla sam na prvoj stanici, a zatim dugo, dugo hodala sama. Američki Bruxelles, administracija moći. „Ovo meni nije dovoljno“, u mislima mi je ponavljao Martin Espada. Ušla sam u Kongresnu knjižnicu i stresla se od pomisli da na njezinim policama ima i nekoliko mojih knjiga. Obuzeo me osjećaj kao da sam došla u dom vidjeti svoju djecu. Ili je knjižnica tek samo knjižnica? Ali ne i Kongresna.

Međutim, građevina Jefferson u kojoj je smještena Kongresna knjižnica je ono što fasciniра: više nalikuje muzeju, a ima prelijepu čitaonicu. U vitrinama su izložene stare knjige, muzejski eksponati, Biblija iz Mainza čiju fotografiju već znam kome ću poslati. Panoi s informacijama o američkim domorocima, o ljudskim pravima. Amerika se preko kulture želi ispričati za svoje loše političke postupke. Na jednom ekranu neki od dobitnika Pulitzrove nagrade za književnost odgovaraju na pitanje „Za koju bi se knjigu moglo reći da je oblikovala američku književnost?“ Najraznovrsnije knjige! Čini mi se da suvremeni američki pjesnici majkom smatraju Elizabeth Bishop, a ocem, Walta Whitmana. U mojim dijelovima svijeta priznaju se samo očevi. Nije li to kao što piše Charles Fort: „Netko je živio u sobi ne želeći ništa.“ Na stepenicama knjižnice fotografira me neka sredovječna žena. Tek na fotografiji primjećujem da mi je lice preplanulo od američkog sunca. A u Washingtonu pada kiša. U meni pak protječe pjesma Lynn Emanuel „Moj život“ (*kao što je riba prihvatila Jonu, tako je on prihvatio mene...*) od početka do kraja, od kraja do početka.

Bijela kuća je nepristupačna. Opoljena drvećem, jedva se vidi. Krupan policajac s košuljom kratkih rukava, u bermudama i psom na uzici. Vozilo tajne policije. Jedem hot-dog za četiri dolara i zurim u kuću u kojoj se određuje sudbina svijeta cijenom koju je nemoguće platiti. Claudia Emerson kaže: „Rekla je da je sve počelo pritiskom, a ne toliko s bolom.“ Koja li će prva ili najprvija dama boraviti u ovoj kući i bez pritiska i bez boli?

Vraćajući se prema željezničkom kolodvoru, vozač autobusa, tridesetpetogodišnji Afro-amerikanac, čitavu se vječnost svađao s nekim preko telefona. U autobusu je bilo hladno, mokro, a prozori prekriti točkastom folijom kroz koju se nije moglo fotografirati. Propustila sam vlak za Baltimore, a sljedeći je bio tek za dva sta. Za Washington više nisam imala snage. „Kada netko umire, odjeća je tako tužna“, kaže Emily Fragos. Sjedila sam na željezničkom kolodvoru i čitala antologiju *Najbolje američke priče 2016*. U njoj je i priča Louise Erdrich, toliko njena, divlja, čudesna! Zapravo, svaka priča je za pamćenje, ali ona Bena Marcusa o dječaku koji je odlučio prestati voljeti svoje roditelje, presjekla me je poput noža. Umalo sam opet propustila vlak.

Aleš mi preko telefona šapuće da Emi nije bilo lijepo na nastavi u prirodi. Čak je dobila i domaću zadaću. Ema mi je zatim ispričala da su se samo šetali i da se uopće nisu zabavljali. Rekla mi je da su ona i njezine najbolje prijateljice, bliznakinje Dina i Dalila, jedne noći vidjele čovjeka kako prolazi kroz zid i neku djevojku kratko ošišane kose koja se prošetala njihovom sobom. Jako su se prepale. A kasnije im je učiteljica objasnila da su to bili duhovi. „Kolekcionarska smrt ga drži na oku“ (Dana Gioia).

14. 10. 2016, Iowa

Jučer popodne sam se vratila u lowu, moj stari nekadašnji četrdesetodnevni dom iz 2005. Da, Garrett Hongo, „stigla sam iz svojega života od papira i egzila“. I ovoga puta jesenski prelijepa, sa svim svojim žuto-narančastim-zelenim drvećem, Iowa je mnogo više od tek gradića u Srednjoj Americi: ona je moja, poput nekog mog najbližeg. Odmah sam pronašla „Shambaugh House“, dom International Writing Programe-a“ u čijem holu smo stajali Hugh Ferrer i ja više od pola sata i razgovarali o „mojoj“ generaciji sudionika na IWP. Posjetila sam i „Iowa House“, ali se nisam popela na „svoj“ nekadašnji kat jer bih se osjećala osamljenom

ne vidjevši nikog od svojih tadašnjih prijatelja. Te 2005. godine smo se šalili da su sobe s pogledom na unutrašnje dvorište prepuno žica i kablova dodijelili piscima iz nekadašnjih komunističkih zemalja: Vijetnama, Kazahstana, Kosova, Mađarske, Makedonije, Slovenije. U sobama nasuprot našim s pogledom na travnjak i igralište za bejzbol bili su smješteni pisci iz Izraela, Austrije, Šri Lanke, Australije. Sjetila sam se Nadje Abdul Jabbar iz Saudijske Arabije koja je pokušavala naučiti nas, spisateljice, trbušni ples. Gušile smo se od smijeha i nismo naučili ništa. Što li je sada s Nadjom u njezinoj hermetički zatvorenoj Saudijskoj Arabiji? Prošla sam čitavom Jefferson i Market Street. Pronašla sam i prodavaonicu „John’s Grocery“ u kojoj sam 2005. redovito kupovala hranu. I sada imaju istu „Chicken pie“, namaz „Filadelfia“, mlijeko i narančin sok u dvolitarskim plastičnim kanistrima. A ipak mi se ovog puta prodavaonica učinila nekako većom. Pronašla sam trgovački centar i u njemu isti dragstor u kojem sam ponekad kupovala hamburger peciva. Ali više nije bilo prodavaonice za „Second Hand“ odjeću u koju smo ponekad navraćale, mi, spisateljice, i u kojoj smo jednom srele Yvonne Adhiambo, spisateljicu iz Kenije koja je kupovala haljinu iz 50-ih, a mi ostale smo samo isprobavale sve što smo našle. Jednog nedjeljnog jutra srela sam je obučenu u tu haljinu na putu u crkvu, gotovo je letjela ulicom u blaženstvu levitacije. U lowi mi nedostaju moji prijatelji s IWP 2005. Naše druženje, smijeh, naše duboko prijateljstvo. Razgovori s Aminom Hussein iz Šri Lanke o pravima žena za koje se strastveno borila, sa Sharon Hass iz Izraela o njezinim nježnim ljubavnim lezbijskim vezama. Sve nas je oduševljavala ljubav između Zahiye Kundus iz Palestine i Antonia Ungara iz Kolumbije i njihova odluka da se vjenčaju nakon IWP. Kada su to i učinili, poslali su nam poruku da se Antonio preselio u Izrael i da je zbog Zahiyyine obitelji prešao na islam, ali da njegovi u Kolumbiji o tome ne znaju ništa i vjeruju da je Zahiye zbog Antonia postala katolikinja. U lowi mi je Mañju Kañculi iz Nepala poklonila prekrasan šalvarkamis i nepalsku ogrlicu koju nosim i dan-danas. Najviše sam se sprijateljila s Ma Thidom iz Burme, aktivisticom i asistenticom Aung San Suu Kyi, višegodišnjom političkom zatvorenicom jednog od najstrožih zatvora u Burmi. Spasio ju je budizam i meditacija dok su je tukli, izgladnjivali i držali bez lijekova. Amerika joj je bila prvo putovanje nakon robije. Zbog Ma Thida i neke nadzemaljske savjesti koju sam kao ljudsko biće osjećala, mnoge noći u lowi nisam oka sklopila. Kasnije smo u Makedoniji napravili veliki razgovor za časopis *Kulturni život* i u Sloveniji za *Sodobnost* s nadom da ih mjanmarska hunta neće pronaći budući da joj je bilo zabranjeno davati intervju stranim medijima. Danas Ma Thida putuje svijetom i bori se za prava svih pisaca i novinara – političkih zatvorenika. S Ayu Utami iz Indonezije imala sam lijepe književne razgovore, ona je u Indoneziji bila prava zvijezda s romanom-bestselerom *Šaman* s temom o životu žena u patrijarhalnom indonežanskom društvu. Prije izvjesnog vremena mi je Laila Neihoum pisala da sad živi u Kaliforniji, da je napustila Libiju nakon što su joj brata ubili na kućnom pragu pred očima djece i trudne žene. Sjetila sam se da se Kiwao Nomura iz Japana napio na našoj oproštajnoj zabavi i plačući mi ispričao kako je sa svojom partnericom, flamenko plesačicom, želio imati dijete, ali im to nije uspjelo. A kada sam mu javila da sam rodila Emu, pitao me je zabrinutim tonom: „I kako ćeš sada pisati? Dijete zahtijeva puno posla.“ Edi Shukriu iz Kosova mi je na svom laptopu pokazivala slike arheoloških iskopina i ispričala da se njezina obitelj pred srpskom agresijom sklonila u Makedoniju. Pomislila sam na Nihada iz sirijskog razrušenog grada Aleppo koji sada živi na berlinskoj adresi. Čak se i preziva Siris. U lowi smo se svi zblížili

toliko da smo jedva čekali jutro da jurnemo iz svojih soba na zajednički doručak, nakon čega nismo ni pisali, ni čitali, nego smo čitave dane provodili zajedno, šetali i razgovarali, razgovarali smo o svemu, o životu, o književnosti, o politici, a navečer smo redovito obilazili barove i luđački plesali kao da smo se željeli osloboditi svih individualnih i kolektivnih nesreća ili odlazili na privatne studentske tulumе i tematske večeri ili smo pak ostajali u nekoj od naših soba u kojim smo pekli piliće u mikrovalnoj pećnici i jeli ih rukama kao pravi divljaci književnosti. Otišli smo iz Iowe bez ijedne napisane riječi ili stiha osim dnevnikačkih zapisa, prezirući one malobrojne pisce koji su ostajali u svojim sobama i pisali knjige. Nikada nisam toliko intenzivno živjela u nekoj grupi, družeći se mjesec i pol s toliko mnogo ljudi, iz toliko mnogo zemalja. To je bilo moje najsretnije kozmopolitsko razdoblje u životu. Ali zašto smo se danas pomalo zaboravili? Ponekad na putovanjima Europom susrećem Josefa Haslingera iz Austrije, sada predsjednika njemačkog PEN-a. U Iowi je organizirao najbolje zabave osobito kad mu se pridružila njegova mila žena Edith. U Ljubljani su me posjetili John iz Australije, Sharon iz Izraela i Edi iz Kosova. Iowa je IWP, šalili smo se.

A sada, koliko je Iowa ostala ista, toliko se i promijenila. Hotel „Vetro“ u kojem sam bila smještena sasvim je obnovljen, a u gradu ima i mnogo drugih novih građevina. Međutim, knjižara „Iowa Books“ je ostala ista baš kao i omiljena „Prairie Lights“ u kojoj me je dočekao stolić na kojem su pokraj plakata o mojem čitanju i romana na engleskom stajale dvije knjige Boba Dylana s informacijom o njegovoj Nobelovoj nagradi za književnost. Učinilo mi se i smiješnim i zanimljivim da su se naše knjige našle na istome stolu u mojoj Iowi. Na čitanje su došli moji stari prijatelji, organizatori IWP – Christopher Merrill, izvrstan poznavatelj (post)jugoslavenske kulturne politike, pripovjedač Hugh Ferrer i Nataša Duroviceva, poljskog podrijetla, koju smo svi mi slavenski pisci osjećali svojom. Došli su i sudionici ovogodišnjeg IWP, zanimljivi mladi ljudi iz raznih zemalja. Domaćica rezidencije Merry i njezin suprug, profesor Peter, koji su se za vrijeme boravka brinuli o našim potrebama, nisu došli, Hugh mi je rekao da su u dubokoj depresiji zbog Nobelove nagrade. Hugh me je ispratio do hotela. U prodavaonici pokraj hotela kupila sam gotovu hranu i večerala sa svojim prijateljima iz 2005. *in absentia*, u našoj Iowi. I kako kaže Suji Kwock Kim „Svaka odsutnost ima ime, lik, sudbinu.“ Kroz prozor hotelske sobe Iowa je sva bila u pepita dezenu. Na naslonu jedne klupe u parku bio je nacrtan dinosaur i pokraj njega natpis: „Čovječe, neki od nas se trude naći dom.“ Da, „sve ove duše su nam prethodnice“, rekao je T. R. Hummer, a Julie Kane je prošaptala „Kao da jesu.“

15. 10. 2016, Chicago

Jučer me je u zračnoj luci u Chicagu dočekala bijela limuzina sa zatamnjenim staklima koju je po mene poslalo Sveučilište. Stojeći tako jedna kraj druge više od pola sata, niti sam ja obraćala pozornost na limuzinu, niti limuzina na mene. Postalo mi je jasno tek kad sam slučajno pogledala broj registarske tablice koji se poklapao s brojem taksija kojeg sam zapisala na jednom papiriću. „Poput pristiglog pisma nakon smrti pošiljatelja“ (Jeffrey Harrison). Put od zračne luke do hotela je trajao čitava dva sata koja, čak i u limuzini (ili posebice u njoj), prolaze sporo. U njoj sam, ne znajući što bih sama sa sobom, „mogla čuti ono neizrečeno“ baš kao i Terrance Hayes. Bijela limuzina sa crnim kožnim sjedištima, čašama za

šampanjac, flašom viskija i Afroamerikancem za volanom konačno me je dovezla do „Amber Inn“, motela na Aveniji Michigan nalik onim iz Hitchcockovih filmova. A moj Tony Hoagland je ustvrdio: „Tako dugo sam na putu sam sa sobom.“ Motel, s „uredom“ u ulaznom holu umjesto recepcije, sa sumnjivim gostima i parkiranim automobilima tik ispred vrata soba od kojih je moja gledala ravno na veliku neonsku reklamu za neki restoran, izabrala je agencija koju je unajmio moj američki izdavač da organizira sve moje letove i smještaj za vrijeme književne turneje Sjedinjenim Američkim Državama. Izabrala je „Amber Inn“ u luđačkom raspoloženju, misleći da je jedna spisateljica sa Balkana već navikla na ovakva mračna mjesta. U sobi nije radilo svjetlo, osim dviju stolnih lampa. Profesorica Angelina Ilieva sa Sveučilišta bila je zatečena hotelom. Pozvala me je da prenoćim kod nje, ali sam odbila jer noć provedena u hičkokovskom stilu se nije smjela propustiti. U sveučilišnoj knjižnici na drugom kraju grada, kao ošamućena odgovarala sam na njezina pitanja o političkom i književnom stanju u bivšoj Jugoslaviji. U meni je odzvanjao glas Richarda Howarda: „Kada je, mila, pravo doba za smrt?“ Jutros je taksist koji me je vozio u zračnu luku bio zaprepasten izgledom hotela i iznenađen što sam još živa. I ja također. Rekao mi je da je iz Indije i da mu se sestra udala za Makedonca, da im je prezime Sulejmani, te da žive u Chicagu. „Jako gostoljubivi ljudi svi ti njezini rođaci“, ponavljao je. Još nije bio u Makedoniji, uostalom kao ni njegov zet rođen u Chicagu, ali jednog dana... Ovoga puta od Chicaga nisam vidjela ništa. Tek sam mu se pri polijetanju divila, posebice oceanu, plavom i svjetlom. Chicago iz neba nalikuje urbanom raju. Zavoljela sam ga te 2005. kada sam ga sa svojim multi-kulti prijateljima iz Lowe prokrstarila uzduž i poprijeko. Pomislila sam – ovdje živi Aleksandar Hemon. Ovdje je preminula njegova kćerka. Obuzele su me crne misli da se nešto loše dogodilo Emi. *U Chicagu nisam vidjela puni mjesec / retrovizor u žutom taksiju Indijca / čija je sestra udana za Makedonca / potpuno ga je prekrivao. / Mogla sam vidjeti svoj lik, ali puni mjesec – ne.* Kada je u Ljubljani puni mjesec, Aleš uvijek kaže da se ne osjeća dobro. Kada bi bio ovdje, ne bi ga ni vidio i osjećao bi se dobro.

22. 10. 2016, Los Angeles

U Europi, svi putevi vode u Rim, a u SAD u Hollywood. Na aerodromu niti jedan autobus, čak ni onaj najmanji nije išao u mom smjeru, svi su išli za Santa Barbaru, Santa Monicu, El Segundo. Nikad si nisam pomislila da ću ikad biti toliko blizu svim onim plažama s televizijskih serija koje me, uostalom, nikad nisu ni zanimale. A sada mi kalifornijsko sunce probija kroz kožu i moždanu auru kao i glumcima u TV serijama o kalifornijskim trivijalnostima. Na posljatku mi se neki taksist smilovao i odvezao me do hotela na sjevernom djelu Avenije Vermont u povijesnom dijelu Los Angelesa koji još nazivaju Hollywood, no koji je daleko od onog kojeg obično vidimo na TV-u. Kroz prozor taksija gledala sam šume i livade, teniska i golf igrališta, skrivene vile i djeliće plavih bazena, ali brdo s natpisom *Hollywood* nisam uspjela vidjeti. Ono što je na prvi pogled očito, meni često ostaje sakriveno.

U jednom pristojnom motelu, recepcioner iz Bangladeša mi kaže da sam od središta Hollywooda i staze slavnih udaljena samo dvije stanice podzemnom željeznicom. Bilo je vruće. U hotelskom bazenu su se kupali poneki gosti. Kalifornijska vrućina, sunce prži, a ja u jesenskoj odjeći. Krenula sam potražiti knjižaru „Sky Light“. Bili su iznenađeni što sam

stigla ranije, pokazali su mi smjer nekog dobrog restorana, no ja sam htjela prošetati uokolo. Palme-bandere, visoke do neba. Palme-stepenice po kojim bi se Jakov mogao popeti do Boga. Nabasala sam na „prvi hram indijskih Sikha u Americi“. Velika bijela palača. Jedan Sikh je stajao na vratima. Upitala sam ga smijem li ući. Dao mi je žutu maramu i rekao mi da se izujem. Kao djevojčici Sikhe mu mi bili sinonim za ubojice. Iako sam se stidjela svog djetinjeg stereotipa, u hram sam ušla sa strahom. Unutrašnjost je bila prostrana i gotovo prazna. Na jednoj klupi se nalazila posuda sa „svetom hranom“. Sikh mi je ponudio zdjelicu. Okus joj je bio sličan halvi od griza, šećera i vode kakvu priprema moja mama. Slatka, smečkasta i ukusna. Ukus skopskog kvarta Mađari u prvom hramu Sikha u Hollywoodu i uopće, u Americi. Htjela sam povikati: „Zašto ste ubili Indiru Ghandi?“ Je li svaka kolektivna krivnja istovremeno i individualna? Kad su u pitanju tragedije, znam da je tako. U jednoj maloj odaji molio se i meditirao neki stari Indijac. Jedna Indijka je ušla k njemu u odaju i u jednom mi se času učinilo kao da leže jedan na drugome iako to nije moglo biti istina. U hramu je vladao posvemašnji mir no oči Sikha slijedile su svaki moj pokret ne ostavljajući me ni trenu. Pitao me je odakle sam. „A, iz Makedonije? Baš lijepo!“ Svaki Indijac koji me je ikada pitao odakle sam, uvijek je reagirao kao da zna za Makedoniju. Za veliku Makedoniju. „Živim u Sloveniji.“ „Slovenija, Slovenija“, ponovio je češkajući turban. Kada sam već izašla pomislila sam da će sada Sikh iz dosade izguglati imena tih čudnih zemalja, Makedonije i Slovenije. Možda sam mu trebala reći da sam neko vrijeme živjela i u Rumunjskoj da upozna bolje zemljopisni prostor moga života. „Kada ćeš ugledati Boga, neće ti se dopasti to što vidiš“, piše Morgan Parker. Ili možda ipak?

Na čitanje u knjižaru „Sky Light“ došao je i Bogdan Suceavă, rumunjski pisac koji s obitelji živi u Los Angelesu. Dobar pisac, neobičan čovjek, profesor matematike. Nakon čitanja predložio je da mi automobilom pokaže grad. Nismo nigdje stali, ali sam iz auta vidjela Hollywood na noćnoj svjetlosti, Beverly Hills gdje žive bogataši iz filmskog svijeta, a turističke agencije nude stajanje pred njihovim domovima. Neoliberalističko lešinarstvo u kojem nisam htjela sudjelovati. Puno više me je zanimao kompleks fakulteta i kampus Kalifornijskog sveučilišta. Hollywood je pak izgledao bljeskavo i kičasto. „Bljeskavo i kičasto“ ponovio je Bogdan Suceavă kao da mi čita misli. Danju je Hollywood mirniji. Staza slavnih je zapravo pločnik po kojem gaziš kada žuriš ili nad kojim se saginješ objektivom fotoaparata uhvatiti neku od zvijezda. Gaziš po Elizabeth Taylor, Johnu Lennonu, Quinu... Možeš zakoračiti u stopala Roberta de Nira i sjediniti svoje dlanove s otiskom njegovih. Od 2. travnja 2013. kada je utisnuo svoja stopala i dlanove u glinu ispred Kineskog kazališta, njegovo tijelo više nije isto: sada pripada svima. Ne moraš mu ući pod kožu, možeš samo u cipele i rukavice. Neprekinuto gaženje po zvijezdama. I Kinesko kazalište u kojem se dodjeljuju Oskari također izgleda kičasto. Zar je onaj Hollywood s TV-a, ovaj Hollywood? Kakvu mu pozornost pridaje svijet! Vjerujem da se iza zidova svih tih kazališta, kina, studija događa umjetnost i mukotrpan rad, no ovako izvana sve djeluje improvizirano, jeftino, kao na nekom sajmištu. Kakav kraj mojoj književnoj turneji! U holivudskom stilu! Crveno-narančasti baloni i pauk koji vrebaju turiste s visine. Pitanje je vremena kada će završiti u njegovoj mreži. Hoće li baloni pući ili se ispuhati spokojno, neholivudski? S krajnjom snagom smijeha i ljubavi kupila sam Alešu „Oskar za najboljeg supruga“ i Emi „Oskar za najbolju kćer“. A Oskari se ne smiju nositi u ručnoj prtljazi, moglo bi se njime nekom slomiti glavu, izazvati

teroristički čin, preplašiti i onako kronično preplašene stanovnike SAD. Od New Yorka do Los Angelesa nije bilo grada u kojem se audio, video ili slikom nije emitirao slogan koji govori o današnjoj Americi: If you see something, say something. I telefonski brojevi na koje možete izvijestiti o najmanjoj mogućoj sumnji da netko želi učiniti nešto loše. Juliana Gray potvrđuje: „I pas mora znati svoje mjesto.“

Let prema Europi je bio luđačka destinacija: via Moskva. Sjedim pokraj ruskog para koji se vraća iz posjeta kćeri koja živi u Los Angelesu. Satima mi njezin otac pokazuje na svom tabletu njezine foto-modelske fotografije. Pita me čime se bavim. Kada mu kažem da sam spisateljica, kaže da bih mogla pisati scenarija za Hollywood. Ah, ne, kažem, o tome nemam pojma. Čini se da više ni Rusi ne shvaćaju književnost kao umjetnost, već kao biznis. Njegova žena sve vrijeme spava ili drijema i ne otvara oči. A za to vrijeme ponosni otac priča da kćer radi za sve poznatije brendove, da je udana za američkog producenta (koji se na fotografijama čini premladim), te da i njihova mala kći ima već sada manekenskih sklonosti. S koktelima u ruci izležavaju se oko velikih bazena i vjeruju da je Život lijep. Ruski otac je presretan da mu je kći već na pragu holivudske karijere. Čudi me da bogatašica, jedinica kćer nije mogla kupiti roditeljima avionske karte u biznis klasi. Rus koji je nekoliko puta bio u Sloveniji jer obožava mineralnu vodu „Donat“, u svojoj kući u nekom gradiću 800 km udaljenom od Moskve, ima rezerve boca vode za nekoliko mjeseci. On grči koljena i ne zna što bi sa svojim velikim tijelom naguranim u sjedištu između svoje žene i mene. „Kada ćete ponovo vidjeti svoju kćer?“, pitam. „Sljedeće godine!“, kaže on i neprimjetno proguta slinu. Život, čini se ipak nije tako lijep. „Kursor koji se vraća po crti, briše ono prethodno“, Tom Sleigh.

Ja letim prema Emi i Alešu. Amerika je s druge strane mogega života. Literatura. „Ona je sigurna da njezino ime počinje na L.“ (A. E. Stallings).

Ja sam L.

*(Sa makedonskog prevela **Borjana Prošev Oliver**)*

Kazuo Išiguro

DVE JAPANSKE PRIČE I JEDNA ENGLESKA¹

ČUDNA I POVREMENA TUGA

Jasuko sam rodila prve godine nakon našeg dolaska u Englesku. Možda je i nostalgija učinila svoje, ne znam, ali teško sam iznela tu trudnoću. Onda me je porođaj toliko iscrpeo da sam, kad je Jasuko imala jedva mesec-dva, morala natrag u bolnicu. Tamo u nepoznatom krevetu, daleko od ćerke, u bolovima, slabo sam spavala tokom prvih noći. Davali su mi lekove pa sam lebdela između sna i jave. A noću bih videla, jasno kao da gledam kroz prozor, svoju majušnu bebu kako plače u krevetu, mlatarajući rukama i nogama. Pokušala bih da joj priđem, ali ona bi mi izmicala i samo bi plakala i plakala, tako uporno da bih se uplašila da nije možda bolesna. Ujutru bi mi muž došao u posetu i pitala bih ga za Jasuko. Odgovorio bi da je celu noć plakala.

Ali onda je jedne noći bol uminuo. Satima sam spavala, dan i noć. I u jedan mah sam videla, živopisno kao i ranije, sliku Jasuko koja spava ne dajući glasa od sebe. Ustašca su joj bila malo otvorena, sićušna pesnica stisnuta uz uvo. A ujutru sam od muža čula da je moja mala devojčica prvi put mirno spavala. Po prirodi nisam sujeverna, ali verujem da su nas tada, mene i Jasuko, spojile sile o kojima naučnici malo toga znaju. Uostalom, šta je u tome tako izuzetno? Duže od devet meseci, nas dve smo bile jedno te isto biće.

Pomenula sam to u razgovoru kad mi je početkom leta Jasuko došla u posetu. Delovala je nezainteresovano, možda i malo postiđeno. Jasuko je sada verena. Već dve godine živi sa svojim dečkom i mada shvatam da su takve stvari danas prihvaćene, ipak mi je lakše kad znam da će se konačno udati. Ostala je kod mene tri dana i prijalno mi je što je tako opuštena sa mnom.

Dok sam joj govorila o vremenu posle njenog rođenja i tim tajanstvenim silama koje su nas tada spojile, prisetila sam se onog drugog vremena, kad sam se već jednom u životu susrela s nečim čudnim, možda i natprirodnim. Davno je to bilo, još u Nagasakiju, a ticalo se, začudo, jedne druge Jasuko. Počela sam ćerki da pričam o toj prvoj Jasuko, ali ona me je ubrzo prekinula.

„Već si mi to pričala“, rekla je nestrpljivo. „Po njoj si mi dala ime. Ona što je stradala od bombe.“

¹ „Čudna i povremena tuga“ (“A Strange and Sometimes Sadness”, *Bananas*, 1980), prva objavljena priča Kazua Išiguro, poslužila je kao osnov za njegov debitantski roman *Bledi obrisi bregova* (1982). Svoj drugi roman, *Slikar prolaznog sveta* (1986), koji se tematski nadovezuje na prvi, Išiguro je razvio iz priče „Leto posle rata“ (“Summer After the War”, *Granta: Best of Young British Novelists*, 1983). Kratka proza „Selo u mraku“ (“A Village After Dark”, *The New Yorker*, 2001), nastala je kao stilska vežba tokom pisanja romana *Bez utehe* (1995). (Prim. prev.)

„Jeste, ta“, odvrtila sam. „Toliko si me pre rođenja namučila da sam ti to ime dala u nadi da ćeš jednog dana biti tiha poput moje prijateljice. Ali šta ćeš, stvari se retko odvijaju po planu.“

Jasuko se nasmejala, ali sasvim sam tačno rekla. Ta prva Jasuko bila je osoba blaga i ljubazna kakva se samo zamisliti može. Kad smo bile deca u Nagasakiju, često sam pokušavala da je izazovem kako bi izgubila strpljenje. Ali nikad u tome nisam uspela. Ako bih u zloći preterala, Jasuko bi se samo okrenula i otišla gutajući suze. Moja ćerka, međutim, nikad nije mnogo ličila na svoju prethodnicu. Povukla je na majku – tvrdoglava i agresivna. Videla sam da je slabo zanima priča o prvoj Jasuko, pa sam odustala od te teme.

Uglavnom smo razgovarale o sitnim stvarima i tri dana su brzo prošla. Na momente, međutim, uznemirila bi me njena pretpostavka da mi je dosadno i da nemam šta da radim. Predložila je više puta da se upišem na neki večernji kurs i posvetim se slikanju. Zahvalila sam joj na savetu i rekla kako ću razmisliti o tome. Rastale smo se prijateljski pa sam joj od srca rekla da pozdravi verenika.

Imam još jednu ćerku stariju od Jasuko. Ona se udala pre četiri godine, nedugo pre smrti moga muža. Nadam se da ću uskoro postati baka. Nijedna od mojih kćeri ne zna mnogo o Japanu i nijedna ne zna više od nekoliko reči japanskog. Za njih, Nagasaki je mesto ucrtano u atlasu, majčin rodni grad, mesto na koje je jednom pala neka bomba. A zašto bi i bilo drugačije? Engleska je sada njihov dom. Kad stignu u moje godine, njih dve će časkati i smeјati se poput sedokose gospođe iz susedne kuće s kojom ponekad razgovaram preko baštenske živice. Obe mi s vremena na vreme dolaze u posetu.

Prošlo je skoro tri meseca od Jasukine posete. Pa ipak, to što sam pomenula onu prvu Jasuko probudilo je u meni mnoge uspomene, i od tada često primetim kako razmišljam o prošlosti. Ovih poslednjih nedelja pogotovu, iznova i iznova prebiram po uspomenama.

Jasuko i ja, nas dve smo zajedno odrasle u kvartu Nakagava u Nagasakiju. Kao što rekoh, bila je tiha devoјka koja je najradije sedela kod kuće. Neizbežno dakle, sve one ratne godine za nju su bile teška vremena. Nije mogla da se privikne na fabrički život pa su je otresitije devoјke zadirkivale. Onda je njen brat poginuo već na početku rata: tragedija tim surovija utoliko što joj je samo tri godine ranije majka umrla od raka. A tu još nije bio kraj njenoј agoniji, jer verenik joj je bio raspoređen na Pacifiku, pa je iz dana u dan iščekivala pisma koja nisu stizala. Tokom ratnih godina živela je s ocem u kući nedaleko od moje, uz vijugav planinski put koji je vodio ka uspavanim vulkanima što se nadvijaju nad gradom. Sećam se kako sam je više puta zatekla zatvorenu u sebe i ćutljivu kad nedeljama ne bi bilo nikakvih vesti. Tada bi se možda požalila da se pisma gube ili kasne, i ja bih je tešila, izbegavajući da pomenem druge mogućnosti.

Njen otac bio je takav čovek da sam ga još u detinjstvu zavolela. Uvek mu je neka nežnost titrala oko očiju, a u ophođenju je bio ljubazan kao i njegova ćerka. A povrх svega, Kinošita-san je imao nešto smireno i ohrabrujuće u držanju, i uvek mi je priјalo da budem u njegovom društvu.

Naravno da sada te stvari sežu godinama u prošlost i mora biti da sam mnogo toga zaboravila. Pa ipak, pojedine scene vrlo živo mogu da prizovem. Ne mogu da se setim njihovih tačnih mesta u vremenu, osim činjenice da su se sve odigrale u poslednjoj godini rata, tokom onog sušnog i tegobnog leta. Jasno se sećam, recimo, onog razgovora sa Jasukinim

ocem jednog jutra kad sam krenula na posao. Na izlazu iz Nakagave nalazio se mostić gde smo svakog jutra on i ja i još nekolicina drugih čekali tramvaj koji će nas odvesti do grada. Pre rata, Kinošita-san bio je državni činovnik, ali sad je i on radio u nekoj fabrici, nedaleko od moje. Svakog jutra bi stigao na mostić pre mene, a pod miškom bi nosio malu aktovku iz svojih kancelarijskih dana. Dotle je bio već prilično smršao, a malo se i pogrbió pod teretom godina. Tog jutra, pozdravio me je uobičajenim naklonom i osmehom, a zatim mi rekao da je Jasuko najzad dobila pismo od Nakamura-sana.

„Piše da je dobro, mada je tamo velika vrućina i sveg su ga izujedali insekti. A piše nam i da je rat izgubljen.“

„O? A šta vi kažete, Kinošita-sane? Je li rat izgubljen?“

Blago je odmahnuo glavom. „Sad nam samo preostaje da se nadamo da će se ljudi vratiti kući živi i zdravi. I da bitke neće potrajati sve dok ne ostanemo bez igde ičega.“

„Mora da je Jasuko odahnula kad je pismo konačno stiglo.“

„O da, ali pisano je pre sedam nedelja. I dalje će ona brinuti. Ti si pošteđena takvih briga, Mičiko-san. Ili možda postoji neko koga potajno čekaš?“

„Ne“, rekla sam kroz smeh, „ne postoji niko. Ali brinem za Nakamura-sana.“

„Ah, pa naravno. Tebi je Nakamura-san uvek bio drag.“

„Drag mi je, da. Ali najviše brinem zbog Jasuko.“

Blago se naklonio. „Lepo je od tebe što brineš zbog nje.“

Duboko je udahnuo jutarnji vazduh. Nebo je tih letnjih jutara uvek bilo bledoplavo, još ne potpuno razdanjeno. I uvek su na tramvajskim žicama stajale nanizane vrane. Sve bi se raspršile čim prvi drhtaji najave dolazak tramvaja.

„Brinem i ja zbog Jasuko“, nastavio je. Onda se okrenuo ka meni s čudnovatim izrazom u očima. „Moramo oboje nesebično da brinemo, nije li tako, Mičiko-san?“

Možda sam tada malo pocrvenela. „Nisam sigurna šta hoćete da kažete, Kinošita-sane.“

Još me je neko vreme gledao s tim čudnovatim izrazom, a zatim skrenuo pogled i podigao ruku. „Ah, evo i našeg tramvaja.“

Kola su uvek bila prepuna kad stignu do našeg mostića pa smo redovno morali da stojimo.

„Kinošita-sane“, rekla sam, kad je tramvaj ponovo krenuo, „mislila sam da se radujete toj veridbi. Toliko ste se onomad založili da ih spojite.“

„I to je tačno“, nasmejao se. „Valjalo je malo podgurnuti Nakamurinu porodicu. Ali ti, Mičiko-san, teško da je tebe radovalo to moje zalaganje.“

„Zaboga, Kinošita-sane, šta vam to znači?“

Ponovo se osmehnuo. „Možda je došlo vreme da nas dvoje podelimo tajne. Naravno da si želela da Nakamura-san izabere Jasuko. Ali jedan drugi deo tebe želeo je da oni ostanu razdvojeni, nije li tako?“

Ne sećam se više da li sam pronašla reči da to poreknem. Sve mi se čini da nisam. Pamtim da sam nekoliko trenutaka s nelagodnom posmatrala kako napolju promiču zgrade. Ali onda sam ga čula kako govori: „A isto je tako bilo i meni.“ Video je moj iznenađen izraz i nasmejao se.

„O, nemoj me pogrešno razumeti, veoma mi je drag Nakamura.“ Ponovo se nasmejao, ali ovog puta pomalo nelagodno.

„Ali on će vas osuditi na samoću“, rekla sam tiho.

Još jednom se nasmejao i blago naklonio. „Starci ne smeju biti sebični. Svim srcem se molim da se on vrati živ i zdrav.“

„Moliću se i ja.“

„Dobra si ti devojka, Mičiko-san. Zaslužuješ srećan život. I stvarno ne postoji niko koga potajno čekaš?“

Ovog puta sam uspela da poreknem. Ubrzo se primakla njegova stanica. Naklonio se i čvršće stegnuo aktovku ispod miške. I kao i svakog drugog jutra toga leta, posmatrala sam kako njegova sitna povijena prilika iščezava u jutarnjoj gužvi.

Jedne večeri negde u to vreme – možda čak i iste večeri – ostala sam duže u skladištu kako bih složila prazne džakove. Bila sam u suterenu kad sam čula neobično čangrtanje, kao da grad tuče po krovu. Izgledalo mi je to čudno, ali nastavila sam s poslom. Zbunila sam se tek kasnije, popevši se do prizemlja, kad sam videla kako se kroz prozore na suprotnoj strani zgrade ulivaju poslednji zraci sunca. Nije ono mogao biti grad.

Ali dok sam se vraćala kući, u tramvaju sam čula razgovor dvojice ljudi. Koliko sam shvatala, te večeri je usamljeni avion izveo vazdušni napad, izbacivši samo jedinu bombu negde istočno od grada. Izgledalo je da niko nije stradao. Neobična operacija, upravo je govorio čovek pored mene. Zašto bi Amerikanci slali avion čak ovamo da baci tu jednu bombu? Možda rat ipak nije izgubljen. Kad je taj čovek sišao iz tramvaja, primetila sam da mu rukav na košulji landara prazan i beskoristan. Prošla me je jeza i sedela sam tamo u kolima zureći kroz prozor u svetla koja su napolju promicala.

Razgovarale smo tome, Jasuko i ja, o tom vazdušnom napadu koji sam pobrkala sa gradom. Bila je to jedna od onih večeri koje smo provodile u šetnji po parku Šingoko. Jasuko se zatekla bliže mestu gde je pala bomba, a čak ni grad na krovu nije čula.

„Izgleda da niko nije stradao“, rekla sam joj.

„Ja sam drugačije čula, Mičiko-čan.² Jedan dečak je poginuo. Dečak od četiri godine.“

„Jedna bomba i jedan izgubljen dečak“, rekla sam, trudeći se da očuvam razložen ton.

„Niko više nije stradao“, nastavila je, „i skoro da ništa nije porušeno. Ali dečaku je udar razneo glavu. Kažu da je majka trčala ulicom noseći njegovo telo i dozivala lekara.“

Blago sam se nasmejala. „Mogu da je zamislim, kako trči i doziva lekara.“

Jasuko se osmehnula, ali oči su joj bile tužne i prazne. „Da. Mislila je da mora što pre naći lekara kako njen dečak ne bi umro.“

Park je bio najprijatniji u to doba večeri. Tada bi znatno osvežilo, a na zapadu bi se nebo oblilo jarkim rumenilom. Sijaset letnjih insekata rojilo se u sumraku.

„Znaš li ti“, rekla je Jasuko, „da sam ja samo dvaput u životu odlazila iz Nagasakija? Išla sam tada kod tetke u Fukuoku. Zamisli samo. U celom svetu rat, a ja jedva da sam mrdnula iz Nagasakija.“

„Da li bi volela da si vojnik, Jasuko-čan?“

Nasmejala se. Uvek se smejala stidljivo i kao da se izvinjava. „Znam da je to pogrešno, ali ne mogu se pretvarati da bih volela. Imamo u fabrici jednu devojkicu koja stalno govori kako bi volela da se rodila kao muško, pa da može i ona u rat. Ali ja takve stvari ne shvatam,

² Japanski sufiks „-čan“ koristi se kao tepanje u obraćanju devojčicama ili bliskim ženskim osobama. (Prim. prev.)

te bitke i ratove. Sve se to zbiva negde daleko, u nekom drugom svetu. Ponekad i zaboravim kuda je to Nakamura-san otišao, pa onda priželjkujem da požuri i završi s tim što tamo radi. Pogrešno je to, znam, ali ponekad bih sasvim lako mogla i da zaboravim da se tamo negde vodi rat.”

„Osim što stalno padaju bombe i hrane je sve manje.”

„Ponekad su mi čak i te bombe neobjašnjive. Kao da padaju sa nekog čudnog mesta, tog u kom traje rat, gde god se ono nalazilo. Ali u pravu si. Bombe stalno padaju i odnose male dečake. Stoga mora biti da jesmo u ratu.”

Uživale smo u tim večernjim šetnjama. Posle dugog dana u fabrici, obe smo u druženju nalazile olakšanje. Ponekad, ako me dan ne bi do kraja iscrpeo, otpratila bih Jasuko do kuće. Jedne takve večeri ostale smo u parku duže nego što smo nameravale i već se uveliko smračilo kad smo stigle do njene kuće. Sećam se da sam još izuvala cipele kad sam čula kako unutra Jasuko uzvikuje: „Jao, oče, pa šta to radite?” Kad sam kročila u sobu, videla sam da je sto postavljen i da su naokolo poređani jastuci. Kinošita-san, u širokom kimonu, nešto je petljao oko čajnika.

„Ah, oče, pa vi nam to nešto kuvate”, utom je rekla Jasuko.

„Mislio sam da ćeš biti umorna kad se vratiš. Uđi, sedi, Mičiko-san. Danas je bilo tako vrućina.”

Naklonila sam se i sela, prigušivši osmeh zbog količine pirinča koju je skuvao. Bilo ga je dovoljno da nahrani bar šestoro ljudi.

„Kupio sam ovu ribu kod Ošime kad sam predveče prolazio pored njegove radnje. Sunčao se napolju pa smo tako zapodenuli razgovor.”

„Stvarno, oče, šta vas je to spopalo?” Jasuko se nasmejala, pokrivši usta rukom.

Umile smo se i sele da večeramo to što nam je Kinošita-san pripremio. Nisam ni par zalogaja uzela kad sam primetila da me Jasuko pažljivo posmatra. Onda sam videla kako njen otac sumnjičavo gleda čas u moje lice čas u njeno. Jasuko je prsnula u smeh, ponovo pokrivši usta rukom. Riba je bila toliko zasoljena da se uopšte nije mogla jesti. Iako nisam želela da budem neučtiva, morala sam i ja da se nasmejem. Kinošita-san nas je obe odmerio, pa odložio svoje štapiće.

„Odavno nisam spremao ribu”, rekao je.

Tada smo se obe slobodno nasmejale. Jasuko je ustala od stola i rekla da će nam nešto spremi ako smo voljni da malo pričekamo. Izašla je iz sobe i dalje se smejući sebi u bradu.

„Baš je lepo što ste mislili na nas, Kinošita-sane”, rekla sam, osmehnuvši se. Blago se naklonio i sipao mi još čaja.

„Samo par zalogaja i umireš od žeđi”, odvratio je. „Odavno nisam spremao ribu.”

Veče je bilo toplo, pa je ustao da otvori velike klizne prozore koji su gledali na vrt. Ostao je da stoji tamo, okrenut leđima, ruku zataknutih u rukave kimona. Na kraju sam i ja ustala da mu se pridružim. Gledao je u mrak, duboko zamišljen. Među drvećem u dnu vrta zujao je noćni hor insekata.

„O čemu to razmišljate, Kinošita-sane?”

„Mislio sam kakav je osećaj kad nas vi žene ponizite. Prvo nas razmazite, a onda nas ostavite nesposobne da se sami hranimo. Kad se Jasuko uda, moraću da jedem kod Janagija. Hrana mu je grozna.”

„Ah, Kinošita-sane, sad ste me razočarali. Uopšte niste mislili na nas. Samo ste se vežbali u kuvanju.“

Osvrnuo se prema meni i naklonio, sa osmehom u borama oko očiju.

„Kao i sav ostali svet, pripremam se za kraj rata.“

Nasmejala sam se, a on je nabrao oči u još dublji osmeh.

„Radujete se kraju rata, Kinošita-sane?“

„A šta bih drugo?“

„Ali to bi vam moglo doneti samoću.“

„I sreću takođe.“

„Sreća i samoća“, uzdahnula sam. „Morate paziti da manje solite ribu.“

„Hvala ti, Mičiko-san. Moraćeš češće da dolaziš ovamo i da me podučavaš. Jasuko mi se samo smeje.“

Utom se Jasuko vratila u sobu i pitala šta smo to pričali o njoj.

„Baš sam govorio Mičiko-san kako rđavo postupaš sa mnom“, rekao je njen otac, a zatim smo ponovo seli za sto.

Prilično sam ih redovno posećivala celog tog leta. Ne mogu da se setim o čemu smo sve razgovarali, ali pamtim da sam se tamo uvek osećala prijatno i dobrodošlo. Ali isto tako, baš u to vreme, zamalo sam se posvađala sa Jasuko. Nikad se to nije razvilo u otvorenu svađu, ali ostalo je da lebdi između nas još nedeljama, negde ispod same površine stvari, bojeći izvesnom nelagodnom sve što bismo jedna drugoj rekle. Čudno je sada i pomisliti koliko sam se osećala umešano. Na kraju krajeva, malo je to imalo veze sa mnom. Počelo je jedne večeri kad smo Jasuko i ja zajedno sišle iz tramvaja. Ne sećam se gde smo pre toga bile. Mora da je bilo prilično kasno, jer dok smo silazile našim planinskim putem, dole u gradu već su se palila svetla. Nekako smo u razgovoru stigle i do rata i Nakamura-sana. Onda je Jasuko iznenada rekla:

„Ponekad, Mičiko, ne znam šta da želim. Ponekad čak poželim i da se on ne vrati.“

Bila sam zapanjena, ali ništa nisam odgovorila. Jasuko je celim putem gledala u zemlju. Na kraju je rekla: „Odlučila sam pre neki dan. Odlučila sam da se Nakamura-san i ja nećemo venčati dok... dok otac ne umre.“

„Zašto? Ali zašto?“

„Otac neće ni da čuje da živi s nama. Kaže da bi mu povredilo ponos ako bi nam bio na teretu.“

„Ali moglo bi se desiti da godinama čekate. Možda još dvadesetak.“

„Otac je zdrav, hvala bogu. Ali Nakamura-san će morati da pričeka.“

„A šta ako ne bude hteo da čeka?“

„Onda nek mu je sa srećom. Ja oca ne mogu da napustim.“ Neuverljivo se nakašljala. „Moraće da izabere neku drugu.“

„Ali kako možeš tako glupo da se žrtvuješ? Tvoj otac će se i sam snaći.“

„Pa zar ne shvataš? Ništa mu neće ostati od života ako ga ja napustim. Majke više nema, nema ni Đira, ja sam mu sada sve što ima.“

„Ali, Jasuko, to je njegov problem, a ne tvoj. Tvoj otac nema prava da to radi, da se ponaša kao da si mu ti jedini smisao života. Ako ništa drugo u životu nije pronašao, onda je sam kriv.“

„O, ali toliko je toga izgubio. Prijatelje, porodicu, karijeru...“

„Onda će morati da pronađe nešto drugo. Ne može od tebe očekivati da se žrtvuješ.“

Možda mi je ton već postao preoštar. Jasuko je potom začutala. Do podnožja brda više nismo progovarale. U jedan mah sam je pitala o čemu razmišlja i ona je tiho rekla: „Ne mogu da napustim oca, Mičiko-čan.“

Mora da smo se te večeri prilično hladno rastale, jer pamtim izvesnu uzdržanost u narednim susretima koja nam je inače bila potpuno strana. Još dugo posle toga nismo otvoreno govorile o njenom venčanju.

Jednog jutra sam kao i obično čekala na mostu sa Kinošita-sanom, kad sam primetila da mu je desna ruka sva u zavojima. Pitala sam ga kako se povredio, i začudila se videvši koliko je postiđen. Blago se zakikotao pa rekao da je imao malu nezgodu. Ovo me je zagoicalo, a radoznalost je samo porasla kad sam po ulasku u tramvaj primetila koliko se trudi da tu ruku sakrije od mene. Odolela sam želji da ga dalje propitujem, ali setila sam se njegove zavijene ruke prilikom sledećeg sastanka sa Jasuko. Opet smo bile u parku Šingoko, i upravo smo sele na malu drvenu klupu da posmatramo zalazak sunca. Kao i njen otac, Jasuko se postidela kad sam joj to pomenula. Ovog puta, međutim, bila sam rešena da ne odustajem od teme, i napokon je Jasuko rekla:

„Za sve sam ja kriva. Posekao se dok je skupljao krhotine jedne staklene činije. Znaš kako, razbila sam je o šporet.“

Bila sam zapanjena. Ne sećam se šta sam tada rekla.

„Otac je stigao dosta kasno“, nastavila je. „Spremila sam večeru, ali on je rekao da nije gladan i da će radije poći na spavanje.“ Jasuko se nervozno nasmejala.

„I razbila si činiju zato što si bila ljuta na njega?“ I dalje nisam mogla da poverujem.

„Naprosto sam izgubila živce i tresnula je o šporet. Baš sam ispala glupa, jelda?“ Spustila je pogled na svoje sklopljene šake kao da prima grdnju. „A bila je to stara činija. Nekad ju je majka koristila.“

Mora da sam onako zbunjena još ponešto rekla. Jasuko je sedela i ćutala, pa sam pomislila da više ništa neće reći o tom incidentu. Ali naposljetku je dodala: „Setila sam se tada onoga što si mi pre neko veće rekla. Učinilo mi se odjednom da si u pravu i razbesnela sam se na njega. Bila sam ljuta što me je doveo u takav položaj i što više nema ničega osim mene i što je sam za to kriv i što je postao tako beskoristan i tako bespomoćan pa sam pobesnela i zavitala tu činiju.“ Ponovo se nasmejala.

Nisam joj tada odgovorila. Mislim da mi je ponestalo prikladnih reči. I onda se to dogodilo, ta čudna stvar, baš u trenutku kad sam pogledala u prijateljicu. Sunce je već bilo zašlo iza obzorja, ali kasnije sam zaključila da to nije moglo biti zbog sve bleđe svetlosti u kojoj smo sedele. Videla sam kako Jasuko zuri u mene sa izrazom tako jezivim da joj je potpuno izobličio lice. Oči su zurile tako mahnito da su poigravale od napetosti. Brada joj je podrhtavala, počela je da otkriva zube. Oteo mi se tada prestrašen uzvik i zgrabila sam je za ramena. Može biti da sam je malo grublje prodrmusala.

„Šta je sad?“, rekla je. „Mičiko, šta ti je?“ Ali kad sam ponovo pogledala, osim zgranutog pogleda, lice je bilo blago, lepo, ono dobro poznato Jasukino lice.

„Mičiko, zašto me tako gledaš?“

„Ali malopre si izgledala tako... tako bolesno.“ Nasmejala sam se, jer mislim da sam dole već bila sasvim pometena. „Pomislila sam da te je spopao neki napad.“

„Mičiko, ne budi gruba. Znam ja da nisam lepotica.“

Rešila sam da ovo oćutim i samo sam se još jednom nasmejala. Ali taj doživljaj me je potpuno izbacio iz ravnoteže. Jasuko je počela da priča o svojoj fabrici, ali jedva da sam je slušala. Onda sam čula kako mi govori:

„Kad se rat završi, više nećemo morati po čitav dan da radimo u fabrikama. Jedva čekam. Šta ćeš ti raditi posle rata, Mičiko? Opet ćeš biti nastavnica?“

„Nadam se da hoću.“

„A hoćeš li slikati? Ne smeš nikada od toga da odustaneš.“

„Hoću“, rekla sam sa osmehom, „jedva čekam da se vratim slikanju. A ti, Jasuko? Šta ćeš ti raditi?“

„Ja bih volela da imam porodicu. Obožavam decu.“

„I to je sve?“

„Velika je to stvar, Mičiko. I to je sve što mi treba. Da imam decu, i da više ne padaju bombe koje ih odnose.“

Sedele smo tako i ćutale dok se polako smrkavalo. „Dakle, predomislila si se, više nisi protiv udaje?“, rekla sam.

„Ne znam. Ah, ne znam.“ Umorno se osmehnula. Onda je ponovo spustila pogled na svoje šake i progovorila nekim usiljenim glasom: „Znam da ste ti i Nakamura-san bili veoma bliski. Lepo je od tebe što nisi ljubomorna.“

Još nekoliko trenutaka sedele smo u tišini. Na kraju sam rekla:

„Želim ti sve najbolje, Jasuko, ali nimalo ti ne zavidim. Ne bih još da se udajem. Da se vratim slikanju, da ponovo budem nastavnica, te su mi stvari sada važne.“

„Pa zar nikad nećeš imati porodicu?“

„Možda. Jednog dana. Ali ima i drugih stvari koje su mi važne.“

„Samo da se rat što pre završi“, rekla je Jasuko.

Mislim da smo razgovarale još nekoliko minuta. Možda smo pričale o važnim stvarima, ne sećam se. Naposletku smo ustale, spremne da krenemo kući. Setila sam se tada onoga što sam videla na Jasukinom licu, i podišli su me žmarci. Ponovo sam je pogledala, ali više ni traga nije bilo od onog jezivog izraza.

„Šta ti je, Mičiko?“, pitala je, primetivši kako izgledam. „Kao da ti nije dobro.“

„Biće da sam umorna“, rekla sam. „Slabo spavam ovih dana.“

Izrazila je brigu za moje zdravlje, ali ja sam se samo nasmejala, pomislivši kakva je to ironija. Nisam je te večeri pratila do kuće pa smo se tamo u parku i rastale.

Nikad više nisam videla Jasuko. Sutradan je pala bomba. Nebo je izgledalo čudno, oblaci ogromni, i svuda su plamtele vatre. Jasuko je poginula kao i njen otac. Poginuli su i drugi. Čovek koji je prodavao ribu na uglu, žena koja me je nekad šišala, dečak koji je raznosio no-vine. Nikome nisam rekla šta sam prethodne noći doživela u parku Šingoko. Tek sam nekoliko meseci kasnije saznala da je Nakamura-san poginuo u borbi, možda dve nedelje pre nego što je bomba pala na Nagasaki.

Bomba mi nije zadala ozbiljne povrede i danas od nje nemam nikakvih ožiljaka. Ćerke su mi rođene zdrave, bez deformacija. Nisam ogorčena na one koji su je bacili. Jer bio je rat, a rat je čudna stvar. Toliko toga zauvek ostaje neshvatljivo.

Pre nekih godinu dana, Jasuko – moja ćerka, to jest – donela mi je da potpišem jednu peticiju protiv nuklearnog naoružanja. Pominjala je svakakve podatke i brojke, ali nijednom nije pomenula Nagasaki. Nagađam da je zaboravila da sam i ja bila tamo. Potpisala sam i ona je taj papir nekud odnela. Nikad nisam saznala šta se s njime dogodilo. Možda je otišao u beli svet i stigao tamo gde se o takvim stvarima odlučuje. Možda je imao nekog uticaja, ko zna? Sada takve stvari slabo pratim.

Potpuno mi odgovara da živim sama u svojoj ljupkoj engleskoj kući. Miran je ovo kraj i susedi su prijatni. Do mene živi jedna visoka sedokosa žena, a kaže da joj je muž bankar. Često je vidim s prozora dok obilazi vrt. Poslednjih nedelja, jabuke joj tamo padaju s drveća i vidim je svakog dana kako pregleda opale jabuke i probrane odnosi u korpi. Jednom kad smo razgovarale preko živice, otišla je u kuću i vratila se s velikom kineskom vazom. Htela je da joj pročitam natpise. Iako sam joj više puta ponovila da ne znam kineski, ona kao da nije shvatala jer i dalje mi je prstom pokazivala te znakove.

Sve do ćerkine posete početkom leta, godinama nisam pomišljala na Jasuko – onu prvu Jasuko. Ali od tada mi često pada na pamet. Uspomena na nju nije zamagljena nostalgijom, niti me ispunjava bolom. Ispunjava me, u stvari, čudnovato uznemirujućom žalošću, nekom čudnom i povremenom tugom koju mi je teško da do kraja objasnim. Često mi se ukaže njeno lice, onakvo kako sam ga videla one večeri, i pomislim da to možda i nije bilo samo predosećanje atomske bombe, već da je Jasuko tog časa nešto videla – nešto na mom vlastitom licu. Često se pitam šta bi ona danas radila da je živa.

Pomišljam jednako i na njenog oca, i stidim se svojih tadašnjih sudova o njemu. Kako bi on mogao biti kriv za položaj u kom se zatekao? Takve stvari su izvan naše kontrole i nema svrhe bilo kome pripisivati krivicu.

Mnogo vremena provodim čitajući ovde za stolom. Dobro je to za moj engleski i ako se jednog dana vratim u Japan, mogla bih držati časove engleskog. Ali trenutno baš i nemam planova za povratak. Prilično sam zavolela ovu zemlju, uprkos hladnoći i sitnoj kiši. A osim toga, ćerke su mi ovde. Povremeno čak pomišljam i da se vratim slikanju. Štaviše, otišla sam tako daleko da sam kupila nekoliko četkica i boja. Mnogo je godina prošlo otkad sam poslednji put osetila potrebu za slikanjem, ali sigurna sam da će mi se to vratiti.

LETO POSLE RATA

Nešto nalik na poderano ćebe – nisam mogao jasno da vidim u sumraku – zaplelo se visoko u račvama jednog drveta i lagano se talasalo na vetru. Drugo stablo je palo i otkotrljalo se u žbunje. Sve je unaokolo bilo zasuto lišćem i polomljenim granjem. Pomislio sam na rat, na ruševine i pustoš koje sam gledao od malih nogu, i zurio sam u vrt, bez reči, dok mi je baba objašnjavala da je tog jutra tajfun prohujao kroz Kagošimu.

Kroz nekoliko dana, vrt je bio raščišćen, oboreno stablo odloženo uza zid zajedno sa svim onim granjem i svelim lišćem. Tek sam tada prvi put primetio stazu od kamena koja je zavijala između žbunja prema drvoredu u stražnjem delu vrta. Nisu se na tom žbunju videli nikakvi tragovi nedavne stihije; bilo je u punom cvatu, obraslo gustim lišćem u neobičnim bojama – tonovima crvene, narandžaste i ljubičaste potpuno različitim od svega što

sam poznavao iz Tokija. Sve u svemu, vrt više nije ličio na mesto poraza koje mi se ukazalo one večeri kad sam stigao.

Između kućne verande i početka staze od kamena pružala se travnata zaravan. Tamo, svakog jutra pre nego što sunce grane, moj deda bi razmotavao slamenu prostirku i vežbao. Probudili bi me šumovi iz vrta, pa bih se na brzinu obukao i izašao na verandu. Tada bih ugledao dedinu priliku, odevenu u široki kimono, kako se kreće u ranoj svetlosti. Povijao se i istežao s nemalom snagom, a korak mu je bio lak kad bi trčao u mestu. Čutke bih sedeo i čekao prateći te rutinske kretnje. Napokon, sunce bi odskočilo dovoljno visoko da preko zida obasja vrt; i svuda oko mene, po uglačanim daskama verande prosula bi se okca sunčeve svetlosti. Onda, konačno, dedino lice bi postalo strogo, i počeo bi da uvežbava džudo poteze: brzi okret, zamrznuti stav i – najbolje od svega – tehnike bacanja, pri čemu je svako bacanje bilo praćeno kratkim povikom. Posmatrajući tako, živo bih video kako ga nevidljivi napadači saleću sa svih strana, samo da bi na kraju pali bespomoćni pred tolikom srčanošću.

Kad bi završio s vežbama, deda je stazom od kamena odlazio u stražnji deo vrta kako bi se suočio sa najvećim drvetom u redu zasađenom duž zida. Nekoliko sekundi bi stajao pred tim drvetom, savršeno miran. Onda, uz iznenadni povik, skočio bi na njega i pokušao da ga odbaci preko boka. Ponovio bi napad četiri-pet puta, započinjući uvek s tih nekoliko sekundi kontemplativne tišine, kao da na taj način želi da iznenadi drvo.

Čim bi deda otišao u kuću da se presvuče, ja sam izlazio u vrt i pokušavao da oponašam pokrete koje sam upravo video. Završavalo bi se tako što bih počeo da izmišljam složene scenarije za svaki potez – scenarije koji su uvek bili varijacije jednog te istog zapleta. Uvek su otpočinjali scenom u kojoj se deda i ja vraćamo kući po mraku, zabitom uličicom iza železničke stanice Kagošima. Iz tame bi izronile ljudske prilike, pa bismo bili primorani da stanemo. Njihov vođa bi istupio napred – nekakav pijanac koji zapliće jezikom – i zahtevao da mu predamo novac. Deda bi ih tiho upozorio da nas puste da prođemo ili će videti soga boga. Na te reči, u mraku bi se odasvud začuo smeh – podlački, pakostan smeh. Deda i ja bismo razmenili nehajne poglede, pa zauzeli stav leđa uz leđa. Tada bi oni prešli u napad, nadirući sa svih strana u neograničenom broju. I tamo u vrtu, ja bih upriličio njihovu propast; deda i ja, dobro uigran tim, jednog po jednog smo ih bacali na kolena. Na kraju, smrknuto bismo osmotrili tela razbacana oko nas. Onda bi on klimnuo glavom, i mi bismo nastavili svojim putem. Naravno, ne bismo pokazivali nedolično uzbuđenje niti bismo na povratku kući uopšte pominjali šta se desilo.

Bilo je trenutaka usred neke takve borbe, kad bi Noriko, sluškinja mojih babe i dede, izašla da me pozove na doručak. Ali mimo toga, zaključio bih svoj program isto kao i deda; prišao bih onom drvetu, nemo stajao pred njim tih nekoliko ključnih sekundi, zatim ga obgrlio iznenadnim pokretom. Ponekad sam izvodio i scenario u kom bih, dok me deda zgranuto posmatra, naposljetku celo drvo iščupao iz korena i pustio ga da se otkotrlja u žbunje. Ali to drvo bilo je neuporedivo čvršće od onog stradalog u tajfunu i uviđao sam, čak i kao sedmogodišnji dečak, da je taj scenario malo verovatan, da ne pripada istom carstvu mogućnosti kao onaj drugi.

Ne bih rekao da je moj deda bio naročito imućan čovek, ali život u njegovoj kući delovao je veoma udobno posle svega što sam pamtio iz Tokija. Bilo je tu šetnji do grada sa Noriko

zbog kupovine igračaka, knjiga i nove odeće; i bilo je mnogo raznovrsnih stvari za jelo – koliko god to sada izgledalo obično – koje sam tamo prvi put u životu okusio. Pa i kuća je delovala prostrano, iako joj je cela jedna strana bila toliko oštećena da se u njoj nije moglo živeti. Jednog popodneva ubrzo posle mog dolaska, baba me je povela u razgledanje slika i umetničkih predmeta koji su krasili pojedine sobe. Kad god bih video sliku koja mi se dopada, pokazao bih prstom i pitao: „Je li ovo moj deda naslikao?“ Ali na kraju, iako mora biti da smo zastali pred svakom od mnoštva slika izloženih u kući, ispostavilo se da nijedna od njih nije dedino delo.

„Ali mislio sam da je Odi čuveni slikar“, rekao sam. „Gde su njegove slike?“

„Možda bi voleo nešto da pojedeš, lćiro-sane?“

„Odi jeve slike! Donesi ih odmah!“

Baba me je pogledala s čudnim izrazom. „Pa, pitam se...“, rekla je. „Pretpostavljam da je lćiru njegova tetka pričala o dedi.“

Nešto u njenom držanju nateralo me je da začutim.

„Pitam se šta je još tetka rekla lćiru“, nastavila je. „Da, pitam se.“

„Samo je rekla da je Odi čuveni slikar. Zašto ovde nema njegovih slika?“

„Šta je još rekla, lćiro-sane?“

„Zašto ovde nema njegovih slika? Odgovori mi!“

Baba se osmehnula. „Biće da su sklonjene u ostavu. Možemo ih potražiti drugi put. Ali tetka je pomenula da i ti voliš da crtaš i slikaš. Visoko nadaren, tako mi je rekla. Ako zamoliš dedu, sigurna sam da će njemu biti čast da te podučava.“

„Ne treba meni učitelj.“

„Izvini, to je bio samo predlog. A sad, možda bi voleo nešto da pojedeš.“

* * *

Sticajem okolnosti, deda je počeo da me podučava slikanju a da mu to nisam ni tražio. Sedeo sam na verandi jednog vrelog dana pokušavajući nešto da naslikam svojim vodenim bojicama. Slika je loše napredovala, i taman sam se spremao da je besno zgužvam kad je deda izašao na verandu, spustio jastuk nedaleko od mene, pa i on seo.

„Nemoj se obazirati na mene, lćiro, samo ti radi.“ Nagnuo se da pogleda sliku, ali ja sam je zaklonio rukom. „Pa dobro“, rekao je, nasmejavši se. „Videću je kad bude gotova.“

Noriko je iznela čaj, sipala ga u šolje i otišla. Deda je i dalje sedeo kao da je zadovoljan, pijuckao čaj i gledao u svoj vrt. Bio sam postiđen zbog njegovog prisustva, pa sam se pravio da vredno radim na svojoj slici. Nakon nekoliko minuta, međutim, iznova me je spopao bes, pa sam zavitlao četkicu preko verande. Deda se osvrnuo da me pogleda.

„lćiro“, rekao je, sasvim mirno, „razbacuješ boje na sve strane. Ako Noriko-san to vidi, jako će se naljutiti na tebe.“

„Baš me briga.“

Kratko se nasmejao i još jednom se nagnuo da pogleda moju sliku. Pokušao sam opet da je zaklonim, ali on mi je zaustavio ruku.

„Nije loša. Zašto te toliko ljuti?“

„Daj mi je natrag. Hoću da je pocepam.“

Držao je sliku izvan mog domašaja i uporno gledao u nju. „Uopšte nije loša“, rekao je zamišljeno. „Ne smeš tako brzo da odustaješ. Gledaj, Odi će malo da ti pomogne. A onda probaj sam da je dovršiš.“

Četkica je odletela preko podnih dasaka prilično daleko od nas, i deda je ustao da je donese. Kad ju je podigao, prstima je pogladio njen vrh kao da ga isceljuje, a zatim se vratio da sedne. Načas je pažljivo osmotrio sliku, umočio četkicu u vodu pa samo okrznuo dve-tri boje. A onda, u jednom glatkom potezu, prešao je natopljenom četkicom preko površine moje slike, ostavljajući trag od sićušnih listova: svetlost i senke, nabori i krunice, sve to u jednom glatkom potezu.

„Eto. Sad probaj ti da je dovršiš.“

Trudio sam svim silama da delujem ravnodušno, ali ta majstorija samo je iznova podstakla moj entuzijazam. Kad se deda vratio pijuckanju čaja i posmatranju vrta, umočio sam četkicu u vodu i boje, zatim nastojao da oponašam ono što sam maločas video.

Uspeo sam da povučem samo nekoliko debelih i vlažnih linija preko papira. Deda je to video i zavrteo glavom, pomislivši da ću prežvljati sliku.

U početku, pretpostavljao sam da je kuću ošteti tajfun, ali ubrzo sam otkrio da su to mahom posledice rata. Deda je uveliko popravljao tu stranu kuće, kad mu je tajfun razneo skele i uništio dobar deo onoga što je uradio za prethodnih godinu dana. Ničim nije pokazivao da ga žesti to što se dogodilo, i u nedeljama nakon mog dolaska, nastavio je da radi na kući postojanim tempom – možda po dva ili tri sata svakog dana. S vremena na vreme, dolazili bi radnici da mu pomognu, ali većinom je radio sam, služeći se čekićem i testerom. Činilo se kao da ništa od toga nije hitno. Bilo je sasvim dovoljno prostora u ostatku kuće, a ionako su radovi sporo napredovali zbog nestašice materijala. Ponekad bi danima čekao na kutiju eksera ili određeni komad drveta.

Jedina upotrebljiva prostorija na oštećenoj strani kuće bilo je kupatilo. Izgledalo je sasvim skromno; pod je bio od betona, sa usečenim kanalima kojima je voda oticala napolje ispod spoljašnjeg zida; a prozori su gledali na šut i skele u dvorištu, pa je osećaj bio kao da stojite u dograđenom delu kuće, a ne unutar njenih zidova. Ali u jednom uglu, deda je sebi napravio duboku drvenu škrinju u koju se mogla nasuti ključala voda otprilike do metra visine. Svake večeri pred odlazak na spavanje, pozvao bih dedu kroz pregradu, a kad bih je povukao u stranu, otkrio bih da se unutra sve puši od pare. Osetio bi se neki miris, nalik na sušenu ribu, koji mi se činio prirodan za telo odraslog čoveka, a deda bi sedeo u toj svojoj kadi, do grla u vreloj vodi. I svake večeri, stajao bih tamo u pari i vodio razgovore s njim – često o stvarima koje drugde nikad ne bih pomenuo. Deda bi saslušao, zatim odgovorio biranim, ohrabrujućim rečima kroz oblake pare.

„Ovo je sada tvoj dom, lćiro“, rekao bi. „Ne moraš ga napuštati sve dok ne odrasteš. Pa čak i onda, možda ćeš poželeti da ovde ostaneš. Nemaš razloga da brineš. Nikakvog razloga.“

Jedne takve večeri u tom kupatilu, kao uzgred sam rekao dedi: „Japanski vojnici bili su najbolji borci u ratu.“

„Naši vojnici svakako su pokazivali najveću rešenost“, odvratio je. „Najodvažniji, možda. Veoma hrabri vojnici. Ali i najbolji vojnici ponekad dožive poraz.“

„Zato što ima previše neprijatelja.“

„Zato što ima previše neprijatelja. I zato što neprijatelji imaju više oružja.“

„Japanski vojnici nisu odustajali od borbe ni kad su bili teško ranjeni, jelda? Zato što su bili rešeni.“

„Da. Naši vojnici nastavljali su borbu uprkos teškim ranama.“

„Ođi, gledaj!“

Tamo u kupatilu, počeo sam da izvodim scenario u kom se vojnik, okružen neprijateljima, bori golim rukama. Kad god bi me pogodio metak, načas bih zastao, potom nastavio s borbom. „Jah! Jah!“

Deda se nasmejao, podigao ruke iz vode i zapljeskao. Ohrabren time, nastavio sam da se borim – osam, devet, deset metaka. Kad sam nakratko zastao da povratim dah, deda je još uvek pljeskao i smejao se sebi u bradu.

„Ođi, znaš li ko sam ja?“

Ponovo je zažmurio, pa utočio dublje u vodu. „Vojnik. Veoma hrabar japanski vojnik.“

„Da, ali ko? Koji vojnik? Gledaj, Ođi. Pogađaj.“

Bolno sam pritisnuo rukom svoje rane i vratio se u bitku. Veliki broj metaka u grudima i stomaku prisilio me je da odustanem od svojih najblistavijih tehnika. „Jah! Jah! Ko sam ja, Ođi? Pogodi! Pogodi!“

Tada sam primetio da je deda otvorio oči i da kroz paru zuri u mene. Zurio je u mene kao da sam avet, i sav sam se sledio. Zastao sam i uzvratio mu zurenjem. Onda mu se lice ponovo razvuklo u osmeh, ali i dalje je imao taj čudan pogled.

„Dosta je bilo“, rekao je, zavalivši se ponovo u kadu. „Previše neprijatelja. Previše.“

I dalje sam stajao nepomično.

„Šta je sad, lćiro?“, pitao je, zatim se nasmejao. „Najednom si se ućutao.“

Nisam odgovorio. Deda je ponovo sklopio oči i uzdahnuo.

„Rat je tako užasna stvar, lćiro“, rekao je umorno. „Užasna stvar. Ali nije važno. Sada si ovde. Ovo je tvoj dom. Nemaš razloga da brineš.“

* * *

Ušavši u kuću jedne večeri sredinom leta, na stolu sam primetio tanjir više. Baba mi je tiho rekla: „Tvoj deda ima posetu. Stižu obojica za minut.“

Još neko vreme, moja baba, Noriko i ja sedeli smo i čekali za postavljenim stolom. Kad sam počeo da pokazujem nestrpljenje, Noriko me je opomenula da spustim glas. „Gospodin tek što je stigao. Ne možeš očekivati da se tako brzo spremi.“

Baba je klimnula glavom. „Zacelo imaju mnogo toga da kažu jedan drugom posle toliko vremena.“

Konačno, deda se pojavio sa svojim gostom. Imao je možda oko četrdeset godina – u to vreme baš i nisam umeo da procenim starost odraslih ljudi – zdepast čovek, s obrvama tako crnim da su izgledale kao ucrtane tušem. Tokom obeda, on i moj deda mnogo su razgovarali o prošlosti. Iskrslo bi neko ime, a deda bi ga ponovio i ozbiljno klimnuo glavom. Ubrzo, nad stolom se nadvijala neka turobna atmosfera. U jedan mah, baba je zaustila da posetiocu čestita na novom poslu, ali on ju je prekinuo.

„Ne, ne, gospođo. Veoma ste ljubazni, ali malo je to preuranjeno. To postavljenje još ni izdaleka nije sigurno.“

„Ali kao što ste već rekli“, ubacio se deda, „nemate pravih suparnika. Ubedljivo ste najkvalifikovaniji za to mesto.“

„Izuzetno ste ljubazni, Senseje“, rekao je posetilac. „Ali još to nije sigurno. Mogu samo da čekam i da se nadam.“

„Da se ovo desilo pre nekoliko godina“, rekao je deda, „mogao bih da kažem koju lep reč o vama. Ali ne verujem da moje mišljenje danas ima veliku težinu.“

„Zaista, Senseje“, rekao je posetilac, „previše ste nepravedni prema sebi. Čovek koji je toliko toga postigao uvek mora uživati poštovanje.“

Na te reči, deda se nekako čudno nasmejao.

* * *

Posle večere, pitao sam babu: „Zašto on Ođija zove Sensej?“

„Nekad je taj gospodin bio učenik tvoga dede. Briljantan učenik.“

„Kad je Ođi bio čuveni slikar?“

„Da. Gospodin je zaista sjajan umetnik. Jedan od dedinih najdarovitijih učenika.“

Zbog gosta u kući bio sam uskraćen za dedinu pažnju, i to me je bacilo u loše raspoloženje. Tokom narednih dana, izbegavao sam posetioca koliko god sam mogao i jedva da sam reč prozborio s njim. Onda, jednog popodneva, slučajno sam čuo razgovor koji se vodio na verandi.

Na vrhu dedine kuće nalazila se soba u zapadnjačkom stilu s visokim stolicama i stolovima. Balkon te sobe gledao je na vrt, a veranda je bila dva sprata niže. Zabavljao sam se u toj sobi, i već sam neko vreme bio svestan glasova sa verande. Onda mi je nešto privuklo pažnju – nešto u tonu razgovora – pa sam izašao na balkon da oslušnem. I naravno, deda i njegov posetilac nisu mogli da se slože; koliko sam shvatio, radilo se o nekom pismu koje je posetilac želeo da moj deda napiše.

„Zacelo, Senseje“, upravo mu je govorio, „ne tražim previše. Dugo vremena, bio sam uveren da mi je karijera zapečaćena. Zacelo, Sensej ne bi želeo da nosim breme nečega što se dogodilo u prošlosti.“

Neko vreme je vladala tišina, a onda se oglasio posetilac: „Molim vas, Senseje, nemojte pogrešno shvatiti. I dan-danas se ponosim što ljudi moje ime povezuju s vašim. Treba samo udovoljiti komisiji, ništa više.“

„I zato ste mi došli u posetu.“ Dedin glas zvučao je pre umorno nego ljutito. „Zato ste došli posle toliko vremena. Ali zašto biste uopšte lagali o sebi? Šta god da ste radili, činili ste to s ponosom i vanrednim darom. Grešio ili ne, čovek ne bi smeo lagati o sebi.“

„Ali, Senseje, možda ste zaboravili. Pamтите li ono veče u Kobeu? Posle banketa u čast Kinošita-sana? Razljutili ste se na mene te večeri jer sam se drznuo da vam se usprotivim. Zar se ne sećate, Senseje?“

„Banket za Kinošitu? Bojim se da ne. Zbog čega smo se to sporečkali?“

„Sporečkali smo se zato što sam se ja drznuo da primetim kako je škola krenula u pogrešnom pravcu. Zar se ne sećate, Senseje? Rekao sam da nije dobro da svoje talente koristimo na taj način. Bili ste besni na mene. Sećate li se toga, Senseje?“

Opet je nastupila tišina.

„Ah, da“, naposljetku je rekao deda. „Sad sam se setio. Bilo je to u vreme pohoda na Kinu. Presudan trenutak za naciju. Neodgovorno bi bilo da smo nastavili da radimo po starom.“

„Ali nikad se ja nisam slagao s vama, Senseje. I toliko je moje uverenje bilo jako da sam vam to i u lice rekao. Sad samo tražim od vas da tu činjenicu potvrdite komisiji. Samo na-vedite kakav je bio moj stav od početka, i da sam otišao tako daleko da vam se otvoreno usprotivim. Zacelo, nije to preteran zahtev, Senseje.“

Još jednom su začutili, a potom je deda rekao: „Mnoge ste blagodeti imali od mog imena dok je ono uživalo poštovanje. Sada kad svet drugačije misli o meni, morate se hrabro suočiti s time.“

Neko vreme je vladala tišina, a onda sam čuo kako se dole zatvaraju pregrade.

Za večerom, tražio sam znakove sukoba između mog dede i posetioca, ali bili su jedan prema drugom savršeno uljudni. Te večeri, u sparnom kupatilu, upitao sam dedu: „Odi, zašto ti više ne slikaš?“

Isprva je ćutao. Onda je rekao: „Ponekad, ako uzmeš da slikaš i ne ide ti dobro, razljutiš se, zar ne? Dođe ti da pocepaš sliku pa Odi mora da te spreči. Nije li tako?“

„Jeste“, rekao sam, i čekao. Oči su mu ostale zatvorene, glas usporen i umoran. „Otpri-like se tako desilo i s tvojim dedom. Nije mu dobro išlo, pa je rešio da odustane.“

„Ali uvek mi govoriš da ne cepam slike. Uvek me teraš da ih dovršim.“

„I to je tačno. Ali ti si veoma mlad, Ićiro. Bićeš jednog dana još i mnogo bolji.“

Sutradan ujutru, sunce je već bilo odskočilo kad sam izašao na verandu da posmatram dedu. Tek što sam seo, nešto je šušnulo iza mojih leđa i pojavio se posetilac, odeven u tamni kimono. Pozdravio me je, i pošto nisam odgovorio, nasmejao se i odlučno prošao pored mene do ivice verande. Deda ga je primetio i prekinuo s vežbama.

„Ah! Baš ste poranili. Nisam vas uznemirio, nadam se.“ Deda se sagnuo da zamota svoju slamenu prostirku.

„Ne, nipošto, Senseje. Odlično sam spavao. Ali molim vas, nemojte zbog mene preki-dati. Saznao sam od Noriko-san da ovo radite svakog jutra, bilo leto ili zima. To je vredno divljenja. Ne, molim vas, zaista. Toliko me je to impresioniralo da sam rešio da poranim i uverim se svojim očima. Nikad sebi ne bih oprostio ako bi Sensej zbog mene menjao na-vike. Senseje, molim vas.“

Na kraju, deda je nastavio s vežbama – upravo je trčao u mestu – pomalo preko volje. Go-tovo odmah je ponovo zastao i rekao: „Hvala vam na strpljenju. Zaista, za danas će biti dovoljno.“

„Ali, Senseje, ovaj naš mali gospodin biće razočaran. Čuo sam koliko uživa u vašem džudo treningu. Nije li tako, Ićiro-sane?“

Napravio sam se da ne čujem.

„Ništa ne smeta ako danas nešto propusti“, rekao je deda. „Hajdemo unutra da sačekamo doručak.“

„Pa i mene bi to razočaralo, Senseje. Nadao sam se podsećanju na vašu srčanost. Sećate li se kako ste jednom pokušali da me podučite džudou?“

„Zaista? Da, kao da se prisećam nečega takvog.“

„Murasaki je tada bio s nama. Išida takođe. U onoj sportskoj dvorani u Jokohami. Sećate li se toga, Senseje? Kako god sam ja pokušavao da vas bacim, uvek bih završio na leđima. Toliko sam posle bio utučen. Dajte, Senseje – Ićiro i ja bismo voleli da gledamo kako vežbate.“

Deda se nasmejao i podigao ruke. Stajao je nasred prostirke kao da mu je neprijatno. „Ali zaista, odavno sam ja odustao od ozbiljnog treninga.“

„Vidite, Senseje, i ja sam se prilično izveštio za vreme rata. Često smo vežbali borbu golim rukama.“ Kod tih reči, posetilac je skrenuo pogled ka meni.

„Zacelo ste u vojsci imali dobar trening“, rekao je deda.

„Kažem vam, prilično sam se izveštio. No ipak, ako bih se opet uhvatio u koštac sa Sensejem, siguran sam da ništa bolje ne bih prošao nego u ono vreme. Za tili čas bih završio na leđima.“

Obojica su se nasmejali.

„Zacelo ste imali izvrstan trening“, rekao je deda.

Posetilac se ponovo osvrnuo ka meni, i video sam čudan osmeh u njegovim očima. „Ali protiv nekoga sa Sensejevim iskustvom, malo bi mi vredelo sav taj trening. Sigurno bih završio isto kao i u onoj sportskoj dvorani.“

Deda je i dalje stajao na prostirci. Onda je posetilac rekao: „Molim vas, Senseje, nemojte se obazirati na mene. Vežbajte kao da nisam tu.“

„Ne, zaista. Dovoljno će biti za danas.“ Deda se spustio na koleno i uzeo da zamotava prostirku.

Posetilac se oslonio ramenom na stub na verandi i pogledao u nebo.

„Murasaki, Išida... Sad to izgleda tako davno.“ Delovalo je kao da govori sam sa sobom, ali dovoljno je bio glasan da ga i moj deda čuje. Deda nam je bio okrenut leđima, i dalje zaokupljen zamotavanjem prostirke.

„Nijednog od njih više nema“, rekao je posetilac. „Vi i ja, Senseje. Kao da smo mi jedini preostali iz tih vremena.“

Deda je zastao. „Da“, rekao je, ne okrenuvši se. „Da, tragično je to.“

„Taj rat je bio tako besmislen. Tako pogrešan.“ Posetilac je piljio u dedina leđa.

„Da, tragično“, ponovio je deda, tiho. Video sam kako zuri u jednu tačku na zemlji, s poluzamotanom slamenom prostirkom ispred sebe.

Posetilac je otišao tog dana posle doručka, i više ga nikad nisam video. Deda je nerado pričao o njemu i govorio bi mi samo ono što sam već znao. Ponešto sam, međutim, doznao od Noriko.

Često sam išao s njom u kupovinu namirnica, pa sam jednom takvom prilikom upitao: „Noriko, kakav je to bio pohod na Kinu?“

Očigledno je pomislila da je pitanje „obrazovno“, jer odgovorila je zadovoljnim, strpljivim tonom kojim se služila kad bih je pitao, na primer, kuda žabe odlaze zimi.

Pre izbijanja rata na Pacifiku, objasnila je, japanska vojska izvela je donekle uspešan pohod na Kinu. Pitao sam da li je u tome bilo nečeg pogrešnog i tada me je prvi put začuđeno pogledala. Ne, nije bilo ničeg pogrešnog, ali bilo je u to vreme mnogo rasprava. A danas, neki kažu da rata ne bi ni bilo da vojska nije umarširala u Kinu. Ponovo sam pitao je li bilo nečeg pogrešnog u vojnom napadu na Kinu. Noriko je rekla da ništa od toga nije bilo samo po sebi pogrešno, ali da ima o tome mnogo rasprava. Rat nije dobra stvar, sada svi to znaju.

Kako je leto odmicalo, deda je sve više vremena provodio sa mnom – toliko da je gotovo potpuno zapostavio popravke na oštećenoj strani kuće. Uz njegovu podršku, moja zagre-

janost za crtanje i slikanje prerasla je u iskreni entuzijazam. Svakog dana bi me izvodio u šetnju, a kad stignemo na odredište, sedeli bismo na suncu dok bih ja pravio skice raznobojnim krejonima. Najčešće, otišli bismo nekud daleko od sveta – možda do padine nekog brda s visokom travom i sjajnim pogledom. Ili bismo posetili brodogradilište, ili neku novu fabriku koja se još gradi. Onda, na povratku kući, u tramvaju bismo razgledali skice koje sam tog dana napravio.

I dalje smo dane započinjali tako što bih ja izašao na verandu da posmatram dedu dok vežba. Ali dotle smo već uveli jednu novinu u jutarnji raspored. Kad bi završio vežbe na prostirci, deda bi mi doviknuo: „E, dođi sad. Da vidimo koliko si danas žilaviji.“ I ja bih sišao sa verande, pristupio njegovoj prostirci i uhvatio ga za kimono tačno onako kako mi je pokazao – jednom rukom za okovratnik, drugom za rukav nedaleko od lakta. Zatim bih pokušao da izvedem bacanje kojem me je naučio, i posle nekoliko pokušaja uspeo bih da dedu oborim na leđa. Mada sam bio svestan da me on pušta da pobedim, ipak bih sijao od ponosa kad on konačno padne. Deda je, međutim, udešavao da svaki put moram malo više da zapnem kako bih uspeo. Onda, jednog jutra, koliko god se ja upinjao, deda je odbijao da mi udovolji predajom.

„Hajde, lćiro, nema odustajanja. Ne držiš kimono kako treba, je li to?“

Promenio sam stisak.

„Dobro. Sad pokušaj iznova.“

Okrenuo sam se i pokušao iznova. „Zamalo. Moraš svu snagu preneti u bok. Odi je krupan čovek. Neće ti biti dovoljne samo ruke.“

Pokušao sam još jednom; deda i dalje nije popuštao. Obeshrabren time, odustao sam.

„Ma hajde, lćiro. Ne smeš tako lako da odustaješ. Samo još jednom. Pazi da sve uradiš kako treba. Tako je. Evo, sada sam bespomoćan. A sad bacanje.“

Ovog puta deda uopšte nije pružao otpor i preturio se preko moje pete završivši na leđima. Ležao je na prostirci sklopljenih očiju.

„Pustio si me da pobedim“, rekao sam nadureno.

Deda nije otvarao oči. Nasmejao sam se, pomislivši da se on to pravi mrtav. Deda još uvek nije odgovarao.

„Ođi?“

Otvorio je oči i, ugledavši me, osmehnuo se. Polako se uspravio i seo, sa zbunjenim izrazom na licu, pa rukom protrljao potiljak. „Vidi ti njega, vidi ti njega“, rekao je. „E, to je bilo pravo bacanje.“ Dotakao me je po mišici, ali ruka mu se odmah potom vratila na potiljak. Zatim se kratko nasmejao i ustao. „A sad na doručak.“

„Nećeš otići do drveta?“

„Ne danas. Dovoljno si već namučio Ođija.“

Preplavio me je ogroman osećaj trijumfa; prvi put, pomislio sam, uspeo sam da bacim dedu bez njegove pomoći.

„Oдох ja da vežbam sa drvetom“, rekao sam.

„Ne, ne.“ Deda me je privukao k sebi, i dalje rukom trljajući potiljak. „Hajde sad da jedeš. Muškarci moraju da jedu, inače gube snagu.“

Tek sam u ranim jesenjim mesecima uspeo da vidim jedan uzorak dedinog rada. Pomagao sam Noriko da prebaci neke stare knjige u zapadnjačku sobu na vrhu kuće, kad sam primetio da iz jedne kutije u ormanu viri nekoliko velikih urolanih tabaka. Izvukao sam jedan i razvio ga na podu. To što sam otkrio ličilo je na filmski plakat. Pokušao sam da ga bolje proučim, ali toliko je vremena stajao urolan da ga nisam mogao izravnati a da mu se krajevi ne smotaju. Zamolio sam Noriko da mi pridrži jedan kraj, pa otišao da prihvatim tabak s druge strane.

Zajedno smo razgledali plakat. Prikazivao je samuraja s uzdignutim mačem; iza njega se videla japanska vojna zastava. Slika je imala tamnocrvenu pozadinu od koje sam osetio nelagodu, jer me je podsetila na boju rana kad sam jednom prilikom pao i povredio nogu. Po rubu su bili ispisani krupni kandži znakovi među kojima sam prepoznao samo one što tvore reč Japan. Pitao sam Noriko šta piše na plakatu. Ona se taman bila zagledala u drugi kraj, pa je natpis pročitala prilično odsutno: „Nema vremena za kukavičke priče. Japan mora ići napred.“

„Šta je ovo?“

„Nešto što je radio tvoj deda. Davno je to bilo.“

„Ođi?“ Bio sam razočaran, jer plakat mi se nije dopadao, a i oduvek sam njegov rad zamišljao sasvim drugačije.

„Da, davno je to bilo. Vidi, evo njegovog potpisa u uglu.“

Pri dnu tabaka natpis je bio opširniji. Noriko je nakrivila glavu i počela da čita.

„Šta kaže?“, pitao sam.

Nastavila je da čita ozbiljnog lica.

„Šta kaže, Noriko?“

Pustila je svoj kraj, i tabak mi se odmah smotao oko ruke. Pokušao sam da ga razmotam, ali Noriko više nije bila zainteresovana.

„Šta kaže, Noriko?“

„Ne znam“, rekla je, vrativši se knjigama. „Veoma je to staro. Od pre rata.“

Nisam dalje navaljivao, ali rešio sam da od dede saznam nešto više.

Te večeri, kao i obično, otišao sam do kupatila i pozvao ga kroz pregradu. Nije bilo odgovora, pa sam pozvao glasnije. Onda sam prislonio uvo uz pregradu i oslušnuo. Unutra kao da je vladao potpuni mir. Palo mi je na pamet da je deda možda saznao da sam video plakat pa je sada ljut na mene. Ali onda me je obuzeo strah, te sam odgurnuo pregradu i zavirio unutra.

Kupatilo je bilo puno pare, i u prvi mah nisam mogao jasno da vidim. Onda sam uočio dedu, naspram suprotnog zida, kako pokušava da izađe iz kade. Kroz paru sam video njegov lakat i rame, ukočene od napora da izdignu telo iz vode. Lice mu je bilo pognuto na stranu, tako da je skoro doticalo rub kade. Bio je potpuno nepomičan, kao da dalje ne može jer mu se telo ukočilo. Potrčao sam ka njemu.

„Ođi!“

Deda je ostao nepomičan. Pružio sam ruku i dodirnuo ga, ali učinio sam to veoma opretno, iz straha da će mu rame otkazati i da će pasti natrag u vodu.

„Ođi! Ođi!“

Utom je Noriko utrčala u kupatilo, a za njom i moja baba. Jedna od njih me je povukla u stranu, a onda su se zajedno uhvatile u koštac sa dedom. Kad god bih pokušao da pomognem, rekle bi mi da se sklonim. Podigle su dedu iz kade uz dosta muke, a zatim mi naredile da izađem.

Otišao sam u svoju sobu i osluškivao pometnju u kući. Čuo sam i neke nepoznate glasove, a kad god bih otvorio klizna vrata i pokušao da izađem, neko bi mi doviknuo da se vratim u krevet. Dugo sam ležao budan.

Tokom narednih dana, nisu me puštali kod dede, a on se nije pomaljao iz svoje sobe. Svakog jutra u kuću je dolazila negovateljica i ostajala po celi dan. Na svoja pitanja dobijao sam uvek isti odgovor: deda je bolestan, ali biće mu bolje. Sasvim je prirodno da se on ponekad razboli kao i svi ostali.

I dalje sam svakog jutra ustajao rano i odlazio na verandu, nadajući se da ću tamo zateći dedu kako živ i zdrav opet vežba. Kad se ne bi pojavio, ostajao sam u vrtu, ne gubeći nadu, sve dok me Noriko ne bi pozvala na doručak.

Onda, jedne večeri, rekli su mi da mogu da obiđem dedu u njegovoj sobi. Upozorili su me da poseta mora biti kratka, i čim sam ušao, Noriko je sela do mene kao da samo čeka da me odmah izvede ako uradim nešto nedolično. Negovateljica je sedela u drugom uglu, a soba je mirisala na hemikalije.

Deda je ležao na boku. Osmehnuo mi se, načinio mali pokret glavom, ali ništa nije rekao. Osetio sam da je prigoda na neki način formalna i to me je sputavalo. Na kraju sam rekao: „Ođi, moraš što pre da ozdraviš.“

Ponovo se osmehnuo, ali ništa nije rekao.

„Juče sam nacrtao jasiku“, rekao sam. „Doneo sam ti crtež, ostaviću ga ovde.“

„Daj da vidim“, rekao je, tiho.

Izdigao sam crtež. Deda ga je uzeo i prevrnuo se na leđa. Istog časa, Noriko je kraj mene nervozno poskočila.

„Dobar“, rekao je. „Svaka čast.“

Noriko se brže-bolje nagnula i oduzela mu crtež.

„Neka ostane ovde“, rekao je deda. „To će mi pomoći da ozdravim.“

Noriko je spustila crtež na tatami nedaleko od njega, zatim me izvela iz sobe.

Još nedeljama mi nisu dozvoljavali da ga posetim. I dalje sam se svakog jutra budio s nadom da ću ga zateći u vrtu, ali nije ga bilo, pa su mi dani postali dugi i prazni.

Onda, jednog jutra, bio sam u vrtu kao i obično, kad se deda pojavio na verandi. Upravo se spremao da sedne kad sam pritrčao da ga zagrlim.

„Pa kako si, lćiro, šta radiš?“

Pomalo postidjen zbog ispoljenih emocija, pribrao sam se i seo pored njega u stavu koji mi je delovao muški.

„Samo šetam po vrtu“, rekao sam. „Da se nadišem svežeg vazduha pre doručka.“

„Shvatam.“ Deda je šarao očima po vrtu, kao da proučava svaki žbun i drvo. Pratio sam njegov pogled. Već je uveliko bila jesen; nebo nad zidom bilo je sivo, vrt pun opalog lišća.

„Kaži mi, lćiro“, rekao je, i dalje zagledan u vrt. „Šta ćeš biti kad porasteš?“

Načas sam se zamislio. „Policajac“, rekao sam.

„Policajac?“ Deda se okrenuo ka meni i osmehnuo se. „Bogami, to je pravi muški posao.“
 „Moraću naporno da vežbam ako mislim da uspem.“
 „Da vežbaš? A šta ćeš to vežbati da bi postao policajac?“
 „Džudo. Ponekad vežbam ujutru. Pre doručka.“
 Dedin pogled vratio se na vrt. „Dabome“, rekao je, tiho. „Pravi muški posao.“
 Neko vreme sam posmatrao dedu. „Ođi“, pitao sam, „šta si ti želeo da postaneš kad si bio mojih godina?“
 „Kad sam bio tvojih godina?“ Još nekoliko trenutaka ostao je zagledan u vrt. Potom je rekao: „Pa, pretpostavljam da sam želeo da postanem slikar. Ne pamtim da sam ikad poželeo da budem nešto drugo.“
 „I ja želim da budem slikar.“
 „Zaista? Već si veoma dobar, lćiro. Ja u tvojim godinama nisam bio tako dobar.“
 „Ođi, gledaj!“
 „Kuda ćeš sad?“, doviknuo je za mnom.
 „Ođi, gledaj. Gledaj!“
 Otrčao sam u stražnji deo vrta i stao ispred dedinog drveta.
 „Jah!“ Čvrsto sam obgrilo stablo i upro bokom u njega. „Jah! Jah!“
 Kad sam se osvrnuo, deda se smejao. Podigao je obe ruke i zapljeskao. Nasmejao sam se i ja, presrećan što mi se deda konačno vratio. Onda sam se ponovo okrenuo ka drvetu i još jednom ga izazvao.
 „Jah! Jah!“
 Sa verande su dopirali zvukovi dedinog smeha i pljeskanja dlanovima.

SELO U MRAKU

Postojalo je vreme kad sam nedeljama mogao da putujem po Engleskoj a da mi glava ostane savršeno bistra – kad mi je, čak bi se moglo reći, putovanje izoštravalo reflekse. Ali otkako sam zašao u godine sve lakše gubim orijentaciju. Tako se i desilo da, stigavši do jednog sela baš kad je pao mrak, potpuno izgubim kompas. Teško mi je bilo da poverujem da je to isto ono selo u kom sam ne tako davno živeo i uspeo da steknem toliki uticaj.

Ništa mi nije izgledalo poznato, i beskrajno sam kružio vijugavim, slabo osvetljenim ulicama između skromnih kuća od kamena svojstvenih tom kraju. Često bi ulice postajale toliko uske da nisam mogao da prođem a da se torbom ili laktom ne očešem o ovaj ili onaj hrapavi zid. Svejedno sam gurao dalje, spoticao se po mraku, u nadi da ću izbiti na seoski trg – gde bih bar mogao da se orijentišem – ili pak da ću sresti nekog od seljana. Kad nakon izvesnog vremena ni u jednom ni u drugom nisam uspeo, stigao me je umor, pa sam procenio da će najbolje biti da nasumice odaberem neku kuću, pokušam na vrata, i da se nadam da će ih otvoriti neko ko me još pamti.

Zastao sam pred jednim posebno klimavim vratima, čija je gornja greda bila tako niska da bih morao maltene da počučnem kako bih kroz njih prošao. Oko rubova vrata probijala se mutna svetlost, a unutra sam čuo glasove i smeh. Pokucao sam jako kako bi me ukućani čuli sred graje razgovora. Ali baš tog trenutka neko je iza mene rekao: „Dobro veče.“

Osvrnuo sam se i ugledao mladu ženu od dvadesetak godina, odevenu u pocepane farmerke i odrpan džemper, kako stoji malo dalje u tami.

„Prošli ste malopre pored mene, a niste si ne osvrnuli“, rekla je, „iako sam vas oslovila.“

„Nisam valjda? Pa, izvini. Nisam hteo da budem neučtiv.“

„Vi ste Flečer, zar ne?“

„Da“, rekao sam, donekle polaskan.

„Vendi je odmah pomislila da ste to vi kad ste prošli pored naše kuće. Svi smo se veoma uzбудili. Pripadali ste tom društvu, zar ne? Sa Dejvidom Magisom i svima njima.“

„Da“, rekao sam, „ali teško da je Magis tu bio najznačajniji. Čudi me što si baš njega izabrala. Bilo je tu i drugih, daleko značajnijih figura.“ Istresao sam iz rukava nekoliko imena i zainteresovao se videvši da devojka na svako od njih klima glavom kao da joj je poznato. „Ali mora da je sve to bilo pre tvog vremena“, rekao sam. „Iznenađen sam što uopšte znaš za takve stvari.“

„Jeste bilo pre našeg vremena, ali svi smo eksperti za vaše društvo. Više znamo o svima vama nego većina starijih koji su tada bili prisutni. Vendi vas je odmah prepoznala samo na osnovu fotografija.“

„Pojma nisam imao da se vi mladi toliko zanimate za nas. Žao mi je što sam ranije samo prošao pored tebe. Ali, znaš, otkad sam ostario, pomalo sam dezorijentisan kad putujem.“

Iza onih vrata čuo sam odlomke bučnog razgovora. Ponovo sam pokucao, ovog puta već nestrpljivo, iako baš i nisam želeo da susret s devojkom privedem kraju.

Načas se zagledala u mene, pa rekla: „Svi ste vi iz tog doba takvi. Dolazio nam je Dejvid Magis pre nekoliko godina. Devedeset treće, ili možda devedeset četvrte. Bio je isti takav. Nekako rasejan. Sigurno vas to posle nekog vremena poremeti, ta stalna putovanja.“

„Dakle Magis je dolazio. Baš zanimljivo. Vidiš, on nije pripadao krugu zaista važnih figura. Ne smeš se zanositi takvom idejom. Uzgred, možda bi umela da mi kažeš ko živi u ovoj kući.“ Ponovo sam zalupao na vrata.

„Pitersonovi“, rekla je devojka. „Oni su stara kuća. Verovatno će vas se setiti.“

„Pitersonovi“, ponovio sam, ali ništa mi to ime nije značilo.

„Zašto ne dođete kod nas? Vendi je baš bila uzbuđena. Kao i svi mi ostali. Izuzetna je to prilika za nas, da uživo razgovaramo s nekim iz tog doba.“

„Veoma bih to voleo. Ali prvo ću ipak morati negde da se smestim. Pitersonovi, kažeš.“

Ponovo sam zalupao na vrata, ovog puta prilično ljutito. Konačno su se otvorila, prolivši toplotu i svetlost na ulicu. U dovratku je stajao neki starac. Pažljivo me je odmerio, zatim upitao: „Flečere, nije valjda?“

„Da, tek što sam stigao u selo. Već sam više dana na putu.“

Načas se zamislio nad time, zatim rekao: „Pa, najbolje da uđeš.“

Obreo sam se u skućenoj, neurednoj sobi punoj grubog drveta i olupanog nameštaja. Plamen iz cepanice u kaminu bio je jedini izvor svetlosti, pri kojoj sam uspeo da razaznam nekoliko pogurenih prilika kako sede po uglovima sobe. Starac me je odveo do stolice tik uz vatru s mrzovoljom koja je nagoveštavala da je baš iz nje maločas ustao. Nakon što sam seo, ustanovio sam da ne mogu lako da iskrenem glavu kako bih osmotrio ne samo svoje okruženje nego i ostale u sobi. Ali veoma mi je prijala toplota vatre, i na trenutak sam samo zurio u plamen, prepustivši se prijatnoj omamljenosti. Iza leđa sam čuo glasove, pitali su

da li sam dobro, jesam li izdaleka stigao, jesam li gladan, a ja sam odgovarao kako sam najbolje umeo, mada mi je bilo jasno da moji odgovori baš i nisu primereni. Naposljetku, pitanja su prestala, i doprlo mi je do svesti da moje prisustvo izaziva veliku nelagodu, ali toliko sam bio zahvalan zbog toplote i prilike za predah da nisam mnogo mario.

Ipak, pošto je tišina iza mene potrajala više minuta, rešio sam da se svojim domaćinima obratim malo uljudnije, pa sam se iskrenuo u stolici. I upravo tada, obuzeo me je snažan osećaj da mi je sve to odnekud poznato. Kuću sam odabrao sasvim nasumično, ali sad mi je sinulo da sam baš u njoj proveo svoje godine u tom selu. Pogled mi je odmah skrenuo ka najudaljenijem kutku – trenutno zavijenom u tamu – ka mestu koje je bilo *moj* kutak, gde je nekad stajao moj madrac i gde sam proveo mnoge prijatne sate prelistavajući knjige ili razgovarajući s nekim ko bi slučajno navratio. Za letnjih dana, prozori, a često i vrata, ostajali bi otvoreni kako bi svež povetarac pirkao kroz sobe. Kuća je u to vreme bila okružena otvorenim poljima i napolju bi se čuli glasovi mojih prijatelja koji su ležkarili u visokoj travi raspravljajući o poeziji ili filozofiji. Ti dragoceni fragmenti prošlosti vratili su mi se s takvom silinom da sam se jedva uzdržao da istog časa ne odem pravo do svog starog kutka.

Opet mi je neko nešto govorio, možda me još nešto pitao, ali jedva da sam i slušao. Ustavši, zaškiljio sam kroz senke ka svom kutku, i sad sam već mogao da razaznam uski krevet, prekriven starom zavesom, koji je zauzimao manje-više isti prostor kao i moj madrac nekada. Krevet je delovao krajnje privlačno, pa sam onom starcu smesta upao u reč.

„Gledajte“, rekao sam, „znam da je ovo pomalo drsko. Ali, znate, danas sam tako dug put prevalio. Zaista bih morao da prilegnem, da sklopim oči, makar i na par minuta. Posle toga, spreman sam da razgovaram koliko vam je volja.“

Primetio sam da se prilike u sobi nelagodno meškolje. Onda je novi glas rekao, prilično zlurado: „Pa dobro onda. Odremaj malo. Ne obaziri se na nas.“

Ali ja sam se već probijao kroz opšti nered ka svom kutku. Krevet je delovao vlažno, i opruge su poda mnomo zaškripale, ali čim sam se sklupčao okrenuvši leđa sobi počeli su da me sustižu svi oni dugi sati putovanja. Dok sam tonuo u san, čuo sam kako starac govori: „Flečer je to, nema sumnje. Bože, ala je ostario.“

Neki ženski glas je rekao: „Nećemo ga valjda pustiti da samo tako legne da spava? Možda će se prenuti tek za nekoliko sati pa ćemo onda i mi morati da sedimo budni.“

„Nek odspava bar jedan sat“, rekao je neko drugi. „Ako ne dođe sebi posle sat vremena, probudićemo ga.“

Baš u tom času, savladala me je puka iscrpljenost.

Nije to bio ni neprekidan ni lagodan san. Lebdeo sam između sna i jave, sve vreme svestan glasova u sobi iza svojih leđa. U jedan mah, razgovetno sam čuo reči neke žene: „Nije mi jasno kako sam mogla da podlegnem njegovim čarima. Sad izgleda kao poslednja vucibatina.“

U tom bezmalo usnulom stanju, nastojao sam da razlučim da li se te reči odnose na mene ili, možda, na Dejvida Magisa, ali ubrzo me je ponovo ophrvao san.

Kad sam se sledeći put probudio, soba je delovala i mračnije i hladnije. Glasovi su jednako mrmorili iza mene, ali nisam mogao da dokučim o čemu razgovaraju. Sad mi je bilo neprijatno što sam onako naprečac zaspao, pa sam još koji trenutak ostao nepomičan licem okrenut zidu. Ali mora da se po nečemu videlo da sam budan, jer utom je, izdvojivši se iz

opšteg razgovora, jedan ženski glas rekao: „Ah, gledajte, gledajte.“ Usledilo je sašaptavanje, a zatim sam čuo kako neko prilazi mom krevetu. Osetio sam nežan dodir ruke na ramenu, a kad sam podigao pogled, nada mnom je klečala neka žena. Još nisam bio dovoljno iskrenut u krevetu da bih mogao da vidim sobu, ali imao sam utisak da je osvetljavaju samo tinjave žeravice, pa se i ženino lice jedva naziralo u senci.

„E pa, Flečere“, rekla je. „Vreme je da nas dvoje porazgovaramo. Dugo sam čekala da se vratiš. Često sam pomišljala na tebe.“

Upinjao sam se da je jasnije vidim. Bila je negde u četrdesetim, a zapazio sam, i u polumraku, neku snenu tugu u njenim očima. Ali to lice u meni nije budilo čak ni maglovita sećanja.

„Žao mi je“, rekao sam. „Ja se vas ne sećam. Ali oprostite, molim vas, ako smo se nekad ranije sreli. U poslednje vreme lako gubim orijentaciju.“

„Flečere“, rekla je, „u vreme kad smo se nas dvoje poznavali, bila sam mlada i lepa. Ti si mi bio idol, i sve što si govorio meni je delovalo kao odgovor. I evo, sad si se vratio. Već godinama želim da ti kažem da si mi uništio život.“

„Niste pravedni. Dobro, u mnogo čemu sam grešio. Ali nikad nisam tvrdio da imam bilo kakve odgovore. Samo sam u ono vreme govorio da nam je dužnost, svima nama, da damo svoj doprinos debati. Toliko smo više znali o važnim pitanjima od ovdašnjeg običnog sveta. Da smo mi, takvi, tada oklevali, pravdajući se kako još ne znamo dovoljno, ko bi onda nešto i preduzimao? Ali nikad ja nisam tvrdio da imam odgovore. Ne, niste pravedni.“

„Flečere“, rekla je, a glas joj je bio čudno blag, „vodio si ljubav sa mnom, manje-više svaki put kad bih ti ušetala ovde u sobu. Svakakve smo divne i bezobrazne stvari radili, baš u ovom kutku. Čudno je i pomisliti koliko si me nekad fizički uzbuđivao. A sad si, evo, samo vreća prljavih dronjaka. Ali gledaj mene – još sam privlačna. Lice mi je malo izabrano, ali kad prolazim seoskim ulicama, nosim haljine koje sam posebno birala da bih istakla svoju figuru. Mnogi me muškarci i dalje žele. Dok ti, sad te nijedna žena ne bi pogledala. Obična vreća smrdljivih dronjaka i puti.“

„Ne mogu da vas se setim“, rekao sam. „A i nije mi ovih dana do seksa. Imam i prećih stvari o kojima moram da brinem. Ozbiljnijih stvari. Istina, tada sam u mnogo čemu grešio. Ali trudim se više od većine drugih da to ispravim. Vidite, još i sad putujem. Nikad nisam ni prestajao. Putujem i putujem pokušavajući da nadoknadim štetu koju sam možda nekad naneo. Više je to nego što bi se moglo reći za neke druge iz tog doba. Kladim se da Magis, na primer, ni izbliza nije toliko uradio na ispravljanju stvari.“

Sada me je žena gladila po kosi.

„Vidi samo na šta ličiš. Nekad sam ti ovo radila, provlačila ti prste kroz kosu. Vidi samo to leglo prljavštine. Sigurna sam da si zapatio gomilu parazita.“ Ali i dalje je lagano provlačila prste kroz te prljave čvorove. Nije u tome bilo ničega erotičnog, kako je ona možda želela. Naprotiv, njena milovanja delovala su materinski. Štaviše, načas je izgledalo kao da sam konačno dospao do nekakve zaštitne čaure, i ponovo mi se prispavalo. Ali ona je na jednom zastala i žustro me pljesnula po čelu.

„Zašto nam se sad ne pridružiš? Već si se naspavao. Imaš mnogo toga da objasniš.“ S tim rečima je ustala i udaljila se.

Prvi put, iskrenuo sam telo dovoljno da mogu da osmotrim sobu. Video sam kako ta žena zaobilazi krtog na podu, zatim seda u stolicu za ljuljanje pored kamina. Mogao sam

da nazrem još tri prilike pogurene oko tinjave vatre. U jednoj sam prepoznao starca koji mi je otvorio vrata. Druge dve – koje su zajedno sedele na nečemu nalik na drveni kovčeg – delovale su kao žene otprilike istih godina kao i ta što mi se obratila.

Starac je primetio da sam se okrenuo, i odmah dao znak ostalima da ih posmatram. Potom su sve četvoro sedeli ukočeno, ne razgovarajući. Po njihovom držanju lepo se videlo da su naširoko raspravljali o meni dok sam spavao. U stvari, dok sam ih posmatrao, mogao sam manje-više da pogodim i kako je taj razgovor tekao. Jasno sam video, na primer, da su neko vreme brižno raspravljali o mladoj devojci koju sam napolju sreo, i o uticaju koji bih mogao imati na njene vršnjake.

„Svi su oni tako povodljivi“, verovatno bi rekao starac. „A čuo sam i kad ga je pozvala da ih poseti.“

Na šta bi, bez sumnje, jedna od onih žena na kovčegu odvrtila: „Ali on sada nikome ne može mnogo naškoditi. U naše vreme, sve nas je zaveo jer celo to njegovo društvo – svi su bili mladi i glamurozni. Ali danas, ako tu i tamo poneki od njih i zaluta ovamo, oronulog izgleda i sagoreo – pre bi to moglo da demistifikuje sve one priče o starim vremenima. U svakom slučaju, sada su i ti njegovi uveliko promenili stavove. Ni sami ne znaju u šta veruju.“

Na to bi starac odmahnuo glavom. „Video sam kako ga ta mlada devojka gleda. Dobro, sad nam tu izgleda kao šaka jada. Ali samo nek mu malo nahrane ego, nek mladi počnu da mu laskaju, nek vidi koliko žude da čuju njegove ideje, i posle ga više niko neće zaustaviti. Biće u dlaku isto kao nekad. Sve će ih navesti da rade za njegovu stvar. A i te mlade devojke, danas je tako malo toga u šta mogu da veruju. Čak i jedna ovakva smrdljiva skitnica mogla bi im dati nekakav cilj i svrhu.“

Njihov razgovor, za sve vreme dok sam ja spavao, nesumnjivo je tekao vrlo slično tome. Ali sada, dok sam ih posmatrao iz svog kutka, samo su sedeli i ćutali kao krivci, zureći u poslednje plamsaje vatre. Posle nekog vremena, digao sam se iz kreveta. Sve četvoro su, apsurdno, skretali poglede od mene. Sačekao sam koji trenutak, da vidim hoće li se neko od njih oglasiti. Na kraju sam rekao: „U redu, do malopre sam spavao, ali pogađam o čemu ste pričali. Pa, ako vas zanima, uradiću upravo to od čega strahujete. Idem iz ovih stopa u kuću tog mladog sveta. Reći ću im šta da učine sa svom onom energijom koju nose u sebi, sa svim onim snovima, s onom žarkom željom da postignu nešto od trajne dobrobiti na ovom svetu. A vi, samo vas gledam, kakva ste vi žalosna družina. Čučite ovde u kući, plašite se da bilo šta preduzmete, plašite se od mene, od Magisa, od svakoga iz onog doba. Plašite se da bilo šta učinite u velikom svetu, samo zato što smo jednom davno napravili nekoliko grešaka. Pa znate šta, ti mladi ljudi još nisu tako nisko pali, uprkos svoj toj letargiji koju im već godinama propovedate. Razgovaraću s njima. Za pola sata ću poništiti sve vaše kukavne doprinose.“

„Eto, vidite“, rekao je starac ostalima. „Znao sam da će ovako biti. Trebalo bi ga sprečiti, ali šta mi tu možemo?“

Probio sam se kroz nered u sobi, uzeo svoju torbu, pa krenuo u noć.

Devojka je i dalje stajala pred vratima kad sam izašao. Činilo se kao da me očekuje i, klimnuvši glavom, krenula je da me vodi.

Sipila je kiša i noć je bila tamna. Krivudali smo i vijugali uskim stazama između seoskih kuća. Pojedine kuće kraj kojih smo prošli izgledale su tako trošno i dotrajalo da sam imao

osećaj da bih svaku mogao spraviti sa zemljom kad bih se samo zatrčao na nju svom težinom.

Devojka je hodala nekoliko koraka ispred mene, povremeno se osvrćući da me pogleda preko ramena. U jedan mah je rekla: „Vendi će se toliko obradovati. Sigurna je bila da ste to vi kad ste ranije prošli. A dosad je sigurno shvatila da je bila u pravu, pošto sam se ovako dugo zadržala, pa je verovatno već okupila celo društvo. Sigurno nas svi tamo čekaju.”

„Jeste li i Magisa isto ovako dočekali?”

„O, da. Zaista smo bili uzbuđeni kad je došao.”

„Ne sumnjam da mu je to veoma prijalo. Uvek je sebi pridavao prevelik značaj.”

„Vendi kaže da je Magis bio jedan od zanimljivih, ali da ste vi bili, pa... značajni. Ona smatra da ste bili istinski značajni.”

Načas sam se zamislio nad time.

„Vidiš”, rekao sam. „O mnogim stvarima sam promenio mišljenje. Ako Vendi očekuje da ću govoriti sve ono što sam govorio pre toliko godina, pa, bojim se da će biti razočarana.”

Devojka kao da ovo nije ni čula, samo me je odlučno vodila dalje između grozdova seoskih kuća.

Nedugo potom, postao sam svestan da neko hoda na desetak koraka iza nas. U prvi mah, pomislio sam da je to samo neki seljanin izašao da prošetati te sam se uzdržao od osvrtnja. Ali onda je devojka zastala ispod jedne ulične svetiljke i pogledala iza nas. Tako sam i ja bio primoran da zastanem i osvrnem se. Ka nama je hodao sredovečan čovek u tamnom kaputu. Kad je prišao, pružio je ruku i rukovao se sa mnom, premda bez osmeha.

„Dakle”, rekao je, „stigao si.”

Tada sam shvatio da ga poznajem. Nismo se videli još otkad smo obojica imali deset godina. Zvao se Rodžer Baton, i bio je u mom razredu u školi koju sam dve godine pohađao u Kanadi pre nego što se moja porodica vratila u Englesku. Rodžer Baton i ja nismo bili naročito bliski, ali, pošto je on bio stidljiv dečak, a pri tom je takođe bio iz Engleske, neko vreme me je svuda pratio. Otad ga nisam video niti sam imao ikakve vesti od njega. Sada, osmotrivši ga pažljivo pod uličnom svetiljkom, ustanovio sam da ga godine nisu mazile. Bio je ćelav, rošavog i izbranog lica, a čitavom svojom pojavom odavao je utisak klonulosti od umora. Ipak, nije bilo sumnje da je to moj stari školski drug.

„Rodžere”, rekao sam, „upravo sam krenuo u posetu prijateljima ove mlade dame. Okupili su se tamo da me dočekaju. Inače bih odmah pošao da te potražim. Uostalom, imao sam to u vidu kao sledeći korak, makar noćas i ne stigao da se naspavam. Baš sam malopre pomislio: Koliko god bilo kasno kad se oprostim od tih mladih ljudi, posle ću otići da Rodžeru pokucam na vrata.”

„Ne sekiraj se”, rekao je Rodžer Baton kad smo svi nastavili da hodamo. „Znam koliko si zauzet. Ali trebalo bi da porazgovaramo. Da obnovimo priče o starim vremenima. Kad si me poslednji put video – u školi, to jest – pretpostavljam da i nisam bio neka marka. Ali, znaš, sve se to promenilo kad sam imao četrnaest, petnaest godina. I te kako sam očvrsnuo. Postao čak i liderski tip. Ali ti si mnogo pre toga napustio Kanadu. Oduvek se pitam šta bi se dogodilo da smo se upoznali sa petnaest godina. Sve bi među nama bilo sasvim drugačije, tvrdim ti.”

Kad je to rekao, preplavila me je bujica uspomena. U ono vreme, Rodžer Baton me je idolizovao, a ja sam ga zauzvrat bez prestanka zlostavljao. Međutim, postojao je između

nas neki čudan sporazum o tome da ga ja zlostavljam za njegovo dobro; da kad ga, bez najave, udarim u stomak na igralištu, ili kad, u prolazu hodnikom, krenem iz čista mira da mu zavrćem ruku na leđima dok ne zaplače, ja sve to činim kako bih mu pomogao da očvrsne. Shodno tome, glavna posledica takvih grubosti po naš odnos bilo je njegovo nepomućeno strahopoštovanje prema meni. Sve mi se to vratilo u sećanje dok sam slušao čoveka umornog izgleda koji je hodao pored mene.

„Naravno“, nastavio je Rodžer Baton, možda i pogađajući tok mojih misli, „da nisi onako postupao sa mnom, sasvim je moguće da se ni u petnaestoj ne bih promenio. U svakom slučaju, često se pitam kako bi sve to izgledalo da smo se sreli samo koju godinu kasnije. Tada zaista nisam bio za potcenjivanje.“

Ponovo smo hodali uskim krivudavim prolazima između kuća. Devojka je i dalje vodila, ali sad je hodala mnogo brže. Često bismo je tek namah ugledali kako ispred nas zamiče iza nekog ugla, i palo mi je na pamet da moramo biti na oprezu ako ne mislimo da je izgubimo.

„Ovih dana, naravno“, upravo je govorio Rodžer Baton, „malo sam se zapustio. Ali moram reći, stari moj, ti kao da si u mnogo gore stanju. U poređenju s tobom, ja sam sportski tip. Otvoreno govoreći, sada si, uistinu, tek prljava stara skitnica, zar ne? Ali vidiš, još dugo posle tvog odlaska, i dalje si mi bio idol. Da li bi Flečer uradio ovo? Šta bi Flečer pomislio kad bi me video da radim ono? O, da. Tek negde oko petnaeste, osvrnuo sam se na sve to i pročitao te. Bio sam tada veoma ljut, naravno. Čak i sada, desi se ponekad da o tome razmišljam. Osvrnem se unazad i pomislim: Pa, bio je teško đubre i ništarija. Imao je u tom uzrastu malo više telesne mase i mišića od mene, malo više samopouzdanja, i to je maksimalno koristio. Da, više je nego jasno, kad pogledamo unazad, kakvo si bio đubre i sitna duša. Ne tvrdim, naravno, da si i dalje takav. Svi se menjamo. Toliko sam voljan da ti priznam.“

„Već dugo ovde živiš?“, pitao sam, želeći da promenim temu.

„Ah, oko sedam godina. Ovde, naravno, svi mnogo pričaju o tebi. Ponekad im pomenem i naše veze iz mladih dana. 'Ali on se mene ne bi setio', uvek im kažem. 'Zašto bi se i sećao nekog tamo sitnog dečaka kojeg je nekad zlostavljao i držao na uzici?' Kako god bilo, ovdašnja omladina, oni ovih dana sve više i više pričaju o tebi. Dakako, oni koji te nikad nisu videli obično su i najskloniji da te idealizuju. Pretpostavljam da si došao da to naplatiš. Pa dobro, ne mogu reći da te krivim. Imaš pravo da pokušaš, i da možda povратиš malo samopoštovanja.“

Najednom smo se obreli pred otvorenim poljem, i obojica smo zastali. Osvrnuvši se, video sam da smo u hodu ostavili selo za sobom; poslednje kuće bile su prilično udaljene. Kao što sam se i pribojavao, mladu ženu smo izgubili; zapravo, shvatio sam da je već neko vreme nismo ni pratili.

Baš u tom času, iskočio je mesec, i video sam da stojimo na rubu nepreglednog travnatog polja – koje se pružalo, pretpostavljao sam, mnogo dalje nego što sam po mesečini mogao da vidim.

Rodžer Baton se okrenuo ka meni. Lice mu je na mesečini delovalo blago, gotovo srdačno.

„Kako god bilo“, rekao je, „vreme je za praštanje. Nemoj toliko da brineš. Kao što vidiš, određene stvari iz prošlosti na kraju ti se vrate. Pa opet, ne možemo snositi odgovornost za ono što smo radili dok smo bili veoma mladi.“

„U pravu si, nesumnjivo“, rekao sam. Onda sam se okrenuo i zagledao u mrak oko sebe. „Ali sad nisam siguran kuda bih dalje. Vidiš, neki mladi ljudi očekivali su me u svojoj kući.“

Dosad bi me već ugostili uz toplu vatru i vreli čaj. Pa i malo domaćih kolača, možda čak i dobar gulaš. A čim bih ušao, predvođen mladom damom koju smo do maločas pratili, svi bi zapljeskali. Bio bih okružen osmehnutim licima, izrazima obožavanja. Eto, sve me to negde očekuje. Samo što nisam siguran na koju stranu da krenem.”

Rodžer Baton je slegnuo ramenima. „Ne brini, lako ćeš tamo stići. Samo, da znaš, malo te je ta devojka zavarala ako si pomislio da do Vendine kuće možeš stići pešice. Previše je to daleko. Morao bi u stvari da uhvatiš autobus. Pa i onda, prilično je to dugo putovanje. Oko dva sata, rekao bih. Ali ne brini, pokazaću ti gde da nađeš autobus.”

S tim rečima, zaputio se natrag ka seoskim kućama. Dok sam ga pratio, bio sam svestan da je već veoma kasno i da moj družbenik jedva čeka da ode na spavanje. Ponovo smo nekoliko minuta vrludali između kuća, a onda nas je izveo na seoski trg. Toliko je, u stvari, bio mali i neugledan da se jedva i mogao nazvati trgom; sastojao se od komadića travnjaka pored usamljene ulične svetiljke. Po obodu kruga svetlosti moglo se nazreti nekoliko prodavnica, svih zatvorenih do sledećeg jutra. Vladala je gluva tišina i nikakvog znaka života nije bilo. Nad zemljom je lebdela laka izmaglica.

Rodžer Baton je zastao pre nego što smo stigli do travnjaka i pokazao prstom.

„Tamo“, rekao je. „Ako tamo stojiš, pojaviće se neki autobus. Kažem ti, putovanje nije kratko. Oko dva sata. Ali ne brini, siguran sam da će tvoji omladinci čekati. U današnje vreme imaju tako malo toga u šta bi verovali, znaš i sam.”

„Veoma je kasno“, rekao sam. „Siguran si da će se autobus pojaviti?”

„O, da. Naravno, možda ćeš morati da čekaš. Ali neki će se autobus na kraju pojaviti.”

Zatim me je dotakao po ramenu kao da me bodri. „Jasno, malo ćeš se osećati usamljeno dok tamo stojiš. Ali kad autobus stigne, brzo ćeš živnuti, veruj mi. O, da. Uvek je taj autobus čista radost. Biće jarko osvetljen, i uvek je pun veselih ljudi koji se smeju i zbijaju šale i pokazuju prstom kroz prozor. Čim se ukrcaš, osetićeš toplinu i prijatnost, a saputnici će čavrljati s tobom, možda će ti ponuditi i da nešto pojedesh ili popiješ. Biće možda i pevanja – to zavisi od vozača. Neki vozači to podržavaju, neki ne. Pa, Flečere, drago mi je što smo se sreli.”

Rukovali smo se, zatim se on okrenuo i otišao. Posmatrao sam kako iščezava u mraku između dveju kuća.

Prišao sam travnjaku i spustio torbu na zemlju ispod ulične svetiljke. Osluškivao sam da čujem zvuk nekog vozila iz daljine, ali noć je bila potpuno tiha. Ipak, razgalio me je opis autobusa koji sam čuo od Rodžera Batona. Osim toga, razmišljao sam o prijemu koji me očekuje na kraju putovanja – o izrazima obožavanja na mladim licima – i osetio sam kako se negde duboko u meni budi klica optimizma.

*(S engleskog prevela **Arijana Božović**)*

PTICE

Ponekad eto mislim o pticama Floride,
na primer na četiri pelikana nošena vetrom
minutima bez lepeta krila stalno na istoj visini
ispred trinaestog sprata hotela *Marriott's Beach*.
Ko god da je tada gledao sa trinaestog sprata
mogao je da pogleda četiri pelikana u oči
i vidi kako su oni gledali u trinaesti sprat
minutima.

Ili onaj morski jastreb nad Bulevarom Sanrajz.
Dok mu se u kandžama koprcala tek ulovljena riba,
on je leteo ka svom cilju u pravcu severa. Kao da se vraća
iz kupovine, poput nas, koji smo se upravo natovarili
brzom hranom, hlebom sa ukusom kartona,
bljutavim paradajzima, vodnjikavim voćem, gomilom mafina,
osrednjim vinom i supama u konzervi. Kako je samo bio
primamljiviji njegov
catch of the day.

I da ne zaboravim veliku plavu čaplju.
Posle čitavih jedanaest godina video sam je kako ponovo leti.
Tek što sam kod Rojal Palmsa kročio u močvare Everglejdsa,
bila je tu. Kao onda, kad se gotovo ganuti
sudarismo: eno je gde leti velika plava čaplja!
Letela je i sada ponovo, ali ništa nije bilo kao onda:
sad svi su mrtvi
i ona je mrtva
da ne zaboravim.

OBRNI-OKRENI, O DUŠO

Mokra čela
i oka skrita,
takvog ga znam,
grenlandskog kita.

U Severnom moru
njegov je dom,
uvek je on
u domu svom.

U mrežu uhvaćen
kaže taj rob:
„Vi kopate mi
suvi grob.“

Svet je truo,
more je plavo,
kako god se okrene –
kit ima pravo.

KAKO JE IKAROVO MORE DOBILO IME

ILI

KAD OTAC SA SVOJIM SINOM...

ILI

PRAVA ISTINA O DEDALU I IKARU

Budući da se priča o Dedalu i Ikaru dosad uvek iskrivljeno pripovedala, trebalo bi na ovom mestu jednom ispričati istinu.

Tako, recimo, nije istina da je Ikar, protivno upozorenjima svoga oca, tako žustro žudeo ka suncu, koje je otopilo vosak sa njegovih krila, nakon čega se Ikar tragično utopio. Kao što zna svako dete, u višim vazdušnim slojevima postaje sve hladnije, te je, u stvari, tu ver-ziju Dedal naknadno izmislio, kako bi ljudima objasnio gde mu se denuo sin.

Zapravo se Ikar, koji je godinama živeo sa ocem u lavirintu, zamorio od stalnog tutorstva svog već osedelog oca i jednostavno je odlepršao od njega, budući da mladost odvajkada hoće da živi svojim životom.

Umakavši od starateljstva svog oca, Ikar se zaustavi u Tarantu, tu slete i započne odmah najrazuzdaniji poročni život koji se uopšte može zamisliti. Pri tom mu, u početku, beše od koristi to što je stalno nosio krila sa sobom, pa je tako mogao da se, brzo poput strele, izvuče od svakog plaćanja računa. Ubrzo, međutim, oslabljen tolikim pijančenjem i bludničenjem, izgubi kondiciju i, nakon što je jednom potpuno pijan poleteo i tresnuo o zid, ograniči se na to da prosi od putnika i oprobava se u sitnim krađama. Tako se desilo da jednog dana pokrade jednog stranca, koji se, međutim, u sekundi okrete i ščepa ga. Beše to njegov otac Dedal. „Ikare“, reče Dedal ganut, na šta se njegov sin na kolenima zakle da će se od tog časa popraviti. Otac ga povede k sebi, ali nakon dva dana sin opet pobeže. Otac ga nakon duge potrage nađe u najozloglašenoj kući u celoj luci. „Ikare“, reče on, „moraću da te držim pod ključem.“ Sin, međutim, opet pobeže, nakon čega ga otac najzad izvuče iz jednog ćumeza, gde se upravo budio nakon mamurluka. „Mora da bude ovako“, reče on oštro, sveza svog sina i dva meseca je gradio najsloženiji lavirint koji je ikad izmislio. Potom uvede Ikara unutra. „Ovde ćeš sada da ostaneš“, reče mu. „Pijaća voda je u ovom bunaru, hranu će ti ubacivati svaki dan. Ostaj zbogom.“

Pomoću vunene pređe, Dedal nađe izlaz iz lavirinta, ne obazirući se na pozive za pomoć tog propalice od sina.

Od tada je, međutim, Dedal sedeo tužan na obali mora i tu priča ipak kazuje istinu. Svakome ko bi ga upitao zašto tuguje, ispričao bi još i danas poznatu priču o smrti svog sina, koji se krilima približio suncu i pritom pao u more. Sasvim je razumljivo što je Dedal to učinio, budući da su očevi oduvek pokušavali da zataškaju bruku svojih sinova. Ljudi su mu pak verovali, svako ko je čuo o njegovoj nesreći žalio ga je, a more kraj koga je sedeo do dana današnjeg zove se Ikarovo more.

HENDIKEPIRANO DETE NA PLAŽI

Ta nežna noga
a onda to skvrčeno stopalo
ta lepa ruka
a onda ona druga
to prefinjeno lice
pa onda ta grba
to jedno stvorenje
a onda ta vesela majka.

DVOSTRUKI SUSRET KRAJ SPERLONGE¹

Plaža beše pusta, duga.
Sunce beše zašlo nisko.
Sen mi pade koso, sklisko,
kad naiđe i jedna druga.

Meni beše strana ti.
Pridoste za tren.
Ti svetla i tamna ti sen,
preko peska obe vi.

Vrlo lepa i prilično gola
prođe ti kraj mene.
Utom nam se poklopiše sene
ne beše više svaka po pola.

Gledasmo za vama dugi čas.
Ne okrenuste se vi.
Odoste, neme, senka i ti,
ah, reče jedno od nas.

IZ KNJIGE PROMENA

Jednom je Lao-či hvalio vodu.

„Stvarno ne znam šta bi sličilo vodi“, reče on. „Vino? Ne, vino je drugačijeg ukusa i opija. Trava? Ne, trava je zelena i pri vrhu zašiljena. Možda kamen? Ne, kamen je okrugao i može da se baci. Divlje goveče? Ne, ono jurca unaokolo bez cilja i može da maše repom.“

Potom je Lao-či ćutao neko vreme, a onda nastavi iscrpljen: „Mogao bih da vam navedem još koji primer, ali valjda mi verujete da stvarno ne znam šta bi vodi bilo slično?“

„Ma naravno!“, povikaše njegovi učenici, koji nisu ni najmanje sumnjali u to. „Ma naravno! A sada se opet malo odmori, učitelju!“

¹ Gradić u Italiji između Rima i Napulja. (*Prim. prev.*)

NEPOKOLEBLJIVI

Pa onda je to to, dušo moja
(ali to ne može da bude to,
molim te mi reci da nije),
ismevaj ti nekog drugog,
(ako sada izađeš iz sobe,
pašću mrtav)
nisam ti ja lutka na koncu
(naravno da jesam. Molim te, vuci konce,
radiću šta god želiš)
da se prema meni tako ponašaš
(kako god da si se ponašala prema meni,
podneću još mnogo, mnogo više).

Samo ti idi, ljubavi, slobodna si
(nisi uopšte slobodna,
sve dok me moja ljubav vezuje za tebe)
jer rastanak znači: od jednog postaje dvoje
(ko ovde govori o rastanku
zar sam potpuno poludeo?)
Da li boli, bejbi? Nema veze
(ako samo i dotakneš kvaku,
kriknuću)
svaki bol će jednom proći
(aaaaaaaaa
uuuuuuuuu
ohohohoh)

KRAJ JEDNOG DVOSTRUKOG TALENTA – PO NJEGOVIH SOPSTVENIM REČIMA

Niz dugih godina
bio sam i slikar i
pisac.
A onda odjednom
nije mi se više dalo.
To znači: najpre
nisam hteo
više nijednu sliku
da naslikam
do kraja.
A nedugo potom
nisam više želeo
nijednu reč više
do kraja
da napiš

PESMA O SMISLU

Budi dobar prema sebi.
Svet je pun zla.
Nepravda svuda tlači
uzmi sebi za pravo
i iskorači
od MI ka JA.
Svet smrdi.
Prema sebi zato
dobar budi.

LJUBAV ZNAČI

zaboraviti kako se računa:

jedan plus jedan jednako jedan
jedan minus jedan jednako dva
jedan puta jedan jednako beskonačno
jedan podeljeno sa jedan jednako sreća

IMA TOLIKO TOGA DA SE RADI:

u muzejima me čekaju slike
u bibliotekama me čekaju knjige
u bioskopima me čekaju filmovi
u kafeima me čekaju ljudi

a ja u svojoj sobi
čekam tebe

JADIKOVKA

I onda sedne velika zver na
kolena tvog srca
i kaže: druže moj, ustani.
Uozbilji se. Sa šalom prestani.

Pogledaj kolena svog srca.
Prijatelju moj, ona krvare.
Ovde zabava prestaje. Otišlo je
predaleko. Ozbiljno postaje.

Na to poželiš da kolena svog srca
podigneš sa tla.
Ali glomazna zver sedi težinom svom.
I tako i nadalje
nastavljaš da živiš sa njom.

UMETNIK U RAZGOVORU

A kako ti se čini ono što ja pravim?
Dobro, da te time više ne gnjavim.
Ipak, kako ti se sviđa ono što ja stvaram?
Ah, tako. Ne želiš da te opet smaram.
A ono što pišem, da l' to može da se sviđi?
Čekaj, ostani, molim te, ne idi!
A ono što slikam onda, da li ima neki nivo?
Ne, ne reci ništa, čuti! Još jedno ti plaćam
pivo. Ipak, da ti konkretno pitanje postavim:
Kako ti se čini ono što ja pravim?

NEMAC U INOSTRANSTVU

Ah ne, nisam ja jedan od onih što se dernjajući
stropoštaju svojom širokom zadnjicom u ležaljku na plaži
i zauraju „dones' deder jedno pivce!“
a potom se razmeću time kako je nemačka marka jaka.

Ah da, ja sam od onih što mučeći se
stisnute guzice pijuckaju svoj šampanjac iz čaše
u stalnoj strepnji da će neko možda da pomisli:
Onaj tamo! Zar nije i on jedan od njih?

MALA PESMA

Makar bio ubog
Makar bio tupav
Makar bio kriv
Makar bio grbav
Makar bio gluv
Ili oslepeo
Makar bio i meso
Postaću ipak
Prah i pepeo

MOLITVA

Dragi Bože, budi najzad svestan
da ja nešto posebno jesam.
I jednom bar priznaj mi
da od tebe sam pametniji.
I moje ime ubuduće slavi
inače ću da ti radim o glavi.
Amin.

SVE O R. M.

Robert Multikulti voli da jede najviše
tamo gde *kebab* piše.
Kebab, kaže on, mom nepcu je mio
pa makar i od Turčina bio.

Robert Multikulti, tako stoje stvari,
onu sortu stranaca ne vari
koji ne mogu da odole
da kažu kako sve nemačko vole.

Robert Multikulti, kaže on,
smatra sebe tendencioznim rasistom
koji mrzi svoju sopstvenu rasu
i to rado, iz dna duše i u svakom času.

Robert Multikulti je mišljenja
da je Nemačka dovoljno ujedinjena:
neće proći ni tri noći
i opet će svako svojim putem poći

Robert Multikulti, još i to pomeni,
ostatak sveta baš mnogo i ne ceni
i zaključuje, dok pritom uzdiše,
ja u tom ostatku sveta živim, štaviše.

OPET ON

I iznova slušamo
kako je Breht, doduše,
mnogo je...
ali ne dobro.
Da je bio, u stvari,
jedan pravi nemaštoviti
ključaroš
tipa petla
nabrzaka se popne
i još brže spusti.

Ali, otkud mu onda sve te žene?
Sve lepe
i pametne
i tako mnogo njih?
I to uvek tri odjednom. Dok je još
opsluživao treću po redu,
druga je već prekucavala
pesme i rukopise od tog dana,
koje je onda prva po redu
čitala odmah oduševljenoj publici u sali
u kojoj su već čekale
četvrta
peta
šesta žena,
tako se o njemu stalno piše.

A onda opet kažu...
i gde je tu onda istina?
Hoću da kažem, mora biti
da to može da se utvrdi.
Imamo prava na to
da saznamo
čime i na koji način i zašto
su mu se žene na taj način...
Čovek ipak treba da
uči od klasika!

Izvornik: Robert Gernhardt, *Gesammelte Gedichte 1954–2004*, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 2006.

(Sa nemačkog prevela **Jelena Radovanović**)

PLOVIDBE

1.

Golub sleteo na sims zgrade preko puta, odleteo
pre nego što je list klена na isti sims pao.

Mesec osvetljava niske oblake, kreće se kaldrmom
parkinga,
gricka proređeno lišće, čvorove i internodije sati.

2.

Zavijaju maglene sirene – smrt je raširila mape
na navigatorskom stolu,
utvrđuje položaj.

Ovde je, u bolničkoj teskobi, tvoje telo – krhka lađa –
koja mimoilazi ledeni breg.

Ploviš prema havarijskom kompasu, snalaziš se
bez obzira na vidljivost.

Gomilaju se sante leda – uzdižu se ispod horizonta, koji se juče
meko odvajao od neba,
menjao se ispod niskog sunca tokom dugog zalaska; dok su crvena krvna zrnca
bockala.

Led koji premerava vode i tamu ne zna da smo tu.
Svejedno mu je da li će nas smrskati ili osloboditi.
To je mrtav led koji putuje s drugih širina, bezvetrenom tišinom,
usklađen s pulsom zmiruće noći.

Početak beskrajnog polja.

Ako bude vetar, mogao bi da se održi pravac – da se ide uz vetar ka obali,
gde se opružio život, a predgrađa mirišu na dim od zapaljenog lišća,
odakle dopire odsjaj svetiljki.

Da je vetar – božanski pasat prostranih dana –
hitali bismo za njegovim dahom,
poput hrabrih mitskih heroja.

Ako bi bio vetar
i ptice, i kopno

PLIMA

Ovde se neće održati ni koren ni drvo, ni zeleni pojasevi kamenike,
ni ućebana mahovina.

Postojite samo vi – nadmeni stubovi, istureni bastioni,
polomljene ambone od bazalta – stene u smrtonosnom okršaju s okeanom.

Činite se besmrtni,
kao da je smrt u vama i kroz vas umrla
u prstenovima lomećih talasa.

Kao da je smrt, nezasita kao so,
vladala prolaznošću, bez žurbe birajući iz gnezda
prolećni nasad: sate, kada raste svetlost, otvara se uvala talasa,
svetlucaju reči
i ribe.

Ona se procenjuje na osnovu vlastite senke. Njena regatna brzina.
Uklapa se, sužava
i pogađa. Opija se brzinom.

Odneće kuću, baštu s macama topola na koži, uskratiće
lastavičju radost dana. Još uvek puši se kafa i niko ne uklanja mrvice
s čaršava, dok ona u blizini
krvlju maže zastor oblaka, uništava svet
u okviru velikih ciklona.

Njen palac okružuje tetivu
vežbovnog luka – ravnodušni svedoci: mišići ruku i pleća; navire
crvena plima

SONET ZA OCA

Zaronio si bok u dubok nagib, usmeravajući kljun lađe
ka tesnacu između jezera. Izdaleka videli smo kako se na ulazu
lađe okreću oko vlastite ose, kako ih vetar razbija.
Kanal bejaše prazan i svetlucav.

Kada smo se tamo probili, energija vetra zaustavi i nas, i ptice.
Vetar je tu savio gnezdo i branio ih – nasrćući sve jačim
gvozdenim krilom.

Udarao je silovito.

Dodvoravao si mu se dugo, s visine, sa slepo odanim
štitom talasa – prilazeći u kratkim manevrima, izmičući u luku,
svakim povratkom osvajajući onih par desetina metara, budno
napet nad kormilom – udubljen u sebe i u stihiju.

Ali vetar nas je probio.

Isplovili smo na otvoreno jezero.
Gotska konzola mojih dana – ona zlatasta boja neba
posle zalaska sunca, ogromno spokojstvo vode.

Noć se razrastala iznad lanca obližnjih brda, tamneo je i kretao se njen led,
izabravši put pravo na nas –

REJONI

Ovo je raj dabrova – srušene bele vrbe, topole, delovi brana,
zagati omanjih potoka.
Sa srušenog drveća životinje su pootkidale tanje grane, kićanke grana
i odvukle ih u vodu, praveći ostavu u blizini kolonija dabrova.

Nebo se zaustavilo na zemlji – odražava ga voda –

dabrovi sa svake strane
graniče se s beskrajem, u kristalu lepog vremena

PRETPROLEĆE

Poslesnežna visoka voda dana, juče; šljunčan
gaz podneva vraćao je puls širom otvorenom
drveću. U susret nam je išao topli vetar,
mreškao površinu; mušice su plesale
iznad starog psa koji je spavao na suncu. Danas je

odlivak od leda, u otiscima kopita
odlazeće noći.

Divlja životinja – led – iščekuje ispod točkova.

Vrane zaposedaju grane

TOBELLUS

Ah, videti to onda! Godina 1926, poslednji dan maja,
dva postglacijalna kružića – jezera Tobellus¹ – u dolini,
pokraj puta iz Staatschausena (Stanjčiki) ka Blindgallenu (Lutalice).
Nekada su se tu nalazili Prusi i tada je Romincka prašuma
nazivana Rominter Heide.

Oseća se kako se sprema oluja. Vidim je, silovitu,
kako udara gradom u mastiljavu vodu, blizu visokih mostova, kojima su
prolazili vozovi s gljivarima i pecačima, još uvek ne vozeći
kamen za gradnju Vučjeg rova u Gjerloži.

Posmatrati, duž jedne od munja, snažnu eksploziju metana i kiseonika,
kako se podiže voda i iz vlastitih dubina izbacuje
ogromne mase zemlje, treseta, blata.

Kako oluja ledničku vrtaču, crnu, okruglu kao krater vulkana
na drugu stranu pretura.

Posmatrati kako se oluja udaljava, kako s visova brda silaze smreke
ka ledenoj vodi osutoj zvezdama –
sada su tamo bedno kupalište, polje za bivakovanje
i močvarna obala

¹ Tobellus ili Dobellus – Malo i Veliko jezero u Varmijsko-mazurskom vojvodstvu, na granici s Pruskom, pesnikinjin rodni kraj. (*Prim. prev.*)

NESANICA

Veličanstvena malinovača u polju – jabuke padaju u strnjište

s jabukovog drveta detinjstva,
krvavo-meden krug zasut snegom
juče je privlačio ose.

Mesec je pećinski biser iznad obronka sna,
dalekoga

* * *

Bleštavi osviti smrti,
nekad se umiralo u kućama.
Bilo je vreme kada se navikavalo na umiranje,
malo se sa njim radilo, počevši ranije
od nečeg manjeg – bola u leđima
ili pokidane tetive.

Telo se polako odvezuje od života.
Osvrće se, kao da se zaustavilo na granici dveju država,
pitajući: „Kojoj od njih pripada ta zemlja?“

Ima malo vremena, pre nego što je na leđa podigne snažan mrtvi talas
nezaklonjene noći.

Pre nego što nastanu osviti bez sjaja
u tišini opustošenog sveta, gde nema ostrva
ni plićaka, a osama
je potpuna

(S poljskog prevela **Biserka Rajčić**)

RIHARD VAGNER

parsifal: prelude to act 1

nokti vetra
mrtvac su koji se pruža
u meni, bučna
pisaća mašina na kojoj je „a“ pokvareno

odustao sam od reči bogova
proroka koji će napisati svoju knjigu
stvorio sam iz napuštene senke

oktobar je mesec nespokojnih
poništene karte, požuteli peškiri,
samačke kuće koje mirišu na slabine, žirafa
koja se obesila o ulazna vrata studenskog
doma, činovnički leševi
i istanbul
neko pleše na plaži još od jula

jasno je iz netaknutog slova „s“ na tvojoj tastaturi
da si me zaboravila

ROBERT ŠUMAN

symphony no. 4 in d minor, op.120, II. romanza andante

svoje polomljene delove
skuplja jedan kip
ispod limunovog drveta

vlažnosti prvog poljupca
još uvek se sećaju njegove usne

dok se peščane žene
rasipaju na vetru
psovku svega što je odloženo
u meni osećaju

ko poslednji umre neka se sam zavije u pokrov
niko više nije ostao

noć baca kamen na prozorska okna i beži
u jednom potkrovlju koje gleda na ostrvo sedef¹
dovršiti napola izgorela pisma
moje prokletstvo je

odmah nakon akrobata, dresera majmuna,
verglasha, lice mi se samo izbrisalo iz vremena

zatim su se pojavila deca demona
licima okrenutim ka severu, zaboravljenih imena,
na njihovim telima šminkom skriveni tragovi autopsije

okrenute naopačke u pakao gledaju njihove oči

¹ Jedno od devet Prinčevskih ostrva u Istanbulu. (*Prim. prev.*)

TOMAZO ALBINONI

concerto in oboe in b flat major – adagio

dali su mi u naručje jednu zvezdu
koja je počela da se gasi

moje oči utrapili su jednoj breskvi
tanana opna u svemu što pogledam

hodao sam stazama, bulke,
perunike, tragovi potkovica, dve, tri kolibe,
oni koji svog mrtvaca nose pokraj sebe

mogao bih da se zakunem
na prethodnom račvanju
da sam se pozdravio sa bogom

kada pozovu moje ime
još neko se okreće samoći
koracima hromog konja

preklinjem da me ubiju
ne čuju

MANOS HADŽIDAKIS

ionian suite, II sarabande, IV movement

dok deca jednu plavu metlu
pokušavaju da puste da leti na plaži
shvataju da je ljubav
sve ono što ne mogu da opišu

jedna žena daje riblje glave koje prebire
mačkama u glinenoj činiji

u snu priča
dete koje je ritnulo jorgan

martovski vetar nea peramosa
psovke mrtvih grčkih mornara
nosi u svom fijukanju

kad god vidim neko ostrvo
čvrsto zažmurim

GABRIJEL FORE

élégie

poprimili smo oblik
tegle iz koje smo izašli
kako čovek liči na neki cilindar
tako

zamisli, imamo lice, dišemo,
ali smo goli čak i u slojevima odeće

rodi se više!
svima je dosadilo čekanje
predviđanje na šta ćeš ličiti
napetost zbog prve reči
rodi se više – rodi, iz mene

dok se strast nakon jednog sna
pritajila u sobi: bojice,
šnale, majušne makaze,
papiri u boji, belo jedro

dok noćni đavoli sve sakrivaju

GUSTAV MALER

symphony no 1 'titan' III feierlich und gemessen, ohne zu schleppen

rođeno istog dana kad i ti
drvo topole
moja vrata zasulo je svojim semenom

„kad god vodimo ljubav jesen i ja“ kaže
„mrtve golubove
ostavlja na moje grane“

istina je da čezneš za osećajem hladnoće
na svojoj nozi koja viri ispod jorgana
svakog jutra jedan beleg opekotine

čim ustaneš sa mesta na kom sediš
prate te
tvoja spavačica, papuče, donji veš
i tvoje telo
jednog po jednog oslobađaš se svega
dok ulaziš u baštu

tvoja je smrt crna mačka
posmatra sve što radiš
kroz ključaonicu

BALTUS

razgovaram sa decom koja nose kovčeg
pokraj jednog zelenog puta
da li su anđeli muškog roda

koza zaljubljena u drvo pomorandže
selo je davno napustila
sa koferom od sopstvene kože

kad zazvone podnevna zvona
slanom vodom peru devojke svoje ženskosti
i suše ih i kače na konopac da budu poljubljene

dva skeleta koja vode ljubav
na rendgenu u doktorovoj ruci
„zaboravljamo da smo samo gomila kostiju”

vodom koja curi sa tvojih prepona peru se
trešnje, plima i oseka tvog tela u krevetu
jedan jedrenjak, nažalost, ostao je na otvorenom moru u oluji

započeo sam svaki posao koji sam završio ali
nisam mogao da završim mnogo toga što sam započeo
predenje niti, sanjanje, vođenje ljubavi...

poljubio sam usne koje si mi ponudila i
trešnje koje su ostale na tanjiru pojeo sam

KLIMT

pokisnuo sam na svojoj kiši dok sam dolazio
za šta god se uhvatim paramparčad
usne samo upamtim
devojke, čak i da joj je lepo lice

ožiljke na tvojoj koži bih skupljao
u jesen, dok si imala cveće kojeg se nisam nagledao
na glavi umesto kose
šapnuo sam tvoje ime: meduza!

troimene ulice, prazni ormani, mirna kuća
moje ime su saznala, ponavljaju četiri anđela
jedna draga, tri mačke: po,² beatriče i orfej
ako jedan od njih dođe drugi ne dolazi iz nekog razloga

odakle god da pogledam, rasparčane slike
zakasnio sam kući, samoća čeka

² Edgar Alan Po. (*Prim. prev.*)

KIRIKO

gledam geranijume i razgovaram
sa oblakom koji ne liči na oblak
u uvojcima kovrdžave kose
jedne žene koja je starija nego što se čini

kakvo leto: rasplakalo kapute u ormanima
i ogadilo mačkama njihove dlake
narove voli, hortenzije i lokvanje
„idem u svako mesto u čijem imenu ima leto“ kaže
lasta na putu za jug, na pauzi za kafu

ispred mog spomenika, jutros
pred vratima ostavljen, sličan meni prilično
bezazlen i tih... puzeći preda mnom
ćuti leptir, šaren

slomljene satove konačno sam napustio, mogu da idu
kuda žele, i žene neučtive prema letu
tako sam sve teskobe, jadikovke, daljine
našavši jedno mesto u sebi smestio

ono što je ostalo od mene podelio sam sa ludima

DIRER

moji mrtvi koje nisam mogao da sahranim
u torbi pod miškom mi
svoje lice sam sakrio do sudnjeg dana

prolaznicima pokazujem svoje srce
vadeći ga u čvrsto stisnutim šakama
cele godine se skrivam, iako znam da će nestati,
u setu koja će otići daleko zajedno sa prolećem

da li ste od onih kojima nedostaje kiša
na krovovima kuća sa tornjevima kap kap
jedne puste ulice istočne evrope

u meni se stvorilo brdo od bola i moja spoljašnost
ne mari ni za šta
oči slepog kao što ignoriše

oprostio sam sebi
tobože je veoma bitno da čovek sam sebi oprosti

REMBRANT

svetlost koja dopire između drveća
plava i mirna, zabavlja se u kosi
devojke plave kose koje se vraća sa vode

kao beba isus bio je glas
prognanog viteza
koji je pevao pesmu na obali reke

strast koja podigne lava sa mesta na kom leži
i nagoni ga da napadne gazelu
kreće se od moje kože ka mojim venama noću

ustani sa mesta na kom ležiš i vrati se
mestu na kom si umro, mnogo puta se boji
tako nečega čovek ako je mlad

ili zaspi ponovo u materici
otpadnu cvetovi nara kada se protresu
u bradavičastom nosu prolazan miris

da li si nekada skinuo svoje telo sa duše i bacio ga
dok ti se pred očima skida kurva
u sećanju ti devojke i miris trave koje si zakopao u vremenu

da li si ikada zaspao i odmah se probudio?

SISLI

lepim otpale listove cveta
s tugom, pa i umrle smatraju porodicom
oni kojima nije ostao niko da ih zagrlj

znaju oni koji se skrivaju u senku mermernih stubova
umesto pod drvo dok sunce zalazi
blizu je pucanje niti kojima su vezani za život

dobro znam, tišina se brusi u plavoj šumi
dok golub krilima učvršćuje svoju lepotu;
prazne kutije za igračke, igre zvukova...

trenutke iz zima bez snega koje pamtim
šaljem tebi, detence, mnogo si se umorio
od desete godine do trideset i pete koliko putovanja

oprosti mi, nemi su gospodar svih knjiga

umetnuo sam svoje lice u jedan nevidljiv portret

ponovio sam svoj poslednji oprošteni greh

*(Sa turskog prevela **Ana Kilic**)*

KROZ ŠPALIR KAZIVANJA O ONOME ŠTO JESTE

(Miroslav Kirin: *Lirka*, Vuković & Runjić, Zagreb, 2018)

Odranije poznat ovdašnjem krugu, ne brojnih, ali svakako posvećenih čitalaca poezije, ponajviše zahvaljujući knjigama *Jalozi*, *Zbiljka* i *Zenzancije*, kojima suvereno uspostavlja osobenu poetičku paradigmu, Miroslav Kirin svojim devetim pesničkim rukopisom širi prostor svog poetskog traganja. Uistinu, *Lirka* je, u velikoj meri, još jedan manifestativni prilog građenju stvaralačke individualnosti i prepoznatljivosti, ali s vidljivo bogatijim izborima na tematsko-motivskom planu, kao i u pogledu zaoštavanja ludičkog momenta, signifikantnog za ranije Kirinove knjige. Dok smo u knjizi *Zbiljka* pronalazili aforistički intonirane spoznaje i sentencionalnu strogost, u *Jalozima* nedovršene strukture iskazivanja i insistiranje na javnosti govora, kao povodu za dublja razumevanja napona između unutrašnjeg i vanjskog sveta, a u, recimo, *Zenzancijama* inverzije subjektivne i objektivne stvarnosti, u duhu istočnjačkih filozofskih stanovišta – knjiga pesama *Lirka* sačinjena je kao mali praktikum divinizacije običnog i svakodnevnog, ali u kontekstu nepoverenja u iskustvo kao meru egzistencije; možemo je, dakle, čitati i kao himnično zagrcnuće čoveka usamljenog na vetrometini izmičućeg smisla.

Upravo stoga, na samom početku, ali i na kraju – razlog. U civilizacijskom lutanju moderne individue razlozi zadobijaju problemsku funkciju u razumevanju sopstvene egzistencijalističke odiseje: *Razlog koji će ujediniti sve nas / Nas koji smo od rođenja u potrazi / U potrazi za svojim pravim mirom* („Razlog“). Dakle, drevna formula ljudske sudbine razlog = motiv = smisao dobija svoju obrnutu sliku: smisao = motiv = razlog. Ostaje nejasno šta igra ulogu hladne amalgamne površi bez koje ovaj odraz ne bi bio moguć. Je li to ravan koju glača sumnja u velike i potrošene ideje, humanistička decentracija ili gubitak vere u pouzdanost kodova koje nudi presna stvarnost? *Meni je jako dobro kad mi je jako loše / Ali to si uopće nikako ne mogu objasniti / I još si ne mogu objasniti sve to što vidim / Pa mir nalazim u svemu što ne vidim* („Meni je jako dobro“).

U središtu pesničkog habitusa Miroslava Kirina stoji ontička zapitanost. On nas proigravanjem smisaonih komponenti i analoškim intervencijama upućuje na stvarnost iza stvarnosti, ali ga pre svega interesuje ono što *jeste* i način koji *jeste*. Nasuprot onoj antropološkoj zapitanosti, iz repertoara univerzalnih nedoumica i zbunjenosti, skrojenih prema meri ljudske jeze pred krhkošću postojanja, Kirinova zapitanost je stvaralačka i ne traži odgovore, jer stvaralac zna da je u traganju za smislom status pitanja važniji od dobiti koju donosi nekakav odgovor, ukoliko, makar i načelno, poverujemo da on postoji. Zato ih Kirin ne nudi. Čak i kada, na pojedinim mestima, podleagne tako ljudski nagonskom i shvatljivom potrebom za odgovorima, oni ostaju otvoreni, nikada do kraja zaključani u kazamatima gotovih istina. Takva rasuđivanja neminovno evoluiraju u nova pitanja, pitanja višeg reda: *A kako kad još*

samo nekoliko dana / A kako kad već netko drugi sličan čeka / A kako kad nema pravog razloga / A kako kad čovjeka nema i nema („Potraga“).

Osnovni ton ovih pesama često je sveden na svedočanstvo, ali taj izveštajni narativ zadržava dimenziju ličnog, on je, takoreći, svojevrсна introspekcija, unutrašnji autoportret s mrtvom prirodom namera. Kirinov lirski subjekt (koliko god ova nesrećna sintagma bila prevaziđena) opsednut je principom *vita contemplativa*, ali mu takva vezanost ne donosi spokoj. *Još malo pa ću se smiriti / Umara me stalna borba / Još malo i bit ću radostan / Neće mi tad nitko ništa, evo / Još samo malo, malo, malo* („Još malo“). Grafičkom simulacijom nestajanja, insistira se na potencijalu igrivosti u operativnom prostoru samog tekstu, čija se osnovna funkcija konvertuje u jezik vizuelne poruke. Na taj način se u svojoj pojavnosti semantizuje i tekst, koji deli sudbinu vlastitog tvorca – neizvestan je i teško održiv.

Kao što je slučaj s prethodnim, Miroslav Kirin i ovoj pesničkoj knjizi namenjuje čvrstu kompozicionu shemu. Razvrstane u šest ciklusa, pretežno kratkog stiha i izrazito redukovano izraza, pesme se nižu simulirajući tematska obeležja za svaku od tih šest koherentnih kompozicionih celina. Već u prvom ciklusu „Jabuka i konj“, na čelu kojeg stoji pomenuta prološko-programska pesma „Razlog“, pesnik nas uvodi u svoj *modus poeticus*, u prepoznatljiv asortiman jezičko-stilskih zahvata i formalnih postupaka. U pesmi koja je pozajmila naslov ovom ciklusu, jednoj od ponajboljih u čitavoj knjizi, snažna stvaralačka imaginacija uposlena je neobičnom intertekstualnom akcijom; problematizuje se odnos prema izvesnom poetičkom nasleđu i njegovom uticaju na izraz samog autora. Zbog indikativnosti postupka, pesmu ćemo navesti integralno: *Da bih doznao što je jabuka / moram je zagristi / Da bih doznao što je konj / Moram ga zagristi // Ali na konju jaše pustopašni Josip Sever / Da bih doznao što je pustopašni Josip Sever / Moram ga zagristi // A u Josipu Severu je diktator / On će mene ugristi / Jer diktator je prazna siva ploča / Diktator je smrznuta ravnica / I otud nema se više kud* („Jabuka i konj“). Zagrižaj je metaforički uzet kao postupak posvajanja, činjenja nečega delom sebe (ono smo što jedemo), i Kirin ovo koristi kao ironično-humorni efekat pri svođenju računa s književnom tradicijom. Glasovita Severova knjiga *Diktator* personifikuje se i dobija svojstvo žive „pretnje“ ugrizom, i to ugrizom koji je rezultat uzajamnosti i predstavlja, na neki način, *uroboros efekat*; ili, kako bi to Sever stihom rekao u jednoj svojoj pesmi: *na putu prema kraju puta*. Govorimo li o predmetovanju književnog nasleđa u ovoj pesmi, ne možemo propustiti da pomenemo još jedan signal, stvoren izborom motiva jabuke i konja (uključujući uzgred i aluziju na čuveni Severov prevod Babeljeve *Crvene konjice*), stabilnim opštim mestima motivike svojstvene narodnom usmenoknjiževnom stvaralaštvu. Kirin to čini slično dvojici za srpsku i hrvatsku poeziju ključnih pesnika, Popi i Slamnigu, čije je pesništvo upravo definisano neprekidnim dijalogom s pesničkom tradicijom, s tim što upotreba tradicionalnog lirskog iskustva u spoju s modernim poetičkim zahtevima nije i jedino čime se ovaj stvaralac može dovesti u vezu s dvojicom velikih prethodnika.

Ciklus pesama „Jučer, danas, sutra“ zapravo je katalog svakodnevnih prizora u kojima se stvarnost u interakciji s nametnutim premisama preoblikuje zadobijajući epitete začudnoga. Biti u tramvaju, kraj jezera, pred trafikom birajući štampu, u kuhinji, pod tušem... sve su to situacioni okviri u kojima ono događajno biva podložno rekontekstualizaciji. Čovek današnjice jeste čovek vaspitane sumnje koja se obrazovala u školi propalih ideja. Otuda stalna potreba za snalaženjem, vapaj za slobodom u diktaturi konteksta, jer: *No ja ništa ne*

vidim, stojim na rubu / Toga fascinantnog svijeta, i radujem se / Odlazi nam napokon zbiljska zbilja („Napokon“). Na drugoj strani, čovek savremenog doba, ispostavlja se, zna o sebi više nego što bi želeo, a stavljen pred izbor – znanje ili spokoj, Kirinov mali čovek bira potonje: *Kao da ga nešto strašno boli, a / Smijao se, a pjevao pjesme o zlu, ne / Bi li zameo trag za sobom („Čovjek, taj prijatelj drag“).*

Najsloženiji u pogledu tipološke raznorodnosti tema i postupaka ciklus „Kuhinjska daska“, pored izvrsnih, okuplja i nekoliko pesama za koje ćemo reći da su nesumnjivo antologijske („Sad znam gdje sam“, „Kutija u hodniku“, „Živjeti je lijepo“, „Čarape“, „Duševna“). Prva i poslednja iz navedenog niza u izvesnom su semantičkom i idejnom dosluhu. U prvoj se depersonalizovani pojedinac hvata ukoštac sa samospoznajom kojoj je potrebno ono *izvan*: *Iz čistoga se opreza molim / Riječima što ih ne znam / Bogu koji je tu negdje vani* („Sad znam gdje sam“). I samom jeziku, da bi nastao, potrebno je ono *vani*. Tema jezika kao preduslova očovečenja drevna je koliko i čovekova misao o sebi. To je ujedno i aluzija na do infantilnosti nevinu potrebu za verom u smisao višeg reda, koja se ispoljava u tepanju pri pomenu Tvorca: *Ako Bogo i nije tu negdje vani* (...). Ne samo u ovom ciklusu prisutna, Kirinova igra dihotomijom iznutra/spolja opet nas upućuje na već pomenutu tragalačku strast prema mogućim emanacijama onoga što *jeste*. Pesme „Kutija u hodniku“, „Zabrinutost“, „Naranča ili mandarina“, „Živjeti je lijepo“, „U šalici čaja“, „Prazna slika“ variraju relaciju dva sveta, unutrašnjeg i spoljašnjeg, oblikujući tako tu složenu arhetipsku građu zbunjenosti i strepnje. Na ovom mestu nećemo propustiti da još jednom ukažemo na znakovit motivski dodir sa Vaskom Popom. Posredi je, dakako, *kutija*. No, više od isticanja komparativističkih uvida, važno je primetiti semantičko evoluiranje motiva kutije. Popina *mala kutija* profetski je izraz kosmogonijskog karaktera stvarnosti. „U Popinoj metafizici stvarnost nije izmišljena pomoću imaginacije, ali njena značenja jesu. Kad malo protresemo tu kutiju, iz nje počnu da iskaču religije i filozofi, sa svojim raznovrsnim bogovima i đavolima.“ Tako o „Maloj kutiji“ beleži Čarls Simić. Kirinova kutija je izraz egzistencijalističkog refleksa postmodernog čoveka, težnja za pomirenjem vlastitog *spolja* sa sopstvenim *unutra*. Otuda i duša koja je „tako meka“, a tako žulja sa svih strana, duša kao predmet solipsističkog eksperimenta: *Mislilo sam da je meka / I da se može miješati u šaci* („Duševna“). Za razliku od, recimo, sholastičkog dislociranja duše u pesmi Zbignjeva Herberta „Aktuelna pozicija duše“, gde duša nije deo vlastitog *ja* i ne utiče na jedinstvo ličnosti, već nam je ustupljena kao privremeno metafizičko dobro, utisnuto u tim činom zaživelu glinu, kod Kirina, sledstveno njegovom maniru igre s kanonskim postavkama, duša ostaje nešto esencijalno, prisno, zadržava status neodvojivosti od sopstva, ali stoji i nasuprot njemu i to iskustvo opet završava neminovnošću subjektivnog idealizma.

„Slonovske uši“ je ciklus koji čitamo kao mali lirski intermeco, svojevrsno odmorište od ludički uzvihorenog izraza. Pesme su nešto dužeg stiha, narativnije, jezik je manje afektiran, a diskurs bezmalo veristički.

U kompozicionoj organizaciji knjige uočavamo dobro vođenu smenu ritamske i intonativne skale, pa se tako s nizom mikroframenata pod nazivom „Osamnaest punoljetnih fragmenata o žlici“, kao i s pesmama u završnom ciklusu „Pljesni“, srećemo u obnovljenoj dinamici „brzog“ stiha i bogatom izražajnom instrumentarijumu. Mikrokosmos svakodnevnih praktičnih stvari, kao jedan od lajtmotiva Kirinove poezije, u tercetskim pesmama o

žlici dobija svoju apoteozu. Bivajući stavljena u raznovrsne začudne analoške kontekste (teološki, teogonijski, sociološki, metafizički, estetički...), žlica iz ravni trivijalnosti izrasta u univerzalnu meru shvatanja sveta. Žlica kao perceptivna i saznajna jedinica postaje naše analitičko pomagalo. U jednom od fragmenata čak i doslovno: *Žlica je postala teološka proteza / plovimo prema kraju svijeta / a tamo je žlica puna ukočenih čudaka*.

Vrhunstvo jezičke igre u sadejstvu s nonsensnim obrtima nalazimo u minijaturi „Pljesni”: *Pljesni rukama / Ako u njima nemaš ništa // A ako u njima imaš to strašno ništa / Baci ga u zrak – i pljesni*. Može se u prvi mah pomisliti da ovde imamo posla tek s lepom dosetkom – jezik je poligon na kom nas često izneverava logika kojom smo ga usavršili do mere da nas može varati. Očekivati od jezika vernost bilo bi isto kao očekivati od ruke da pomiluje vetar. U tome i jeste lepota lova u jeziku: pronaći slaba mesta jezika, kako bi se pronašla čvrsta mesta smisla. Igra je ozbiljna stvar, a Miroslav Kirin kaže: *Kad poželim razmišljati o ozbiljnim stvarima / izmislim neposlušnog konja* („O tome kako zna biti u proljeće”). U svom lirskom monologu, Kirin udružuje nadrealističku likovnost s jezičkim eksperimentom, funkcionalnu sintaksičku nedoslednost s provokativnim dejstvom neobičnog formatiranja stiha, (pseudo)logičke obrasce sa gnomskim izrazom, stare postavke sa novim uvidima. Podešava metaforičku optiku prema predelima novih poetičkih traganja, kako bi istine zadobile nove obrise i ubedljivost. Jezik ove knjige je jednostavan, ekonomičan, često kolokvijalan, ali raskošan u svojoj tačnosti. Precizni rezovi u toj jezičkoj hirurgiji zasecaju duboko u slućeni smisao, a pesnićki izraz je opremljen snagom jezgrovitosti, te često deluje gnomićno i citatno.

Lirka je organski nastavak svih dosadašnjih obeležja ovog izuzetnog pesnićkog opusa, ali i programski odrećena u smeru eksploatacije upravo te činjenice, jer Kirin se poigrava i sopstvenim stvaralaćkim manirom. Igra kao koncept svakako se ne završava zatvaranjem ove knjige. Nećemo reći da za to nema *razloga*, jer ima – ćeka nas otisnut na zadnjem delu korica.

SEĆATI SE SVEGA OSIM SEBE

(Jelena Lengold: *Odustajanje*, Arhipelag, Beograd, 2018)

Nekonvencionalno je (ali u praksi često istinito) kritičarsko-čitalačko mnjenje da prva rečenica romana najviše otkriva i najavljuje njegov opšti ton (da li već na osnovu nje treba suditi o celokupnom tekstu, zasebna je tema). Prva rečenica novog romana Jelene Lengold *Odustajanje* glasi: „Baš ništa vas ne pripremi na to koliko brzo mine život.“ Ona svojom isključivošću, rezigniranošću, te intimnim, sugestivnim obraćanjem u drugom licu anticipira tematizaciju zrenja životnog iskustva i čitaoca stavlja pred svojevrsan zadatak, a to je: sasvim sigurno emocionalno investiranje.

Ovaj roman, inače drugi po redu nakon *Baltimora* (2003, 2011) u istaknutom i nagrađivanom književnom opusu naše spisateljice, jedan je od najzapaženijih romana u protekloj godini, o čemu svedoče i najuži izbori za, između ostalog, NIN-ovu i Vitalovu nagradu, ali i tiraži (nedugo po objavljivanju štampano je i drugo izdanje). Jeleni Lengold su pak sve najprestižnije domaće književne nagrade ove godine nekako izmakle, što je začuđujuća i, usudićemo se da kažemo, *nefer* pojava, jer se o *Odustajanju* svakako može govoriti kao o jednom od najuspelijih *lirskih* romana 2018. godine. Ova činjenica naročito dobija na značaju ako uzmemo u obzir činjenicu da se u ovogodišnjem izboru za NIN-ovu nagradu našlo čak pet (od predloženih šest!) dela koja bi delimično ili u potpunosti mogla biti svrstana pod odrednicu *lirskog* romana. Svakako, *lirski* roman, ili bar roman žanrovski heterogen i hibridan, poslednjih je godina postao jedna od prozanih književnih *aktuelnosti*.

Šta ovaj književni žanr podrazumeva? U osnovnim crtama, to su žanrovska nestabilnost, ukrštenost pesničkog i romanesknog, fragmentarnost forme i/ili sadržaja, nepoverenje u jezik koji, umesto da suzi značenje teksta, sada ga raščinja, te ispovedna dimenzija koja je najpre svojstvena poeziji (Ralf Fridman). Gotovo sve ove odlike mogu se uočiti u tekstu *Odustajanja*, naročito ako se podsetimo da se Lengoldova ogledala i kao pesnikinja i da za sobom ima sedam pesničkih knjiga. Jedina bi se, međutim, mogla eliminisati stavka „nepoverenje u jezik“, jer se čini da u ovom romanu u prvom licu upravo *jezik* pravi semantičku, pa i „generacijsku“ razliku između poglavlja i vrlo jasno i autentično artikuliše junakinjina tri životna doba koja su u delu predstavljena. Tako je, na primer, prvi deo isripovedan iz infantilne pripovedačke perspektive devojčice koja (još) nije svesna disfunkcionalnosti provincijske porodice u kojoj živi, te junakinja u tom dobu ne donosi sudove, već samo posmatra i zapaža, što rezultuje jednostavnošću, potresnošću i čistotom emocije: „On kaže da su moje trepavice guste kao četka za flaše. I da imam zube kao mali dabar. Kaže *daj da vidim opet kako dabar jede kukuruz*. I ja počnem da vrtim klip ukrug, brzo, brzo, brzo. On se smeje. I mama se smeje. Onda smo oboje srećni jer se mama smeje.“

No, krenimo od formalnih osobenosti ovog romana, koji je sasvim nevelik obimom te se može govoriti i o svojevrsnoj trodelnoj pripovesti. Njega, poput triptiha, čine tri u dužini srazmerna dela pod nazivima *Zakletva na večnu ćutnju*, *Zastrašujuća mogućnost slobode* i *Neizrecivo*, i svaki od njih podeljen je na kratke epizode. Ovakva proporcionalna arhitektura romana, odnosno, njegova formalna organizacija svedoče o promišljenom pisanju o tri životne etape neimenovane glavne junakinje: iz perioda detinjstva, devojaštva i žene u zrelim godinama. Naizgled konvencionalna priča o devojčici koja odrasta u malom gradu u porodici u kojoj je otac alkoholičar, majka terminalno bolesna, a dosta stariji brat u većinom sukobu sa ocem (što se intenzivira nakon majčine smrti) poprima svojevrsnu trilersku i mističnu dimenziju događajem koji je sasvim eliptično i tek u naznakama prikazan pri kraju prvog poglavlja: kada brat nehotično ubija oca. „Brat je sedeo tu, ispred mene, na onoj uzvisini, pored bunara. Nigde unaokolo nisam videla oca. Brat je pogledao u mene i nekim nepoznatim glasom progovorio: ‘Hteo je da me baci u bunar, kunem ti se...’ Trenutak ili dva nisam uspevala da shvatim šta mi govori. Suviše je bilo nestvarno.“ Međutim, ono što prethodi ovoj informaciji, i čime roman uopšteno obiluje, jesu izvrsni *bronteovski* deskriptivni pasaži koji na trenutke postižu i sinestezijsku zaokruženost, bez obzira na jednostavnost jezika i izbora reči i kratkoću rečenica (ili baš zahvaljujući tome). Deskripcija se, tako, pored reminiscencije, ispostavlja preovlađujućim pripovedačkim postupkom romana, a atmosfera je preneti pre putem jezika i metafora, nego kroz dijaloge. Junakinja često, naročito u prvom delu, pasivno posmatra, percipira vlastito puko *postojanje* kroz istovremene taktilne i auditivne ukrštaje:

Sneg je počeo jače da pada. Navukla sam kaput i spustila se bojažljivo, jedan, pa drugi, pa treći stepenik, sve je bilo klizavo pod nogama. Krovovi kuća počeli su da se naziru što je značilo da stiže jutro. Pošla sam, kroz sneg, tragom koji su napravili. Pokušavala sam da ih dozovem, ali glas iz nekog razloga nije izlazio iz mene. Sve što sam čula bio je samo cvokot mojih sopstvenih zuba i škripa snega pod nogama. U jednom koraku sam još bila u noći, i već u sledećem, odjednom je bio dan. Učinilo mi se da je sunce u sekundi prešlo neku prepreku koja ga je zadržavala, i izletelo na nebo, kao izbačeno praćkom.

Kako se o celom romanu može govoriti kao o pripovesti, tako se za svaki od njegovih delova može tvrditi da bi manje ili više uspešno funkcionisao zasebno kao pripovetka, naročito prvi deo koji je po svemu antologijski. Autorka je postigla da o tragičnom, duboko potresnom i dirljivom pripoveda nenametljivo, bez primesa niske patetike ili viđene sentimentalnosti, već oslobađajuće, razoružavajuće, katartično. Prvi deo je, tako, po svojoj hronologiji tragičnih događaja najzasićeniji (majčina bolest i smrt, očeva pijanstva i neverstva, bratovljev bes i ubistvo oca iz nehata), a ujedno, sasvim iznenađujuće, najmanje banalan:

Brat je seo na ivicu kreveta i uzeo majčinu ruku u svoju. Majka je prošaptala da dođem s druge strane i legnem kraj nje. Bila sam blatnjava od reke, trave i svega ostalog i znala sam da ću isprljati jastuk i čitavu posteljinu, ali to više nije bilo važno. Legla sam kraj majke i spustila glavu na njeno rame. Čekala sam da, kao i uvek kad ležimo jedna kraj druge, počne da me ljulja. Ali nije. Samo je ležala, potpuno mirna, i suze su joj se slivale niz obraze, a zatim stizale do mog čela, pa dalje niz moj vrat, stapale se sa svim onim peskom koji sam imala na sebi. Tako smo čekali, dok se dan završavao, i sve što se moglo čuti na svetlu, bio je zidni sat.

Pomenuta „kriptičnost“ u iskazima, *neizricanje* ključnih rečenica u službi davanja nedvosmislene informacije, odnosno odgovora na pitanje „šta je tačno bilo sa ocem“ ili „šta je tačno bilo sa bratom“, a i skokovi u pripovedačkom vremenu pojačavaju osećaj patnje, nedovršenosti, životne promašenosti koji će nastaviti da se razvija u narednim delovima knjige, ali nešto drugačijim tonom i stilom. Dok je prvo poglavlje bilo realističko, elegično, drugi deo prikazuje junakinju u dvadesetim godinama, gordu i zagonetnu, sigurnu u vlastitu ženstvenost i seksualnost, a nesigurnu u mogućnost istinskog otvaranja prema drugom ljudskom biću. Pripovedačica-junakinja drugog dela je manipulativna zavodnica, srlja iz jedne problematične veze u drugu, svesno odbijajući bliskost, i održava odnos sa izvesnim Komarom, znatno starijim, ali brižnim muškarcem: „Bio mi je samo jedan od ljubavnika. Neko vreme, naravno. Bio je omanji, ćelav, trideset godina stariji od mene. Neprestano ga je grizla savest zbog sopstvene pohotljivosti i zato se iz petnih žila trudio da zauzme očinski stav. Nekad sam to koristila. Nekad me je nerviralo, jer odavno nisam bila dete. I odavno nisam imala oca.“

Prvo poglavlje, majstorsko po svojoj zaokruženosti i motivisanosti, izdvađa se u odnosu na ostatak dela, naročito u odnosu na drugo poglavlje u kom pripovedačica i emocionalna napetost nešto opadaju, u vezi s čim se kritika već složila (T. Pančić, J. Vrbavac). Delimično je to zbog portreta junakinje koji se graniči sa stereotipnim predstavama *femme fatale* s „teškom prošlošću“, delimično zbog naprasnog odnosa punog mržnje i netrpeljivosti prema bratu, a delimično zbog uvođenja (pseudo)fantastičnih elemenata u prozno tkivo, a to je pomalo naivni motiv „čoveka u sivom mantilu“. Sama autorka izjavila je da joj je najzahvalnije bilo da napiše upravo drugi deo (Sajam knjiga, 2018). No, razmotrimo ove stvari nešto detaljnije. U drugom poglavlju očito je da u detinjstvu obožavani stariji brat popušta pod bremenom oceubistva i nagrizajućim osećajem krivice, usled čega se odaje porocima i počinje da živi kao prokletnik – kao njegov otac. Posredi je poistovećivanje sa omraženim i odbojnim objektom i, strukturalističkim jezikom rečeno, (ne)svesno preuzimanje i prisvajanje njegovih označitelja. Pored primoranosti i datog obećanja da od detinjstva o strašnom događaju zauvek ćuti, čak i sopstvenom mužu i ćerki u trećem delu, razložno je da to u junakinji izaziva negativna osećanja. Ostaje tek naslućeno zbog čega je mračna tajna koja ih je isprva jezovito vezivala postala tako izrazita demarkaciona linija njihova dva sveta: „Kad bi nas sutra neko zaista izveo pred nekakav sud i kad bismo morali da iznesemo činjenice, slutim da bismo bili svedoci dve različite, zaraćene strane. Tako su među nama stajale stvari i tu se više ništa nije moglo učiniti.“ Ne treba s uma smetnuti ni generacijski jaz od čak četrnaest godina koji se docnije, moguće, dodatno intenzivirao. S druge strane, „čovek u sivom mantilu“ otelovljuje jedini stabilni muški princip u junakinjinom životu i u njemu se sumiraju sva njena intimna i ispovedna otvaranja. Isto tako, otuđenost je primarno stanje koje oseća u odnosu na sve ljude iz svog života izuzev prema njemu. Ova figura je fantastična tek u naznakama i na mahove nije jasno da li je u pitanju stvaran čovek ili proizvod njene uobrazilje:

Jednog takvog dana [...] najednom ugledah čoveka na mom kamenu. Bio je udaljen samo metar ili dva od mene, sedeo je i gledao me. Pomislila sam da je mogao izrasti iz kamena, bio je podjednako siv, sakriven, nepokretan, i imao je onu zaobljenost koju veliko kamenje dobija vremenom. Držao je ruke na podignutoj kragni kao da mu je hladno. Prvi je progovorio. 'Dobar dan.'

Njegov simbolički potencijal i mistična, eterična priroda naglašeni su poređenjem sa samim kamenom, praelementom sveta i moćnim delom mrtve prirode koji označava stabilnost, trajnost, pouzdanost, večnost i koheziju, i njihov susret na junakinju deluje omamljujuće: „[...] a ja, tada već potpuno ulovljena tom *magijom*, potrčala sam na drugu stranu, ka ulici, ka svetlu, ka *ljudima*“ (kurziv K. P.). On je kompenzacija za sve izgubljene bliske osobe i u trećem delu pod nazivom *Neizrecivo*, koji prikazuje junakinju kao ženu u zrelim godinama, pred *odustajanjem* od braka, dok je njena ćerka Irena pred udajom koju čak krije od majke. Zanimljiv je odnos majka–ćerka u ovom romanu. U završnom delu on izneverava idealizovanu predstavu te veze: dok je naratorkin odnos s majkom bio pun ljubavi, saosećanja i nežnosti, utoliko se njen odnos sa ćerkom transformisao u otuđen, hladan i usiljen. Irena intuitivno oseća postojanje majčine tragične lične istorije i odnose pod senkom onoga što se desilo u njenom detinjstvu. Junakinju preplavljuje rezigniranost, tupo osećanje života i trajna, *neizreciva* tuga: „Otići ću od tebe, od vas dvoje. Nema više ničeg što mogu da vam dam. Ne znam kako to drugačije da objasnim. Jednostavno, otići ću.“ *Odustajanje* je, tako, između ostalog i svojevrsni bildungsroman, prikaz porodične tragedije i svega što za njom ostaje, rascep između stvarnosti i ideala, istovremena usredsređenost isključivo na vlastitu subjektivnost i *ličnu istoriju*, ali i nemogućnost da se o njoj do kraja promisli. Na kraju krajeva, to je fatum, kako joj kaže suprug kada mu saopšti da želi da ode od porodice: „Gde god da pogledaš, svuda oko nas, koji god predmet da dotakneš u kući, sve predstavlja deo neke naše lične istorije. Šta planiraš da učiniš s tim? Ne mislim samo na stvari, mislim i na tu istoriju. Kako misliš da je zaobiđeš? Istorija nekog života je tu upravo zato što se mora proživeti. To je čini istorijom.“ Nepodnošljiv osećaj besmisla može izlečiti samo nova iluzija koje se dočepamo, snovidni *izlaz iz šume, velika osunčana prostorija iz koje slap svetlosti poleti pravo u oči i ispuni nas spokojem*.

LINIJA PRESECANJA VRATA I KIČME

(Kristijan Eker: *Vetar sa kopna*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2015. i *Peščana granica*, Arhipelag, Beograd, 2018)

U delu *Rim na prvi pogled* Hajnriha Bela, sačinjenom od pisama iz rata, razglednica s letovanja, reportaža, eseja, putopisa i scenarija za kratki dokumentarni film o Irskoj – pisac pretura po kartonskim kutijama s krpenim igračkama 1952. godine, primećujući da su budzašto, od sedamdeset feninga do dve istočne marke, dok ih *preko* plaća tri zapadne marke. Tada mu starija žena do njega skreće pažnju da sve te životinje izgledaju tužno, da im glava stoji oboreno. „Stvarno, jedna linija preseca vrat i kičmu, tako da glave padaju nadole i iz njih izbija tuga.“ Trijumfalno izvlači jednu drugačiju. „Pa to je kamila“, odgovara gospođa, „sve kamile drže glavu uspravno.“ Bel počinje glasno da se smeje, *preglasno*, pa odjednom – prebledi. Oko njega su se okupili ljudi. „Kao da se stvorio led.“ Šta je učinio? „Smejao sam se glasno i slobodno što očigledno nije umesno, te treba otvoreno da priznam: nemam prava da se ovde smejem – bio je to glup smeh.“ Oprezno vraća igračku u kutiju i s nelagodnošću kreće da se probija kroz narod.

Kristijana Eker, docenta za italijanski jezik na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, čija je knjiga *Peščana granica*, bez sumnje, jedan od najboljih nefikcijskih naslova štampanih tokom prošle godine – zanima *linija koja preseca vrat i kičmu* među državama. Publicista, rođen u Bazelu 1977, s doktoratom odbranjenim na Univerzitetu La Sapienza u Rimu, svečan je da u današnjim prilikama samo zemlje na granicama mogu da poklone celom svetu novu tačku gledišta, u cilju „razumevanja i dešifrovanja sadašnjosti i njene složenosti.“ U predgovoru postavlja pitanje ko bolje od Kirgiza, Uzbeka, ili Italijana i Slovena iz Istre, naviknutih na *Drugog*, „može da nam pomogne da se snađemo u svetu koji postaje jedno veliko, globalizovano selo.“

Na internetu kažu da je pakovanje uvek stresan posao. Čini se da Eker pripada ljudima koji uredno i vešto slažu stvari: sadržaj je podeljen na pet celina, a svaku čini tri poglavlja. *Centralna Azija* donosi reportaže iz Južnog Kazahstana, Kazahstana i Kirgistan; *Kavkaz* govori o Jermeniji, gradovima Baku i Grozni; *Druga Rusija* sačinjena je od priče o Sibiru, Kalmikiji, Arhangelsku i Arktiku; *Evropa* se opisuje kroz storiju o Parku skulptura u Vupertalu, pozorišnoj predstavi s nilskim konjem odgledanoj u istom gradu, i teatarskoj postavci Tokvilove *Demokratije u Americi* u Antverpenu. Pre povlačenja cibzara, čitamo *Dijaloge*: intervju sa Rozom Otunbajevom, Klaudijem Ugusijem i Romeom Kastelučijem.

Ali, i bez čvrste sadržinske organizacije tekstova štampanih najpre u italijanskim i srpskim novinama od 2012. do 2017, teme i motivi ove proze čine da se redovi o geografski udaljenim mestima i ljudima organski spoje u celinu. Reportaže, kako će ih definisati autor, „vrsta književnosti koja se polako gubi“, jer je „zamenjuju brze (i često netačne) informacije“ s

interneta, turistički izveštaji o putovanjima („ne samo novine i časopisi, nego i profili na Instagramu i Fejsbuku prepuni su ovakvih izveštaja koji pričaju više o onima koji putuju nego o onima koje putnik sreće“) – potvrdiće ono što je najavila autorova prva publicistička zbirka *Vetar sa kopna* iz 2015. Kristijan Eker darovit je pisac čija se poetika sada već da lako omediti. (Istraživač granica sigurno ne podnosi ovu reč!)

Otvaranje nečije druge knjige ponekad liči na uzbudljivi susret s čovekom na ulici koga odnekud znate, ali ne možete da se setite gde ste ga ranije videli. Čitalac koji se klackao transibirskom magistralom u *Vetru sa kopna*, išao do Vladivostoka, Tatarstana, Vajmara, *drugog* Rima i zaboravljenih obronaka Karpata, setiće se koliko su našem „reporteru“ bitni vetar, oblak, more, brod, stepa, magla. Čak i nilski konj. Može on da bez prtljaga pobegne na najudaljeniju tačku, ali u džepovima nosi svoj prepoznatljiv književni svet, sopstvenu ploču na leđima slona. Pre četiri leta, pisao je o brodovima usidrenim u zalivu Uliks, „gde, poput lenjih nilskih konja, napola potopljenih, plutaju teške podmornice ruske mornarice“. Izdanje je posvetio koreografkinji Pini Bauš. U *Peščanoj granici* ponovo će esejizirati o njenom pozorišnom radu, ali i novoj postavci *Ariena* u Vupertalu. „Predstava se nastavlja. Scene ponavljaju u beskraj opsednutost glumaca da se istaknu pojavom sve dok na scenu ne stupi On: elegantan, tih, nadmen, ravnodušan, i drag i nemilosrdan u isto vreme – nilski konj.“ Uprkos prostornim i vremenskim okvirima, piščeve fascinacije otkrivaju se do najsitnijeg epizodiste. Zato govorimo o *autoru*, sa snažnim i jedinstvenim pogledom, a ne samo o sakupljenim člancima, štampanim protiv zaborava.

Stranicu ranije donosi digresiju o filmu *Verkmajsterove harmonije* mađarskog reditelja Bele Tara. „Neki ljudi na turneji po Centralnoj Evropi voze kamionom mrtvog kita. Lešina unosi nemir i zbunjenost među stanovnike jednog panonskog gradića. Kit budi u ljudima nesigurnosti, strahove i izaziva haotičnu i nasilnu pobunu... Ogromni sisar postaje metafora nesvesnih nagona koji su gurnuli evropsko društvo u razne forme fašizma tokom XX veka.“

U *Rimu na prvi pogled*, Hajnrih Bel u Irskoj ne traži kitove, nego ajkule. Zbog oseke, u mulju, leže „harpunom probodene nalik na prevrnutе čamce“. Oduševljeno piše ocu kako će propustiti da vidi prizor, jetru tešku dve tone, „ali kosti još uvek možemo pokazati Tili i Mari“. U luci gleda kako paraju džinovska stvorenja i vade im utrobu, pošto ih izvuku dizalicom. Ogromnim noževima, sličnim mačevima, rasecaju ih i *rastvaraju*. „Za decu – a i za nas – to je bilo veličanstveno, ujedno i zastrašujuće.“

Ipak, Kristijana Ekeru više zanimaju „sovjetski dinosaurusi“. U Jerevanu će mu reći da „najveći deo kadrova čine stari, 'sovjetski dinosaurusi' koji sede u vladi i koji nemaju pojma o sadašnjem svetu“. I da su najopasniji među njima oni preobučeni u zapadna odela, što pričaju isti jezik kao zapadnjaci, ali rade protiv inovacija. Bivša kirgistsanska predsednica Roza Otunbajeva pozitivnije će u intervjuu predstaviti sistem rada Centralnog komiteta i Politbiroa. „Tamo je bilo oko dvanaest, petnaest ljudi, ne sećam se najbolje. I svi su ti ljudi sad već umrli. Naravno, znate da nijedno pitanje nije mogao samo jedan čovek da reši. O svim pitanjima se raspravljalo...“

U *Peščanoj granici* važna je 1991. godina, kraj SSSR-a. Reporter luta po zemljama, nekadašnjim delovima Sovjetskog Saveza, opčinjen poput Bela koji na plaži razgleda rasute kosti ajkula; njihove zube i delove kičme. „Tu se mogu videti i propale zgrade napuštenih poljoprivrednih gazdinstava nakon raspada SSSR“, piše u Biškeku, u reportaži posvećenoj

Nilskom konju. „S plaže, gvozdeni šiljci, zardali dokovi i stare klupe gledaju ka otvorenom jezeru. Ovaj grad se zove Čolpon Ata. Ujutru, deca odlaze u školu tačni, poslušni i uredni. Dečaci nose sakoe i često kravate, a devojčice bele mašne u kosi. Tako i ćerke Ajgulj, koja živi nedaleko od obale jezera, izlaze iz niske kuće od armiranog betona.“

Sledi scena ponovljena u gotovo svim prozama: ljudi hodaju delom magistrale, čuvajući se brzih automobila. Klinci se u kazahstanskom gradu šetaju, držeći se za ruke, a pored njih, po auto-putu, šipče ogromni kamioni. U Jermeniji, prodavci voća i povrća sede na ivici puta. Likovi govore melodično ne uspevajući da nadjačaju buku saobraćaja. Takve slike, u stepi, u pustoši, gde linija razdvaja države, ali i selo i grad, centar i periferiju – donose pred nas ljude koje kao da je pregazilo vreme.

Susret s njima kratak je i upečatljiv. Beleži rečenicu ili dve, kratko skicira nečiju sudbinu (linija tu neretko *razdvaja vrat i kičmu*), pa ide dalje. „Aziza ima dvadeset dve godine. Preselila se iz Taškenta u Almati s porodicom... Uveče pleše u nekom uzbekistanskom restoranu, a danju studira strane jezike na jednom od brojnih privatnih fakulteta u Almatiju. Svojom platom pomaže roditeljima da plaćaju kredit za stan. Sanja da živi u Evropi, i Engleskoj, jer je čula da su tamo oblaci niski, da plove nebom viseći nad morem, kao ogromni, sivo-beli brodovi.“

Duboko je zagledan u oči sagovornika, opisuje izraze lica, kosu, kožu. U prolazu eseji-zira o tačkama razdvajanja da bi ih ukinuo, ali govoreći o ljudima i prirodi učestalije koristi reč *kontura*. „Bleda i prozirna mesečina pretapa u neodređeni amalgam boje i obrise kuća i zgrada Šuvalana, sirotinjskog predgrađa na severnom obodu Bakua. Noću, čvrsti objekti, koji se po dnevnom svetlu obično jasno ističu naspram tirkiznog neba, gube svoju konkretnost i postaju vazduh...“ U kancelariji Ilhama, električara zaposlenog u centrali, upaljena lampa daje jasne i dobro definisane konture realnosti. „Međutim, na plaži, mesec pretapa i iskrivljuje ivice i linije okolnih objekata.“ Važan je vazdušni pritisak; kretanje vazdušnih masa. Poput *Peščane granice*, one spajaju podeljene teritorije.

Na terenu, zanima se za prošlost, sadašnjost, budućnost. Zapisao: „Prošlost postane mit kada je sadašnjost nepodnošljiva, a budućnost neizvesna.“ Zainteresovan je za predeo, za pojedinca, za društveno-političke događaje, najsnažnije dočarane kroz kratke susrete s ljudima na putu, i pronicljivost poznavaoaca geopolitičkih prilika čija je prozaičnost razbijena lirikom. Kratki izleti u istoriju pružaju priliku da nam se na malom prostoru sasvim približi zemlja o kojoj piše. A onda ide još dublje...

Naime, često poteže tektonske ploče (zanimljiva igra u priči o granicama). Na putu Tbilisi–Jerevan napominje da ono što je nekad davno bilo dno okeana stoji na visini od 1800 do 5600 metara, „i nastavlja da se penje ka nebu noseći fosile riba i morskih životinja koji su ostali zarobljeni na dnu mora, među kamenjem i blatom; njihov oblik je tako ostao urezan u kamenu“. Vraćamo se dvadeset pet miliona godina unazad: Arapska tektonska ploča skliznula je ispod Evroazijske. Koračamo po vulkanskom materijalu, tlu podložnom zemljotresima; po teatarskoj sceni.

Očigledno, pozorište je ogledalo stvarnosti i sažima ono što je prošlo. „Pozorište ne menja život, ali poklanja svest.“ U Antverpenu pažljivo prati adaptaciju *Demokratije u Americi* Aleksisa de Tokvila iz 1835, u rediteljskoj postavci Romea Kastelučija. Drugi deo predstave, saznajemo, zamagluje providna tkanina; ublažene su konture predmeta i ljudi. Na

tkanini se pojavljuju datumi glavnih događaja iz istorije Amerike. „Ispred zavese – istorija, iza nje – pretpolitički ples.“ Reč tkanina podseća nas na esej o Berluskoniju iz *Vetra sa kopna*: predstavljajući novoosnovanu stranku, „izgledao je mlađi, zahvaljujući ženskoj čarapi stavljenoj ispred kamere, koja je ublažila bore na njegovom licu“. Ali, ovde nas zanima tektonski potres vezan za reči *praiskonski ples*.

Potežući pitanja vezana za život ljudi sa granice, interesuje se za savremeno društvo, društvo *zalagaonica, pognutih glava*, bez nade, s maglovitom idejom o odlasku na lepše mesto. Interesuju ga prethodne generacije za koje su građene *hruščovke*, petospratne zgrade iz ere Hruščova. No, centralni problem jeste susret s *Drugim*, obrazložen mislima Žaka Lakana, koga pominje više puta, kao i *neoliberalnu globalizaciju*, njene kontradikcije, probleme poput depersonalizacije, lažnog zadovoljstva... Taman kad pomislimo da je preterao s Lakanom, i poželimo da mu kažemo: Ako ga još jednom spomeneš, izbacićemo te iz kola i ići ćeš peške do Kikinde, Kristijan Eker pokazuje da je dobro ispekao zanat. Na pretposlednjoj stanici, Romeo Kasteluči saopšti: „Lakan je đavo koji je vrlo često prisutan.“

NEŠTO IZMEĐU PRIČE I REPORTAŽE

(Bojan Babić: *Yahoo*, Partizanska knjiga, Kikinda, 2018)

Iako se u jednom trenutku postupak reinterpretacije kanonskih dela svetske književnosti posmatrao u pežorativnom kontekstu, ne može se poreći da ova ideja ima svoju utemeljenost u istoriji i teoriji književnosti. Najzad, neki od klasika naše i svetske literature zamišljeni su i/ili izvedeni u maniru koji oponaša kanonska dela, reinterpretira ih, stavlja u novi kontekst, daje im novo značenje i posmatra u novom maniru. Naravno, jedno je *uzimati* tuđe ideje, neznatno ih menjati i potpisivati svojim imenom, a drugo je *pozajmljivati* okvire iz prošlosti radi novog komentara o sopstvenoj sadašnjosti i lakšeg dolaska do čitalačkog utiska koji je uvek negde između starog i novog teksta, odnosno predloška i njegove re-kontekstualizacije. Roman *Yahoo* Bojana Babića jedno je od novijih dela koje se prema naslovima iz kanona ponaša na potonji, svrsishodniji i književno utemeljeniji način, progovarajući u isti mah o nekoliko ključnih tema našeg vremena.

Nastavljajući se najviše na roman *Guliverova putovanja* Džonatana Svifta, ali i roman *Robinson Kruso* Danijela Defoa i Molijerovu dramu *Mizantrop*, autor odlazi korak dalje od prethodnih dela (*Devojčice*, *budite dobre*, *Illegalni Parnas* i *Čaplinova stopala*) u dijagnostifikovanju problematičnih odnosa savremenog društva i načina na koji se činioci tog društva ophode prema njima. U središtu romana je neimenovani junak/pripovedač, novinar u ranim četrdesetim, tumač svog okruženja koji ostaje bez tema o kojima bi pisao i dara kojim bi te teme oblikovao. On je izgradio karijeru tekstovima na granici dokumentaristike, esejistike, žurnalistike i proze – tekstovima koji su, kako sam kaže, „nešto između priče i reportaže“ – ali odjednom shvata uzaludnost svog poziva. Promiču mu detalji koji bi njegova zapažanja pretvorili u uzbudljive članke, a on sve teže uspeva da pronađe iskru inspiracije koja je neophodna da ono što vidi pretoči u tekst („Ne mogu više da napišem prihvatljiv, smislen tekst koji će imati svoj početak i kraj, a na nešto izuzetno i ne pomišljam“). Stoga se posvećuje procesu automatskog pisanja, zapisivanja bilo kakvog teksta koji mu pada na pamet („nabacujem ove misli, uzalud muštram tastaturu“), i, u maniru pisca sa spisateljskom blokadom, pokušava da prevaziđe nemogućnost da se izrazi. Međutim, njegov problem nije to što mu je izvor inspiracije presušio ili što je zaboravio kako da piše, već nezadovoljstvo životom, i stoga se posvećuje egzistencijalnim pitanjima i aktivnostima koje bi trebalo da ga usmere na pravi put. Ipak, iako u većini slučajeva nastupa kao deo ljubavnog para ili grupe, on i dalje funkcioniše kao individua, te njegove avanture deluju kao samostalni pokušaji da sopstvenom životu ponudi smisao, ali bez uspeha. Srljajući iz jedne epizode u drugu, on vodi mentalni i fizički dnevnik koji raste u zapis borbe za smisao i opis sve radikalnijih rešenja koja će ga izvući iz svakodnevice.

Avanturističko ponašanje protagoniste dovodi *Yahoo* u vezu sa čitavim nizom romana engleske književnosti osamnaestog veka, ponajviše pomenutim romanom Svifta sa kojim, iako uzima tek jedan motiv iz jednog od četiri *Guliverova* putovanja, gradi jasne intertekstualne veze. Sa jedne strane, nameće se evidentna veza *jahua* i *huinhma*, dve grupe junaka čiji su pojavni oblici danas jasniji i aktuelniji no ikada, dok se, sa druge, implicitno aludira na ideju o pojedincu-mizantropu u društvu jednako mizantropskog karaktera. Kada mu se doda kontekst tog romana, Babićevo delo raste u jednu suptilnu predstavu različitih pojavnih oblika mizantropije u našem društvu – od odnosa prema strancima, migrantima, ugroženim grupama i životinjama, preko međusobnih odnosa u vezama dvoje ljudi, sve do mizantropskog ponašanja samog protagoniste koji shvata da postaje izolovan od okoline dok se njegova mizantropija spaja sa depresivnim mislima i nemogućnošću da piše. U ovim okvirima se odvija prva trećina romana dok autor gomila scene tipičnog prestoničkog života određene društvene grupe koju čine ljudi u tridesetim i četrdesetim godinama, nerešenog ljubavnog i bračnog statusa, ali sa dobro plaćenim poslovima, viškom slobodnog vremena i jasnim stavom o svetu oko sebe. Pripovedač opisuje svoju neformalnu grupu „Salonskih komunjara“ koju čine upravo takvi mladi intelektualci (univerzitetski profesori, glumci, arhitekti, umetnici, filozofi i sl.) kojima je usredsređenost na sadašnji trenutak bitnija od pronalaženja dubljeg smisla života, i koji idu iz događaja u događaj skoro nesvesni suštinskog besmisla koji ih okružuje. Pozorišne predstave, koncerti, večere, automobilska krstarenja pustim ulicama, koketiranja sa nepoznatima, salonska okupljanja prožeta banalnim pesmama i kvazi-humanitarne akcije čine svakodnevicu ove beogradskih grupe hipstera i pozera, pa i samog protagoniste. Iako svestan količine šunda koji ga okružuje i koji je u srži svih njegovih gradskih avantura, on nije u stanju da mu se odupre, te raste u tipičnog predstavnika našeg društva, i naše književnosti, danas. Kao što je u periodu nakon Prvog svetskog rata srpska proza bila puna likova mladića obeleženih defetizmom i porazom rata – taj mladić je bio „rođeni melanholik, sasvim u duhu ekspresionističko-modernističke proze“,¹ a o njemu su pisali Miloš Crnjanski, Dušan Vasiljev, Rastko Petrović, Ivo Andrić, i drugi – tako i savremenom prozom provejavaju baš ovakvi izgubljeni mladići obeleženi tranzicionim vremenom i poraženi nemogućnošću da pronađu posao, ljubav, životni stil. Ne može se, naravno, uvek govoriti o istim tematsko-motivskim određenjima dela u kojima se oni javljaju, niti o istoj karakterizaciji junaka, ali može se polemisati o širem poetičkom okviru i ideji da upravo ovakvi protagonisti čine jednu novu izgubljenu generaciju druge decenije XXI veka koja život prihvata zdravo za gotovo, svesna da on ne može da se promeni, neuspešno tražeći sopstveni prostor u takvom životu.

Promena u romanu dolazi u vidu novinarskog zadatka koji protagonista dobija: redakcija ga šalje na godišnjicu „onoga što se u našem umereno opozicionom magazinu zvalo zločin u Srebrenici“ – iako je taj put samo izgovor za dobijanje sredstava iz fondova EU – i na razgovor sa jednom od preživelih žena koja se vraća kući nakon dve decenije. Iako usred spisateljske blokade, pretpostavlja se da bi događaj tog kalibra i emotivnog naboja mogao da prekine ćutanje sa kojim se junak suočava, ali se dešava sasvim suprotno: umesto da

¹ Mihajlo Pantić, „Priče Dušana Vasiljeva i Miloša Crnjanskog: jedna moguća paralela“, u: *Neizgubljeno vreme*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 153.

ode u Srebrenicu, on, zajedno sa mladom fotografkinjom, svraća u svoje rodno mesto M. (poznato iz romana *Ilegalni Parnas* i *Čaplinova stopala*), posećuje bolesnu majku, i prinudno se tu zadržava, proživljavajući oniričku scenu koja podseća na centralni deo *Dnevnika o Čarnojeviću*, i započinjući promenu koja mu je potrebna. Ovo je drugi korak njegovog eskapizma, nakon shvatanja da ga prostor velegrada više ne ispunjava, ali istovremeno i naredni stadijum njegovog bega od samoga sebe. On ne hrli ka epifaniji, i ne raduje se zadatku koji bi njegovom profesionalnom angažmanu dao smisao, već odlaže taj trenutak. Autor ne uzima događaj na koji je junak upućen slučajno, već je svestan da je u pitanju jedna od težih i simbolički nabijenih tema koje se često izbegavaju i o kojima se, kada se o njima i govori, govori prećutno, i sa određenim suzdržavanjem i zadržkom. Tema Srebrenice ovde zapravo i nije obrađena do kraja jer junak do nje faktički i ne stiže, već se nameće kao još jedan korak na njegovoj samospoznaji i običaju da izbegava teme koje su nelagodne, neprijatne i teške. Izbegavanje te jedne teme – jedne od najbitnijih tema za profesionalca njegovog kalibra i usmerenja – služi i kao primer izbegavanja svega ostalog što čini njegov život, i njegov sve evidentniji beg.

Prostor za taj beg najavljen je na početku romana, prilikom junakove posete pozorišnom festivalu u Čortanovcima, gde on otkriva da se u blizini nalazi rečno ostrvo koje tokom celog leta naseljavaju konji. Oni se tu ponašaju slobodno, kao u divljini, premda su pod budnim okom čuvara, i čitaoci već tu, pre svih salonskih avantura i neuspešnog puta u Srebrenicu, mogu nagovestiti da će junak pokušati da dospe do tog utopijskog prostora, ali i njegove razloge za to: „Pratio bih njihovo ponašanje na slobodi, kako im se socijalne i druge navike menjaju kada napuste štalu i kada oko njih nema ljudi. Pratio bih i svoje ponašanje kada u okolini nema ljudi. Davao bih sve od sebe da uvek budem na distanci.“ Ta pretpostavka se pojačava kada on prihvata pomenuti novinarski zadatak samo da bi od urednika dobio dozvolu da ode na to ostrvo, te u poslednjoj trećini romana, jedinoj imenovanoj („Beleške s Krčedinske ade“), on i stiže na to mesto. Ipak, brzo shvata da svet koji on očekuje, a to je svet koji je između Sviftovog romana i njegove sopstvene idealizovane slike o slobodnom prostoru, zapravo nije moguć. Tu se junaku-Guliveru pridružuje junak-Robinson, izgnanik iz civilizacije, a Babić spaja ova dva predloška u jedinstvenu figuru koja ostaje sama sa konjima, ali i sa sobom („Šetam go i bos po mekanom zemlji. Na mene niko ne reaguje. Ovo je moje carstvo. Ja sam rob ovog carstva“). Njegov put ka smislu ostaje bez rezultata, naročito nakon što prisustvuje sceni nasilja među plemenitim životinjama i potpuno se razočarava u sve u šta je pokušao da veruje: „*Huinhmi* su prevara. To su obični trojanski konji, lepe mešine pune izmeta.“ Njegovo romantizovanje prirode pada u vodu i on uviđa da ni ovo nije prostor koji je tražio. Za razliku od ranijih dela, autor ovde ne manifestuje jasan društveni angažman, već se kritika pre odvija na nivou odnosa utopije i antiutopije, u razlici urbanog Beograda (majka protagoniste mu govori: „Pusti Beograd. Beograd je džungla“) i prirode koja nije ništa drugo do prividni raj. Junak želi da pobegne iz tog predela i vrati se svom ranijem životu – „Nedostaje mi život među svojim. Nedostaju mi festivali, druženja ‘Salonskih komunjara’, koncerti, restorani, jaka vina, redakcija, sve banalnosti i sav šund ovog sveta mi nedostaju“ – mada se čini kao da će upravo život među konjima biti jedini način da se pronađe. Međutim, on oseća samoću, depresiju i želju za društvom, i vraća se pisanju kao svom ishodištu. Autor se svesno odlučuje za otvoren kraj, znajući da bilo kakav konkretan

put koji bi odredio svom junaku ne bi odgovarao njegovoj lutalačkoj prirodi, jer je baš taj proces lutalaštva i potrage jedini ishod njegovog nesnađenog života, ali i života cele generacije koju predstavlja.

Kompoziciono, tehnički i stilski gledano, roman *Yahoo* izdvaja se u korpusu savremene prozne produkcije, što dokazuje već uvodna celina koja opisuje tri naizgled nevezana događaja – radi se o koncertu Majlsa Dejvisa u Beogradu 1971, ceremoniji paljenja uskršnjeg svetog plamena u Jerusalimu i poseti zatvorenom Narodnom muzeju Srbije, odnosno tri početka (ne)završenih tekstova protagoniste – koji imaju svoje odjeke u romanu i upravljaju životom junaka, ali i ciljanjem na zamišljeni čitalački utisak dela kao celine. Naime, ukoliko je autorova namera bila da predstavi modernog mizantropa koji je istovremeno u nesaglasju sa svojom okolinom i samim sobom, i koji pokušava da reši svoje probleme bez ikakvog aktivnog učešća u procesu njihovog rešavanja, u toj nameri je uspeo. Njegov junak je višestruki gubitnik neutemeljenog identiteta, nesnađenog života, nesređenog emotivnog stanja i nemogućnosti da išta promeni, ali se on ne oslanja na sebe, svoju partnerku ili okolinu, već na tehnologiju, i to prevaziđenu tehnologiju. Stoga naslov romana ne aludira – mada bi mogao – na *Mizantropa*, *Robinsona Krusoa*, pa čak ni na *huinhmove*, već upravo na *jahue*, ta najniža bića sa kojima se Gulliver susreće, ali ne u transkribovanom nego izvornom obliku, pokazujući stav Bojana Babića o zavisnosti savremenog čoveka od tehnologije, što je možda ujedno i najciničniji i najtragičniji komentar ovog romana.

NOSTALGIJA ZA JEDINSTVOM

(Risto Vasilevski: *Srce kruga*, Arka, Smederevo, 2018)

Knjiga makedonsko-srpskog pesnika i prevodioca Rista Vasilevskog (1943), *Srce kruga*, prema napomeni izdavača, predstavlja srpsko izdanje knjige objavljene godinu dana ranije, izvorno, na makedonskom jeziku, pod nazivom *Odu vo kpyzom* (*Ode u krugu*, 2017) – za ovu priliku dopunjeno pogovorima aktuelnih srpskih, makedonskih i rumunskih književnih kritičara i pesnika (Dušan Stojković, Sande Stojčevski, Jon Deakonesku).

Formalno ujednačena na spoljašnjem planu i heterogena sadržajem u svom unutrašnjem sastavu, knjiga *Srce kruga* okuplja sedamdeset pesama ujednačenog stilskog postupka, stiha i tona, ravnomerno razvrstanih u sedam, više motivski nego tematski, organizovanih ciklusa, *Krug u odama* („Božje stvari“, „Opšta melodija“, „Artefakti, potomstvo“, „Svetlosne i tamne tačke“, „Putovanje, senke“, „Sveta pesma“, „Ka savršenom“), kojima okvir daju prološka i epiloška pesma-ciklus (*Rasprskavanje sveta*: „Veliki prasak“ i *Svest o krugu*: „Iz raja“). Izuzev prološke i epiloške pesme-ciklusa, pesme unutar ciklusa ističu se specifičnom strofičkom strukturom, gde se u jednoj ili dve završne strofe priziva žanr *ode*, koja se udvojenim značenjem nalazi i u naslovima pesama (na primer: „(O)da mozgu“, odakle je, naime, i preuzeta sintagma za naslov knjige). Dodatak čine toponimi i temporalna kategorija pesama, budući da je većina pesama datumirana, godinom, mesecom i mestom nastanka. Pesme nalikuju poetskom definisanju, nabranjima i katalogizaciji, inventaru apstrakcija i fenomena koji posežu za istorijom, mitom, antropologijom, civilizacijskim tekovinama, arhetipovima, kulturološkim referencama itd. Treba istaći da pesme uglavnom obiluju retoričko-didaktičkim sklopovima u skalama koje problematizuju poziciju glasa kao privilegovanog nosioca (sa)znanja, vrstu povlašćene pozicije sa koje se oglašava, ali ukazuje i na kolebljivu stranu čovekove prirode, njegovu nepotpunost, skepsu i zapitanosti o životnim svrhama kojima se zanos. U širokom registru raspoloženja zbirka iscrta put od negacije do afirmacije, u čijoj se geometriji nalazi krug, a nakon čijeg „rasprskavanja“ nastaje novi svet. U pitanju je (post)apokaliptična vizija koja u fragmentizovanim artefaktima pronalazi polazište vlastitom pesničkom pismu i postupku. Ovim *događajem*, „rasprskavanjem kruga“, uslovno rečeno, kao počelom sveta, haosom, krhotinama razorene egzistencije, sasvim simptomatično i otpočinje knjiga *Srce kruga*.

Krug, kao polisemički simbol, osim što upućuje na cikličnost prirode, života, nedvosmišleno sugerše epsku sveobuhvatnost totalizujućeg spektra, težnju za celovitošću i sveukupnošću sveta kao ispunjenjem koje nadilazi horizont strogo čulno saznatljive zbilje. Vasilevski pokazuje napor da se približi metafizičkoj vertikali pesništva, koje delove tog duboko ranjenog, razbijenog pojavnog sveta nastoji da sakupi, imobilise i poveže u pretpostavljenu Celinu, kao večito kruženje života, materije. Iako postavlja *logos* u središte sveta, svojevrсни *modus operandi*, kao kognitivni centar koji omogućava životu da se razvija, kreće, pulsira u vremenu, *Srce kruga* Vasilevskog istupa i sa ontološkim dokazima o posto-

janju Boga. Ideji o Bogu čija se egzistencija uzima kao metafizička postavka zasnovana na pretpostavkama određenih formi mišljenja (teoloških, filozofskih, pesničkih) koje su međusobno povezane: „Bog je monada koja obuhvata jednu monadu i odražava u sebi njen sjaj“; „Bog je sfera / lopta čije je središte svuda, a obim nigde“; „Bog se nalazi u svakom delu samoga sebe.“ Kako u Bogu ne postoji podeljenost na delove, niti nizanje trenutaka, već apsolutna jedinstvenost i apsolutna istovremenost, krug se uzima kao oblik božje neizmernosti i večnosti, dok večnost, prema Tomi Akvinskom, liči na središte kruga.

S tim u vezi valja promisliti i idejno-stvaralačku stranu knjige, koja formom od sedam ciklusa/krugova od po deset pesama može da uputi na nastanak sveta, ali i sedmičnu izdellenost vremena, gde se u potenciranoj zaokruženosti može iščitati nostalgija za jedinstvom. Istovremeno, kosmičkom vizijom ukrštenom sa starozavetnom slikom Postanja, kroz poetsko uobličavanje, Risto Vasilevski evocira Danteovo, Bodlerovo i/ili Rilkeovo shvatanje apsoluta i stvaralački raspon. Pojedini pojmovi se, tako, apostrofiranjem prevode iz ravni predmetnog, profanog, čulno saznatljivog, u sferu preobraženog, apstraktnog, metafizičkog ili sakralnog, i obratno. Vasilevski konstatuje haotičnost modernog sveta, ali sugerise da se napuštena Celina može obnoviti, iako je vera modernog čoveka napustila tu mogućnost kao naivno obećanje, na šta navodi i moto knjige („Ako nema kome da se veruje, nema u šta da se veruje“). Budući da se do saznanja i vere dolazi sa zakašnjenjem, nakon dugog putovanja od rasapa destabilizovane zbilje do neprepoznate harmonije stvarnosti trenutka, od disbalansiranog sopstva do samorefleksije, pesniku je bilo potrebno da izgradi poziciju sa koje će se kao obezličena verbalna instanca iz svetih spisa, drevni učenjak ili tumač, obratiti zajednici sa nadom u kolektivnu svest i osećanja.

Kako je već nagovešteno, himnička intoniranost pesama u knjizi *Srce kruga* žanrovski je najpre determinisana naslovima, pa ipak, one ne skrivaju svoj panegirički zanos, afektivnost i patetičnost u veličanju različitih aspekata života, iskustva, ideja, fenomena, ili same materije vidljivog sveta. S druge strane, baštineći tradiciju antičke, klasične književnosti, sa poglavito (post)modernističkim senzibilitetom za doživljaj i percipiranje znakova aktuelne stvarnosti, Vasilevski delimično preinačava žanr *ode*: njen ton, stil i karakter pohvale. Polazeći od poslovičnog, retorički uzvišenog govora, pesnik, sa himnično uzvišenog, figurom inverzije i ironije, kao neizbežnog stilskog sredstva, hotimično silazi u snižen registar pesničkog govora, te neretko opredeljuje i za niskofrekventne reči u građenju pesničkog teksta. Odstupanje od konvencionalnog, tradicionalnog shvatanja ode primetno je već u pomenutom odnosu prema žanru: naslovljavanju pesama i hipertrofiranošću kojom se dodatno naglašava njen dualizam u obradi sadržinske komponente, odnosno, izdvajanja foneme o iz žanrovski determinišuće lekseme *oda*, crpeći simbolički potencijal iz njene grafije.

Prema stanovištu Žorža Pulea, nema „dovršenijeg“, „trajnijeg“ ni „postojanijeg“ oblika od kruga; od Euklida do moderne matematike, od točka do putanje kazaljke analognog časovnika. Prema tome, *metamorfoze* koje trpi ovaj nepromenljivi oblik tiču se smisla koji ljudski duh izliva u njega pridavanjem različitih značenja. Ona su rezultat promena u načinu čovekovog predstavljanja sveta sebi ili onoga što mu se čini najprisnijim sa unutrašnjim i spoljašnjim svetom, njegovom psihizmu i svesti o prostoru i trajanju. Oslanjajući se na amblematiku uroborosa, Risto Vasilevski implicira upravo životnu cikličnost, kretanje ljudske drame od neuređenosti do harmoničnog stapanja dihotomnih vibracija sveta u evociranom, ali nikada dostižnom divinizovanom apsolutu beskonačnog, u vraćanju večno istog.

GNUSOBA, NJOM SAMOM

(Erik Vijar: *Dnevni red*, prevela sa francuskog Melita Logo Milutinović, Akademska knjiga, Novi Sad, 2018)

Trebalo bi da književne nagrade predstavljaju signal. Recimo: u ovom trenutku, ovo je najbolje. Ponekad je to potvrda – znali smo da je tako, pa je postalo verifikovano. Ponekad je iznenađenje – oni koji odlučuju, upućuju nas: eto, za ovo niste znali, a vredelo bi. Što je više u okvirima instituta jednog književnog priznanja pogodaka, onih mesta na kojima se sreću sudovi autoru savremene kritike i verziranih čitalaca, kao i vrednovanja narednih vremena, to bolje po auru nagrade. Jer, ne zavisi ona tek od moći indukovane finansijskim ulogom, ili moći koju donosi laureatu u ukupnom polju literature. Ona bi morala, zaista vam kažem, morala da bude izraz objektivnog, analitičkog i vrednosno utemeljenog suda. Sve ostalo je sociopatologija književnosti, besmislica i muka čitaocima. I taština. Amin.

Trebalo bi da književne nagrade predstavljaju signal i na prostorima na kojima se nagrađene knjige prevode. Jer, ako ćete nagraditi knjigu iz sociopatoloških pobuda, tada ona izvesno neće biti prevedena. Bilo bi previše iziskivati takav unisoni izliv književne sociopatologije na nesrodna tržišta, mada ima i takvih ispada. Da skratim, tamo gde se prevodi mnogo (sada ne govorim o kvalitetu prevoda, a ni o kvalitetu onog što se prevodi), kao što se to uredno dešava u R. Srbiji, čitaoci su u nedaćama odabira. Ukoliko ne gaji bespogovorno poverenje prema izdavaču, uz to nije profesionalno posvećen književnosti, čitalac u mnoštvu onoga što je prevedeno, a nalazi se u knjižarama na teritoriji R. Srbije, prosto ne može da se snađe. A onda naiđe na nagrađene knjige. I sve bude znatno lakše, i od toga lakše ako je nagrada *prestižna*, ona kojoj se bez ostatka veruje.

I tako je do nas stigao Erik Vijar, 1968, Lion, Francuska. Za njega smo čuli onog časa kada je postao dobitnik Gonkurove nagrade za književnost, većina nas svakako ne pre toga. Ako je suditi po nagrađenoj knjizi, romanu *Dnevni red* (u fascinantnom prevodu Melite Logo Milutinović), mi na susret s ovim autorom ozbiljno kasnimo. Srećom, to kašnjenje nije fatalno.

Inače i scenarista i reditelj, Vijar je autor nekih drugih knjiga koje su dobile neke druge nagrade, doduše manje *prestižne* od Gonkurove, ali nagrade. I to u okvirima jedne od najvećih svetskih literatura. Ovo bi već moralo da skrene pažnju na njega. Kad smo kod ove *najprestižnije* koje se do ovog časa domogao, Gonkurove, njen preduslov neizostavno mora da bude *velika tema*. Ovde bih se ogradio od date koncepcije i stao na stranu literature napisane *velikom jezikom*, ali mene niko ne pita i neće me pitati o tome. I to je dobro. *Velika tema* Vijarovog romana jeste Drugi svetski rat, tačnije uvod u to odvratno zbivanje. I ovde bi se čovek lako dao začuditi. Naime, posle svega napisanog o Drugom svetskom ratu, čemu još pisanja o Drugom svetskom ratu, leta gospodnjeg 2017? Da li je to zaista literarni bunar bez dna? Mala digresija: Vijarov pokušaj nije inspirisan jubilarnim momentom, ne naslanja

se ni na kakve godišnjice, on je autor koji definitivno nije pokušao da se očepi o prigodnost istorijskog događaja, što bi unapred komercijalizovalo njegove napore i njegovom izdavaču olakšalo strategije prodaje knjige. I to mu služi na čast. O nekim drugima, drugom prilikom.

Hronika, kako svoj roman u podnaslovu određuje Vijar, nije zasnovana na istorijskim faktima notorne prirode, onima koji su opšta mesta evropske i svetske istorije, pre je to hronika anegdota, kurioziteta, pa čak i bizarnosti, onoga što je nekako prošlo ispod radara, nezapaženo, a čini se da bi moralo da bude zapaženo. Kako u smislu predložka za uspele literaturu, tako i u jednom obuhvatnijem, etičkom smislu. I, zaista, zaista vam kažem, malo je danas knjiga čija je etička komponenta toliko monumentalna. Ovo nije ništavan uspeh, ukoliko se setimo sve one dreke i njakanja koje proizvodi tzv. angažovana literatura, zapravo paraknjiževni otpad pamfletoidnog tipa.

Za razliku od najveće hronike napisane na našem jeziku, Andrićevog romana *Na Drini ćuprija*, kod Vijara izostaje epska širina. Samim tim, narativni pristup u sebe uključuje princip *in medias res*. Vijar nema potrebu da nas upozna s, recimo, Hitlerom, Hitlera smo, žao mi je, imali prilike da upoznamo. Mi ne živimo u devetnaestom veku (zvuči blesavo, ali ova opaska bi mogla da bude od koristi nekima od ovdašnjih hroničara u pokušaju), i Tolstoj je mrtav. Daleki naslednik njegovog postupka, Erik Vijar, sve vreme kao da želi da kaže da je *i ovo* Hitler, da doda još ponešto istorijskom identitetu koji, za potrebe romana, pomera ka fikcionalnom. Da nas izvesti, bez pretenzije istoričara, da je Hitler moguć zbog tog, tog i tog, kažem, moguć, i tad i sad. A da Hitleru kaže da je Hitler. Jer, došla su vremena kada je to neophodno. Ako su ikada prošla. I u tome je sav užas Vijarove knjige, u neprolaženju bilo čega zlog.

Vijarov narator-hroničar otud nije nekakvo akademsko biće koje se usteže. Nema u njegovom izlaganju ni traga političke korektnosti, ali ima stravične brzine u izlaganju odabranog, jednog ludačkog šarma u opisivanju neopisivog, i izvanredne lakoće kojom se stvari postavljaju na adekvatna mesta. Taj narator nastupa maltene kozerski, bez ikakvog otklona prema materiji kojom se bavi, bez ustručavanja, ponekad i kao šaptač, onaj ko denuncira, kom se može reći sve o onom što se odigralo, jer akteri događaja ne zaslužuju nikakvu distancu, niko njih ne bi mogao, ali ni smeo da sačuva od njih samih i serijskih, gnusnih zlodela koja su počinili. U većini scena oni su predstavljeni kao karikature, grozni klovnovi kojih bismo se samo gadili da spisak njihovih nepočinstava ne prevazilazi sve ono što čovek može da zamisli o zlu vlastite prirode.

Tako je u uvodnim taktovima *Dnevnog reda* opisan tajni sastanak dvadeset četvorice najuglednijih i najbogatijih nemačkih industrijalaca s nacističkim vrhom, a sve u cilju *prikupljanja sredstava* za kampanju Hitlerove partije, tada u usponu, ali i očiglednim finansijskim problemima. Godina je 1933, februar je mesec, a ugledni industrijalci su, eto čuda, upravo oni ugledni industrijalci čiji su naslednici u amanet dobili kompanije kakve su *BASF*, *Bajer*, *AGFA* ili *Opel*. I nema tu ničega nesvakidašnjeg, politika je skupa delatnost, finansijske potpore za potrebe izbora i kojekakvih kampanja nikad dosta, odakle god došla. Naivan bi kao nesvakidašnje mogao da protumači ne tek ulaganje novca, te ubrizgavanje tog istog novca u krvotok jedne monstruoze ekstremističke organizacije (to bi se još i moglo pravdati kukavičlukom ovih uglednih industrijalaca i željom da se obezbedi toplo sedište za sopstvenu zadnjicu u požaru koji tek što nije), već otvoreno saučesništvo, neljudsku, bolesnu

kolaboraciju za račun pukog profita. I, eto, navedeni ugledni industrijalci su svojim novcem, a da se tome isprva verovatno nisu nadali, kupili mir božji svojim poslovima, ali i izvođače radova po diskontnim cenama. Prestigle direktno iz nacističkih koncentracionih logora, a pomrle u mukama po pogonima uglednih korporacija. To su uradili navedeni, srećom navedeni imenom i prezimenom. Sigurno je da se njih takvih istorija više puta setila, što ne znači da književnosti nisu dovoljno interesantni, u svoj svojoj bezočnosti. Kao što je sigurno da se decenijama svesrdno trude da svom sastanku s istorijskom odgovornošću ne prisustvuju.

Izbor protagonista, ali i epohe, svet *Dnevnog reda* čini negativno antropološki ustrojenim u totalitetu. Za razumevanje ovog sveta malopre upotrebljena reč *kolaboracija* mogla bi da bude od temeljnog značaja. Jer, na načelno suprotnoj strani od moralno, intelektualno i ideološki nakaznih nacista, nalazi se i Nevil Čemberlen, između ostalog *rentijer*, čovek koji je bez velikih nedoumica iznajmljivao kuću nacističkom ambasadoru Ribentropu, sve dok ovog otadžbina nije pozvala na ministarsku poziciju, na kojoj se posebno istakao. Pa razdragano austrijsko građanstvo, koje s puno poleta dočekuje Hitlerove tenkove. Pa dirljivi odnos Geringa i lorda Halifaksa koji su „lovili zajedno, smejali se zajedno, večeravali zajedno“. Ovu vrstu zajedništva Vijar ne vidi drugačije nego kao zajedništvo u zločinačkom poduhvatu, koje se sa savezničke strane odlikuje svesnim prenebregavanjem posledica i odgovornosti, prećutkivanjem, različitim tipovima podle interesne kohabitacije, sve do otvorenog povlađivanja.

Oslobođen pritiska i obaveza koje slede iz diskursa istoričara, Vijarov narator dobija priliku da stanje dijagnostifikuje silinom jednog Svifta: „Nakon što su se nacisti već dočepali glavnih centara vlasti, dok Zajs-Inkvart još tvrdoglavo odbija da parafira telegram, a u Beču se sustižu prizori ludila, buntovnici, ubice, požari, urlici, Jevreji koje vuku za kosu po ulicama zasutim kršem, što sve, čini se, velike demokratije uopšte ne vide, Britanija je u krevetu, spokojno prede, Francuska sanja lepe snove, i ceo svet boli uvo.“ Nacističku partiju on može da označi i kao „čopor razbojnika i kriminalaca“, i time poništi postulate glupave post-postmoderne korektnosti koji nalažu da razbojnici i kriminalci dobiju tretman nesa- glasan njihovim razbojničkim i kriminogenim sklonostima. Takav pripovedač iz savremene vizure izgleda toliko razbarušeno u jednom neodoljivo humanističkom ključu, toliko slabodoumno, rasterećeno, da s lakoćom zadobija simpatije kao onaj koji ništa ne može da promeni u već odigranom toku, ali može da komentariše onako kako se to očekuje od istinskog ljudskog bića zatečenog zverstvima navodnih saplemenika.

Da je pozicija Vijarovog hroničara gubitnička, da se zapaziti i na osnovu nekih sekven- ci koje ekspeditivno pronalaze analogije u svakoj kasnijoj istoriji, pa i ovoj u kojoj se sami nalazimo. Austrijski nacista, Artur Zajs-Inkvart, na suđenju u Nirnbргу negira sve tačke optužnice. Na kraju, s omćom oko vrata, „naglo nestaje u rupi“. U *Rekvijemu za Austriju*, Kurt fon Šušnig opisuje susret s Adolfom Hitlerom u *Berghofu*. Hitler Šušnigu prića o tome kako će u Hamburgu izgraditi najveći most na svetu, ali i najveće nebodere na svetu, „i tad će Amerikanci videti da se u Nemačkoj gradi više i mnogo bolje nego u SAD“. Nacista Šušnig umreće u sedamdeset i devetoj godini, nakon uspešne karijere univerzitetskog profesora u istoj toj Americi, prethodno oslobođen svih optužbi. Isti čovek kom je Ribentrop diktirao tačke nemačko-austrijskog sporazuma, pri tom se ponašajući kao kolonijalni vladar, zaključujući

nepojmljivom rečenicom da se „Nemačka odriče svakog mešanja u unutrašnju politiku Austrije“. A tu je i opaska o Gebelsovim *Nemačkim filmskim novostima* koje „postaju obrazac za fikciju“. U Gebelsovim filmovima o anšlusu vidimo „nacističke aktiviste dovedene iz cele Austrije, pohapšeni su protivnici, Jevreji, svetina je prebrana, prečišćena“. Dok o fireru čujemo kako je „dodelio sebi vrhovno vojno zapovedništvo bez ikakvog iskustva u tome“, Gebelsovi mediji „pružaju nam predstavu o nemilosrdnoj mašini“. Gebels se javlja i kao onaj koji uspostavlja kult „tajanstvenog poštovanja prema laži“, gde se „činjenice obaraju mahinacijama“. Analogije pronađite sami, ako vam je do njih, a sve one nalaze se ne u službi promocije cikličnosti istorije, već doprinose opisu grandiozne ljudske iskvarenosti koja se ne može iskoreniti niti popraviti, koja jednostavno nije promenljiva.

Kada su nagrađivali Vijarov *Dnevni red*, ovlašćeni niukoliko nisu pogrešili. Nagrada je stigla hrabroj književnosti, netipičnoj, eksperimentalnoj hronici datoj glasom hiperinteligentnog, ciničnog naratora, koja ulančavanjem istorijskih opštih mesta i opskurnih fusnota prevazilazi dijahronijsku zadatost i iz vremenski ograničene katastrofe čovečanstva izvlači sugestiju o mizernim ukupnim kapacitetima čoveka kao takvog. Ova knjiga, ipak, dozvoljava da završim tekst u ponešto afirmativnijem tonu, jer pokazuje kako je stvorenje kadro da se ogлуši o vlastitu ljudskost u nekim slučajevima sposobno i za najveće domete duha. Zbog toga nisu pogrešili ni oni koji su se opredelili da na naš jezik prevedu neku od knjiga Erika Vijara. Moja podrška nastavku ovog posla je bezrezervna.

JEDAN OD MNOGIH PASOLINIJA

(Pier Paolo Pasolini: *Jedan od mnogih epiloga: Izabrane pjesme*, preveli sa italijanskog Mladen Machiedo i Valter Milovan, priredio Valter Milovan, MeandarMedia, Zagreb, 2018)

Sa svojih dvjestotinjak stranica, velikim formatom, tvrdim uvezom i crno-zgasitocrvenim ovitkom – posve neuobičajenom realizacijom za jedan pjesnički naslov danas i ovdje – knjiga *Jedan od mnogih epiloga*, objavljena sredinom prošle godine u ediciji „Antologije“ zagrebačkog Meandra, uistinu plijeni pozornost. Ipak, rekao bih da dizajn u ovom slučaju tek nastoji biti na visini sadržaja, koji je epohalan: posrijedi je, naime, prvi samostalno tiskan izbor iz poezije Piera Paola Pasolinija poezije na hrvatskom jezičnom području (u Srbiji je također nedavno, 2016, u prevodu Gordane Subotić i izdanju Malog vrta iz Beograda, izašao manji izbor pod naslovom *Put i nebo*). Premda višestruko preveden i relativno prisutan u našim književnostima i kulturama, autor „Gramscijevog pepela“ kao pjesnik je očigledno čitan i recipiran tek sporadično. Višedecenijsko kašnjenje *Jedan od mnogih epiloga* nastoji kompenzirati presjekom Pasolinijeva pjesništva koji seže od zbirke *Bolja mladost* (*La meglio gioventù*) iz 1954, preko njezina svojevrsnog rimejka pod naslovom *Nova mladost* (*La nuova gioventù*), objavljene za pjesnika kobne 1975, do posthumno objelodanjenih pjesama.

Sve pjesme u knjizi preveli su Mladen Machiedo, umirovljeni profesor zagrebačkoga Filozofskog fakulteta i jedan od naših najproduktivnijih prevodilaca s talijanskoga u proteklih pola vijeka, te jezikoslovac, teoretičar i prevodilac Valter Milovan, docent na Sveučilištu Jura-ja Dobrile u Puli. Machiedo je već u više navrata prevodio Pasolinijevu poeziju i o njoj pisao za periodiku i za različite antologijske izbore, dok je Milovan upravo kod Meandra 2011. objavio esejističku knjigu *Bilješke o Pasoliniju*, nastalu na temelju njegova doktorata, a za potrebe koje je i sam preveo određeni broj Pasolinijevih stihova. Nije naodmet napomenuti da je Machiedo autor i nekoliko pjesničkih knjiga, a Milovan kantautor s respektabilnim glazbeno-scenskim opusom (pod scenskim imenom Maer snimio je dva albuma). Ukratko, sva je prilika da su se stihovi koje ova knjiga donosi mahom „kuhali“ duže vremena; koliko je to bio rezultat situacije u domaćem izdavaštvu, a koliko svjesnog izbora prevodilaca, ne znam, no samim prevodima to teško da je moglo naškoditi. Uz to, *Jedan od mnogih epiloga* otvara Milovanov predgovor, a zatvara Machiedov izbor iz vlastitih tekstova o Pasoliniju; istaknimo i da je uz svaku pjesmu naveden i njezin naslov u izvorniku, te knjiga iz koje je preuzeta.

Kad su u pitanju Machiedov i Milovanov prevodilački pristup i strategija, u prvom planu izdvajaju se dva poteza. Prvi se tiče Pasolinijevih stihova pisanih na furlanskome, idiomu venetskog podneblja u kojem je pjesnik odrastao, i koji čine manji, ali nipošto i zanemariv dio njegovog opusa. Furlanski stihovi u knjizi su prevedeni jugozapadnom istarskom

čakavštinom (za to je, kako saznajemo iz popratne bilješke, bio zadužen Milovan). Sretna okolnost geografske i kulturološke blizine Istre Venetu svakako čini ovu transpoziciju zahvalnijim poduhvatom nego što je to obično slučaj s „međudijalektskim“ prevodima. Konačni rezultat čini mi se i više nego zadovoljavajućim, budući da kao štokavac s dna kace u konačnici uspijevam uhvatiti smisao i atmosferu „istriziranog“ Pasolinija – pri čemu mu, dakako, pomaže i rječnik priložen uz svaku pjesmu, kao i prevodiočeva pomna transkripcija i akcentuacija. Evo kako zvuči čakavski Pasolini: „Presvìtla večeri, jama / je suha, hlàd jene nòseće žènske / grè po njivi. // Bez da se sànjān i da te sànjān, Narčìžo, ja znan / da imā si kolòr / večeri, kad su zvona / zvonìla Nikad“ („Mrtvi mladić – „Il nini muàrt“).

Drugi krupniji prevodilački zahvat koji pada u oči jest izostavljanje rime. Premda, kao što Milovan i naglašava u uvodu, rima i uopće melodija pjesme za Pasolinija nikad nisu predstavljale prioritet, one ipak igraju bitnu ulogu u jednom dijelu njegovog opusa – od istraživanja danteovske tercine u mladalačkoj poemi „Gramscijev pepeo“ („I ceneri di Gramsci“), do kasnijih kraćih, samostalnih pjesama kao što su „Molba za moju majku“ („Supplica a mia madre“). Međutim, čini se da su prevodioci *Jednog od brojnih epiloga* zaključili kako rima ne spada u ključna sredstva Pasolinijeva pjesničkog izričaja, i odlučili su da je ne privilegiraju u odnosu na druge aspekte pjesme. Marko Vešović, jedan od najažurnijih prevodilaca i teoretičara poezije na našim prostorima, često ističe kako je robovanje metru i rimi u stanju upropastiti prevod pjesme: brojni su primjeri prevoda (dakako ne samo u našim tradicijama) u kojima su formalne karakteristike originala koliko-toliko ispoštovane, ali na račun svih ostalih sadržaja koji su ga činili dobrom poezijom, a katkad i na račun smisla uopće. Machiedo i Milovan nesumnjivo su svjesni ove opasnosti, a dodatno opravdanje za njihovu odluku možemo naći u činjenici da je (srpsko)hrvatski, pogotovo u usporedbi s talijanskim, notorno ograničen kad govorimo o potencijalu za rimovanje. Što se ovog čitaoca tiče, konačni su dojmovi podijeljeni. Primjerice, rekao bih da spomenuta „Molba za moju majku“, koju doživljavam kao jednu od Pasolinijevih najsnažnijih i najljepših pjesama uopće, u slobodnom stihu zasigurno gubi na svom hipnotizirajućem ritmu, dok na planu imaginarija uspijeva proizvesti nešto od snage i prodornosti izvornika. „Teško je izreći riječima sina / ono čemu u srcu tako malo sličim. // Ti si jedina na svijetu koja zna, od mojeg srca / što je bilo oduvijek, prije svake druge ljubavi. // Zato ti moram reći ono što je užasno spoznati: / iz tvoje ljupkosti rađa se moja muka“, čitamo u „Molbi“, jednoj od onih u kojima Pasolini do kraja daje maha edipalnim preokupacijama koje prožimaju njegovo djelo u različitim medijima.

Pier Paolo Pasolini bez sumnje je jedna od najsvestranijih autorskih osobnosti koje su živjele u Europi dvadesetog stoljeća. Da bi se uopće mogla do kraja kontekstualizirati, razumjeti i vrednovati, njegovu poeziju valja promatrati unutar golemog opusa sačinjenog od filmskoga, poetskog, proznog, kazališnoga, esejističkoga i novinarsko-publicističkoga korpusa. Zadatak, dakle, nipošto nije jednostavan, a otežava ga i činjenica da je Pasolini, kako su njegov život i karijera odmicali, sve izrazitije i sa sve razrađenijim strategijama nastojao integrirati različite dionice vlastitog rada u jedan veliki transmedijalni i multimedijalni „tekst“. Utoliko i pjesme iz *Jednog od mnogih epiloga*, pogotovo one nastale kasnih šezdesetih i sedamdesetih godina, ne samo da komuniciraju s temama i motivima koje njihov autor istražuje u drugim medijima – nego se i same pozicioniraju na granici između različitih

medijskih i izražajnih registara. Tako su dvije pjesme isprva figurirale kao dionice dramske verzije njegovog multimedijalnog djela *Teorem (Teorema)*, dok je slučaj čuvenog teksta „Komunistička partija mladima!!“ („Il PCI ai giovani!!“), u ovaj izbor nažalost tek fragmentarno uvrštenog, posebno zanimljivim i složen. Tekst je autorskom odrednicom opisan kao „Natuknice u stihovima za pjesmu u prozi iza kojih slijedi *Apologija*“, a u dotičnoj *Apologiji* eksplicite označen kao „loša poezija“. Riječ je o stihovanoj polemici s pobunjenom šezdesetosmaškom omladinom – „Opijeni pobjedom protiv mladića / iz policije koji su prisiljeni zbog bijede da budu sluge / (i opijeni zanimanjem buržuskog javnog mnijenja / prema kojem se odnosite poput ravnodušnih / žena koje ignoriraju i muče / bogatog čeznutljivog ljubavnika) / ostavljate po strani jedini zaista opasan instrument / u borbi protiv vaših očeva / a to je komunizam“ – izvorno objavljenoj u tjedniku *L'Espresso*, kao očitovanje na tada goruću temu u talijanskom društvu. „Komunistička partija mladima!!“ istodobno je pjesma, ogled, polemička intervencija, čak i politički proglas – a da se pritom ne radi o „angažiranoj poeziji“ na način na koji se taj koncept uglavnom shvaćao kroz drugu polovicu dvadesetog stoljeća. Posrijedi nije pokušaj da se u mediju poezije prošverca politička poruka, nego složen tekst koji je *paralelno* moguće čitati na više kolosijeka, kao i na nekoliko razina; njegovo se tumačenje, recimo, bitno razlikuje ovisno o tome pretpostavimo li prisustvo ironijskog odmaka u tekstu, ili pak o tome na koji način shvatimo njene završne stihove i samokritiku izloženu u „apologetscome“ proznom dodatku (obje dionice, nažalost, odsutne su iz ovog izbora). Čak bismo mogli postaviti hipotezu da stilsko-žanrovska nestabilnost ove pjesme/teksta, koja ne dopušta da je nedvosmisleno situiramo i interpretiramo, izravno korespondira s rascjepima i proturječjima unutar same politike, u koja je Pasolini pokušao zahvatiti.

U kojem god da je mediju stvarao, Pasolini je kroz godine i dekade samo zaoštravao svoje polemičke pozicije. Njegovi protivnici svakako su desnica i Katolička crkva, ali još i više poslijeratno kapitalističko društvo, sa svojim kultom tržišta i vulgarnim utilitarizmom, te malograđanština – koja je, prema Pasoliniju, od konkretne društvene klase u Italiji šezdesetih i sedamdesetih postala *modus vivendi*, sveprisutno *ljudsko stanje*. Pasolini je smatrao da je i najveći dio intelektualne, kulturnjačke, ali i aktivističke i stranačke ljevice dopustio da ga kapitalističko društvo i malograđanska misao kooptiraju; mete nekih od njegovih najoštrijih polemičkih obračuna otud su upravo njegovi pretpostavljeni istomišljenici s ljevice. Pasolinijeve učestale (i vrlo ciljane) provokacije upućene književnome i medijskom establišmentu, ali i osobnim prijateljima (kao što je Italo Calvino), postepeno su dovele do njegove (samo)izolacije i osjećaja beskrajsne usamljenosti. I čitanje *Jednog od mnogih epiloga* otkriva kako se tema samoće razvija još od početaka Pasolinijeva pjesničkog pisma da bi u njegovoj kasnijoj poeziji doista uzela maha. Općenito, ova knjiga naprosto zahtijeva čitanje u okviru određenih društveno-povijesnih koordinata, makar ono ponekad skliznulo i u površni biografizam: štovise, upravo temeljito, često i mazohističko autobiografsko samogoljavanje predstavlja jednu od omiljenih Pasolinijevih strategija provokacije. S druge strane, naprosto je čudesno do koje se mjere ta i takva poezija uspijeva ostvariti i ostaviti traga kao poezija. Od slika, motiva i stihova koji bi u izvedbi gotovo bilo kojeg drugog autora djelovali pamfletistički, deplasirano ili naprosto neprimjereno poetskome mediju, Pasolini pravi izvrsnu poeziju. U to se, zahvaljujući Machiedu, Milovanu i Meandru, i domaće čitateljstvo sad ima priliku uvjeriti na lakši način.

UPOZNALI SMO NEPRIJATELJA I ON JE MI

(Džordž Sonders: *Deseti decembar*, prevela s engleskog Kristina Kulauzov Filipović, Laguna, Beograd, 2019)

Pripovedanje Džordža Sondersa, opisano njegovim rečima, „pomalo liči na kuvanje, tokom koga biste mogli neprestano da isprobavate ukus onoga što je na šporetu u realnom vremenu, čak i dok dodajete ovaj ili onaj začim. I ako biste mogli da izbacite začine. I da počnete ispočetka i da uporedite različite verzije u realnom vremenu”.¹ Ovako upoređen proces pisanja s procesom kuvanja ima za cilj da ukaže na jednu prostu činjenicu: i pisac i kuvar, da se izrazimo ležerno, moraju sve vreme dobro da paze na odmerenost i preciznost sastojaka, začina, temperature i vremena, kako priča (jelo) ne bi ispala na kraju bljutava i nesvariva za čitaoca (gurmana). Procesima pisanja i kuvanja su svakako bliski procesi interpretacije i jedenja, koji, takođe, moraju biti jednako dobro odmereni. Književni teoretičar i kritičar Džonatan Kaler, u članku „U odbranu interpretacije“, čak kaže da se „može zamisliti da je *nadinterpretacija* (preterivanje u interpretaciji) kao *prejedanje* (preterivanje u jelu): postoji pravilna ishrana i pravilna interpretacija, ali neki ljudi se ne zaustavljaju onda kada bi trebalo. Oni nastavljaju da jedu ili da tumače prekomerno, sa rđavim rezultatima”.² Čitanje iz perspektive pisca, što je naš slučaj, jeste uvek čitanje koje priziva pisanje i koje rizikuje da sklizne u nepravilnu interpretaciju, pa se nadamo da ćemo se u našem čitanju na vreme zaustaviti. Džordž Sonders – inženjer geofizike, portir, ćata, građevinski radnik, profesor na Univerzitetu Sirakuza, dobitnik najznačajnijih svetskih nagrada i stipendija – jeste najbolji primer *pisca za pisce*. Njegovih deset priča objedinjenih u knjizi *Deseti decembar*³ savršeno su odmerene i njima se ništa ne može dodati, niti oduzeti.⁴ O zaprepašujuće naštimovanom Sondersovom peru, svedoče i reči Tomasa Pinčona, koji je priče iz ove knjige lapidarno okarakterisao kao graciozne, mračne, samosvojne i duhovite.

Lingvistički briljantan – čak i kad se njime pripoveda nešto zapanjujuće potresno, razorno bolno ili nepodnošljivo tužno – Sondersov jezik je ultimativno svedočanstvo o američkoj

¹ Svi navodi u ovom članku su preuzeti iz intervjua Miće Vujičića s Džordžom Sondersom: „Koga još ima na groblju kasno noću“, NIN, 26. oktobar 2017.

² *Strategije čitanja*, priredila Mirjana Stošić, Centar za medije i komunikacije, Beograd, 2014.

³ Priče „Deseti decembar“ i „Pobednički krug“ premijerno su objavljene 2014. i 2016. godine u časopisu *Polja*, a mikropriča „Štapovi“ je objavljena 2015. godine u panorami moderne svetske fleš fikcije *Skrati priču*, sve u odličnim prevodima Kristine Kulauzov Filipović.

⁴ Interesantno je da je Sonders, u integralnoj verziji intervjua, objavljenom 2017. godine na onlajn magazinu *Plastelin* pod naslovom „Ulubljeni svemirski brod iz *Ratova zvezda*“, održao kratak kurs pisanja na temu: šta se može izostaviti u priči, a šta se ponavlja ili podrazumeva? Sonders tvrdi da se do „proze koja nije mrtva“ dolazi pomoću logike, ali i pomoću sluha. Dakle, ako je za kuvara čulo ukusa najvažniji instrument, za pisca je to, po Sondersu, sluh.

multiplikovanoj stvarnosti. Dok pripoveda, Sondersu kao da na ramenu sedi kakav Demon Priče koji mu izdaje stroge zapovesti: *Pobrini se da jezik ne bude jadan, stvori ljude i svet!* On kaže kako smatra da „izmišljeni događaji izgledaju kao da su se zaista dogodili jedino kada su prikazani pravim jezikom; ako se ispriča na pravi način, čak i nešto nemoguće može da izgleda kao da se zaista dogodilo“. Držeći se ovih pravila, Sonders uspeva da uveri čitaoca u istinitost ispričanog i u logiku priče, čak i kada je ona prožeta fantastičkim motivima, kao u pričama „Beg iz Paukove Glave“ ili „Dnevnik o Semplici devojkama“, u kojoj se, između ostalih uvrnutih likova, pojavljuje i niz devojaka dovedenih iz Laosa, Moldavije, Somalije i Filipina; u te lutke od krvi i mesa ugrađene su nekakve futurističke mikrolinije, a jedina svrha im je da služe kao baštenski ukrasi. Ova dnevnička priča, iako ima fantastičke elemente, svedoči o licemerstvu neoliberalnog kapitalizma i konzumerističkog Zapada koji trguje podjednako i dušama i telima ljudi koji se poput merkantilne robe uvoze iz Trećeg sveta. Američkom piscu njegove generacije (kao i onima posle njega) veoma je bliska ideja da priča može (a možda i treba) da bude antirealna i da ukršta različite žanrove. Umetnička istina, onako kako je Sonders razume, jednostavno znači da on ne želi da vara čitaoca tako što će eksperimentisati s formom i jezikom čisto radi postizanja dramatičnog efekta. Za njega je priča vrsta logičke konstrukcije u kojoj samo treba da valjano postavlja pitanja i iskreno na njih odgovara. Zbog toga on ne beži od teških tema koje zaokupljaju savremeno američko društvo koje u većini robuje besmislenim kulturološkim obrascima (supremaciji, uvreženom stavu o nadmoći i dominaciji nad drugima) i stereotipima (nasiljem medija i popularne kulture nad realnim životom). U uvodnoj priči „Pobednički krug“ Sonders, pišući o neuspehu pokušaja kidnapovanja i bauku pedofilije, bez zadržke ogoljuje američku svakodnevicu podređenu sistemu, korporacijama i vladi, kao i matricama prihvatljivog društvenog ponašanja. U priči „Dom“ on pod vivisekcijski nož stavlja nemoguć život ratnog veterana, koji ne uspeva da se uklopi u licemerno društvo koje ne želi da ih on svojim posttraumatskim stresnim poremećajima podseća na sopstveni lažni patriotizam, lažni moral i lažnu savest.

Sonders u gotovo svim pričama polazi od simplifikovanog zapleta. Recimo, priča „Deseti decembar“, iako ima složenu strukturu i prati dva toka svesti, zapravo govori o tipu koji ima rak, koji odlazi u šumu i pokušava da se ubije. Da bi ovo jednostavno polazište dobilo širi obrazac, autor je morao da investira u to da priču ispriča na pravi način, odnosno, da upotrebi specifičan narativni diskurs kojim će postići estetsku autentičnost; školski rečeno, veština predočavanja događaja u priči jeste ono što razlikuje prosečnog od vrhunskog pripovedača kakav Sonders svakako jeste. Zbog toga i nije važno koliko je inicijalni zaplet složen, već koliko vešto je ispričavan.

Pripovedna strategija za kojom Sonders najčešće poseže ogleda se u veštoj upotrebi dijaloga. U razgovorima između likova, često vođenim sirovim, kolokvijalnim jezikom, otvorenost i iskrenost dolaze iz neočekivanog i obično nedozvoljenog pravca, čime tekst pokatkad zadobija apсурdni i humorni efekat.

Priče iz *Desetog decembra* mnogo duguju popularnoj kulturi (što su prevoditeljka i izdavač odlično rešili time što su čitaocima pružili dodatna objašnjenja u vidu fusnota). Autor, najpre u pričama „Moj viteški fijasko“ i „Al Rusten“, ali i drugim u zbirci, ukazuje na moć, kao i na erozivne i parazitske osobine popularne kulture. Sonders smatra da su pop fenomeni

samo preuveličane manifestacije različitih aspekata naših ličnosti. Zbog toga i zaključuje da smo kao konzumenti popularne kulture jednako krivi za njen uspeh, ali i za njen pad (televizijski rijaliti programi, petparačka literatura i tabloidna štampa, na primer, ne mogu sami od sebe da nestanu sve dok za njima postoji glad publike željne lake i brze zabave).

Priče iz knjige *Deseti decembar* Džordža Sondersa bude čitalačku radoznalost i podstiču na potragu za valjanim odgovorima na njegova dobro formulisana pitanja.

IZLOŽBENA SEZONA ZIMA/PROLEĆE 2019.

Februar i mart u Novom Sadu obeleženi su bogatim izložbenim programom. Galerija Saveza udruženja likovnih umetnika Vojvodine je netipično počela sa radom tek u februaru, a razlog tome je ekstenzivno renoviranje prostora kroz koje je prošla. Osim što je Galeriji posle nekoliko decenija postojanja uveden toalet, izložbeni prostor je u potpunosti renoviran, obnavljanjem instalacija, postavljanjem novog osvetljenja, kompletnom zamenom izloga i ulaza, a svakako i obnavljanjem samih površina za izlaganje. Usled građevinskih radova, Galerija je pomerila ceo svoj program za mesec dana čime je pomerena i izložba novih članova Udruženja kojom tradicionalno počinje godišnji program Galerije. Izložba je ove godine bila postavljena u novoj kulturnoj stanici Svilara, usled brojnih velikih formata kojim su se mnogi od novoprimljenih dvadeset članova predstavili. Udruženje ove godine nastavlja sa praksom pisanja recenzija za programe „pod svojim krovom“ koju je iniciralo prošle godine, tako da se na njegovom sajtu mogu pratiti kritički osvrti za svaku izložbu i događaj koji producira ili organizuje.

Među lokalnim produkcijama pravi mali dragulj je *Šok junior*, nova programska linija Šok zadruge (bivšeg Multimedijalnog centra „Art klinika“). Šok junior su osmislile i vode je četiri umetnice najmlađe generacije Ardien Ujhazi, Sofija Kamasi, Zita Arđelan i Lidija Krnjajić, koje su studentkinje osnovnih studija na Akademiji umetnosti u Novom Sadu. U saradnji sa kafe-knjižarom Bulevar Books, formirale su galeriju na prostoru stepeništa knjižare. Smeњivanjem samostalnog predstavljanja, autorke žele da ukažu na moralnu poziciju čoveka naspram njegovog prirodnog okruženja, a time i na njegovu egzistencijalnu ugroženost. Svaka od autorki ima po dva meseca da prikaže svoje radove, bilo menjajućom ili fiksnom postavkom, kako bi se ukazalo na to da se umetnost priključila velikoj bici za ekološko osveščivanje koju vode prirodne, društvene i humanističke nauke. Kako navode, ideja *Šok juniora* je da se posle osam meseci program nastavi tako što bi se u njega uključili novi mladi autori i autorke. Ova akcija je pravi primer samoinicijativnog povezivanja i umrežavanja mladih stvaralaca sa ciljem razvoja i prezentacije svoje prakse, što je najbolji način da obezbede sebi vidljivost, ali je i najbolji put za oformljavanje generacijskog izraza.

U novosadskom ogranku Srpske akademije nauka i umetnosti, od 19. do 29. marta bila je postavljena grupna izložba *Transpozicijski diskurs identiteta i prostora*, čiji je projektni autor Sunčica Pasuljević Kandić, saradnica na Katedri za nove likovne medije Akademije umetnosti u Novom Sadu. Na izložbi su predstavljeni radovi šest umetnika iz zemlje i inostranstva koji se bave pitanjem transmitovanja u užem tehnološkom i širem kulturološkom smislu.

Darija Medić u instalaciji „Emitovanje je dvosmeran kanal“ povezuje internet i radio, to jest daje dvosmernost i interaktivnost mediju radija, inspirisana idejom Bertolda Brehta da radio treba da bude dvosmerno sredstvo komunikacije. Posetilac može na tastaturi da ot-kuca bilo koju poruku, a potom bi softver pretvorio primljeni kod u govorenu poruku od

pre-snimljenog govora angažovanog profesionalnog spikera. Poruka bi potom bila emitovana na FM radiju. Instalacija uključuje i transkript emitovanih poruka iz 2018. koje su posetioци ukucali tokom prethodnih izlaganja ovog rada, čime se skreće pažnja na to da je svaka poruka koja se unese na internet negde arhivirana i vidljiva nepoznatim činiocima. Ovim radom Medićeва ispituje odnos tehnologije i slobode izražavanja, što je radila i u svojoj prethodnoj praksi, a najintenzivnije od 2012. kada je pokrenula inicijativu Interkultivator.

Tijana Jevrić, studentkinja treće godine Novih likovnih medija, u radu „Znam sve o tebi“ ukazuje na permanentni sistem nadziranja koji je integralan deo društvenih mreža i različitih aplikacija. Metapodatke koji su dostupni svima, Jevrićeva pretvara u radnu mapu kojom portretiše nepoznatu osobu i postavlja pitanje koliko je onlajn identitet sličan realnom. Da li lokacije koje osoba prelazi, a društvene mreže mapiraju, predstavljaju zbir njenog ukupnog kretanja, da li su podaci o obrazovanju i mestu boravka tačni i šta se sve može desiti kada te podatke bilo ko počne da prikuplja i da na osnovu njih preduzima neke postupke povodom bilo koje osobe. Vođena sličnom idejom, Vanja Novaković stvara autoportret „Identifikuj se“ koristeći podatke koje prikuplja Gugl platforma preko aplikacija Gugl lokacije, Gugl račun i svih onih formi u koje za potrebe aktiviranja naloga treba uneti lične podatke i definisati svoj identitet. Podatke o sebi za rad je dobila iz metapodataka sebe kao korisnika Gugl platforme koji su vrlo ograničeni i koji imaju istu strukturu za sve korisnike. Novakovićeva time ukazuje da smo svi definisani kroz varijabilnosti nekoliko „praznih polja“ koje popunjavamo i da nam se identitet svodi na ime, mesto boravka, broj računa, adresu koju detektuju Gugl mape, godište i sl. kategorije.

Luka Stojanović u radu „Lični prostor“ ispituje šta se dešava kada se identitet transponira iz fizičkog u virtuelni prostor. Jedna od promena je njegovo umnožavanje, to jest stvaranje više različitih „ja“ koji su ili fragmenti stvarnog identiteta ili odstupanja od njega. Jelena Gajinović u radu „Izgubljeni prevod“ izlaže fotografije najposećenijih delova metropole koji su samim tim najviše načičkani reklamama. Ono što ona potom radi je da sve reklame briše, ostavljajući prazno mesto za njih, ukazujući na drastičan uticaj koje imaju na formiranje identiteta. Umetnica skreće pažnju da reklame nisu samo u centrima metropole, nego su putem medija praktično u našim kućama i najdirektnije svakodnevno vrše uticaj na nas. Hose Rejes Kabalero, student četvrte godine Akademije likovne umetnosti Univerziteta Komplutense u Madridu, pita se kako se može uništiti rod bez razaranja individualnih identiteta. On postavlja zatvoreni uzročno-posledični ciklus u kojem telo od forme života postaje produkt, a rodovi postaju tehnologija koja proizvodi današnje društvo.

Kada je reč o proizvodnji i izgradnji društva, svakako treba istaći predavanje arhitekta Milenije Marušić u kulturnoj stanici Svilara, održano 28. marta. Dobitnica Tabakovićeve nagrade za arhitekturu 2018, sa suprugom Darkom Marušićem, Milenija Marušić je novosadskoj publici na početku dala prikaz izložbe *Prema betonskoj utopiji: arhitektura u Jugoslaviji 1948–1980*. koja je nedavno bila postavljena šest meseci u Muzeju moderne umetnosti u Njujorku. Ističući značaj ovakvog velikog projekta koji predstavlja originalnost jugoslovenske arhitekture kao značajnog dela istorije svetske arhitekture, Marušićeva upućuje i kritiku da je bilo prikazano jako malo stambenih projekata. Vodeći posetioce putem fotografija i interpretacija kroz konceptijske segmente izložbe, Marušićeva ukazuje na to da su kustosi izložbi radije birali skice za izlaganje nego tehničke segmente arhitektonskih projekata.

Ističe da su gotovo sve izložene makete izradili studenti arhitekture u Njujorku jer je bilo vrlo rizično transportovati originalne modele do Njujorka i nazad. Tako su studenti izradili i maketu Muzeja savremene umetnosti u Beogradu Ivana Antića koji je bio asistent na Arhitektonskom fakultetu kada je Marušićeva studirala. Istakla je i tužnu činjenicu da su samo ona i Saša Mehtig, slovenački autor poznatog crvenog kioska, jedini živi autori zastupljeni na izložbi iz tog perioda. Na izložbi je bio i jedan crveni kiosk Mehtiga, koji je inače u stalnoj postavci MoMA muzeja, dok Novosađani još mogu da vide jedan u beloj varijanti ispred zgrade Pokrajinskog veća na Bulevaru Mihajla Pupina. Svi ostali u gradu, kao i u drugim delovima bivše Jugoslavije, uglavnom su zamenjeni novim modelima koji nisu modularni i ne mogu se proširivati kao Mehtigovi.

Marušićeva potom prelazi na analizu naselja Cerak vinogradi, čiji je projekat bio uključen u MoMA izložbu, a u koje se 1988. uselilo oko 15.000 stanara. Naselje Cerak vinogradi, koje je projektovala i realizovala sa suprugom, prvo je modernističko stambeno naselje koje je proglašeno za kulturno dobro u Srbiji i to se desilo upravo početkom ove godine. Marušićeva je govorila o urbanističkom rešenju naselja, idejama vodiljama tokom projektovanja, unutrašnjoj organizaciji stanova, jedinstvu spoljnog u unutrašnjeg prostora, kao i o borbi koja traje preko trideset godina da se naselje očuva i da stanari ne doživljuju i ne kvare strukture zgrada po svom ličnom nahođenju. Time se prebacila na treći segment predavanja, to jest na svoje viđenje Njujorka u kojem građevinska inspekcija ne dozvoljava nikakve promene i strogo kažnjava i najmanje intervencije na građevinama. Marušićeva daje netipično viđenje Njujorka, posebno Menhetna, kao zelenog grada u kojem postoji sistem mehanizama koji regulišu pravo na prirodu u jednom od najgušće izgrađenih gradova na planeti. Tako sve zgrade moraju sa visinom da se sužavaju, da bi omogućile susednim zgradama sunčevu svetlost i vazduh. Kišnica se skuplja i ponovo stavlja u protok, a sve zelene površine, od najmanjih do najvećih, gradska uprava ekonomski podstiče. Za mlade arhitekte su možda najzanimljiviji deo predavanja bili principi i načela projektovanja i gradnje koje su Marušići sa kolegama doneli kao manifest i držali se njega tokom cele svoje graditeljske prakse. Iz njih se jasno vidi kako je jugoslovenska arhitektonska praksa bila način izgradnje društva.

Drugačiji pristup izgradnji društva ima izložba *Umetnički prostor Nemačka – Artspace Germany* kustoskinje Ursule Celer koja se može pogledati u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine do 14. aprila. Predstavljajući radove umetnika koji su imigrirali u Nemačku iz drugih sredina i brzo se integrisali, izložba ima za cilj da istakne doprinose koje su migranti imali za nemačko društvo u najširem smislu, kao i da predstavi Nemačku kao transkulturalno jedinstvo. Producent izložbe je Institut za međunarodne odnose u kulturi iz Štutgarta preko kojeg je bila postavljena i izložba *Na putu oko sveta – umetnost iz Nemačke od 1949. do danas*, to jest izbor iz kolekcije Instituta, u Muzeju savremene umetnosti u Beogradu (24. 1 – 25. 3. 2019). Odabrani radovi na novosadskoj izložbi datiraju iz poslednjih šezdeset godina i medijski su vrlo raznovrsni, od interaktivnih ambijentalnih instalacija, preko medijskih konglomerata i modularnih instalacija, do fotografija, slika i crteža. Predstavljani su umetnici od kojih su neki stekli svetsku slavu: Armando, Kendis Brajc, Toni Kreg, Marijana Ajgenher, Ajša Erkmén, Kristin Hil, Magdalena Jetelova, Per Kerkebi, Džosef Košut, Mari-Žo Lafonten, Nam Džun Pajk, Đuzepe Spanjola i Herman de Vris.

Naslovni rad izložbe „Ovde i tamo“ Ajše Erkmen, koji je i na koricama kataloga, predstavlja adekvatnu ilustraciju transkulturalnosti koju koncept izložbe teži da prikaže. Instalacija Erkmenove se sastoji od šesnaest približno istih elemenata različite boje za koje se pažljivijim posmatranjem uviđa da nisu istog oblika. Svaki je pomalo drugačijih dimenzija, čime se odražava raznovrsnost u ravnopravnosti i jednakosti naroda koji žive u Nemačkoj. Ti elementi mogu biti slobodno raspoređeni u prostoru, tako da nemaju dodira među sobom, a mogu biti poređani na takav način da tvore jedan oblik – skulpturu. Taj rad time postaje oličje nemačkog društva u kojem sve kulture koegzistiraju i umrežene su u jednom zajedničkom okviru, a opet sve imaju svoj prostor, svoju jedinstvenost kojom se razlikuju od drugih i mogućnost da se razvijaju svojim ritmom i u svom toku.

Na izložbi se može videti rad Džosefa Košuta koji predstavlja njegov postkonceptualni pristup umetničkom delu kojim je dobio nezamenjivo mesto u istoriji umetnosti. Umesto njegovog čuvenog rada „Jedna i tri stolice“ iz 1965, možemo da vidimo varijaciju tog koncepta u radu „Jedan i tri tiganja“ iz iste godine. Umetnik primenjuje isti pristup, predstavljajući objekat (tiganj), foto-dokumentaciju objekta (fotografiju tog tiganja) i tekstualni opis predmeta (rečnička odrednica „tiganj“). Na ovaj način, umetnik postiže odnos između označenog, ikoničkog znaka i označavajućeg, ali i postavlja u muzeološki kontekst predmet koji je oličenje doma i imanja krova nad glavom što je težnja svih migranata. Pored toga, uključena su i tri njegova rada iz serije „Definicije“ (1966–67) u kojima rečničke odrednice čulno opipljivih i apstraktnih pojmova uvećava i izlaže kao fotografije.

Izložba obuhvata i rad „Atlantski bedem“ Magdalene Jetelove, umetnice češkog porekla. Fokusrirajući se 1995. godine na seriju betonskih bunkera i bedema koje je od Norveške do Španije podigao Vermaht tokom 1942–43. radi odbrane od invazije, Jetelova revalorizuje ove građevine na osnovu kojih je Pol Virilo razvio tipologiju bunkerskih utvrđenja i vojnog prostora u knjizi *Bunkerska antologija* (1974). Videći u njima istorijski i geografski pejzaž koji se menja s vremenom, kao i njegov značaj, Jetelova kombinuje fotografije betonskih masiva sa tekstovima koje projektuje preko njih. Preko ovog rada, publika u Novom Sadu stiže uvid u interesovanje umetnice koje se fokusira na prostore geografskih dimenzija. Jedan od njenih ikoničnih radova sa početka devedesetih je „Domestikacija piramide“, to jest izručivanje tona zemlje i vulkanskog pepela u enterijere muzeja u kojima je izlagala, čime je praktično geografski ambijent prenela u enterijere muzeja i sukobila ga sa njihovim unutrašnjim formama.

Nam Džun Pajk je u Nemačku došao sa 24 godine i stekao je značajno mesto u istoriji umetnosti svojim radovima gde prostor slikarskog platna zamenjuje novim medijima, kao što su televizijski aparati, kamere, ekrani. Njegova dela su postala poznata kao objekti iz kojih različiti mediji posmatraju posetioca koji ih posmatra. Bio je jedan od pionira video-umetnosti i novosadska publika u okviru izložbe može da vidi dva njegova rada: „Sveća TV“ iz 1975. i „Stanovnici interneta: jswg.dreizehn. xulf“ iz 1997. godine. Drugi rad se može posmatrati kao svojevrsna arheologija medija, to jest njihov istorijski razvoj od starih radio i foto aparata do prenosivih kamera koje nadziru i uvlače sve u jedan nepoznati virtuelni svet. Zanimljiv je akcioni prostor „Narodni butik“ koji umetnica Kristin Hil realizuje od 1999. u različitim gradovima sveta. Stvorivši prostor koji podseća na socijalističke kancelarije Informbiroa, Kristin Hil, koja inače dolazi u Nemačku iz SAD, preokreće funkciju tih kancelarija u

koje su građani privođeni, ispitivani, gde im je pravljen dosije i nadziralo se sve što rade jer su percipirani kao (potencijalni) neprijatelji društvenog sistema. Umetnica ostavlja mogućnost posetiocima da sami ostave podatke o sebi koje hoće, da se fotografišu polaroid aparatom naspram pozadine koja je u svakom gradu drugačije boje i u Novom Sadu je bila svetlotirkizna. Izmeštajući kancelariju biroa u Muzej, umetnica je čini interaktivnim umetničkim delom u kojem posetioci mogu a ne moraju da učestvuju.

Izložba *Umetnički prostor Nemačka – Artspace Germany* svakako nije bila jedina inostrana gostujuća izložba u Novom Sadu u ovom periodu. Od 25. februara do 10. marta na Tribini mladih Kulturnog centra Novog Sada, mogla je da se pogleda izložba fotografija *Dijego i Frida: osmeh na pola puta*. Izložba je doputovala iz Tolukey, grada pobratima Novog Sada, iz kuće-ateljea Dijega i Fride koji je postao muzej. Izložba prikazuje svakodnevni život umetničkog para snimljen kroz objektiv kako anonimnih autora, tako i sedmorice fotografa: Giljerma Kala, Pitera Džulsa, Giljerma Samore, Nikolasa Mareja, Edvarda Vestona, Manuela Alvaresa Brava i Huana Gusmana. Fotografije datiraju od početka XX veka, iz studentskih dana Dijega, a kasnije i studentskih dana Fride.

Izložba prati sve ključne momente života – obostrani aktivizam u meksičkoj levisi, Fridinu veridbu i raskid sa Gomezom Ariasom, brak sa Dijegom Riverom, period zajedničkog života i rada u SAD, razvod, poznanstvo Fride sa Lavom Trockim, kao i sa Andreom Bretonom, stvaraoцем *Manifesta nadrealizma*, koji je jedno vreme sa suprugom Žaklin Lambo živio kod Fride, potom ponovno zbližavanje sa Dijegom, ponovni brak sa njim, pogoršanje Fridinog zdravstvenog stanja, njenu smrt, Dijegovo venčanje Emom Utrado godinu dana kasnije i potom njegovu smrt nakon dve godine. Uz fotografije, publika je imala na raspolaganju i hronološki prikaz života i rada oba umetnika. Frida je sa šest godina obolela od dečje paralize kojom joj je najdrastičnije bila pogođena desna noga. Sa trinaest godina se već priključila Savezu komunističke omladine. Pohađala je Nacionalnu pripremnu školu i tamo je bila jedna od 35 devojaka od ukupno 2.000 studenata. Sa osamnaest godina je zadobila povredu u sudaru tramvaja zbog čega je imala kasnije preko 32 operacije u životu. I upravo ležeći i oporavljajući se od sudara, počinje da slika.

Fotografije su u najvećem broju slučajeva portreti u okruženju doma-ateljea, sa deskripcijom boja odeće ili imena Fridinih ljubimaca među kojima je najpoznatiji bio majmunčić. Izložba je time ne samo prikaz života dvoje značajnih slikara, nego i kulturnog okruženja u kojem su stvarali. Ona je vid dokumentarnog sećanja na ženu koja je ostavila jedan od najobimnijih i najupečatljivijih prikaza ženskog života u istoriji umetnosti. Izložba je prikaz i Dijegovog života kao slikara pobunjene klase, ali najviše njihovog zajedničkog života u situacijama koje su nam svima zamislive. Iz tog razloga je ova izložba vrlo aktuelna i svakako značajan doprinos uvidu u život umetnika bez kojih istorija slikarstva danas ne bi bila ovakva kakva jeste. Izložba *Dijego i Frida: osmeh na pola puta* je druga gostujuća izložba iz Meksika u Novom Sadu u relativno kratkom periodu; *Meksiko u malom – savremena skulptura* bila je postavljena u Galeriji „La Vista“ jula i avgusta prošle godine.

Protekla dva meseca u Novom Sadu su time obeležile izložbe koje se tiču identiteta u virtuelnom svetu i u arhitekturi, koje se tiču tehnologija, uticaja migranata i rodova na društvo, uticaja umetnika na ekološko osvešćivanje i njihove pozicije u kulturnoj produkciji. Generacijski su bili predstavljeni i stvaraoci najmlađe generacije i renomei poput Milenije

Marušić. Pored toga, Novi Sad je u ovom periodu ugostio izložbe iz drugih zemalja i ovom prilikom smo ukazali na saradnje sa Meksikom i Nemačkom. Međunarodna saradnja se svakako nije ostvarila samo tim putem i bilo je još programa što u okviru Omladinske prestonice kulture, što preko drugih izložbenih prostora poput Malog likovnog salona u kojem je bila postavljena izložba 3Z Zoltana Fabijana, Zoltana Kiša i Zoltana Slabeja (18–28. marta). Iz svega se može zaključiti da će nastavak izlagačke prakse u gradu biti raznovrsan, višeglasan i internacionalan.

IN MEMORIAM

Prof. dr Miodrag Radović (1945–2018)

Miodrag Radović je rođen 1945. godine u Kamenjači, kod Trstenika. Školovao se u Trsteniku i Kruševcu. Diplomirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu 1968, gde je magistrirao i doktorirao (1980). Bio je stipendista francuske vlade, kao i stipendista Humboltove fondacije. Kao lektor, predavač i profesor radio je na univerzitetima u Lionu, Renu, Banjaluci, Nikšiću, Frankfurtu na Majni i Novom Sadu. Jedan je od osnivača Katedre za komparativnu književnost u Novom Sadu. Objavio je, između ostalih, knjige: *Poetika snova Dostojevskoga* (1978), *Laza Kostić i svetska književnost* (1983), *Književna aksiologija* (1987), *Oslovljeni svet ili čarobna reč Raška Dimitrijevića* (1998), *Lijepo li ova knjiga čita* (studije i ogledi, 2001). Priredio je i preveo knjige: Luj Vensan Toma, *Antropologija smrti* (sa Zoranom Stojanovićem, 1980), *Umetnost tumačenja poezije* (zbornik, sa Draganom Nedeljkovićem, 1979), *Književna retorika danas* (zbornik, 2008), David I. Goldstejn, *Dostojevski i Jevreji* (2010), *Komparativni kvartet – Miodrag Ibrovac, Dragiša Živković, Zoran Konstantinović i Dragoljub Dragan Nedeljković* (2014), *Pčelobjavljenje – pčela u cvetniku poezije* (2017)

Pčelobjavljenje

(Fondacija „Laza Kostić“ i Gradska biblioteka u Novom Sadu, 2017)

*Čudesni svet pčela ima neiscrpnu snagu da za-
umno očuđuje svežinom uvek iznova svet poezije i
dušu pesnika. Jer pčele ostaju večiti svedoci proleća
sveta i dokaz umetnosti Prirode.*

Kao što i sam naziv antologije predočava, u pitanju je jedan složen sistem koji svoj koren izvlači iz religijske terminologije, *pčelobjavljenje* – javljanje pčele (*bogobjavljenje* – javljanje Boga). Ovo pozno delo uzornog profesora i vrsnog znalca, kako antičke tako i moderne književnosti stvaralački je poduhvat nastao sa ciljem da naglasi potrebu duhovne i nacionalne obnove koju simbolizuje pčela. Ono poseduje u sebi i ključeve za različita čitanja i tumačenja – po meri naše duhovne snage i spremnosti da se doživi i razume. Osnovna ideja, uopšte uzev, ma koliko jednostavno izgledala, veoma je složena i dubinski protkana *medom iz saća* svetske poezije i tekstova u kojima se spominju pčele i asocijacije na ta nebeska i ljudskom rodu veoma bliska i blagorodna bića. Ipak, rekao bih da je glavni pravac koji bi trebalo slediti u tumačenju ove antologije, preseka pesništva i proze, viđenim okom

profesora Radovića, zapravo, jevrejska legenda o tome da čitav svet postoji zbog trideset i šest pravednika, koji i ne znaju za svoje postojanje; bez njihovih nesebičnih dela svet bi davno bio uništen, a među njima se nalazi i pčela; legenda je starija i od *Talmuda*. Toliko ima i poglavlja, tematskih celina (36), koje je Radović, tiho i skromno, utkao u ovaj prelepi izbor.

U antologiji je u trideset i šest celina, kako književnih tako i neknjiževnih tekstova, sabrano sve ono što ima pčelu kao motiv. Njihovi autori, iz različitih vremena i podneblja, pevaju pesmu pčeli koja liči na liturgijsko mnogoglasje. Ideja o ulozi pčele je u našoj tradiciji veoma razgranata i čvrsto utemeljena, naš naziv pretka, šesnaestog kolena, glasi *bela pčela*. *Da poteče med i mleko*, gnoma je biblijske provenijencije. Takav je slučaj i u mitologijama i legendama drugih naroda, uključujući staru Grčku, stari Egipat, i svim ostalim civilizacijama. Autor od antike do današnjih dana pravi igrokaz i sintezu, kroz vekove, prikazujući slike i mišljenja o pčelama svodeći sve na jednu meru, identičnu kroz siloviti protok vremena i spoznaje o tajnovitoj i blagorodnoj ulozi pčele u odnosu spram čoveka. Ulozi jednakoj božanskom i nerazumljivom.

U pčelinjem društvu čak je i žaoka plemenita! Ubrizgavajući otrov radilica žrtvuje svoj život da bi odbranila zajednicu i ono što čitava zajednica stvara. Smrt usled istrgnuća dela utrobe je spora i mučna. Nastupa tek za nekoliko časova, a ponekad i za nekoliko dana.

Kao što smo rekli, nisu svi tekstovi satkani od stihova u *Pčelobjavljenju*; tu su i kratke pri-povetke, isecci iz radova, delovi iz najrepresentativnijih romana svetske književnosti, narodnih pripovedaka, pisama, filozofskih misli, svetootačkih pouka, refleksija naših i stranih najvećih kulturnih delatnika o blagorodnosti pčele. U predgovoru autora, na dvanaest stranica, objašnjena je i odbranjena struktura i ideja *Pčelobjavljenja* kroz vekove, od antike do danas. *Metafore nadahnute medom ubrajaju se u najstarije u našem jeziku*, kaže on. Radović primećuje da je pčelarstvo u nas, prevashodno, pripadalo manastirima i monasima i da su pčele pod zaštitom crkve od Svetog Save do današnjih dana. Te iste pčele su nahranile Zeusa, sirene imaju glas sladak kao med; Hesiod je smatrao pčelu simbolom zlatnog doba ljudskog, pčele su kćeri Aristejeve, sina boga Apolona i nimfe Kirene. Stari Rimljani su bili veoma vezani za pčele med; med je bio prinošen kao žrtva bogovima; med se poklanjao. Plinije naziva med darom najslađim, najvrsnijim i najzdravijim, smatra ga lekom za mnoga oboljenja. *Ova antologija, i u njoj sačinjeni pesnički izbor, htela bi da uhvati taj pesnički roj koji ne prestaje da roji u novim naraštajima najmlađih pesnika*, veli Radović pa nastavlja, *pustolovina pčele se nastavlja kao i pustolovina pesnika*.

Knjiga je i estetski bogato uređena, za šta se pobrinuo jedan od naših najboljih likovnih dizajnera i specijalista za plakat, Atila Kapitanj. Autorske ilustracije i sliku sa korica oslikao je akademski slikar Predrag Đaković. Izdanje je obelodanjeno 2017. godine u Novom Sadu, u saizdanju Gradske biblioteke u Novom Sadu i Fondacije „Laza Kostić“ i može se naći u svim ograncima Biblioteke, kako bi svakome bilo pristupačno da proveri kolika ljubav i rad stoje iza ove, rekao bih, sistematski i značenjski, ugodno priređene antologije, koja je u svakom pogledu jedinstvena i izvanredna.

PROFESORE!

Miodragu Radoviću

Jednom si mi rekao,
Veliki čoveče, da sam dozvolio,
Da sve što je moje, ispred mene,
Uzmiče.

A ja za života ne videh tolikog čoveka,
S dušom deteta i korakom vrednim veka.
Vrata od krova si otvarao i
Gladnima trpezu postavljao.

Dok sam mladić bio nisam te razumeo.
Tvojoj strasti sam se krišom podsmevao,
Ne znajući za tvoj pčelinji let,
I koliko je bitan matici cvet.

Da sam znao to što sada znam,
Više bih te slušao i više upijao,
A znam samo da mi je žao.
Ne naslušah te se dosta i svega mi je malo.

Hvala ti na darovanju, dragi kapetane!
Iako su lađe daleko otplovile,
Uz kočije nebeske, u carstvo Gospodnje.
Brodovi tvoji sijaju ko freske.

Don Kihote među Sančo Pansama,
Šekspire među komedijantima,
Poslednji profesore među muzikantima.
Od kad si preselio muči me osama.

*(Novi Sad, 11. 10. 2018,
u trenutku kad sam prihvatio da je smrt,
ponekad, neizbežna istina.)*

KO JE KO

Dejan Aleksić (1972, Bad Oeynhausen, Nemačka), objavio je knjige pesama *Potpuni govor* (1995), *Dokazivanje senke* (1996), *Svagdašnji čas* (2000), *Sobna mitologija* (2003), *Posle* (2005), *Dovoljno* (2008), *Jedino vetar* (2011), *Biti* (2013), *U dobar čas* (2016) i *Radno vreme raja* (2018). Dobitnik je „Brankove nagrade“, Nagrade „Matićev šal“, „Prosvetine nagrade“, nagrada „Branko Miljković“, „Branko Ćopić“, „Meša Selimović“, „Zmajevе nagrade“, „Miroslav Antić“ i dr. Autor je i dvadesetak knjiga namenjenih deci, za koje je dobio brojna književna priznanja, među kojima i Nagradu „Politikinog zabavnika“, dva puta Nagradu „Neven“, Nagradu Zmajevih dečjih igara... Autor je i nekoliko pozorišnih tekstova za decu. Zastupljen je u brojnim antologijama, a pesme su mu prevedene na engleski, grčki, norveški, bugarski, francuski, slovenački, poljski i makedonski jezik. Dobitnik je stipendije iz Fonda „Borislav Pekić“ za 2010. godinu. Živi u Kraljevu i radi na mestu urednika za poeziju u časopisu *Povelja*.

Dragan Babić (1987, Karlovac), osnovne i master studije završio na Odseku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Bavi se esejistikom i književnom kritikom, član je uredništva časopisa *Dometi* i programski urednik Somborskog književnog festivala. Objavio je knjige proze *Twitter priče* (2014) i *Twitter priče 2.0* (2017). Živi u Novom Sadu.

Marija Bergam Pelikani (1981, Herceg Novi), doktorirala je Teoriju i praksu prevodenja na Univerzitetu u Bariju, pri Odseku za anglogermanske i istočnoevropske studije, na Fakultetu stranih jezika i književnosti. Napisala je disertaciju pod nazivom *Italijanski prevod Omerosa Dereka Volkota: Analiza prevoda kao pristup književnom tekstu*. Pored prevoda Dereka Volkota, Lorne Gudison i Čarlsa Simića, objavila je kritičke eseje na italijanskom i engleskom jeziku o Volkotu. Živi u Cirihi.

Arijana Božović (Beograd), diplomirala je na Odseku za anglistiku Filološkog fakulteta u Beogradu. Objavila je prevode proze Forda Medoksa Forda,

Grejama Grina, Elija Vizela, Dž. M. Kucija, Penelopi Fildžerald, Džona Banvila, Dženet Vinterson, Ijana Makjuana, zatim prevode poezije Vilijama Karlosa Vilijamsa, V. H. Odena, Adrijen Rič, V. G. Zebalda i Teda Hjuza. Dobila je nagradu „Miloš N. Đurić“ 2003. za prevod romana Ijana Makjuana *Iskupljenje* i nagradu „Mihajlo Đorđević“ 2007. za prevod Makjuenovog romana *Subota*. Živi u Beogradu.

Saša Ćirić (1975, Piroć, završio je Filološki fakultet u Beogradu, Grupu za srpsko-svetsku književnost. Radi na Radio Beogradu 2, gde prati postjugoslovenske i balkanske književnosti. Književni kritičar tjednika *Novosti* iz Zagreba od 2009. godine. Bio urednik u *Betonu*, dodatku dnevnog lista *Danas*, od početka, juna 2006, do 31. decembra 2018. Objavio knjige kritika *Užici hermeneutike* (2009) i *Ujed istorije* (2009), knjigu drama *Tri radio drame* (2015) i knjigu negativnih kritika i komparativnih analiza *Ne uzimaj me u usta – kritika zajedljivog uma* (2016). Časopis *SIC!* Iz Sarajeva objavio je na svom portalu kao PDF izdanje poemu *Norveška koliba* (2017), dok je portal *Eckermann* objavio radio-dramu *Mala noćna radio-drama* (2017). U ediciji „TonB“ KPZ Beton objavio knjigu drama i radio-drama *Dalekovod* (2017). Živi u Beogradu.

Lidija Dimkovska (1971, Skoplje), pesnikinja, prozna spisateljica i prevoditeljka, doktorirala je rumunsku književnost na Univerzitetu u Bukureštu, gde je nekoliko godina i radila kao lektorka za makedonski jezik i književnost. Predavala je svetsku književnost na Univerzitetu u Novoj Gorici, a sada živi kao slobodni umetnik i prevoditeljka slovenačke i rumunske književnosti u Ljubljani. Objavila je šest pesničkih zbirki. Dobitnica je nemačke nagrade za poeziju „Hubert Burda“ i rumunskih pesničkih nagrada „Poesis“ i „Todor Argezi“. Njeni romani *Skriivena kamera* (2004) i *Rezervni život* (2012) dobili su nagradu Društva pisaca Makedonije za najbolje prozne knjige, a *Rezervni život* i nagradu za književnost Evropske unije (2013). Objavila je i roman *No-ui* (2016).

Danica Dimitrijević (1975, Beograd), profesor je engleskog jezika i književnosti, a bavi se stručnim i književnim prevodenjem. Njena interesovanja su i poezija, istočnjačka filozofija i joga.

Miloš Đurđević (1961, Rab), pesnik i književni kritičar, antologičar i prevodilac, objavio je petnaestak knjiga poezije, književnih kritika, antologija savremene hrvatske i svetske poezije te izbora iz pojedinačnih pesničkih opusa (recentna knjiga poezije, *Neželjeni gosti i dugovi*, 2015). Učesnik brojnih međunarodnih književnih rezidencija, seminara i festivala, njegova poezija prevedena je i objavljena na desetak jezika (npr. *Morse, My Deaf Friend*, Ugly Duckling Presse: Brooklyn, NY, 2014), zastupljen je u mnogim domaćim i inostranim antologijama i pregledima poezije. Živi i radi u Zagrebu kao slobodni književnik, urednik i prevodilac.

Marija Eloy Garsija (María Eloy-García, 1972, Malaga), objavila je pesničke zbirke *Eksperimentalni dizajn* (*Diseños experimentales*, 1997), *Metafizika dronjka* (*Metafísica del trapo*, 2001), *Koliko traje koliko* (*Cuánto dura cuánto*, 2007), *Svačije pesme* (*Cantos de cada cual*, 2013), *Trashumancia* (2015). Njeni stihovi prevedeni su na nemački, engleski, italijanski, portugalski, galisijski, grčki, hrvatski i katalonski.

Marko Facini (Marco Fazzini; 1962, Askoli Pičeno, Italija), italijanski pesnik, kritičar, prevodilac i urednik. Predaje na Univerzitetu Kafoskari u Veneciji. Objavljuje eseje i knjige o postkolonijalnoj književnosti, a preveo je neke od najznačajnijih savremenih pesnika engleskog jezika poput Daglasa Livingstona, Edvina Morgana, Filipa Larkina, Stivena Greja i dr. Između ostalih knjiga, objavio je: *Crossings: Essays on Contemporary Scottish Poetry and Hybridity* (2000), *L'acrobata della memoria* (2002), *Resisting Alterities: Wilson Harris and Other Avatars of Otherness* (2004), *Tradurre, paradiso dei poeti* (2005), *Son to the Ocean* (2006), *Canto un mondo libero* (2012), *Conversations with Scottish Poets* (2015), *The Saying of It : Conversations on Literature and Ideas with 13 Contemporary English-Language Poets* (2017); zbirke poezije: *Nel vortice* (1999), *XX poesie* (2007), *Driftings and Wrecks* (2010). Živi u Vičenci.

Serhio K. Fanjul (Sergio C. Fanjul; 1980, Ovie-do), pesnik, novinar i književnik, predstavnik škole kreativnog pisanja Hotel Kafka. Završio je Astrofiziku na Univerzitetu Complutense i master studije

novinarstva na Autonomnom univerzitetu u Madridu. Sarađuje u novinama *El País*, gde piše o kulturi, nauci, putovanjima. Godine 2017. dobio je Nagradu „Pako Rabal“ za novinarstvo u sferi kulture. Dobitnik je i nagrada „Pablo Garsija Baena“ i „Asturijas“ za pesničke zbirke *Popis beskičmenjaka* (*Inventario de Invertebrados*, 2015) i *Drugi demoni* (*Otros demonios*, 2008).

Fruela Fernandes (Fruela Fernández, 1982, Asturias), autor je pesničkih zbirki *Folk* (2013), *Evropski mir* (*Una paz europea*, 2016) i *Socijalistička porodica* (*La familia socialista*, 2018). Preveo je tekstove Patrika Kvanaga, Marije Luize Kašnic, Edoarda Sanguinetija, Miltosa Sajturisa, Ezre Paunda. Od 2007. do 2011. bio je jedan od urednika međunarodnog festivala *Cosmopoética*, dobitnika Nacionalne nagrade za podsticaj čitanja 2009.

Berta Garsija Faet (Berta García Faet, 1988, Valensija), dobitnica je brojnih priznanja za poeziju, među kojima su: XVI nagrada „Ana de Valle“ 2008. za *Obilje grozote* (*Manejo de abominaciones*), Nacionalna nagrada „Ciega de Manzanares“ za *Noćni klub za uzorne učenice* (*Night club para alumnas aplicadas*, 2009), IV nagrade za mlade pesnike „Pablo García Baena“ za *Uvod u sve* (*Introducción a todo*, 2001), Nacionalna nagrada za poeziju „Antonio González de Lama“ za *Jagoda i rana* (*Fresa y herida*, 2010).

Olvido Garsija Valdes (Olvido García-Valdés, 1950, Asturias), diplomirala je romansku filologiju i filozofiju. Među brojnim nagradama koje je dobila ističe se Nacionalna nagrada za poeziju 2007. za knjigu *I svi smo bili živi* (*Y todos estábamos vivos*). Godine 2008. objavila je antologiju pod nazivom *Taj moljac koji leprša oko mene. Sabrana poezija* (1982–2008). Stihovi su joj prevedeni na desetak jezika. Održala je i organizovala brojne kurseve, seminare i cikluse savremene poezije. Piše eseje, prevodi, uređuje književne časopise i kulturne dodatke.

Robert Gernhart (Robert Gernhardt; 1937, Talin, Estonija – 2006, Frankfurt, Nemačka), nakon studija slikarstva i germanistike u Štutgartu i Berlinu, radio je kao slikar, crtač, karikaturista, esejista i pesnik u Frankfurtu na Majni. Smatra se jednim od najznačajnijih modernih nemačkih liričara i satiričara. Dobitnik je mnogih nemačkih književnih nagrada za svoje delo, između ostalih nagrade „Bertold Brecht“, „Erich Kestner“, „Joachim Ringelnac“ i „Hajnrh Hajne“. Lirika

mu je prepoznatljivo začinjena ironijom, kalamburima i elegantnim jezičkim obrtima, vezanim stihom i samosvojinim crnim humorom, pri čemu iza maske gotovo dečije razigranosti i lakoće prikriva ozbiljnost i višeslojnost svoje poetike. Mnoge svoje pesničke zbirke sam je ilustrirao karikaturama, crtežima ili stripom. Za života je objavio i jedan roman.

Radmila Gikić Petrović (1951, Vrbas), piše prozu. Objavljene knjige: *Otvorite Jelenine prozore* (1978), *Namaste, Indijo* (1984; putopisna proza, prevedena na rusinski 1986), *U Fruškoj gori 1854* (1985; dnevnik Milice Stojadinović Srpkinja), *Milica-Vuk-Mina* (1987), *Razgovori o Indiji* (1989), *Prepiska Milice Stojadinović Srpkinje sa savremenima* (1991), *Iskustva proze* (1993; razgovori sa proznim piscima), *Tokovi savremene proze* (2002; razgovori sa proznim piscima), *U potrazi za glavnim junakom* (2003; priče), *Srpkinjin krug kredom*, (2006; pesme i proza posvećeni Milici Stojadinović Srpkinji), *Bibliografija radova o Milici Stojadinović Srpkinji* (2007), *Dnevnik Anke Obrenović* (2007), *Likovi u Dnevniku Anke Obrenović* (2007), *Zdravo, Indijo* (2008), *Život i književno delo Milice Stojadinović Srpkinje* (2010), *Stara priča* (2013, priče), *Koreja post scriptum* (2014), *A gde je Čehov? – razgovori o prozi* (2015), *Vijetnam i devet zmajeva* (2016) i *Kritika pamćenja* (2017). Dobitnica je nagrada: „Slobodna Vojvodina“, „Iskra kulture“, „Povelja za višegodišnji stvaralački i naučni doprinos“, „Medalja kulture za očuvanje kulturnog nasleđa“. Živi u Novom Sadu.

Patrisija Gonsalo De Hesús (Patricia Gonzalo de Jesús; 1978, Barselona), diplomirala je slovensku filologiju, tačnije slovački i češki jezik, na Univerzitetu Komplutense u Madridu. Usavršavala se u Slovačkoj i Češkoj i završila master studije iz oblasti izdavaštva na Univerzitetu u Salamanki. Radi kao prevodilac za češki, slovački i ruski. Prevela je stihove Brodskog, Čapeka, Klime, Pavela, Tolstoja. Objavila je jednu zbirku poezije.

Nenad Grujičić (1954, Pančevo), diplomirao je na Odseku za jugoslovensku i opštu književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Bio je glavni i odgovorni urednik studentskog književnog lista *To jest* (1978–1980) i urednik poezije u *Glasu omladine* 1980–1981. Objavio je preko trideset knjiga poezije, proze, eseja, kritika i polemika. Pesme su mu prevedene na ruski, engleski, nemački, francuski, italijanski, španski, jermenski, poljski, gruzijski,

arapski, rumunski, švedski, češki, slovački, ukrajinski, mađarski, makedonski, rusinski i slovenački jezik. Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja za svoj književni rad. Živi u Novom Sadu i radi kao direktor pesničke institucije Brankovo kolo u Sremskim Karlovcima.

Karmen Hodra Davo (Carmen Jodra Davó; 1980, Madrid), diplomirala je klasičnu filologiju. Sa 18 godina dobila je Nagradu „Hiperión“ za poeziju, za zbirku *Nezrele kupine* (*Las moras agraces*), koja je doživela šest izdanja. Objavila je i *Prljavi uglovi* (*Rincones sucios*), zbirku za koju je dobila drugu nagradu za poeziju „Joaquín Benito de Lucas“ 2004. Tokom 2004. i 2005. boravila je u Studentskom domu u Madridu zahvaljujući stipendiji za književno stvaralaštvo. Stihovi su joj uvršćeni u brojne antologije nove španske poezije.

Kazuo Išiguro (1954, Nagasaki), britanski pisac poreklom iz Japana, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 2017. godine. Diplomirao je na Univerzitetu Kent 1978, a magistrirao na Univerzitet Istočne Anglije. Objavio je knjige: *A Pale View of Hills* (1982), *An Artist of the Floating World* (1986; *Slikar prolaznog sveta*, SKZ, 1991), *The Remains of the Day* (1989; *Ostaci dana*, BIGZ, 1992), *The Unconsoled* (1995; *Bez utehe*, Plato, 2003), *When We Were Orphans* (2000), *The Saddest Music in the World* (2003, originalni scenarij), *Never Let Me Go* (2005; *Ne daj mi nikada da odem*, Plato, 2009), *The White Countess* (2005, originalni scenarij), *Nocturnes: Five Stories of Music and Nightfall* (2009, priče; *Nokturna: pet priča o muzici i sutonu*, Dereta, 2018) i *The Buried Giant* (2015; *Zakopani džin*, Dereta, 2015). Živi u Londonu.

Marija Jakim (1956, Kucura kod Vrbasa), piše poeziju. Knjige pesama: *Buc željeni oreh* (*Biti zeleni orah*, 1979) i *Nad rozpjacom nagnuta* (*Nad raspećem nagnuta*, 1991). Živi u Novom Sadu.

Sonja Jankov (1985, Novi Sad), samostalni umetnik i kustos sa položenim državnim ispitom iz 2015. U svojoj praksi koristi se umetničkim medijima (in-situ i/ili site-specific instalacije, fotografije, skice) koliko i teorijskim pisanjem da bi prikazala rezultate istraživanja. Autor je izložbi i projekata *GIF i gradovi*, *Post-arhiva savremene umetnosti*, *SPENS i socijalističke sportske dvorane danas*, *GIF i javni urbani prostori*. Izlagala je na 17. Bijenalu mladih umetnika u Milanu (2015), deo je projekta Future Architecture Platform,

i autor je brojnih tekstova za izložbene kataloge, akademskih radova i prikaza, kao i likovnih kritika. Objavila je zbirku poezije *Impresionistički kadrovi* (2008). Živi u Novom Sadu.

Selahatin Jolgidien (*Selahattin Yolgiden*; 1977, Istanbul, Turska), turski pesnik i izdavač. Poezija mu je prevođena na engleski, nemački, italijanski, hrvatski, holandski i bugarski. Član je uredništva književnog časopisa *Çevrimdişi İstanbul* i istoimenog međunarodnog pesničkog festivala. Objavljene knjige: *Su Kıyısında Kimse Yoktu* (2004), *Gün Geceye Küstüğünde* (2007), *Unuttuğum Limanlar* (2009), *Lacivert Bir Oyundu İkimiz Arasında* (2011), *Eve Geç Kaldım Yalnızlık Bekler* (2013), *Gittiğim En Uzak Yer Sizdiniz* (2015), *Herkes Ayrıldı Kendinden* (2017). Živi u Istanbulu.

Julia Kapornjai (1966, Vrbas), pesnikinja. Objavila zbirke poezije *Živi čvor* (2002) i *Belo sunce* (2005). Živi u Novom Sadu.

Andres Katalan (*Andrés Catalán*; 1983, Salamanka), diplomirao je hispansku filologiju na Univerzitetu u Salamanci. Objavljuje kritike, pesme i prevođe u časopisima *Quimera*, *El Cuaderno*, *Cuadernos Hispanoamericanos*, *Litoral*, *Estación Poesía*, *Clarín*. Između ostalih priznanja, godine 2010. dobio je Nacionalnu nagradu za mlade pesnike „Felix Grande“ za knjigu *Kompozicija mesta* (*Composiciones de lugar*), tri godine kasnije Nagradu za poeziju „Emilio Prados“ za *Sada pijem samo čaj* (*Ahora solo bebo té*). Preveo je zbirke Šejmusa Hinija, Džona Berimena, Filipa Levina, Roberta Hasa, i priredio sabrana dela Roberta Frosta i Roberta Lovela.

Ana Kilic (1978, Beograd), diplomirala je na Katedri za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu. Grupa turski jezik i književnost, magistrirala na Egejskom univerzitetu u Izmiru, na Odseku za tursku folkloristiku, a trenutno radi na doktoratu iz iste oblasti. Već jedanaest godina živi i radi u Turskoj. Prevodi s turskog jezika, kao i sa srpskog i engleskog jezika na turski.

Mazana Bogumila Kjelar (*Marzanna Bogumila Kielar*; 1963, Goldap, Poljska), pripada generaciji BruLion (*Beležnica*), mada se veoma razlikuje od ostalih pesnika sa kojima je debitovala, kako u pogledu sadržaja, tako i u pogledu forme svoje poezije. Jedan je od retkih pesnika koji se bave prirodom, severom Poljske, egzaktnim naukama, naročito

geologijom i kosmologijom, filozofijom, koju je studirala u Varšavi. Doktor je filozofije i radi na Specijalnoj pedagoškoj akademiji „Marija Gžegožewska“. Pesničke zbirke: *Sacra conversazione* (1992), *Materia prima* (1999), *Umbra* (2002), *Monodija* (2006), *Salt Monody* (poljsko-nemačko izdanje, 2006), *Plovidbe* (2018). Za svoju poeziju dobila je više prestižnih nagrada: Nagrada Fondacije Koščelskih, Nagrada Kazimjere Ilakovičuvne, Nagrada Pasoš „Politike“, Nagrada Kristal Vilenice, Nagrada Hubert-Burda-Preis (Nemačka). Prevođena je i objavljivana na dvadeset tri jezika, između ostalih na srpski u časopisima *Pro-Femina*, *Pismo*, *Književni magazin*, *Polja*, *Književne sveske* i dr. Živi u Varšavi.

Ben Klark (*Ben Clarck*; 1984, Ibica), objavio je, između ostalog, zbirke poezije *Deca dece gneva* (*Los hijos de los hijos de la ira*, XXI Nagrada za poeziju Hiperión. Hiperión, 2006), *Kabotaža* (*Cabotaje*, 2008), *Đubre* (*Basura*, 2011), *Zver* (*La Fiera*, 2014, nagrada Ciutat de Palma Joan Alcover i nagrada El Ojo Crítico de RNE za poeziju 2014), *Poslednji psi Šekltona* (*Los últimos perros de Shackleton*, 2016) i *Nebeska policija* (*La policía celeste*, 2018, XXX Nagrada Loewe za poeziju). Kao prevodilac, objavio je *Ljubavne pesme* En Sekston (2009), *Sabranu poeziju* Edvarda Tomasa (2012) i, zajedno sa Borhom Agilo, antologiju *Imam sastanak sa smrću. Mrtvi pesnici u Velikom ratu* (*Tengo una cita con la Muerte* (*Poetas Muertos en la Gran Guerra*, 2011).

Vladimir Kopicl (1949, Đeneral Janković), završio je studije književnosti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Objavio je knjige poezije: *Aer* (1978), *Parafraze puta* (1980), *Gladni lavovi* (1985), *Vapaji & konstrukcije* (1986), *Pitanje poze* (1992), *Prikaze – nove i izabrane kratke pesme* (1995), *Klisurine* (2002), *Pesme smrti i rasonode – izabrane i nove pesme* (2002), *Smernice* (2006), *Promašaji* (2008), *Sovin izbor – nove i izabrane pesme* (2008), *27 pesama: tenkovi & lune* (2011), *Nesvršeno* (dvojezično izdanje, 2011), *Tufne – izabrane pesme* (2013), *H&Q* (2013), *Format zveri* (2015), kao i knjige eseja: *Mehanički patak, digitalna patka* (2003) i *Prizori iz nevidljivog* (2006). Priredio je i preveo više zbornika i antologija: *Telo umetnika kao subjekt i objekt umetnosti* (1972, sa Anom Raković), *Trip – vodič kroz savremenu američku poeziju* (1983, sa Vladislavom Bajcem), *Novi pesnički poredak – antologija novije američke poezije* (2001, sa Dubravkom Đurić), *Vrata panike – telo, društvo i umetnost u mreži tehnološke derealizacije* (2005),

Milenijumski citati (2005), *Tehnoskepticizam* (2007) itd. Dobio je Brankovu nagradu za prvu knjigu pesama (1979), Sterijinu nagradu za pozorišnu kritiku (1989), Nagradu DKV za knjigu godine (2003), Nagradu „Stevan Pešić“ (2003), Nagradu ISTOK-ZAPAD (2006), Disovu nagradu za pesnički opus (2008) i Nagradu „Desanka Maksimović“ za pesničko delo i doprinos razvoju srpske poezije (2011). Živi u Novom Sadu.

Bojana Kovačević Petrović (1971, Zrenjanin), diplomirala je, magistrirala i doktorirala španski jezik i hispanike književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Radi kao asistentkinja na Odseku za romanistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Prevela je dela Karlosa Fuentes, Eduarda Mendose, Ernesta Sabata, Marija Vargasa Ljose, Soe Valdes... kao i petnaestak pozorišnih komada i veliki broj filmova holivudske produkcije. Odabrala je, priredila i većim delom prevela dvotomnu antologiju hispanoameričke priče *Večita smrt od ljubavi jača* (2011, 2012), kojom je obuhvaćeno pedeset pisaca Južne i Srednje Amerike. Član je Udruženja književnih prevodilaca Srbije. Živi u Novom Sadu.

Dinko Kreho (1986, Sarajevo), autor je pjesničkih knjiga *Ravno sa pokretne trake* (2006) i *Zapažanja o anđelim* (2009), kao i esejističke knjige *Bio sam mladi pisac i drugi eseji o književnom polju* (2019), te koautor (s Darijem Bevandom) radio-dramskog serijala *Bezdrov* (2013). U štampanim i elektronskim medijima objavljuje književnu kritiku, esejistiku i kratku prozu. Bio je član uredništva dvonedeljnika za kulturu i društvena pitanja *Zarez*. Živi u Zagrebu.

Martin Lopes Vega (*Martín López-Vega*; 1975, Asturias), autor je više pesničkih zbirki, sažetih u knjizi *Retrovisor. Poemas elegidos* (2013), kao i brojnih eseja i antologija, među kojima je najnovija *Radnici svetlosti. Pesnici postmodernog trajanja i elegije* (*Obreros de la luz. Los poetas de la duración y la elegía posmoderna*, 2017). Bio je novinar, prevodilac, knjižar, književni kritičar, urednik i profesor. Trenutno je direktor kulturnih programa Instituta Servantes.

Igor Marojević (1968, Vrbas), piše romane, priče, eseje i drame, prevodi sa španskog. Romani: *Obmana Boga* (1997), *Dvadeset četiri zida* (1998), *Žega* (2004), *Šnit* (2007), *Parter* (2009), *Majčina ruka* (2011), *Prave Beogradanke* (2017), *Tudine* (2018); knjige pri-povedaka: *Tragači* (2001), *Mediterani* (2006) i *Beogradanke* (2014); knjiga eseja: *Kroz glavu* (2012).

Erika Martines (*Erika Martínez*), diplomirala je hispaniku filologiju i teoriju književnosti i doktorirala na Univerzitetu u Granadi, gde predaje latino-američku književnost. Za svoju prvu zbirku pesama, *Boja mesa* (*Color carne*, 2009) dobila je I nagradu za mlade pesnike Španskog nacionalnog radija, a za drugu, *Niski pod* (*El falso techo*, 2013), nominovana je za Nagradu kritike. Njena poslednja zbirka pesama nosi naziv *Sudar s nečim* (*Chocar con algo*, 2018). Autorka je i knjige aforizama *Lenguaraz* (2011), a njena poezija objavljena je u brojnim antologijama, poput *Centros de gravedad. Poesía española en el siglo XXI* (2018), *El canon abierto. Última poesía en español* (2015).

Elena Mendel (1985, Kordoba), objavila je zbirke pesama *Moj prvi bikini* (*Mi primer bikini*, 2002), *Tara* (2006), *Chatterton* (Nagrada Loewe, 2014). Njeni stihovi prevedeni su na petnaestak jezika. Autorka je i esejističke knjige *Svet čarolije. Kako živeti sa Antoniom Mačadom* (*El mundo mágico. Cómo vivir con Antonio Machado*, 2015). Urednica je u izdavačkoj kući *La Bella Varsovia*. Dobitnica je nagrade Fondacije Princeza de Girona 2016. u kategoriji književnost i umetnost.

Visente Molina Foš (*Vicente Molina Foix*; 1949, Alikante), filozof po struci, živio je osam godina u Engleskoj, gde je na Oksfordskom univerzitetu pre-davao špansku književnost. U Španiju se vratio 1979. i počeo da radi kao književni i filmski kritičar. Dobitnik je brojnih prestižnih nagrada za svoje romane. Prvu knjigu poezije objavio je 1988, nakon što ga je Hose Marija Kasteljet svrstao u grupu takozvanih „novísimos“ pesnika. Dve godine kasnije priključio se Nacionalnom dramskom centru i uradio brojne pozorišne adaptacije španskih i svetskih klasika.

Andres Navaro (*Andrés Navarro*; 1983, Valensija), po struci je arhitekta. Tokom dve godine (2006–2008) živio je u Studentskom domu u Madridu, kada je nastala njegova zbirka *Panoramski gost* (*Un huésped panorámico*, 2010). Objavio je zbirke *Fever* (*La fiebre*, 2005) i *Pas* (*Canino*, 2018) i priredio i preveo antologiju nove portugalske lirike. Njegovi stihovi uvršćeni su u brojne antologije. Zajedno s pesnikom Rafaelom Espehom uređuje festival *Imamo reč, dijalozi između poezije i muzike* (*Tenemos la palabra, diálogos entre poesía y música*).

Marija Nenezić (Beograd), diplomirala je na Filološkom fakultetu u Beogradu na Grupi za srpsku i

opštu književnost. Urednica je u redakciji za kulturu RTS-a. Živi u Beogradu.

Katarina Pantović (1994, Beograd), studentkinja prve godine doktorskih studija na Odseku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu gde je završila osnovne i master studije. Piše i objavljuje poeziju, književnu kritiku i naučne radove u periodici, časopisima i zbornicima. Dobitnica je sledećih nagrada za poeziju i esejistiku: II nagrada na 49. Disovom proleću za najbolji esej (2012), nagrada Sveslovenskog književnog društva za poeziju Vojislav Ilić (2013), finalistkinja 20. Poetskog konkursa „Desanka Maksimović“ (2013), III Brankova nagrada za najbolji esej (2016), Nagrada Matice srpske za najbolje studente (2018). Stipendistkinja je međunarodnih projekata studentske razmene Erasmus+ i CEEPUS, te je u periodu između aprila i septembra 2016. godine studirala na Odseku za slavistiku, na Univerzitetu Martin Luter u Haleu, Nemačka, a u periodu od marta do juna 2018. radila je na master tezi na Odseku za slavistiku, Univerzitet Karl Francens u Gracu, Austrija. Prevodi sa engleskog i nemačkog jezika. Živi u Novom Sadu i Beogradu.

Karlos Pardo (Carlos Pardo; 1975, Madrid), autor je pesničkih zbirki *El invernadero* (1995), *Nesanica bez pejzaža* (Desvelo sin paisaje, 2002), *Visor* (2007), za koje je bio u finalu Nagrade „Hiperión“ i dobitnik nagrada „Emilio Prados“ i „Generacija 1927“. Za knjigu *Provalnici* (Los allanadores, 2015) dobio je nagradu „Oklo kritike“ za poeziju 2016. Njegova sabrana poezija objavljena je u Urugvaju 2011, a izbor iz dela u Meksiku 2014. Bio je jedan od urednika Festivala kosmopesničke poezije od 2004. do 2011. i priredio je dela Anhela Gonsalesa, Tomasa Transtremera i Viktorije Okampo.

Milutin Ž. Pavlov (1943, Kikinda), diplomirao je studije glume u klasi Ljubice Ravasi 1966. godine u Novom Sadu. Pesnik, pripovedač, esejista, romanopisac, književni kritičar, dramski pisac. Objavio je sledeća dela: poezija – *Vatra zrelog bagrema* (1973), *Ženi sam rekao ljubav* (1977), *Nad glinom žito* (1986), *Bela jesen u novembru* (1991), *Pas izgubljenog čoveka* (2014); esejistika – *Esej o glumcu* (2000); romani – *Suvi žig knjige drugova* (1979), *Šarmer male varoši* (1990, 1995), *Rasput* (1994), *Velizar i Đurđica* (2000), *Galop gospodina Aresa* (2003), *Nebo je veliko dugme* (2006), *Dobošarski ponedeljak* (2009), *Kostim na sceni divljih ruža* (2011); publicistika – *Severni revir belog*

rudara (1975); knjige pripovedaka – *Razaznajem tornjeve* (1971, 1989), *Klovnovi dolaze u podne* (1982), *Duhovi kartonskog kofera* (2005), *Cipele vranog konja* (2007), *Žuti fjaker* (2008), *Dobošarije* (2008) i *Teretni voz* (2017); dečja poezija – *Sve ptice iz dedinog šešira* (1998) i *Majstori plavih violina* (2017). Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja za književni rad. Prevodjen je na makedonski, ruski, mađarski, jermenski, nemački, rumunski i albanski jezik. Živi i stvara u Novom Sadu.

Borjana Prošev Oliver (1962, Zagreb), na Filološkom fakultetu Univerziteta u Skoplju 1985. godine diplomirala je opštu i komparativnu književnost, a doktorirala je 2009. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na temu „Egzil u makedonskoj književnosti“. Nakon diplome radila je kao honorarna suradnica na Trećem programu Makedonskog radija te u Redakciji za kulturu i umetnost Makedonske radio-televizije. Od 1986. godine radi kao viša lektorka na Katedri za makedonski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se književnoteorijskim i lingvističkim hrvatsko-makedonskim komparativnim temama. S kolegicom Dijanom Vlatković napisala je prvi veliki dvojezični hrvatsko-makedonski objasnidbeni rječnik, koji je 2015. objavila Matica Makedonaca u Hrvatskoj. Bavi se književnim i znanstvenim prijevodom s hrvatskog i makedonskog jezika kao polazišnim i ciljnim.

Jelena Radovanović (1972, Bor), diplomirala na Odseku za anglistiku Filološkog fakulteta u Beogradu. Živi u Nemačkoj od 2002. godine i bavi se prevodilaštvom i predavanjem jezika odraslima na institutima za učenje stranih jezika. Objavljene knjige poezije: *Povremeni prekidi sa zujanjem* (2000), *Sitne iznutrice* (2002), *Džibra* (2006) i *Otvoreni prelomi* (2012).

Andrej Radulović (1981, Novi Sad), piše poeziju i prozu, a autor je više predgovora i recenzija. Diplomirao je i masterirao na Odseku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Diplomirani je bibliotekar. Od 2001. do 2015. obavljao je funkciju direktora izdavačke kuće „Orfeus“ iz Novog Sada. Od 2016. radi u Gradskoj biblioteci u Novom Sadu.

Draginja Ramadanski (1953, Senta), piše studije, eseje, članke i prikaze, prevodi s ruskog, mađarskog i engleskog. Magistrirala i doktorirala na narativnim

strategijama V. Rozanova, odnosno F. Dostojevskog. Od 1980. prati određene stvaraoce iz ruske književnosti, prevodeći i komentarišući njihova dela (M. Baškircева, F. Sologub, V. Školovski, M. Cvetajeva, esejistika M. Epštejna i A. Genisa, predstavnici ruskog konceptualizma, poezija J. Brodskog, teorijska produkcija J. Tinjanova itd.). Objavljena studija: *Sneško u tropima – prevođenje s lica na naličje* (2011) i knjiga proze *Ili ne* (2017). Predaje na Katedri za rusistiku u Novom Sadu.

Mirijam Rejes (Miriam Reyes; 1974, Ourense), objavila je pesničke zbirke *Crno ogledalo* (*Espejo negro*, 2001), *Uspavana lepota* (*La bella durmiente*, 2004), *Izbacivanje* (*Desalojos*, 2008), antologiju *Ja, unutrašnjost, telo* (*Yo, interior, cuerpo*, 2013), *Uradi to što ti kažem* (*Haz lo que te digo*, 2015). Od 2000. godine kombinuje rad na rečima s radom na slikama, prenoseći poeziju na druge formate, kao što je video, ili na druge scenske prostore, poput pozorišnih i filmskih festivala, uključujući nove tehnologije.

Ana Roseti (Ana Rosetti; 1950), rođena je u mestu San Fernando (Kadis). Autorka je više pesničkih zbirki, među kojima su *Eratova laprdanja* (*Los devaneos de Erato*, 1980, Nagrada Gules), *Dioskuri* (*Dióscuros*, 1982), *Žestoki nagoveštaji* (*Indicios vehementes*, 1985), *Molitvenik* (*Devocionario*, Međunarodna nagrada za poeziju Kralj Huan Karlos I, 1986), *Yesterday* (1988), *Ispuni svoje ime* (*Llenar tu nombre*, 2008) i *Ugovoreni dugovi* (*Deudas contraídas*, 2016). Pesme su joj objavljene u brojnim antologijama na španskom, italijanskom i engleskom jeziku. Pored poezije, piše priče, eseje, romane i knjige za decu i mlade.

Sandra Santana (1978, Madrid), pesnikinja, prevodilac i profesorka estetike i teorije umetnosti na Univerzitetu La Laguna. Autorka je zbirki pesama *Glagol je krhke prirode* (*Es el verbo tan frágil*, 2008), *I paf! Ptičica je upucana* (*¡Pum! Un tiro al pajarito*, 2014) i eseja *Lavirint reči*. *Karl Kraus u Beču na kraju veka* (*El laberinto de la palabra. Karl Kraus en la Viena de fin de siglo*), za koju je dobila Nagradu grada Barselone 2011. Kao prevodilac, objavila je brojne pesničke knjige autora nemačkog govornog područja: Karla Krausa, Petera Handkea ili Ernsta Jandla.

Mersedes Sebrijan (Mercedes Cebrián, 1971, Madrid), pesnikinja, književnica i novinarka. Objavila je više zbirki priča i poezije: *El malestar al alcance de todos* (*Nelagoda nadohvat svih*, 2004), *Velika pijaca*

(*Mercado común*, 2006), roman *Nepatvoreni ukus* (*El genuino sabor*, 2014), esej *Plavo leto: letovanje u srcu tranzicije* (*El verano azul: unas vacaciones en el corazón de la Transición*, 2016) i druge. Njeni tekstovi objavljeni su u brojnim časopisima. Nagrađeni je prevodilac sa francuskog jezika. U više navrata je kao stipendista boravila u inostranim kućama za pisce, uključujući i Krokodilovu u Beogradu.

Euđen Simion (Eugen Simion; 1933, Kiozdeanka, Rumunija), poznati rumunski književni kritičar i istoričar, predsednik Odeljenja za filologiju i književnost Akademije Rumunije. Svoju karijeru je započeo kao naučni istraživač u Institutu za istoriju i teoriju književnosti „G. Kalinesku“ pri Akademiji Rumunije, zatim je radio kao profesor na Filološkom fakultetu na Univerzitetu u Bukureštu, a predavao je rumunski jezik i književnost i u Parizu, na Sorboni. Bio je predsednik Akademije Rumunije (1998–2006), a član je Rumunske akademije nauka i Danske kraljevske akademije nauka, dopisni član Akademije moralnih i političkih nauka iz Francuske, počasni član Moldavske akademije nauka. Dobitnik je brojnih nagrada, priznanja i počasnih doktorata, između ostalog i Ordena legije časti (2002). Glavna dela: *Emineskuova proza*; *Euđen Lovinesku, iskupljeni skeptic*; *Smernice u savremenoj književnosti*; *Rumunski pisci današnjice* (I–IV); *Jutro pesnika*; *Merkucijeva smrt*; *Maternji jezik i jezik poezije*; *Kritički odlomci* (I–IV); *Mirča Elijade, čvorovi i znaci proze*; *Sioran – mitologija nesavršenosti*; *Rumunski klasici* i niz naslova proizašlih iz projekata kojima je koordinirao.

Saša Stojanović (1965, Priština), autor je romana: *Krvoslednici* (2003), *Manchester City Blues* (2006), *Var* (2008), *Poslednji dan Boga Saturna* (2013), *Put za Jerihon* (2015) i *More kad usnim* (2018). Objavio je knjige pripovedaka *Tačke topljenja* (2011) i *Priče o kraju* (2016), kao i zbirku kolumni *Svežnjevi i sužnjevi* (2012). Više puta je nagrađivan na konkursima za kratku priču („Laza Lazarević“, „Milutin Uskoković“, „Ulaznica“, „Književna reč“, „Nagrada NB Bor“ itd). Urednik je časopisa *Think Tank* i direktor Festivala književnosti „Think Tank Town“. Član češkog PEN kluba. Živi u Leskovcu.

Srđan V. Tešin (1971, Mokrin), književnik i novinar. Studirao je filozofiju i komunikologiju u Beogradu, a diplomirao na poetici kratke priče. Objavio je sledeće knjige: *Coated brain/Pohovani mozak* (drama, 1996), *Sveto Trojstvo Georgija Zecowskog*

(poezija, 1997), *Sjajan naslov za pantomimu* (priče, 1997), *Antologija najboljih naslova* (roman, 2000), *Kazimir i drugi naslovi* (roman, 2003), *Kroz pustinju i prašinu* (roman, 2005), *Kuvarove kletve i druge gado-sti* (roman, 2006), *Alternativni vodič kroz Vavilon* (izabrane kolumne, 2008), *Ispod crte* (priče, 2010), *Priče s Marsa* (priče, 2015) i *Gori gori gori* (roman, 2017). Priredio je nekoliko antologija, panorama i izbora kratkih priča. Knjige su mu prevedene na slovenački, makedonski i nemački jezik. Dobitnik je književne stipendije „Borislav Pekić“ i Nagrade Društva književnika Vojvodine za knjigu godine. Zastupljen je u domaćim i inostranim antologijama i izborima iz srpske savremene književnosti. Proza mu je prevedena na francuski, engleski, nemački, poljski, češki, makedonski, mađarski, albanski i slovenački jezik. Član je Srpskog PEN centra. Živi u Kikindi.

Dragana V. Todoreskov (1975, Novi Sad), doktor književnosti, književna kritičarka i istoričarka književnosti. Objavila je knjige: *Sterijine parodije – iskušenja (post)modernog čitanja* (2009), *Dan, kontekst, brzina vetra* (2010), *Pisati dalje – izabrane kritike* (2012), *Telo pesme* (2013), *Tragom kočenja: prisvajanje, preodevanje i raslojavanje stvarnosti u poetici Judite Šalgo* (2014), *Zbogom, pričana istina – Ogledi o strategijama srpskih pripovedača* (2015), *Junaci naših varoši – Ogledi i kritike o savremenim srpskim pripovedačima i njihovim likovima* (2017). Član je Upravnog odbora Srpskog književnog društva. Radi u Matici srpskoj kao viši stručni saradnik – leksikografski redaktor na projektu *Srpska enciklopedija*. Živi u Novom Sadu.

Manuel Vilas (1962, Barbastro), jedan je od vodećih španskih pesnika i pripovedača svoje generacije. Dobio je najprestižnije španske nagrade za poeziju, poput „Jaime Gil de Biedma“ i „Generación del 27“. Među njegovim pesničkim zbirkama ističu se *Vaskrsnuće* (*Resurrección*), *Vrućina* (*Calor*, 2008), *Potop* (*El hundimiento*, 2015). Autor je romana *Španija* (*España*, 2008), *Vazduh naš* (*Aire nuestro*, 2009), *Besmrtnici* (*Los inmortales*, 2012). Godine 2016. objavio je *Sabranu poeziju 1980–2015*. Njegov roman *Ordesa* iz 2018. doživeo je sedam izdanja za dva meseca. Živi između Madrida i Ajove (SAD).

Derek Volkot (*Derek Walcott*; 1930, Kastri, Sv. Lucija – 2017, Kastri, Sv. Lucija), karipski pesnik, dramski pisac, kritičar i vizuelni umetnik. Fakultet je završio 1954. u Kingstonu na Jamajci, gde je stu-

dirao francuski, latinski i španski. Godine 1959. nastanio se na Trinidadu. Tamo je osnovao *Trinidad Theatre Workshop*, pozorište koje je vodio sve do 1976. Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 1992. godine. Dugo godina je predavao na Bostonском univerzitetu. Objavio je preko 40 knjiga poezije i dramskih dela, od kojih je najpoznatiji poetski ep *Omeros* (1990). Na hrvatski jezik preveden je izbor iz njegove poezije i jedna drama u knjizi *Derek Walcott: Nobelova nagrada za književnost 1992* („Školska knjiga“, Zagreb, 1995), a na srpski izbor iz poezije *Mapa Novog sveta* (Kulturni centar Novog Sada, Novi Sad, 2017).

Mića Vujičić (1979, Mokrin), diplomirao je opštu književnost i teoriju književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Autor je romana *Oštar start* (2010), *Unutrašnjost* (2018) i zbirke priča *Ronjenje na dah* (2014). Novinske članke pisao je za *Mokrinske novine*, *Kikindske novine*, *Dnevnik*, *Danas*, *Blic*, *Politiku*, *Plejboj*, *Feral Tribune*, *Politikin zabavnik*. Radi u redakciji za kulturu nedeljnika *NIN*. Dobitnik je stipendije iz Fonda „Borislav Pekić“ i Nagrade „Dušan Vasiljev“. *Oštar start* objavljen je u Sloveniji, Egiptu i u Americi, a neke od njegovih kratkih priča prevedene su na mađarski i nemački jezik. Živi u Mokrinu i Beogradu.

Slobodan Zubanović (1947, Beograd), piše pesme, eseje i studije. Knjige pesama: *Kupatilo* (1973), *Iz zaostavštine* (1982), *Domaći duh* (1983), *Reporter* (1986), *Strategija lirike* (1992), *Sarkofag* (1998), *Save as* (2005), *Dorčolski diskont* (2006), *Kad budem imao 64 godine* (izbor, 2008), *Soneti sa sela* (2009), *Trebalo bi to da pročitaš* (2013) i *Starac i pesme* (2015). Knjige eseja, putopisa, razgovora, priča i studija: *Deset pesama – deset razgovora* (koautor M. Pantić, 1992), *Skok preko senke* (1995), *Drum za Kareju* (1998), *More oko Beograda* (2005), *Slik* (2005), *Atlas o Crnjanskom* (2007), *U tri i deset za Rumu* (2011). Priredio više knjiga. Pesme su mu prevedene na engleski, ruski, francuski, italijanski, nemački, poljski, rumunski, beloruski, kineski, švedski, slovenački i makedonski jezik. Zastupljen je u mnogim antologijama poezije. Dobitnik je Nagrade „Branko Miljković“ (2016), Zmajeve nagrade (2009), Nagrade „Desanka Maksimović“ (2007), Disove nagrade za sveukupno pesničko delo (2005), nagrada „Vasko Popa“ (1998), „Milan Rakić“ (1986), „Isidora Sekulić“ (1983), Nolitove nagrade (1995), kao i posebnog priznanja za vrhunski doprinos nacionalnoj kulturi Republike Srbije (2010). Živi u Beogradu.

Branislav Živanović (1984, Novi Sad), osnovne i master studije završio je na Odseku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Piše poeziju, esej i književnu kritiku. Objavio

je tri knjige poezije: *Pogledalo* (2010, „Brankova nagrada“), *Crno svetlo* (2012) i *Sidro* (2017). Jedan je od urednika portala za književnost, filozofiju i društvenu teoriju, *Rizom*. Živi i radi u Novom Sadu.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82(05)

POLJA : časopis za književnost i teoriju / urednik
Alen Bešić. – God. 1, br. 1 (1955) – . – Novi Sad : Kulturni
centar Novog Sada, 1955 – . – 23 cm

Šest brojeva godišnje
ISSN 0032-3578

COBISS.SR-ID 5142786